

Абдумутал АБДУЛЛАЕВ

*ҚУБАЙС
ТОҒИДАГИ НИДО*

ТАСАВВУФ ҲИКОЯЛАРИ
Шайх Фаридуддин Атторнинг
«Тазкират ул авлиё» китоби асосида

«Andijon nashriyot - matbaa» OAJ
2009 йил

www.ziyouz.com kutubxonasi

**Адабий-маърифий нашр.
Абдуллаев Абдумутал. ҚУБАЙС ТОҒИДАГИ НИДО. Тасаввуф
ҳикоялари. «Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ. 2009 й.**

Мазкур рисоладан улуғ шайхлар, азиз-авлиёлар ҳаётидаги ибратли лавҳалар, воқеа-ҳодисалар мисолида кишиларни эзгуликка, ҳалолликка, имон-эътиқодли ва маърифатли бўлишга чорловчи ибратли ҳикоялар ўрин олган. Ушбу тасаввуф ҳикоялари аجدодларимиз меросини, қадриятларимизни англаш ва улуғлашда катта тарбиявий аҳамият касб этади.

ISBN 978-9943-331-31-0

© Абдумутал Абдуллаев, 2009.
© «Andijon nashriyot-matbaa»
ОАЖ, 2009.

АВЛИЁЛАР СИЙРАТИ

(Сўзбоши ўрнида)

Улуг шайхлар, азиз-авлиёлар, қаландар-дарвешлар ҳақида ёзилган китоблар асрлар давомида эл эътиборида бўлиб келган. Бунинг сабаби шуки, одамлар бу зотлар сиймосида Пок Парвардигорга яқинлик, тўғрилиқ ва муқаддаслик, адолат ва абадий ҳақиқатлар тимсолини кўрганлар. Авлиёлар сўзи, хулқи дунё учун ҳам, охираат учун ҳам асқотадиган ибрат ва сабоқ деб ҳисобланган. Инсон ҳар доим адолат ва покликка интилиб келган ва бу туйғу бугун ҳам биз учун бегона эмас.

Андижонлик соҳиби қалам Абдумутал Абдуллаев бир неча китоблар муаллифи, ўқувчилар қалбига йўл топган адиб. У айнан ахлоқий мавзуларни қаламга олади, маънавий фазилатлар, инсон зотини улугловчи сифатлар, хулқ-атвори намуна бўладиган одамларнинг сийратини очиб, ибрат қилиб кўрсатади, бунинг акси ўлароқ таназзул ва тубанликка нисбатан ўқувчида нафрат уйғотадиган воқеа-ҳодисаларни тасвирлаб, кишиларни огоҳлантиради.

Абдумутал тасаввуфга оид манбаларни мутолаа қилиши орқали ўзида пайдо бўлган таассуротларни ҳозирги ҳаёт муаммолари билан боғлаб, бир тарафдан, бу асарлардаги зояларнинг ҳаётийлиги ва боқийлигини кўрсатса, иккинчи тарафдан шу зояларни кенгайтириб, “замонавий” моҳиятини очишга муваффақ бўлади. Бу ҳам ўзига хос

усулдир. Жумладан, у Фаридиддин Атторнинг “Тазкиратул авлиё” асаридаги “нақл” ва ҳикоятларни ажратиб олиб, Робиа Адавия, Ҳасан Басрий, Молики Динор, Саҳл Тустарий, Жунайд Бағдодий каби шайхлар ҳақида ўқувчи диққатини ўзига тортадиган, бадий жсиҳатдан пухта ишланган образлар силсиласини ичига олувчи ҳикоятлар китобини яратган. Илоҳга ошиқлик, жазба, қалб осойишталиги, ҳалоллик, руҳий-маънавий юксалишга даъват бу ҳикоятларнинг гоаявий мазмунини ташкил этади.

Аждодларимиз меросини бугунги кишилар онгу шуурига етказишда бу китобнинг ижобий аҳамияти бор, албатта.

Нажмиддин КОМИЛОВ,
профессор.

ИМОМИ ЖАҲОН

Шаҳарнинг улугларидан бири қирқ хожи, қирқ уламо иштирокида хатми Куръон ўқитди. Кенг чорбоққа соч-соқоллари ихчам, исломий либослари ярашган, юзларидан ажиб тароват балқиган нурунийлар тўлиб кетди. Ҳовли этагидан ўтган каттагина ариқ бўйлаб ўтказилган беҳи, хурмо, гилос дарахтлари оралиғига ҳар бири тўрт кишилиқ чорпоярлар жойлаштирилганди. Саратон иссиғининг тафти босилмаган маҳалда бундай салқин ва хушманзара гўша жаннатнинг ўзига қиёсланса арзирди. Мезбонлар нақшинкор ёғоч дарвоза олдидан токи издиҳом ўтадиган жойгача қўл қовуштириб, саф тортишганди. Остонадан яхши ният ила кириб келаётганлар ҳам таниш чеҳралар билан оҳиста сўрашишиб, ўзларининг мавқе ва мақоми даражасида ўрин эгаллашарди. Бу пайтда шом қоронғуси қанот ёза бошлаганди. Жамоат ўнг тарафдаги узун очик шийпонга ўтиб, ибодатга машғул бўлди. Сўнг яна чорпоярлар лик тўлди.

Эндигина дастурхонга қўл узатилган паллада одмигина кийинган, қадди бир оз эгилган, кулранг ёзги костюмининг чўнтагига китоб солиб олган киши ийманибгина ташқаридан кириб келди. У пойгакдаги сўрига ўтирди. Аввал таом, баъдаз калом, деганларидай, таом устида аҳли жамоат ҳайратомуз даражада сокин суҳбатлашарди. Ҳаттоки, хизматдаги йигитлар ҳам барча юмушларни ортикча лутф каломсиз, фақат имо-ишоралар орқали адо этишарди.

Ташқаридан кузатган одам бу хонадондаги издиҳом орқали исломий одоб ва тартиб-қоида сирларидан сабоқ олса арзигулик хулосада эди.

Ниҳоят, тўридаги серсоқол, юзларидан нур таралган, хушқомат уламолар Қуръони Карим қироатини бошладилар. Хофизи Қуръон, хушсухандон, илми чароғон қориларнинг латиф ва майин овозлари, муқаддас китобда битилган сеҳрли сўзлар таъсирида қалблар юмшаб, кўзлар намланмоққа келиб қолганди. Бу оҳанг наинки инсон, баҳайбат мирзатераклар шохларига макон қурган қушларни ўз оғушига олгандай, улар ҳам кечки «муסיқаси»ни бошлашга уялаётгандай туюларди.

Қориларнинг ширали овози тинди. Намоз ва ибодатнинг қаймоғи - ҳузур ва таскинбахш дуога қўл очилди. Дунёдаги борки яхшилик, неки гўзал ният ва улуғ мақсад - бари дастурхонга тўкиб солинди.

Эҳсон поёнига етди, шошилганлар хайр-хўшлашди, аммо яхши суҳбат талабидаги кексаю ёш нигоҳи улуғлардан узилмасди.

Чиндан ҳам уламолар машварати дилларга фароғат олиб кирди. Аввалига инсоний муносабатлар, хушхулқлик, одоб ва ҳаё, имон ва инсоф мавзуларида кўр олган мавзу аста-секин кучайиб, аҳли сунна вал жамоа ғояси асосчиси Абу Ханифай Куфий раҳматиллоҳи алайҳ ҳазратлари ҳаёти ва таълимоти масаласига кўчди.

Уламолар пешвоси, улуғларнинг сараси, энг хурматли домла пайғамбаримиз Расули Акрам (с.а.в.)дан бир ҳадис келтирди.

- Эй, аҳли жамоат, Аллоҳга беадад шукрким, биз баайни мусулмон сифатида яратилдик, айни Имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳ мазҳабидамиз. Ва минг тасанноларким, аҳли сунна вал жамоадан чиқмай, Ҳақ йўлдан адашмай икки дунё саодатига умидворлик билан яшаяпмиз.

Аmmo, орамизда ўз мазҳаббошиси, яъниким, пири-муршидимиз имоми жаҳон, орифи замон тўғрисида муфассал тушунчага эга мусулмонлар бисёр дейиш маҳол. Холбуки, сарвари коинот: «Одам (Одам а.с.) мен билан фахрланур эрди, мен эсам умматимдан бир зот бирлан фахр этурманки, унинг исми Нуъмон, куняси Абу Ҳанифадир. Ул зот миллатнинг чирогидир», дея марҳамат этганлар. Замонасининг авлиёи киромлари - Иброҳим Адхам, Бишри Ҳофий, Довуди Тойи унинг ёронлари эди. Албатта, фоний дунё калитини илқида тутган зот ҳар бир ишда ҳикмат ва ибрат кўрсатгай. Имоми Аъзам ҳазратларининг бобоси ўғли Собитни ёшлик чоғи имом Али карамуллоҳи важҳа ҳузурига йўллаб, ул зоти шарифдан зурриёдлари ҳақиқа дуойи хайрлар тилаттирган эканлар. Ана, дуонинг ҳосияти неларга қодирлигини кўрайлик. Дуо ва эътиқод ҳосиласи ушбуким, имом Шофеъийдай аллома: «Одамлар фикҳда Абу Ҳанифанинг боқимандаларидир», деган эдилар. Бошқа бир мазҳаб соҳиби имом Моликдаин кишидан: «Абу Ҳанифани кўрганмисиз?» деб сўрашганда, «Ҳа, агар ушбу устунни тилло демоқчи бўлса, шу фикри исботига далил топа оладиган одамлигини кўрдим», деб жавоб берган эканлар. Машҳур имом Абдуллоҳ ибн Муборак: «Фикҳда энг кучли одам Абу Ҳанифадир. Унга ўхшашини асло билмайман» деганлар.

Бу эътирофлар дарёдан бир томчи, илло мазҳаббошимизнинг ислом равнақи, тараққиётига қўшган ҳиссасини бир жойга жамласак, Ухуд тоғи кўзга кичик кўринар. Фақат бир ҳақиқатни ёдда тутмоқ даркор, имом Аъзам ўз мазҳабларини барпо қилишда Қуръони Карим, суннати Набавия, ижмо, қиёс ва саҳобаларнинг қавлларига суянганликлари тўғрисида шайхулислом Муҳаммад Содиқ Муҳаммад Юсуф ҳазратлари ўзининг «Ислом мусаффолиги йўлида» рисоласида батафсил ёзган...

Домла нафас ростламоқ илинжида бир нафас тин олди. Унинг кенг пешонасидаги дарахт пўстлоғидай тилим-тилим ажинлар орасида майда тер томчилари қуйилаётганди. Ҳар

қолда ёш бир жойга борганида хотира панд беришидан ташқари, саломатлик ҳам нуқул нозланиб, ўз азизлигини пеша қилиб тураркан. Бу хаёлий чекинишни савол учун берилган муддат деб тушунган меҳмонлардан бири изн сўраб, жойидан кўзгалди.

- Бир саволим бор эди? - деди у иродаси сустлиги намойишидан хижолат чекмай.

Домла қулоги орқасига чап қўлини карнай қилиб, деди:

- Агар шунчалик зарур деб ўйласангиз, бажонидил. Бизнинг кучимиз етмаса салафларимиз ёрдам кўрсатишар.

Жиккаккина, эчкисоқол киши шошилиб гап бошлади:

- Қайсидир адабиётда ўқигандим, Фикҳ олимлари мазҳаббошимизни ҳадисни камроқ билишликда айблашган эканлар. Шу масалада сизнинг нуқтаи назарингиз қандай?

Савол қалтисроқ чиқди. Қалтислиги шундаки, бундай мурожаатларга жўнроқ жавоб айтиш билан мурод ҳосил бўлмайди, илмли гапни жамоат англамайди... Энди қай тадбирни қўлламоқ керак?..

Чопар қаттиқ туриб олди. Не эмиш, Жаъфар ал Мансур имомни йўқлаётганмиш. Шу ёшда Куфадан Бағдодга бормок осонми? Йўл машаққатини енгиш мумкин, аммо сарой муҳитига дош бермоқ душвор. Кошки у масканда илмни хушловчилар топилса. Ҳаммаси илмдан наф кўрмоқни истайди. Агар бирон янгиликни эшитиб қолишса борми, тамом, ҳаммалари бирлашиб ўша фикрни чақалоқлигидаёқ йўқ қилиш пайига тушадилар. Нега шундай аҳвол юз бераркин? Нега янгиликнинг йўли оғир? Нега мутаассиблар ҳар бир тушунчани худди ёнғоқ каби қаттиқ қиёфада кўришади. Унинг пўчоғига қараб ҳукм чиқаришади. Ахир, ҳақиқат ёнғоқ пўчоғида эмас,

магзида-ку. Бирок, магизни топиш учун ўша тошдан қаттиқ ёнғокни чақиш керак. Уни куч ёки болта билан ёриш энг осон тадбир. Лекин, бутун моҳият шундаки, бу ерда мияни ишлатиш зарур. Ўқишдан, фикрлашдан тўхтаган ақл ҳатто пуч ёнғокчалик қадрга эга эмас. Сарой шароити, ўзаро мишмишлар, ғийбату ҳамд-санолар ақлни чархлаш ўрнига «тиши»ни тўмтоқлаштиради. Тўмтоқ жисм тошни ёради. Шу аснода янгилик, янгиликка йўғрилган яхшилик ҳам куч-қудрат тўпламай шаҳид кетаверади.

Чопар оппоқ соқоли кўксини қоплаган нурунийни шоштирди.

- Мунча ҳаяллайсиз, оксоқол. Халифа йўлингизга кўз тикиб турибди.

Нуруний қовоғини уюб олди. Қўлидаги тасбеҳини бармоқлари орасидан ўтказиш асносида миршаббошига гап қотди.

- Ҳамонки Халифанинг кори менга тушибди, нега ўзи келақолмади.

Мансабдор авзоини ўзгартирмади. Фақат устоз ўтирган супага яқинлашди.

- Мўминлар амири Бағдод шаҳри меъморчилиги билан банд. Сизни-да ёрдамга чорлагай.

Имом ҳазин кулди.

«Не ажаб, туппа-тузук зотлар жон олиб, жон бериб бу фоний дунё иморатини тиклагайлар. Билмасмики, бу қошонадаги умр ўлчоғлик. Боқий иморат тадориги наҳотки эсга келмаса?!»

Ҳазрат дилидаги иштибоҳни қаршисида қамчи ўйнатаётган одамга айтишдан фойда йўқлигини сезарди. Бу деворга тарбият бермоқ баробарида баҳоланарди. Шу боис мақсадга кўчди.

- Бўтам, сен кетавер. Мен ҳозироқ сафар тадоригини кўраман. Худо хоҳласа, тез орада амиралмўминин ҳузурига етиб бораман.

Ҳамма давр миршаблари деярли бир хил фикрлайдиган шахслар эди. Улар буйруқлар ичида яшашга одатланишган.

Зеро, буйрук берувчиларга таъзим қилишса, буйрукни бажарувчиларга зулм ўтказиш орқали ҳузурланишарди.

- Ҳазрат, менинг кўнгилчанглигимни суиистеъмол қилмассиз, деган умиддаман.

Бундай хуш муомаланинг боиси аслида тамомила бошқа нарсада эди. Миршаббоши саройдаги шов-шувлардан Халифа имомни қозилик мансабига тайинламоқчилигини биларди. Қози эса бевосита миршаблар устидан назорат ўрнатувчи аён ҳисобланарди.

Улар Куфанинг дим ва иссиқ кўчаларидан шаҳар ташқарисига чиқишганида қуёш терак бўйи кўтарилганди. Шаҳар билан қишлоқни ажратиб турувчи анҳор кўпригидан ўтаётганларида нариги тарафдан бир хўкиз чиқиб келди. Бу пайтда миршаб ортда кутиб турар, имом эса кўприк ўртасига етиб қолганди. Унинг орқага қайтиб, хайвонга йўл берганига нозир мириқиб қуларкан:

- Нега хўкизга ҳурмат кўрсатдингиз, - деб сўради.

Имом унинг ҳафтафаҳмлигини аллақачон илғаб улгурганди. Аммо, жиддий жавоб қайтарди.

- Ажаб сўроқ сўрайдурсан, ахир унинг шохи, менинг эса ақлим бор.

Кўприкдан ўтгач кўрдики, беҳосдан хайвон тезагини босиб олибди. Йўл четидаги ариқ лабига келиб, пойабзалини ювишга тутинди. Бу ҳам миршаббошининг ғашини келтирди.

- Ё имом, бу парҳез недан? Ахир нажосат дирҳам миқдорича бўлса, намозни бузмагай-ку.

У шу жавобни эшитди:

- Сен айтган фатво, меники такводир!

Савол бергувчининг бурни ва пешонасида ажин ўйнади. У жавоб маъзини чақишга фасохати етмаганлигидан азият ҳам чекмади. Индамай келиб эгарланган от жиловидан тутиб, ҳазрат қошига келди.

- Тақсир, энди шаҳардан чиқдик, йўл олис, вақт зик, халифанинг отига миниб олсангиз манзилга тезроқ етардик.

Имом ўзига ҳамроҳлик қилаётган садоқатли муриди Довуд Тойига ўғирилди. У ҳам миршабнинг таклифини маъқуллади. Зотан, у кейинги пайтларда устозининг тез-тез чарчаб, оёғи увишиб туришини яхши биларди.

Шу аснода хуфтонга қадар бирон работда ёки кишлоқда тўхтамай, Боғдод сарҳадига яқинлашдилар. Намозни соя-салқингина хилватда ўқиб, бир оз истироҳат қилмоққа рағбат сездилар. Довуд Тойи имомнинг остига жандасини тўшади. Ҳазрат дарҳол чўк тушиб ўтирди. Мурид унинг бу ҳолатига раҳми келиб, деди:

- Устоз, йигирма йилдирки хизматингиздаман. Бирор кун оёгингизни узатиб хордик чиқарганингизни кўрмадим. Бу ер хилват, бегона одамлар йўқ, хотиржам оёгингизни чўзиб, роҳатланмайсизми?

Имом ал-муслимин шогирдига ер остидан боқди.

-Довуд болам! Адаб Аллоҳ таоло учун мақбулдир. Бандасидан уялмоқдин не хожатки, Раббимдан истиҳола этмасак.

Шогирд мулзам тортиб узр сўради.

- Кечиринг устод, гоҳида ақл нокислиги панд берур.

Ҳазрат унинг кўнглини кўтарди.

- Ундай деманг, ақлингиз расодурки, йигирма йилдан буён биз ҳам сизнинг суҳбатингиздан кўнглимиз баҳра олура. Инсон шундай яратилган: ўзида борини беради, йўғини қидиради. Ахир бекорга бир кам дунё дейдиларму?!

- Ташаккур устод, - деди Довуд боши кўкка етиб, - шу кунга қадар не мақомга эришсам, барчаси сиз туфайлидир.

Абу Ханифа жаноблари аста томоқ кириб жойидан кўзғалди. Бу суҳбатга нуқта қўйилганига ишорат эди. Кичик карвон яна йўлида давом этиб, тун авжга чиққанида кўркам Боғдодга кириб келди. Улар шаҳарнинг қоқ марказида қад ростлаган янги мачитда кўним топдилар.

Қабул маросими эртанги кунга белгиланган эди. Мазҳабимиз меъмориини Боғдод халифаси Жаъфар ал Мансур хушнуд ҳолда қаршилади. Иззатини жойига қўйди. Ҳатто

саройга келгани кўнгани учун миннатдорлик изҳорини аямади. Бирок, ҳадеганда мақсадга кўчавермади. Ниҳоят дилини очди.

- Хабарингиз бор, Боғдодни қайтадан тиклайдурмиз. Бу аслида янги шаҳар қиёфасида гавдаланмоқда. Ниятим шулдирки, мана шу ишларга ўзингиз бош-қош бўлсангиз. Ислол давлатининг маркази сиздай етук уламо ва олим нигоҳи ила янада сайқал топса ажаб эрмас.

Тамомила бошқа таклифни кутган имомнинг қалбига ёруглик тушди. Халифа Мансурнинг ёнига кириб, шаҳар тархини чизиш ва мачиту мадрасалар, кўча ва йўллар қурилишида астойдил катнашди. Бу ишларнинг ҳосилоти кўрингач, Жаъфар ал Мансур Имоми Аъзам ҳазратларини яна саройга чорлади.

- Аввалги илтимосимни бошингиз устига қўйиб, мени ва барча аёнларимни бағоят хурсанд қилдингиз. Ўйлайманки, биз хамиша бир-биримизни яхши тушунаимиз.

Имомнинг оромига дарз кетди-ю, зоҳиран сездирмади.

- Иншооллоҳ, амирал мўминин!

- Маълумингизким, Боғдод нафақат муслимлар, аини чоқда замонасининг забардаст олиму фузалолари макон топган шаҳарга айланиб бормоқда. Шундай экан, бундай Кентда қозикалонлик вазифасини барчага баробар адолатли, ҳақгўй ва илмли одам эгаллагани мақсадга мувофиқдир. Фикри ожизимча, бу вазифага сиздан муносиб уламо йўқ.

Олим тушунди, демак «Кунда дам олган фурсат» поёнига етибди. Энди чекинишга, гапни чувалаштиришга имкон йўқ. Демак, муддаони очиқ айтгани афзал.

- Эй мўминлар халифаси, билурдирсизки, бир пайтлар Язид ибн Умар ибн Хубайра ҳам Куфага қози қилмоқчи бўлганида, бош тортиб эдим.

Халифа кулиб юборди.

- Ўшанда ўн қамчи билан қутилиб кетгандингиз. Бу сафар азоб оғирроқ... Агар кўнмасангиз Фурот дарёсига чўқдираман.

Ҳазрат сокин қиёфасини ўзгартирмай деди:

- Одамлар орасида адолат ўрнатмоқ дарёда оқмоқдан-да мушкулроқ. Мен бу ишни эплай олмайман.

Халифанинг авзои бузилди. Юз-кўзлари тундлашди. Чеккаларидаги томирлари бўртиб чикди.

- Не ажабки, сиздай дин пешвоси ҳам ёлғон сўзлайдир.

Олим Мансурни тилидан илинтирди.

- Нахотки мўминлар амири мен каби ёлғончи кимсани қозилик курсисига лойиқ кўрса...

Халифа «қўлга тушганини» тушунди. Имом бу сафар осонликча қутулиб кетди.

Салкам юз ёшига қадар кўпни кўрган, соҳиби илмлар ҳикматларидан ақли чароғон домла жамоатга юзланди.

- Биродарлар, менку бу сўров тилсимини бир амаллаб очарман. Андишам шуки, мендан-да билгувчилар орамизда бордир. Бундай гўзал машваратларда ҳадеб битта одамнинг сўзлайвериши суҳбат охорини тўқади. Келинлар, ўртага қўйилган масалани биргаликда ечайлик.

Уламанинг мурожаати нечоғли жонли, юракдан чиқмасин, шундай улуғ зот олдида сўзлаш у ёқда турсин, эътиборни тортишнинг ўзи оғир эди. Шу боис биров чурқ этиб оғиз очмади. Ушбу даъват учинчи бор такрорланганида маросимга энг кейин кириб келган кўримсиз киши ўрнидан турди.

- Таксир, - деди у нуронийга юзланиб. - Аввало узлуксиз ўттиз йил рўза тутган, хуфтон таҳорати билан бомдод намозини ўқиган, Рамазони шарифда олтмиш марта, умри давомида етти минг бора Каломуллоҳни хатм қилган, эллик беш марта Ҳаж ибодатини бажарган шундай буюк зот ҳақида қандайдир чаласаводлар айтган даъвони ҳанузгача судраб юришимиз бориб турган мутаассиблик эмасми?! Ахир, бу иштибоҳ ҳазрат ҳаётлигида ҳам неча бор юзига айтилмаганмиди?! Ва нега биз бузғунчилар саволини ёдда сақлаймизу, устознинг ҳикматга йўғрилган далилини эсдан чиқариб қўямиз.

Имом ҳазратларига «Сиз қиёсани ҳадисдан устун қўясиз» деб даъво қилишганида:

- Аллоҳга қасамки, ким бизни қиёсни ҳадисдан устун қўяди, деса ёлгон айтибди ва бизга тухмат қилибди. Ҳадис бўлгандан кейин қиёсга ҳолат қолар эдимми?!» дея оқилона жавоб қайтарган эканлар.

Тўрида ўтирган басавлат уламо анчагача индамай, жамоатга нигоҳ ташлади. Шу топда атроф сув селгандай жимжит эди. У секин юриб бориб, кулранг кителли кишининг елкасидан тутди, қўлидан етаклаб, тўрига олиб келиб, ёнидан жой берди. Машварат хотимаси ҳам қисқа бўлди.

- Биродарлар, - деди нуроний олим кўзлари ёшланиб. - Қанийди, умрим давомидаги маъвизаларимни мана шу зотнинг ҳозирги икки оғиз каломига алмаштириш имкони топилса... Биз сувратга маҳлиё бўлиб, сийратни унутамиз. Билингки, ҳикмат сийратдадир...

ҲУКМ

Олтин ва қандиллар ёғдусида кундузгидай чароғон саройдаги машварат тун ярмида адоғига етди. Халифа Хорун ар-Рашид, айниқса шоирларнинг янги баёзларини мириқиб тинглади. Мусиқачилар ҳам энг дилгир куйларни саралаб, базмга жон киритдилар.

Халифа ҳаётининг энг гўзал, кайфияти чоғ дамларида сеvimли маликаси Зубайда Хотун васлига аржумандлик тилаб қоларди. У бу висол кечасини ҳам соғинтирган ёр қошида ўтказмоққа жазм этди.

Кенг хона нимқоронгуликка чулғанганига қарамай, маликанинг ўн тўрт кунлик ойдаи юзи Хорун ар-Рашиднинг қалбидаги иштиёқни ўн чандон орттирди. У тахти-равонда ором олаётган моҳирўй париваш қошига бориб, анчагача суқланиб тикилди. Эндигина йигирма олти ёшга тўлган бу сулувнинг ҳусн-малоҳати наинки, Боғдод, балки Эрону Рум, Ироқу Хуросонга ҳам нур таратаётгандай эди. Шу топда ипак матодан бежирим тикилган харир либос унинг бутун қадди-бастини

намоён этар, қўшдур каби таранг кўкраклар навқирон жувон назокатини кўз-кўзлаётгандай туюларди.

- Сизмисиз хоҷам! - худди уфқдан кўтарилган қуёш каби эриниб очилган тиник, мовий кўзлар халифа юрагидаги чўғни аланглатди.

- Маликам, сиз ёруғ дунёда танҳосиз, якка-ю яғонасиз!

Зубайда Хотун шаршарадай елкасини тўлдирган тим қора сочларини жамлаб, яримочик сийнасини беркитди.

- Ҳамд ва сано чиндан ёлғиз Ўзига аталган. Мени бунчалар эркаламанг бегим.

Халифа эс-ҳушини йўқотганди. Фикрларини жамлашга-да, тафаккури терслик қиларди.

- Мен учун сиздан бошқа малак ҳам, қувонч ҳам йўқ.

Малика юзланди.

- Бу тил жилови ҳамиша бўш эмасми. Хоҷам, харамда бир ўзим эмасман...

- Кўзим бошқаларни кўрмас.

- Ажаб, кўз бегуноҳу оёқ ихтиёрсиз экан-да?

Ширин шакарғуфторлик билан бошланган суҳбат аёл томонидан гина-қудратга, эр тарафидан жаҳлга йўл очганди.

- Эссиз, шундай оқшомни ҳуфтонга айлантирдинг,- деди халифа эзгу-туйғулари эътиборсиз қолганидан асаби бузилиб.

- Аслида сен ҳақсан, шу оёқ Умму Чирой қошига етакламайдими? Ҳар ҳолда у хуштабиат соҳиби эди.

Кундош исмини тарқаси лутфидан эшитган хотин зоти ҳолатини фақат шу мақомдаги аёлгина чин дилдан сеза олади. Зубайда ўз қадр-қимматини подшоҳларга ҳам топтатмайдиган ўктам жувон эди. Шу боис оғзига келганини лоақал бир сония ўйламай айтди-қўйди:

- Биласизми, сиз кимсиз? Сиз дўзахисиз!

Не ниятда ташриф буюриб, не ҳолатда ортга қайтаётган халифа ҳам бўш келмади.

- Агар мен дўзахий эрсам, сен талоқ бўлгувчисан...

Зубайда югуриб эшикни очди.

- Номахрам кишига ҳузуримда жой йўқ!

Ишвали аёлнинг ишқи ўзгача эмасми. Хорун ар-Рашиднинг юрагига ўт тушди. Филҳол, у Зубайдани чиндан ҳам севарди. У билан ажралмоқ ёруғ дунёдан юз ўгирмоқ ила баробар эди. Тонг отгунча тишини-тишига кўйиб чидади. Бомдоддан сўнг қозикалонни хузурига чорлади. Аҳволни тушунтирди.

- Шариатда йўл йўқ ҳазратим,- деди фикҳ посбони кўзларини бир нуктага тикиб, - агар ҳукм билан...

Халифа унинг оғзини ёпди.

- Ҳукм сиздан қозикалон. Шариат ишига мен аралашолмайман.

- Шундоқ таксир. Шариатнинг эшиги берк. Агарки, Зубайдани бошқасига...

Хорун ар-Рашид яна қозининг фикрини бўлди:

- Етар, сизга жавоб!

Орадан ҳеч қанча вақт ўтмай, Боғдод кўчалари бўйлаб жарчининг товуши янгради:

- Эй аҳли фозил, эй ҳалойик! Орангизда фикҳ илмини мукамал биладиганлар бўлса, тезда саройга борсин.

Бир ҳафта ўтди. Ҳеч ким ҳукм чиқаришга журъат этолмади. Не-не уламолар, дин арбоблари, мулла-эшонлар саройдан бош эгиб чиқмадилар. Барчасининг гапи битта:

- Хорун жаннатийми ёки дўзахийми, фақат Яратганнинг ўзи билур!

Аммо, Халифа ён беришни истамас эди. Ҳар бир ўтган кун унинг қалбини қовуриб, ит азобини бошига соларди. Зубайда ҳам бутунлай хонасидан чиқмай ётиб олди.

Еттинчи куни донишманд Баҳлул рангги-рўйи сомондай сарғайган халифага бир янгилик топиб кирди.

- Сизнинг мушкулингизни бир ўспирин енга олур.

Тахт пойида ўйга чўмган Халифанинг кўзларида умид учкунлади. Чўкаётган одам хасга ёпишганидек, шу топда у девонага ҳам кўл узатишга тайёр эди.

- Ўспирин дедингму?

Баҳлул бош ирғаб тасдиқлади.

- Қандай ҳислатли зотки, сен тоб бермаган, қози чаколмаган синоатга унинг тиши ўтса.

Донишманд халифанинг ёнига ўтирди.

- Мен айтган ўспириннинг номи анча танилган. Аҳмад Ханбалдай зоти шариф оппоқ соқоли билан шу йигитга шогирд тушди-ку. Бўлмаса у уч минг ҳадис ёдлаган, исломда маҳзабини яратган олим-уламо-ку. Қаранг, ўша устози ҳақида нима дебди?

Боядан буён бошини тиззалари орасига олиб, тушкунлик гирдобидан чиқолмаётган Хорун вазирига ўғирилди:

- Хўш?

- Мен уч минг ҳадис ёдладим, уларнинг маъносини устоздан ўргандим, - дебди.

Халифанинг сабри чидамай ўрнидан туриб кетди.

- Насл-насаби, исми-шарифи бордир, ўша авлиёнинг?

Шайх Баҳлул ҳазилкаш, баъзида айёр, баъзида соддадил инсон эди. Ҳозир ҳам «берди»сини айтишга шошилмай суҳбатдошининг дилини қитиқлашда давом этди.

- Йигитнинг устозини сиз биласиз, Ҳасан Басрийнинг суюкли дўсти Малик бин Динор. Етмиш ёшли олим кўп баҳс-мунозара якунини ўша боладан сўраб билинглар, дер экан. Очиғини айтсам, олти ёшида ҳибсдаги онасини кутқаришга ақли етибди-ку.

Энди Хорун ар-Рашид ўз дардини ортга суриб, номаълум йигитга қизиқиши ортди.

- Ажаб, - деди у чиройли соқолини силаб, - ўшанда қандай воқеа рўй берган экан.

Баҳлул ортиқ қистатмай, ўша воқеа тафсилотига тўхталди.

- Боланинг онаси Ҳошимийлар қабиласидан бир зоҳида аёл эди. Одамлар кўп вақт омонатларини унга ишониб қолдиришарди. Кунларнинг бирида икки киши битта бўғчасини омонат деб ташлаб кетишибди. Қайтар чоғи, «уни иккаламиз бирга келганимизда берасиз» деб тайинлашибди. Онахон бу шартни унутиб, улардан бирига тугунни берворибди. Иккинчиси тўполон кўтариб, қозига арз қилибди. Қози эса аёлни ҳибсга олибди.

Бола мактабдан қайтса, уйда ҳеч ким йўк. Суриштирса, ўша гап. Дарҳол қозихонага чопибди. Қозига онасини нотўғри жазолаганини билдирибди. Бояги одам ҳам ўша ерда экан, қози тўғри чора кўрганини тасдиқлабди.

Шунда бола:

- Қандай тўғри чораки, бўғча йўқотилмаган, онам бечора тутқин.

- Боиси онанг шартни бузган.

- Бу заиф айбнома.

- Сабаб?

- Сабаб шуки, бўғча менда.

- У ҳолда кўрсат, онангни қутқариб ол.

- Бажонидил. Фақат муҳтарам қози, аввал талабгорларнинг ҳар иккиси ҳам келишсин.

Боланинг ақлига қойил қолган қози аёлни ҳибсдан озод этибди...

Халифа Баҳлулнинг икки елкасидан ушлаб, ўзига қаратди.

- Аллоҳга қасамки, у менинг ҳам дардимга даво топади.

Уни тезда ҳузуримга чорланглар.

Донишманд вазир кулиб, халифага юзланибди.

- Ўша ўспирин бир ҳафтаки, саройга киролмай жони ҳалак.

- Нега?

- Аёнларингиз унга ишонишмабди. Яхшики, бугун эрталаб хосхонада кўзим тушиб қолди. Халифага сен ҳақингда айтаман деб уни кетишига йўл қўймадим.

- Ақлингга қойил, Баҳлул, Энди тезда уни олиб кир. Ҳа, айтмоқчи, гувоҳлар ҳам чақирилсин.

Орадан кўп ўтмай халифа саройи замонасининг таниқли фузало-ю, уламоларига тўлди. Энг тўрида Шайх Баҳлул, унинг ёнидан олтин-кумушлар қадалган зарбоб чопонли қозикалон жой олди.

Изн берилгач, мўйлаби энди сабза урган, кўзлари чакнок, озгин йигитча кириб келди. У тўғри халифа қаршисига бориб, таъзим бажо айлади.

Хорун ар-Рашид унга бошдан оёқ разм солиб, сувратидан ортиқча каромат тополмади. Аммо илк саволга берилган жавобданоқ йигитчанинг шунчаки жўн муллавачча эмаслиги аёнлашди.

- Сўйла! - деди халифа бир оз бепарво оҳангда.

Ўспирин саволга савол ила жавоб қайтарди.

- Аввал ким кимга муҳтожлигини аниқлаб олмоқ керак.

Тахт соҳиби масалани бу таҳлитда қўйилишини кутмаганди. Саросимага тушди. Бепарволик ўрнини хушёрлик эгаллади. Ҳамманинг нигоҳи мўминлар халифасига қадалган эди.

- Шу топда сенинг ёрдамингдин умидвормен, - деди Хорун ар-Рашид ўзига келиб.

- У ҳолда тахт поясини менга ишонурмисен?- сўради ўспирин бурро лутф ила.

Ҳукмдор донишманд Баҳлулга қаради. У бош ирғаб «маъкул» ишорасини билдирди.

Халифа тахтдан тушиб, ўрнига йигитчани ўтирғизди. Ўзи унинг рўпарасидан жой олди.

- Айтгил,- деди ўспирин халифанинг паришон юзига тикилиб. - Сен ҳеч бир вақт гуноҳга кодир ҳолингда Аллоҳдан кўрқиб, ўша маъсиятни тарк этганмисан?

Халифа чуқур ўйга чўмди. Шунча аҳли ислом ҳузурида бор гапни айтса уялур, айтмаса риёга ботур, мушқули ечилмас. У қаддини адл кўтариб, ҳақиқат рухсориға тик боқди.

- Ёшлигимда бир сулув аёлга ишқим тушди. Уни йўлдан урмоққа қасд қилдим. Совға-салом, ҳамду-сано ила юрагига ўт ёқдим. Ниҳоят унинг қаршилиги синди, мен билан учрашишга розилик билдириб, нома юборди. Мактубни ўқидиму, бутун вужудим дағ-дағ титрай бошлади. Бўлажак висол ақл-хушимни ўғирлаб, ширин ҳаяжон уйғотганди. Айтилган муддатда ҳилват бир жойга келди. Биз ёлғиз эдик, ҳеч ким ҳалакит бермасди. Шу топда ҳайвоний хирс ва нафс йўлида гуноҳга ботаётганлигим ёдимга тушди. Энди кўркувдан қалтирай бошладим. Жувонга

узримни айтиб, тезда изимга қайтдим. Ҳаётим давомида жар ёқасида туриб, имонимни йўқотмаганим шу воқеадир.

Йигитча яна сўради:

- Шу сўзларинг ростми?

- Барчаси Аллоҳга аён.

- Ҳукм шундай: Сен жаннатийсан ва аҳли аёлинг никоҳингдадур.

Саройдаги дин пешволари бу масалага исбот талаб қилишиб, ғала-ғовур кўтаришди.

Йигитча ўнг ёнига қараб, Қуръони Каримни келтиришларини сўради. Талаб бажарилгач, у муқаддас китоб ҳурматидан ўрnidан турди. Каломуллоҳнинг Назиот сураси 40-41-оятларини қироат билан ўқиди:

- Энди кимки Парвардигори (ҳузурда) туришидан кўрққан ва нафсини ҳавойи хоҳишларидан қайтарган бўлса, у ҳолда унинг жойи фақат жаннатдир». Демак, халифа жаннатидир, Зубайда Хотуннинг боши очик эмасдур!

Бу маъвиза ниҳоясига етмай, уламолар бош эгиб, ўспиринга таъзим қилишди. Фақат козиқалонгина кибр тулпоридан тушолмай, таёкдай қотганди.

- Бу йигитча шу қадар улғайгач қай мартабага кўтарилур,- хайрат ила бир-бирларига боқишди сарой аҳиллари.

Халифа ҳеч маҳал бугунгидай қувонмаганди. Номаялум олимга ўн мингта қизил олтин ҳадя этди. Йигитча эса, бу олтинларни сарой дарвозаси ёнида Аллоҳга ҳамд айтишиб туришган дарвешларга улашди.

Халифа ҳамма тарқалгач, Шайх Баҳлулни ҳузурига чорлади. Донишманд уни буюк мужда билан қутлади. Аммо, Хорун ар-Рашид вазирнинг сўзини бўлди.

- Эй Баҳлул, мушкулимни осон этдинг. Аммо, не боиским ул ўспирин номини мендин сир тутурсен?

Баҳлул вазмин юриб, халифага яқинроқ келди.

- Сир шулки, бу Аллоҳнинг қули саройни ҳушламас. Агар кимлигини билсанг, бу ерга чорлаб, тинчлигини бузурсен, деган иштибоҳим бор.

- Ҳотиржам бўл, у Яратганнинг ва менинг химоямда бўлур.
- Унда эшит. Бу йигит султони шариат ва тариқат, ул бурхони ҳақиқат ва маърифат, ул муфтни асрори илоҳий хазрати имоми Шофеъий эдилар.

Халифанинг кўзларида ҳайрат ва ҳурмат зуҳурланди.

ИЛМНИНГ ҲАЙБАТИ

Муҳаммад ибн Идрис бир неча йил саҳродаги Ҳузайл қабиласида яшаб, уларнинг ҳаёт тарзидан ташқари бой ва ҳикматли тили, адабиётини ўрганиб қайтди. Фасоҳатли йигит ўз даврининг фозиллари мажлисида синовдан ўтди. Унинг гўзал шеърлар айтиши, дунёвий масалаларга теран ёндашуви, ўткир ақл-идроқи қавм-қариндошларида қониқиш ҳосил қилди.

Шаъбон ойининг нисбатан салкин кечасида бошланган мулоқот тун ярмигача ҳеч кимни зериктирмади. Ёш ўсмирдаги майин муомала одоби, латиф лутф, яқин орада эшитилмаган янги фикрлар суҳбат ихлосмандларининг борлигини ўғирлаб, кўзларидан уйқуни олиб қочганди.

Тўрида савлат тўкиб ўтирган нуроний илк бора гулхандан бош кўтариб, ибн Идрисга синовчан қаради.

- Болам, энди не юмуш этагидан тутурсен? - деди у кўксини қоплаган соқолини силаб.

Муҳаммаднинг кўзларида ўт чакнади.

- Умидим шулки, илм кўргонини кенгайтирсам, улуғлар ховучидан сув ичиб, риёзат чанқоғимни қондирсам.

- Ори, рост сўйладинг, - мўйсафид астойдил қувонди, - илло сен Қурайш қабиласининг ишончини оқлашинг даркор. Мақсадимизни ёдингда сақла. Бу каби тил, заковат ва фасоҳат соҳиби албатта, фикр соҳасида ҳам пеш бўлмоғи заруриятдир. Агар шу шарафга эришсанг, замонангнинг пешқадам олимлари сафидан жой олурсен.

- Ўзга йўл ҳам йўқ, - баҳсга аралашди қabila сардори, ҳаммага бирма-бир кўз ташлаб,-чунки, у Муҳаммад

рахматуллоҳи алайҳ вафот этган кунлари таваллуд топган. Бир ёруғ юлдузнинг сўниши иккинчисининг нур таратишига йўл очган эрса ажаб эрмас.

Орага чуқур жимлик чўкди. Осмон тиниқ, кўк токида юлдузлар жилваланар эди. Чирс-чирс ёнаётган олов тафти юзларга қизғиш жило бериб, қоронғулик соясини даврадан узоклаштирарди.

Йигитнинг ёнидаги калта, чўққисоқолли киши нурунийга савол берди.

- Сиз Макка волийсининг ҳурмати кезонгандурсиз. Агар ул зот Мадиналик салафи кўмагида имоми Молик изнини олиб берсалар, хўп иш бўлур эрди.

Қошлари ҳам соқолидай оппоқ, истарали мўйсафид анчагача сукут сақлади. Гарчи таклиф ўринли эрса-да, волийга гап сингдирмоқ машаққатини ўйлаб, эҳтиётланди. Бироқ, илм йўлида ҳар қандай тўсикни енгиш лозимлиги важдан, оҳиста бош ирғаб, розилигини билдирди.

Макка волийси Қурайш қабиласининг йиллар оша қадрланиб бораётган нуфузини ҳурматлаб, дарров Мадина волийсига ижозатномасини битди. Бу мурувватдан кўнгли Уҳуд тоғидай кўтарилган ибн Идрис уч кун ўтказиб, сафарга отланди. Ҳайриятки, пайғамбаримизнинг муборак ҳаёти кечган шаҳарга йўл олганлар бисёр экан. Бир, икки ўрқачли туяларга қулоч етмас хуржунлар, сандиқлар, сафар анжомлари ортилган, енгил туёқли хачир ва отларга мустаҳкам ўрнашган чавандозлар қарвонни тилим-тилим қумликлар, дашт ва гиёҳсиз биёбонлар оша Мадинаи Мунаввара сарҳадларига бешикаст олиб кирди.

Қарвонсаройга жойлашган толиби илм вақтни бой бермай, тўғри шаҳар волийси маҳкамасига югурди. Ҳайриятки, биринчи ошёнада одам сийрак эди. Орадан бир чойнак чой ичгулик муддатда унинг навбати келди. Волий аввал ёш меҳмонга синчков назар ташлади. Сўнг чиройли имло ила битилган мактубни ўқишга тутинди. Бирдан унинг меҳрли чеҳрасига ташвиш сояси кўнди. Хатни ушлаган кўйи қаршисида умидвор турган йигитга гап қотди.

- Болам, мен учун Молик ибн Пнаснинг эшагида боришдан кўра, Мадинадан Маккага пиёда ҳижрат қилиш осонроқдир.

Фаҳму-фаросатда тенгдошларидан ўзган ўсмир ҳам унинг андишасини англамоққа ожиз эди.

- Аллоҳ амирни ислоҳ қилсин, агар одам юбориб, хузурингизга чақиртирсангиз қандоқ бўлар экан?

Ҳукмдор йигитчанинг соддадиллигидан унга нисбатан меҳри жўшди.

- У ҳолда андоқким, сенинг ҳожатинг битмас, менинг тилимга калима келмас.

- Нечук?

- Эй болам, ёруғ дунёда халифа Абдурраҳмон ибн Молик-дек ҳайбатли одамни кўрмаганман. Аммо, имом Моликнинг ҳайбати олдида унинг салобати ўз кучини йўқотур.

- Наҳотки ул зот шу қадар виқор ва шавкатли кўринса?

- Ҳа, болам! Бу жумбоқни замонасининг машҳурларидан Саид ибн Ҳинд Андалусий шундай изоҳлаганлар: Имом Моликдаги виқор ва ҳайбат - илмнинг виқори ва ҳайбати эрур. Илм шундай беқиёс салоҳиятга эга.

Волий ўйладики, ушбу мушоаратдин сўнг йигитнинг ғайрати сўнур, ҳазрат хизматидан воз кечур. Бироқ, қаршисидаги навжувон илм йўлида Чингада тиззалаб бормоққа шайлигини билдирди. Икковлашиб имоми Молик хузурларига отландилар. Ярим йўлда отларни чашма ёнидаги дарахтларга боғлаб, ялангоёқ тупроқ кечиб бордилар. Вақт аср намозига зиқлаб қолганди. Хизматкорлардан бири оғир ёғоч эшикни қокди. Ичкаридан қора танли жория чикди. Амир унга «Хожангга менинг остонаси пойида турганимни айт», деди. У индамай кўздан узоқлашди. Худди дарёга отилган тош мисол йўқолиб кетди. Меҳмонлар сабр-бардош либосига ўралиб, узоқ кутдилар. Ниҳоят, ўша жория эшикдан мўраллади.

- Гапингизни қоғозга ёзиб бераркансиз, мабодо суҳбатга интиқлик сезилса, мажлис куни келаркансиз, - деди у шошилибгина.

Амир ҳам аҳдидан қайтмади.

- Сен устозга менинг кўлимда Макка волийсининг мактуби борлиги ҳақида хабар бергин!

Жория индамай изига қайтди. Бир оздан сўнг, ташқарига курси олиб чиқди. Сўнгра имом Молик ҳайтаб ва виқор ила эшик олдида кўринди. Индамай курсига ўтирди. У таърифлаганидан-да, зиёда салобатли, хушқомат эди. Юзидан нур таралиб турарди. Волий имомнинг қўлини ўпиб, хатни узатди. Ибн Молик уни ўқиркан, бирдан юз ифодасида норозилик зуҳурланди. Ўқиётган мактубни иргитиб юборди. Амирга ажабланиб қаттиқ тикилди:

- Субҳаналлоҳи, Расулulloҳнинг илмини ҳам восита билан сингдириладиган аҳволга тушиб қолдикми?

Волий қалтираб, ўзини йўқотиб қўйди. Боядан буён дам ҳамроҳи, дам ҳазратга қараб хижолат ўтида қовурилаётган ибн Идрис ботинмайгина ўз муддаосини баён этди. Унинг овозидаги нафислик, ипга терилган дур мисол қаторлашган гўзал ташбеҳлар, муҳими, дилдаги беғуборлик ҳазратнинг эътиборини тортди.

- Исминг нима? - хиёл кўзларини очиб сўради.

- Муҳаммад!

- Эй болам, Аллоҳга тақво қил, гуноҳлардан четда бўл, шаънинг муносиб баҳосини олади, - деди имом кутилмаганда меҳри товланиб.

- Устоз, бу менинг илк сабоғим, дейишга ҳаддим сигурми?

- ибн Идриснинг кўзлари ёшланса-да, тили бурро, сўзлари кескир чиқди.

- Билган одамга ҳар бир лутф улуғ дарс, урмаганга дарс ҳам оддий сас!

Кейинчалик ислом оламида имоми Шофеъий куняси билан ном қозонган Муҳаммад ибн Идрис устоз суҳбатига шу тариқа етишган эди.

- Тўғри, сиз халифа Мансурнинг амакисисиз, битта шаҳарнинг ҳукмдорисиз, аммо мусулмонлар қолиб, Анас ибн

Моликка эргашяптилар-да. Бу ахволда эртага у халифаликка ҳам кўнгли сууст кетмайди, деб ким кафолат беради?

Жаъфар ибн Сулаймон базм уюштирганида, дўстларидан бунақа куракда турмайдиган дашном эшитишни етти ухлаб тушида ҳам кўрмаганди. Камбағалнинг шавласидай ёйилиб давом этаётган ўтиришга бирпасда совуклик тушди. Энди на ҳамд-сано, на шоҳона дастурхон мадҳи мезбоннинг қоронғу қалбини ёритолмасди. Еттинчи осмонни фатҳ этишгани каби шўх-шодон айш сураётган меҳмонлар қора соқоли кафтдай юзини эгаллаган, кўзлари кичкина, япалоқ бурунли қозиваччага еб қўйгудек тикилдилар.

- Хўп назокатли одамсиз-у, оғизнинг танобини бемаҳал очворасиз-да!

Қозивачча ортга чекинишни истамади.

- Сизлар Жаъфарнинг таомини хушлайдирсизлар. Мен унинг шаънига ошуфтамен. Билганни дўстдин яширмоқ душманнинг қилмишидир.

Уй бурчагида салобат тўкиб ўтирган оппоқ дасторли мулла бу иштибоҳда изза тортиб, салафларини-да оқламоқ ниятида огиз жуфтлади.

- Тавба денг, тақсир. Аллақандай терс феъл имом қайда-ю, кимсан амиралмўминин Мансури оламнинг амакиси - Жаъфарнинг нуфузи неда? Наҳот тош ила дурни муқояса этмоқ жоиздур. Ўйламай сўзлайдирсиз, сўнг мажлис аҳли дилини гашлайдирсиз.

Жамоат бўғзига суяк тикилгандай қай тарафга оғишини билолмай қарахт турганида, мулланинг топқирлиги жонга оро кирди. Аммо, кўпга эмас. Меҳмонлар ғала-ғовури тиниши ҳамони Жаъфарнинг юрагига ўт тушди. «Қалтафаҳм қозивачча орий, рост айтди. Бугун авомнинг ишқи ибн Молик сийратига тушган. агар бу офатнинг олди олинмаса, эртага халифаликка катта машаққатлар келтириб чиқариши ҳақиқат. Афсуски, масаланинг накадар жиддийлигини Мансур ҳис қилмайди-да. Аслида тахт шунчалар самодами, пастдагилар кўзига чумолидай кўринса. Гарчи чумолини кўз илғамагани, назарга

илинмагани билан, агар у сездирмай қўлтигингиз остига кириб олса, шундай чақади-ки, бутун ҳузур-ҳаловатингизни йўқотиб қўясиз. Шундай экан, душманни ҳали ожизлигида илдизини қуритган афзал. Агар салгина бепарво қолсанг, кучга тўлиб, ўзингга даф қилади, пойингни қирқишга бел боғлайди.

- Наъмуд!

- Лаббай хоҷам!

- Ер остидан бўлсаям имомни ҳузуримга чорла!

- Имом кўп тақсир, қай бирини назарда тутмоқдасиз?

Жаъфарнинг кўзлари соққасида ўйнаб кетди.

- Эси паст, имомларнинг уруғи кўп, аммо тузуги битта.

- Молик ибн Анасни йўқлаяпсизми?

- Ана энди ўзингга келдинг. Хўш, нега ивирсияпсан?

- Тақсир, ул зотни гапга кўндирмоқ мушқул. Ул бандан мўмин саройни, арбобларни хушламас.

- Таклифга бўйин бермаса, сиёсат кучидан фойдалан, турли фатволари билан одамлар орасига нифоқ солаётганидан беҳабармусен?

Наъмуд кетмон бетидай япаски соқолини тутамлаганича чиқиб кетди. Аммо, Жаъфарнинг безовта юрак титроғи анчага қадар босилмади. Илло унинг хадиғи янтоқ илдизидай чуқурлашиб борур эрди. Ростда, халифа Мансурга ишонч йўқ. У шамол қай тарафдин эсса, юзини ўша томонга тутадиганлар тоифасидан. Бугун-ку, амакисини кифтида кўтариб, иззат-икром равоқига чиқариб қўйибди. Агар имомнинг овозасига майли ортса бу тавозе, бу эҳтиром эҳтимолки ундан юз ўгирар.

Асмо ибн Ҳазирнинг уқтиришича, ҳозир имомнинг атрофида имом Авзоъий, имом Шофеъий, Яхё ибн Саид каби замонасининг етук уламулари таҳсил кўряптилар. Бахтга қарши ибн Молик Мадинадан бир қадам четга чиқишни хушламайди, сарпайчан ҳолида кўпчиган туфроқни кечиб шаҳарнинг у бошидан бу бошига кезиб чиққани-чиққан. Бир куни маҳкама олдида юз-юзга тушиб қолди. Гарчи ичида тўнғизи қўпиб турсада, ясама тилёғламалик билан:

- Ҳазрат, нега уловга минмайсиз, шундай офтобда оёғингизни куйдириб юрасиз, - деб сўради. Бу саволга у: «Расулulloҳ (с.а.в.)нинг жуссаларини бағрига олган тупроқни от туёғи остида топташга ҳаддим сиғмас», - дея жавоб кайтарган эди.

Яна бир куни мажлисга ташриф буюрди. Ўзича халифанинг амакисига алоҳида илтифот кўрсатилар. Ёнига чакириб олар, деган илинж ҳам йўқ эмасди. Қайда дейсиз, биров ит келдими, эшак келдими, демади. Ҳатто кўз кири ила назар ташласа ҳам дили оғримасди. Ёпирай, бу зот қандай одам? На халифадан ва на аёнлардан ҳайикмаса, издиҳомларга қадам босмаса, совғасаломни қабул қилмаса, боз устига юрт катталарига қўл ковуштирмаса... Ахир, бу ҳам кибр эмасму? Бу ҳам ўздан кетишлик белгиси саналмасму? Майли, энди фурсати келди. Эрталаб маҳкамага оёғини ерга теккизмай судраб келишар. Ўшанда ҳисоб-китоби бошқача чиқади. Ҳали фикҳ бобида биров ибн Моликдайн чалкашликларга, ўзбилармончиликка йўл қўймаган. Ислому дунёсида ҳар бир масала Қуръони Карим, Ҳадиси шарифдан сўнг киёс ва ижмо орқали ечилур эди. Ул бетавфиқ эса Мадина аҳлининг амалларини киёсдан-да устун кўюр. Саҳобалар ва тобеинлар яшаган юртда ҳақиқатни аниқлашнинг бундан афзалроқ йўли йўқмиш. Ана энди бу кашфиёти бошига бало бўлиб ёғилур...

Имомни эртаси пешиндан сўнг олий маҳкамага элтдилар. Ҳасад ўти қалбини олов каби куйдираётган Жаъфарнинг кўзларига қон қуйилган, энсиз елкалари бетўхтов учиб, ғашини келтирарди.

Остонадан хатлаб ўтган ибн Моликнинг келбатини кўрган соҳибнинг юраги орқасига тортди, капалаги учди. Шу ҳолатида ҳам сир бой бермасликка уринди.

- Тонг чоғи бир қадамингизга мунтазирмиз. Наҳот бизнинг чорловимизнинг писта пўчоғидай кадрини қолмаган бўлса?

Имом авзоини ўзгартирмади.

- Агар таҳдид хавотири дилимни минг пора ўртаганида ҳам бу туфрокка оёк босмасдим, не иложки, зуғум кучи бирла қаршингизда турибмен. Энди ихтиёрим жанобларида.

Жаъфар ибн Сулаймон бу ўктам лутф таъсирида офтоб урган кимсадек хушини йўқотди. Хуши бирла тафаккури-да хиралашди.

- Устоз, кўнглим ҳадис эшитмоқ иштиёқидан ёнадур. Имом бу шунчаки манзарат эканлигини англади-ю, ташқарига йўналди. Ортдан заиф нидо эшитилди.

- Қаёққа?

Ҳазрат тўхтади, аммо орқасига ўгирилмай жавоб берди:

- Билурсенки, мен Расулulloҳ сўзларини таҳоратсиз айтмагаймен. Модомики, дил ибратга мойил экан, андек сабр айла.

Бир оздан сўнг, юзларидан нур ёғилиб қайтган имом илтифот этилган ўриндиққа яхшилаб жойлашиб, соқолларини тартибга келтирди. Шу алфозда ҳайбати янада ортди.

- Бу риёзат сизни уринтириб қўймасиму?

Ибн Молик кўзларини охиста юмиб, худди ўзига ўзи сўйлаётгандай деди:

- Не бахтки, Расулulloҳ (с.а.в.) ҳадисларини улуғлашни яхши кўраман.

Ибн Сулаймон уни гапидан илинтирмоққа чоғланди.

- Ё ибн Молик, тилингизда эътиқоду, дилингизда ўзга амал. Сиз бутун вужудингиз ила халифа Мансур салтанати пойдеворига сув қуйиш ила машғулсиз. Ҳуфяларнинг айтишича, фалон масалада бундоқ депсиз. Айтинг, шу даъволарга иқрормисиз?

Имом ҳайратланиб, ранг-кути оқарган халифанинг амакисига қаради.

- Ҳуфялар иши айғоқчиликдир. Айғоқчига диёнат, ҳақиқат юкмагай. Сиз мени айбламоқ учун бошқа даъво изланг! Сиздай тирноқ орасидан кир кидирувчига ҳадис ҳам хайф.

Бу дашном Жаъфарнинг юрагига тиг каби санчилди. Ҳали ҳеч бир кимса унинг юзига қараб туриб, қаттиқ гапирмаганди.

Бир ҳисобда суҳбат мароми терслашиши унга қўл келди. дарров тўнини тескари кийиб олди.

- Наъмуд!

Кечаги девангирдай хос навқар қўл қовуштириб келди.

- Олиб бор, то эсини йигиб олгунча қамаб қўй!

Имом Молик бу навбатдаги фитна эканлигини фаҳмлади. Аммо, жоҳиллар ундан нима исташаётганлигини тушунмади. Наҳотки, халифанинг қўлтиғи остидаги аёнлар шу қадар жоҳил, майдакаш бўлишса? Наҳотки, улар илм кишисига шон-шуҳрат билан оддий тупроқ баб-баравар туюлишини сезишмаса? Наҳотки, кимираган жондан хавотирда яшашса?..

Ҳазратнинг иродасини букишга чоғланган Жаъфар ибн Сулаймон буйругига кўра ибн Моликнинг кийимларини ечишиб, аямай савалашди. Қўлларини қайириб, куракларини чиқаришди. Аммо, дини ислом зарарига бир оғиз сўз эшитишолмади. Қийноқ кучайгани сайин унинг сабр-бардоши тош-метинга айланиб бораётгандай эди.

Исломда ўз мазҳабини яратган уламанинг бошига тушган бу савдолар мусулмонларнинг қаттиқ нафратига учради. Шаҳарда тўс-гўполон бошланиб кетди. Аҳвол шу даражага етдики, ўша кезлари аббосийлар салтанатига қарши қуролли кураш олиб бораётган Муҳаммад Кафсузаниа бошлиқ исёнчилар кўзғолони имом Молик тарафдорлари кўтарган галаён олдида ҳеч гап бўлмай қолди. Халифа Мансур воқеадан хабар топиб, тезда Жаъфар ибн Сулаймонни волийликдан бўшатди, пойтахтга чақириб қаттиқ жазолади.

Мана шу фитна баҳонасида имом Молик мазҳаби сафи янада кенгайди, ҳурмати ўн чандон ортди.

Воқеаларнинг бу тахлит ўзгарганидан суюнган Мадинаи Мунаввара уламолари «Кимки Аллоҳнинг содиқ кулларини беҳурмат қилса, алалоқибат хор-зорликка учрайди», дея ҳукм чиқардилар.

Шундай қилиб, ислом осмонининг ёруғ юлдузларидан бири имом Молик ҳазратлари хижрий 179-санада, 86 ёшида жонини Ҳаққа топширди.

ФИТНА

Гўзаллик ибораси аксарият ҳолларда аёл кишига нисбатан қўлланилади. Эшикдан шахд билан кириб келган узун бўйли, хушқомат, соқолли чеҳрасида ажиб файзиёблик зухурланган кишини кўрганлар юкорида айтилган фикрда ҳам нокс борлигини дилидан ўтказдилар.

Атрофи сершоҳ, баҳайбат дарахтлар билан қуршалган кенг супада масала айтишиб, ҳадис ёдлашаётган муридлар унинг қошига пешвоз чиқдилар. Эгниларига оппоқ, енгил матодан чопон кийиб, қўл ковуштириб, таъзим бажо айлаётган толиби илмлар зимдан устознинг тунд кайфиятини илғаб, янада сергак тортдилар.

Муршид бош эгиб саломлашгач, тўғри супадаги жойига борди.

- Кетдиларми? - яқинлашиб сўрамоққа журъат этди мўйлаби сабза урган. истараси иссиққина ўспирин.

- Шундоқ! - Бу овозда дилни зиркиратувчи хазинлик зоҳир эди. У катта-катта кўзларини олисларга тикканича беихтиёр шу лутфни такрорлади. - Шундоқки, энди шарият султонисиз Боғдодимиз ҳувиллаб қолгай!

Во ажабо, бундан озгина муқаддам худди шу тахлит изхори дилни ўзига нисбатан эшитганди. Асли Аҳмад бин Ҳанбал ҳам устози Шофеъийга ҳамроҳлик қилмоқчи, унинг фаросат, мурувват ва саховатда беназир фазилатларидан олаётган сабогини чуқурлаштирмоқчи эди. Неча кундирки ўшал умид ила ҳаяжонланиб яшаётганди.

Мана энди гўзал нияти орзиқтирувчи армонга айланиб турибди-ку. Боиси, унинг Боғдоддан чиқишига Халифа изн бермаган эмиш. Иккинчи тарафдан ихлосмандлари ҳам оёқ тираб олишди. Агар уларнинг раъйига қарши борса, жанжал кўпиши аниқ эди.

Ахир аввалги йили ҳам худди шундай ҳол юз берди-ку. Замонасининг улуғ мозийшуноси Табарий ҳазратлари ўзининг «Ихтилофул уламо» китобида қай ўй бирлан, уни муҳаддим

деб атабди. Шундан сўнг илм аҳллари орасида катта галаён бошланиб, бечоранинг уйига бостириб киришди, ёқасидан тутиб, нега Ибн Ҳанбални «фақиҳ» демаринг, дея зуғум ўтказишибди. Охири бу ишга миршаблар аралашиб, олимни зўрға уларнинг чангалидан қутқаришганди.

Ўшанда ўзи тўс-тўполон устига бориб, «халойиқ, менга бундай ёрдамнинг фойдасидан зарари кўпроқдир», деса ҳам ҳеч ким кулоқ солмади. Айнан шу ҳолат такрорланмаслигини ўйлаб, халифа ҳам ҳижратга розилик билдирмади, чоғи.

...Аҳмаднинг болалиги оғир кечди. Ёшлигидан етимлик кулоҳини кийди, фақирлик азобига учради. Аммо у иродали, сабр-бардошли йигит эди. Ўз тирикчилигини ўзи тебратди. Бир муддат кийим тикиб сотиб, корнини тўйғазди. Кейинчалик, хат-саводи чикқач, хаттотлик билан шуғулланди. Бу яқин атрофда у каби ҳуснихат зиёлиси топилмасди.

Бу ишдан келадиган даромад озлигидан ҳаммоллик ҳам қилишга тўғри келди. Меҳнатдан муроди илм эгаллаш эди. Шу боис озроқ сармоя тўплаб, унинг бош шогирди имом Абу Юсуфдан таҳсил олди. Кейинчалик таниқли муҳаддис Хушайт ибн Башир ал-Воситийда тўрт йил ўқиди. Шу вақт ичида уч мингта ҳадис ёдлади. Илм излаб Яман, Куфа, Басра, Мадина, Макка ва бошқа йирик билим марказларига сафар қилди. Айниқса, Маккаи Мукаррамада имом Шофеъий билан учрашиб қолганидан кейин ҳаётида катта ўзгаришлар рўй берди. У ҳамиша Зуннун Мисрий, Бишр Ҳофий, Маъруфи Кархий ва Сирри Соқотий каби замонасининг етук тасаввуф намояндлари билан суҳбатлашаётганида, улуғ инсонларга хос камтарлик ила «Мен ниманики ёдлаган эрсам, унинг маъносини Шофеъийдан ўргандим» деб таъкидлашдан чарчамасди.

Шу орада ибн Ҳанбал ўз ватанига қайтди. Қанча ёр-дўстлар орттирди. Аммо, ҳеч кимни имом Шофеъийга ўхшатолмади. Қандайдир уларнинг ирқи чиқишар, бир-бирларини гап-сўзсиз тушунишарди. Билъакс, бу пайтга келиб ҳар иккалалари ҳам ислом оламида ўзига хос йўл - мазҳаб яратган йирик уламо даражасига кўтарилишганди. Қалблардаги яқинликнинг сабаби,

ҳар иккалалари ҳам диннинг собит тамойиллари ҳеч қачон ўзгармас эъқонликларини чуқур англашларида эди. Албатта, бошқа масалаларда баҳс-мунозаралар тугилиши табиий, чунки ҳаётнинг ўзи ўзгарувчанлиги важдан унга муносабат ҳам олимлар тафаккурида турлича таҳлил этилиши ақлга ишорадир. Айнан худди шу мулоқотлар моҳиятини тушуниб етмаган чала муллалар пайтдан фойдаланиб, мусулмонлар ўртасида низо чиқаришга уринишарди.

Ибн Ҳанбал Боғдодга қайтганидан кейин шариат устунларидан бир нечтаси унинг зиёратига келишиб, шиаларнинг номуносиб амаллари тўғрисида сўз очдилар.

- Буни қаранг, - деди ялтироқ чопони кенг елкасига сиғмай, ичига сомон тикилган қоп каби зўрга ўтирган хомсемиз киши, - улар «мутъа» никоҳини ўйлаб топишибди. Шунга кўра аёл билан келишиб, ҳаққини бериб, маълум муддат - кун ёки соатга никоҳлаб олишаркан. Яна буни қурбат ҳосил қилишнинг энг афзал йўли, деб эътиқод қилишига ўлайликми?

Ёшроқ уламо бу гапни ҳазилга бурмоқ ва шу йўл билан суҳбатнинг аввалидаёқ юз беражак дилсиёхликнинг олдини олмоқ истагида деди:

- Ҳар ҳолда зинодан шуниси афзал эмасми?

Устоз бундай давраларда хушёрликни унутмасди. Зеро, беҳос айтилган бир оғиз сўз кейинчалик тузатиб бўлмайдиган нохушлиқлар келтириб чиқариши аён.

- Исломнинг буюклиги шундаки, - деди ибн Ҳанбал ўйчан қиёфада, - мўмин-мусулмонларга боражак манзилни кўрсатиб қўйган. Ким қайси йўлдан боради, бу ҳар кимнинг ихтиёрига ҳавола. Муҳими, иймондан узоқлашмай, дин рукнларига қатъий амал қилиб яшамоқ шарт.

Пайғамбаримиз Расулulloҳ (с.а.в.): «Умматимнинг ихтилофи раҳматдир» деганлар. Афсуски, айрим калтабин олимлар орасидаги ижтиҳодни ҳам ихтилоф деб тушунадилар.

- Шундайку-я, бироқ шиаларнинг мазҳаббошиси ҳам ақл билан иш тутиши керак-да?!

Устоз аввалига «Нодонга жавоб сукут» қабалида индамай кўймоқни кўзлаганди. Аммо, бу ўринда сукут ризолик белгисига айланиб кетишини сезиб, темирни кизигида босишни лозим деб топди.

- Биласизларми, ихтилофнинг боши - билимсизликдадир. Дини ислом қанотини қайирмоққа интилганлар ҳам айнан билими саёз, фикри тарқоқ, тафаккури чекланган кимсалардир. Бу не ҳолки, чивин филнинг айбини топса, чумоли шерга йўл кўрсатса, қарқуноқ булбулликни даъво қилса. Ҳазрат имом Шофеъийнинг ислом равнакига қўшган ҳиссасини санаб саноғига етолмаймиз. Хусусан, фикҳий масалаларда ул зотнинг олдига тушадигани йўқ. Аслида фикҳ эшиги халқ учун ёпиқ эди. Ҳақ таоло, бу эшикни очсин, деб Шофеъийни берди.

Мухтарам ҳамшаҳарлар, ёдинларда турсин, сиёҳдон кўтарган ҳар бир кишининг зиммасида ул зотнинг ҳаққи бордир.

Шундан кейин меҳмонлар ортиқ сўз айтишга журъат қилолмай руҳсат сўраб, ўрнидан кўзгалдилар. Ана шу зиёратчилар орасида мўътазилий мазхаби тарафдорларидан ибн Абу Довуд ҳам бор эди...

Ҳа, инсон ҳамиша ўйлаганидай кун кечиролмас экан. Умр одамга бир бора бериладиган ноёб неъмат-ку, лекин, шунинг ҳам кушандалари кўп-да. Биринчиси, бекорхўжалар савол берадилар, жавобига қизиқмайдилар, қизиқса-да, англашга қодир эмаслар. Иккинчиси, сарой аъёнлари. Гоҳо писта пўчоғидай арзимас нарсадан дунёга ўт қўядилар, ҳаммани оёққа турғизадилар, таги пуч фармонлар билан халқни қийнайдилар.

Айёр душман, нодон дўст, танбал муриду, таъмагир муллалар ҳам умрнинг, вақтнинг заволи. Эҳ-хе, айтаверса саф тугамайди. Қандай мақсади бор эди-ки, ибн Ҳанбални шундай ажойиб дўст суҳбатидан айирдилар, қанча маърифат кечаларини саробга айлантирдилар, нурга етакловчи кўприкни бузиб ташладилар.

Хайрлашув чоғи устоз ибн Ҳанбалнинг салобатли қоматини бағрига тортиб, анча маҳалгача кучоғидан бўшатмади. Кейин мажлис аҳлига қараб:

- Мен Боғдоддан чикдим, энди бу шаҳарда Аҳмадбекдан кўра такводорроқ ва фақихроқ одам йўқ, - дедилар. Шу билан икки йил муқаддам Табарийнинг китобидан қатғиқ ранжиган ихлосмандларининг ҳам кўнгли тоғдай кўтарилди.

Ибн Ҳанбал бошини кўтарганида чор атрофи маърифат аҳлига тўлганди. Бугун тасаввуфнинг энг мустаҳкам ва зарур аркони - кўнгил ризолиги тўғрисида суҳбат ваъдаси бор эди.

Ундан сўрадилар:

- Таваккул нимадир?

Жавоб бердилар:

- Аллоҳни билмоқ ва Раззоқлигига инонмоқдир.

Савол тушди:

- Ризо недир?

Деди:

- Ўзини Ҳаққа топшириб, яхшиликми, ёмонликми - не келса рози бўлмоқдир.

- Устоз, зуҳд ҳақинда фикрингиз қандай?

- У уч хилдир: биринчиси - ҳаромни тарк этмоқ, бу авом зуҳдидир; иккинчиси - ҳалолнинг ҳам кўпидан воз кечмоқ - бу хосларнинг зуҳдидир; учинчиси - Аллоҳдан чалгитадиган барча ҳою-ҳавас ва неъматларга кўз юммоқ - бу орифлар зуҳдидир.

Саволлар худди Дажла дарёси каби оқиб келаверар, жавоблар ҳам худди ёнғоқ мағзидай аниқ ва лўнда янгради.

Орқароқдан жой олган ориқроқ мурид қоматини ростлаб, Пирнинг эътиборини жалб этди.

- Сўйла! - хитоб қилди устоз.

- Саволимдан андишам бор, - кўзларини ерга тикди йигит.

- Шариат ва тариқат андишадан устундир. Билмасликни андиша ила оқлаб бўлмас.

Мурид ҳамма ўзига тикилиб турганини сезиб, юзлари анордай қизарди, тили тутилган каби зўрға лутф айлади.

- Ҳазрат, муҳаббат недир?

Мажлис аҳли нафасини ичига ютди. Ҳовлидаги энгил гала-ғовур тинди. Аммо, жавобдан дарак йўқ эди. Баъзилар «ҳозир сўрагувчи балонинг ўкига учрайди» деган иштибоҳга боришди. Сукутнинг чўзилгани ҳадикни кучайтирди.

Ниҳоят, ибн Ҳанбал йигитга юзланди:

- Болам, бу жумбоқни Бишри Ҳофийдан сўранг, Бишр ҳали тирик, ундан уяламан.

Ҳар қандай жамоатда фикр доираси тенг одамлар тўпланиши мумкин. Ҳаттоки, замонасининг энг етук олимлари ҳам бир масала ҳақида муштарак мулоҳазага боролмайдилар. боиси, Аллоҳ ҳар бир бандани ўз уқуви ва даражотига, яъни кувваи ҳофизаси кўтаришига қараб зеҳн ила зийнатлаган. Шу боис ҳам мажлис тингловчиларидан бири беихтиёр «Наҳотки, Бишр сиздан устун?!» деб юборди. Асли бу лукмани эшитганидан кўра эшитмагани аълороқ эди. Энди ўз муносабатини билдирмаса, одамларда нотўғри тасаввур тугилиши мумкин.

- Бир кез ҳажга борар эдим, - деди ибн Ҳанбал соқолини панжалари билан оҳиста тараб. - Бир манзилда арабий кишига кўзим тушди. Йўл сўрамоқ учун ёнига бордим. Унга бир бурда нон ҳам бердим. У деди:

- Эй Аҳмад! Каъбага бораётирсан, Каъба соҳиби берган ризққа рози эмасмисанки, нон олиб юрибсан?!

Бу сўзни эшитиб, ичимга ўт тушди. Ўйга толдим.

- Ё Аҳмад, - деди у. - Нечун фикрга чўмдинг? Ҳар гўшада Аллоҳнинг шундок бандалари бор-ки, бир марта назар солсалар, тоғлар буткул олтинга айлангай.

Қарасам, олисдаги боғлар ва яйловлар қизил олтин бўлибди.

Шу пайт ғойибдан овоз эшитдим:

- Бул кўрганинг шундок қулдирки, агар истаса, унинг учун осмонни ер, ерни осмон қилурман! Уни сенга бир кўрсатдим, бошқа қайтиб кўрмагайсен!

Устоз халққа хитобан хулоса ясади.

- Шундоқ азизлар. Бу табаррук тупроқни шоҳ ҳам босур, гадо ҳам. Ким олиму, ким фозил, ким орифу, ким комил, ажратиш кийин! Оддий йўловчи не каромат кўрсатди-ку, Бишр эса Раббимнинг суйган бандаси! Асли ҳикматсиз инсон йўқ. Ожизлигимиз шундаки, дўст ҳикматини англамоққа, ундан ибрат олмоққа кўпинча қодир эмасмиз!..

Суҳбат шу тахлит тугади. Одамлар ибн Ҳанбалга таъзим ила секин-аста ҳовлини бўшатдилар.

Орадан уч йил ўтди. Шу вақт ичида Аҳмад ибн Ҳанбалнинг «Муснад» номли китоби уламолар томонидан юқори баҳоланди. Мусулмон оламида унинг обрў-эътибори ортиб кетди. Аммо, нур борки, соя бор. Қайси дарахт серҳосилки, унга тош отгувчилар топилаверади. Ўша кезлари мўътазилий мазҳаби тарафдорлари сарой амалдорларига яқинлашиб, Исломда мисли кўрилмаган фитна тайёрлашди. Уларнинг раҳнамоларидан бири ибн Али Довуд халифа Маъмуннинг қаттиқ ишончини қозонган эди. Бу фитначилар замонасининг кўзга кўринган диний олимларини саройга чорлаб, дўк-пўписа ва дор билан кўркитишиб, «Қуръон маҳлук» деган гапни айтдиришга мажбурлашарди. Бу шартни бажарганларнинг боши омонда, адо этмаганларники кундада эди. Вазият ниҳоятда қалтис тус олган, ислом ақидаси бузилиши хавфи кучайган эди.

Аҳвол шу даражага бориб етдики, улар Боғдоднинг энг машҳур етгита уламосини тутиб келтиришиб, эътирофларини олишиб, халққа жар солдиришди. Энди бу фитнага қўшилмаган ибн Ҳанбал ва унинг тарафдорлари қолган эди, холос.

Ана шундай беҳаловат кунларнинг бирида дарвоза қаттиқ тақиллади. Муридлардан бири эшикни очди-ю, қаншарига қамчи еб, юзгубан йиқилди. Ҳовли этагида пешин намозига таҳоратини янгилаётган хонадон соҳиби навбат ўзига етиб келганлигини тушунди.

- Устоз, сизни халифа ҳузурига чорлайдур! - деди тиш-тирногига қадар қуролланган миршаббоши.

- Фақат ўзимми? - атайлаб сўради у орқада қатор терилган навкарларга кўз ташлаб.

- Сиз ва маслақдошингиз ибн Нух! - бурро жавоб қайтарди қаршисидаги хос навкар.

- Ажаб, мен ўйлабман-ки, бутун улусни кўчиришга шахд қилдингларми, деб.

Пирнинг гапи тугамай, миршаббоши билағонлик қилди.

- Ҳозирча иккинги, аммо бошқаларга ҳам навбат етиб келур!

Ибн Ҳанбал хуштабиат соҳиби эди. Бирок, гоҳида саркашлиги тутиб қоларди. Ҳозир ҳам бу исковучларнинг беҳурматлигига энсаси қотди.

- Айтчи болам, Халифага мен зарур эканманми?

- Ҳа, шундоқ!

- Унда нега ўзи кела қолмади?

Саройда ишлаётганидан буён бундай кескин сўроқни эшитмаган соҳиби тартиб довдираб, ўзини йўқотиб қўйди. Анчадан кейин эсини йиғиб, орқасида таёқдай қотган навкарларга буюрди.

- Ушланглар уни!

Аравада сазойи қилинган хастаҳол ибн Нух ҳансираб ўтирарди. Ҳазратни занжирбанд кўриб фарёд урди.

- Кимга қўл кўтардинглар, бадбахтлар!

Бу хитоб эвазига юз-кўзига қамчи еб ҳам тинчимади.

- Мени, истасанг дорга тортиш, истасанг, чопиб ташлаш, аммо Пиримизни ўз ҳолига қўй!

Ибн Ҳанбал уни тинчлантирди.

- Ўзингизни уринтирманг, тан қанчалик қийналса, рух шу қадар ҳаловат топади.

Эски арава Богдоддан ташқарига чиқиб кетди. То шаҳар теғрасига қадар оломон уларни таъқиб қилиб келди. Аммо, устоз жанжалга ҳожат йўқлигини, бу шунчаки англашилмовчилик эканлигини билдириб, галаённинг олдини олди. Қўл-оёғига кишан урилган ибн Ҳанбал арава ёнида от сураётган суворийдан сўради.

- Эй Аллохнинг мўмини, бизларни каерга олиб кетасизлар?
Чала пишган ошқовокдай ранги зоҳил сарбоз тўнғиллади.

- Нариги дунёга!

Бундай муомала ибн Нухнинг ғазабини қайнатди. Гарчи иситма оташида бутун вужуди лағча чўғ каби ёнаётганига қарамай, ҳақсизликка нисбатан норозилигини билдирди.

- Сен ким билан гаплашаётганингни биласанми, осий банда?

Суворий кўзларини йўлдан узмай, совуққина жавоб қайтарди.

- Нега билмас эканман, мўминлар халифасининг душманлари билан-да...

- Агар Маъмун амиралмўминин эканлигини бир дам сезганида бундай гумроҳликка бормасди.

- Тилингни тий, фитначи!

- Ё раббим, шу топда ким ҳақ тарафида-ю, ким бузғунчилигини ажратиб олиш шунчалар мушкулми?

Ибн Ҳанбал аҳволи оғирлашаётган ҳамроҳининг бошидан ушлаб, таскин берди.

- Ё ибн Нух, тошга қанчалар сув сепманг, ичига ўтмайди. Нодонга жавоб - сукут, дегайлар. Умид - Ўзидан.

У ҳали гапини тугатмай, кичик карвон йўл четида тўхтади. Қарши тарафдан келган чопар, кеча кечкурун халифа Маъмун ўзи турган Турмус шаҳрида оламдан ўтгани ҳақида хабар берди.

- Энди тутқунларни нима қиламиз? - Боши қотиб чопарга юзланди миршаббоши.

- Уларни Боғдодга қайтаринг. Янги халифа ҳукм чиқаргунча зиндонда сақланг. Қозикалон фатвоси шу...

Йўловчилар ортга қайтишди. Боғдодга кираверишдаги кичик бир қишлоққа етганларида, ибн Нухнинг аҳволи оғирлашиб, жонини Ҳаққа топширди. Уни ибн Ҳанбал ўзи ювиб, жойига қўйди. Дили вайрон, қалби шикаста олимни тун қоронғусида шаҳарга олиб кириб, зиндонга қамаб қўйишди.

Тож-тахт тепасига чиққан Мўътасим ҳам акаси Маъмун бошлаган ўйинни давом эттирди. У ибн Ҳанбални йигирма

саккиз ой камоқда ушлаб турди. Мақсади кўпчилик гувоҳлар хузурида «Қуръон махлуқ» деган эътирофини эшитиш эди. Аммо, муттасил давом этган хорлик, калтак ва азоблар унинг иродасини буколмади. Ҳар сафар Мўътасимнинг ўзи сўроққа чорлар, турли хийла-найранг ва қийноқлар билан тўрға илинтиришга шошилар, аммо бу ишнинг уддасидан чиқолмай хуноби ортарди.

Кунларнинг бирида сўроққа чорлашганида тўсатдан бир одам шундай деди:

- Эй имом! Қўрқма! Ҳақни қўйиб, ботил сўзлама! Бир марта мен ўғрилиқ қилдим. Мени таёқ билан урдилар. Ноҳақлигимни билганим ҳолида асло иқроп бўлмадим. Сен эса Ҳаксан!

Бу сўзлар унга қувват багишлади. Қамчи зарби елкасини ачиштириб, силласини куриганида ҳам Аллоҳга таваккул қилди, тиш ёрмади.

Охири мақсадига бу йўл билан эришолмаслигига ақли етган фитначи Абу Довуд тилёғламачиликка ўтди. Иккаласи холи қолганида секин шивирлади:

- Эй Аҳмад, ҳеч йўқ кулоғимга «Қуръон махлуқ» деб қўйгин, сени халифанинг зулмидан кутқараман.

Шунда имом унга ачиниб қараб, «Эй ибн Довуд, кулоғимга Қуръон Аллоҳнинг каломи, махлуқ эмас». дегин, сени Раббимнинг азобидан сўраб оламан, дея жавоб қайтарди.

Бу пинҳона суҳбатни халифа ногаҳон эшитиб қолди. У қаттиқ кўрқувга тушди. Эшикни очиб, қийноқ давом эттирилаётган хонага қадам қўйганида, озиб чўпга айланган ибн Ҳанбалнинг иштони тушиб кетганини кўрди ва шу заҳоти ғойибдан бир қўл чиқиб, унинг иштонбоғини боғлаб қўйди.

Бу каромат ва бояги мулоқот халифанинг кўзини очди.

- Тўхтанглар! - Халифанинг таҳдидли товуши зиндон шифтларига урилиб, акс-садо берди. Ҳамма шамдай қотди.

- Эй ибн Ҳанбал, аҳдимдан қайтсам, сен гуноҳимдан кечасанми?

Имом бошини зўрға кўтариб, кўз ёшларини тиёлмаётган Халифага қаради:

- Сендан Аллоҳ рози бўлсин!

Яна бояги ҳайқирик такрорланди.

- Жаллод!

Бошига қора кулоҳ кийган давангир шу ерда ҳозир эди.

Ибн Довуд энди Аҳмаднинг калласи кетади, деб ўйлаб, юраги шодланди. Демак, Халифага исломий таъсир ўтказувчи фақат ўзи қолади.

- Амрингизга мунтазирман эй амиралмўминин!

- Фитначи ибн Довуд ва унинг шериги Башруд Мусрайсийнинг боши олинсин!

- Вазири Аъзам! Сиз имом ҳазратларига бошдан-оёқ сарупо кийдириб, иззат-икром билан кузатиб қўйинг...

Ибн Ҳанбал саройдан юз ўгириб чиқаркан, халифага бир оғиз сўз қотди.

- Шукрки, Аллоҳнинг иродаси билан исломдаги энг катта фитнага чек қўйдингиз!

Шу воқеадан сўнг имомнинг обрў-эътибори бекиёс даражада ортиб кетди. Аммо, хибсдаги азоб-уқубатлар унинг соғлиғига жиддий зарар етказган эди. Устоз 241 ҳижрий сананинг 12-робиял аввал ойининг жума кунда вафот этдилар. Мозийшуносларнинг маълумотларига кўра, у зотнинг жанозаларида икки ярим миллион киши қатнашган. Билгувчи Аллоҳ.

КАФОЛАТ ХАТИ

Масжид жамоат бирла лик тўлди.

Тор хужрада тасбеҳ айтиб ўтирган кўркам киши қошига келган муриди сўз айтмоққа изн сўради. Нўхатдай кулранг тошларни панжалари орасига ўтказаётган мошгуруч соқолли, юзларида салобат ва ҳайбат зухурланган зот кириб келгувчига савол назари билан боқди.

- Ҳазрат жамоат сизга мунтазир!

Анчагача садо чикмагач, мурид безовталанди. Қайта лутф этмоқда одобсизлик зуҳурланишини англаб, қаноатни қалқон қилди. Ниҳоят тошларнинг ожиз шиқирлаши тинди. Бодом-қабоклар кўтарилиб, ўткир нигоҳ шуъласи вужудда титроқ уйғотди. Ана шу азаматга яраша ўктам товуш янгради:

- Жамоат жам дейсанму, болам?

Мурид бош эгиб, таъзим бажо айлади.

- Шундоқ ҳазратим!

- Робийъат ул-Адавийа ҳозирму?

Шогирднинг дум-думалоқ чехраси оқарди, кўзларида ҳавотир ва саросималик уйғонди. Минг тавалло ила изоҳ беришга шошилди.

- Бу гал онахон кўринмайдир!

Шайхнинг чехраси тундлашди.

- У ҳолда жамоат бутлигидан хабар бермоққа не ҳожат?

Йигит дилидагини сиртига чиқармоққа иккиланди. Аммо, орифлар зоҳирий тугул, ботиний тараддуддан-да огоҳлар.

- Сўйла, кўнглингда не иштибоҳ?

- Агар шундай масала кўтарилса, мени йўқланг демишлар...

- Хабибми?

- Шундоқ тақсир!

- Ўзи қайда?

- Ҳазрат Иброҳим Адҳам, суҳбатини олмишлар.

- Ҳар иккисини чорла!

- Бош устига устоз!

Орадан кўп ўтмай, икки вали хужра остонасидан қадам босиб, ичкарига кириб келишди. Шайх ўрнидан тургунича, улар илкис бориб, ўнг кўлини ўпиб, тавоб қилдилар.

- Бу кун ҳалойиқ бисёр тўпланмиш,- изоҳ берди Хабиби Ажамий устозига қарашга ботинмай.

- Ҳалойиқ кўп, аммо ул мастураи ихлос йўқ эмиш. - Ҳасан Басрий (қоддасаллоҳу сирраҳул азиз)нинг овози фавқулодда хазин чикди.

Иброҳим Адҳам (к.с.) ҳайратини яширолмай, дўстига гап қотди:

- Бир муштипар жамоатдин устунму?

Устоз дилдош биродарига яқинлашиб, унинг илқидан олди, биргалашиб очиқ айвонга чиқар эканлар, кўнглидаги далилини очиқ айтди.

- Ё Иброҳим, айтгил, фил учун ҳозирланган лукма чумолининг оғзига сиғайму?

Аслида дўстлар шайхнинг Робияга ўзгача рағбатини сезиб юришарди. Баъзан шавқ ҳолида бу беназир сиймога қараб, «менинг борлигим, сенинг қалбинг оташидандир!» деб юборишдан ҳам тоймасди. Кейин эса ўша ҳолатини эслаб, «наилож, кўнгил аҳлини кўрганимиз замони нашъамиз ортур, шодланурмиз» дея бандаи ожизлигини тан олмоққа ўзида сабот ва журъат топа оларди.

Шу тариқа масжид ичкарасига яқинлашганларида, кўча тарафда ён кўшнисининг ўғли Исоқ кўринди. Ажабки, оташпараст фарзанди мўминнинг мерожига йўл солур. Бу ерда бир сир борга ўхшайдур.

- Ҳазрат!- дея йиғлаб юборди ўспирин, - сизни йўқлаб келдим!

Ҳар уччала ориф ортга ўгирилишди.

- Тинчликми болам! - сўради Ҳасан Басрий.

Исоқнинг ўпкаси тўлиб, зўрға гапирди.

- Дадам жон беряпти, тезроқ шошилинг.

Ҳазрат хитоб қилди.

- Шамъунми?

- Ҳа, падари паноҳим. Кўркадирманки, Аллоҳ ҳузурига беимон кетгайми деб. Сизни кўрса, зора сўнгги нафасда калима келтирар деган илинж билан шу ёққа чопдим.

- Асли маъруза насиб этмаган экан, - шайх дўстига мурожаат қилди, - энди халққа ваъз айтиш сизга ҳавола.

Бу орифлар ўртасидаги сипориш учун сўзланган иддао эди. Билъакс, «тафаккур ақлнинг қайрогидир» деган Иброҳим Адҳам

ўнтадан ортиқ жамоат олдида маъруза қилмасди. У «сўзда офат бор» деган ақидага ишониб яшарди.

Иброҳим Адҳамнинг нурга чўмилган нуроний чехрасига табассум ёйилиб, Хабиби Ажамийга қаради.

- Ниятим устоз суҳбатига эришмоқ эрди, шуқр суюкли шогирд лутфи каломидан баҳраманд бўлурмен.

Орифлар хайр-хўшлашиб, ўз манзиллари томон йўл олдилар.

Етмиш ёшигача ҳам қалбини олов билан илитишдан умидини узмаган Шамъуннинг жони майса баргидаги томчидай омонат қалтираб турарди. Бироқ, бутун қуввати тилига кўчгандай, нутки равон эди.

Бир тарафи гулзор, этаги боғ ҳовли анчайин файзли туюлди. Бемор ҳовли саҳнига гулхан ёқдириб, ўтга тикилиб ётарди. Шайх оловни четлаб, кўзларидан нур сўнаётган хаста ҳол бошига борди. Қулоғига оҳиста шивирлади:

- Шунча йил топинганинг ўтти тарк эт энди! Билки, бир оғиз шаҳодат калимасини келтирсанг, етмиш йил оловда исимаган қалбинг ҳароратини туюрсен!

Бемор кўзларини очиб, худди қўшнисини илк бора кўраётгандай узоқ тикилди. Не ажабки, ранг-рўйи саргайиб бораётган бу инсон юзига қизиллик югургандай эди.

- Эй шайхлар шайхи, - хитоб қилди у оғриқдан инқиллаб, - билсанг, менинг дардим сен ўйлагандан-да зиёдадир.

Шайх бу каломда ҳикмат англади.

- Гапир, мендан сир яширма?

Шамъун ҳолсиз кулди.

- Кошки бу сир бўлса. Бу сир эмас, оғриқ.

Қўшни тасалли берди.

- Тан хасталигига ҳаким, дил жароҳатига мен малҳам қуюрман.

- Во дариғ, зиммангга оғир юк олурсен.

- Мен қўшнимнинг беимон кетишидан кўрқурмен.

- Ана муаммо! Етмиш йилки, мўмин бўлмай, мўминларни ўйлаймен.

- Айтгил, мусулмонлар ташвиши нега сенинг бошингни оғритур?

- Жумбок шуки, бу тугун ечимини тополмай ҳасратдамен.

- Сўра, ҳар синаотки, Қодир Эгам билгувчидир.

Шамъуннинг уникқан, рангпор юзида ним истехзо зухурланди.

- Майли, бу дард тилимда қолгунча, сенинг юрагингга жойлансин. Айтгил, нега сиз мусулмонлар дунёни ёмонларсиз, ҳаргиз ундан умид узмагансиз? Ўлим ҳақ дейсиз-у, охираат тадоригини кўрмагансиз? Ҳақ дийдорига орзумандлик ишқида ёниб туриб, унинг айтганига амал қилмайсиз? Нега, билиб туриб, билмагувчилар даражотида ҳам эртани ўйламайсиз?

Саволлар залвори Ҳасан Басрийни ерга сингдириб юбораёзди. У илми раббоний шуъласида англади-ки, бу сўроқлар оташпараст тили воситасида Ҳақдин келаётир. Бу лутфи каломдин мусулмонлик иси анкиб турганини ориф калби дарров сизди.

- Адашувчилик бандага хос, шунинг учун Яратганнинг карами кенг!- қисқа жавоб қайтарди шайх.

Шамъун энди мавзуни ўзгартирди.

- Менинг ўтим кўлингни куйдирурми?

- Ҳаргиз!

- У ҳолда панжангни оловга тут!

Ҳасан Басрий Аллоҳга таваккул қилиб, кўлини ўтга тутди. Иброҳимнинг (р.а.) бир мўйини куйдирилмаган оловнинг шашти бу сафар ҳам кесилди. Олов тафти сўнди-ю, бемор «инжиклиги» пасаймади.

- Ё Ҳасан, сен Аллоҳнинг суюкли валийси, Пайғамбар (с.а.в.)нинг тиззасида эркаланган улуғ зотсан. Эшитдимки, Умму Салама сени эмизган эканлар. Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.) учун куйилган косадаги сувни сипқориб кўйибсан. Рисолатпаноҳ «менинг сувимни ким ичди?»- деб сўраганларида, мўминлар онаси: «Ҳасан ичди» дебди. Шунда ул зоти шариф:

- Ҳасан қанча сув ичган бўлса, барчаси илмга айлансин!- деб дуо айлабдилар. Чиндан ҳам илмда беназирсан, не-не

алломалар қошингда мунгазир, не-не уламолар пойингга ташна. Бутун ҳалойиқ илм бобида сенга интизору, сенинг халққа бир арпа доничалик эҳтиёжинг йўқ. Айтчи, шунчалик азаматинг ила агар калима келтирсам жаноби Ҳақнинг мени жаннатга киритажаги ҳақида кафолатнома ёзиб бера оласанми?

Ҳасан Басрий ана энди чинакам икки ўт ўртасида ёнди. Бу оташпараст турган-битгани ичига шумлик сингдирилган хум экан. Агар «бу иш измимда эмас», деса, рихлатга беимон чекинади ва шунинг баробарида ҳазратни бу гуноҳга шерик қилиб олади. Борди-ю, нома ёзса, унинг бу тадбири Роббимга хуш келадими-йўқми, ожиз банда билолмайди. Вақт эса битга инсон жони ва имони билан ўлчанмоқда.

Шайх бир кофирни мусулмон қилмоқдан келадиган савоб залворини аниқ ҳис этгани ҳолида «кафолат хати» ёзиб берди. Шамъун қоғозни худди муқаддас китоб каби юз-кўзига суртди, қабоғидан икки томчи ёш оқди ва титраб-қақшаб, калима келтирди. Шу аснода бутун вужуди билан мусулмонлик лаззатини туйди, ранггига нур югурди ва шу таҳлит осонгина жонини Ҳаққа топширди.

Жаноза намозидан сўнг, Ҳасан Басрий ўзининг овлоқ макони - дарё бўйидаги савмаага борди. Шиддат ила оқаётган сувга термулиб узок ўтирди. Атрофда дарё шовқини-ю, сув зарраларининг сачрашидан бўлак ҳеч нима унга ҳалал бермасди. У ҳалойиқдан чекиниб, шу ҳилватда ўзини топар, ўзи билан узок суҳбатлашар, ҳар бир қадамини хаёлан ислоҳ қиларди.

- Ё Рабб,- ўйга толди у. - Не ишга қўл урдим? Бир инсон кўнглини хотиржам этиш баробарида ўзимга умр ниҳоясигача тугамайдиган ташвиш орттириб олмадимми? Ахир ким эдимки, Ҳақ ризолигини билмай туриб, бировга жаннат ваъда қилиб юборсам? Ахир дўзахийлар аён-у, жаннатийлар пинҳонлигини билмасмидим? Наҳотки, ақл таниганимдан буён бетаҳорат қадам босмаган, бемаслаҳат фатво бермаган, машваратсиз фикр айтмаган инсон келиб-келиб бир оташпараст олдида шунчалар

шошқалокликка бордим? Бу ёғига қандай ҳаёт кечираман. Бзовта юрак ором, таскин топармикан?

Унинг нигоҳи дарёдан чиқиб турган тўнғакка тушди. Бир қуш шу тўнғак оралиғига бола очибди. Ҳозир сув сочқини-ю, дарё тошқинидан сесканмай тумшуғига қурт-кумурска илиб, боласига емиш келтиряпти. Ҳеч чорасиз, нимжон полапонга-ки, шундай шиддатли оқим ичида ҳаёт берган Аллоҳ наҳотки умрида бир бора шубҳали ишга бош қўшган бандасига нажот кўрсатмаса? Яратганнинг даргоҳи кенг... Аллоҳга таваккулдан чекинмаслик керак. Ахир ўзи эмасми, куни-кечагина «Эр кишига нафли илм, амал, сабру қаноат керак, ҳар кимки азизликни қаноатдан топгай» деб ёзган. Ўзи битган насихатларга ўзи амал қилмаса, яна Хабиби Ажамийдан маломатга учрамасму, Дажла суви сиртидан ўтолмаганлиги учун амали камлигини таъна этган шогирдига мулзам бўлмасму?

Соҳилда оёқ товушлари эшитилди. Қизик, дарё суви қирғоқдан ўн газча чамаси пастликда оқади. Бундай ҳилват маконга одам боласи яқинлашмасди. Илло, юраги бутун кишилар ҳам баланд қирғоқда туриб, дарё ваҳшатидан юраги орқасига тортиб, чекинишарди. Фақат шайх ҳазратларигина танҳоликни кўмсаган кезлари шу жойга тушиб, қуёш ботишини кузатар ва умр ҳам ҳали замон шу офтоб янглиғ сўнишини ўйлаб, сафар ҳозирлиги даражотини билолмай, чексиз қайғуга чўкарди.

- Ассалому алайкум биродар!

Сув шовқини ютиб кетгудай овоз кулоғига жуда таниш туюлди. Ўгирилиб ортига қаради. Не ҳолки, куни-кеча ўзи кўнгил истаб борган нуруний чеҳра қаршисида турарди.

- Олисдан кўзим тушиб, бирон кимса ўзини гарқ этмоқчими, деган хаёлга борибман,- деди эски таниши самимият билан.

Ҳасан Басрий унга миннатдорчилик билдириб, изох берди:

- Ўзини сувга отмоқчи кимсанинг пастга тушишга сабри етурму, қирғоқ лабиданоқ дарёга сакрамасму.

Нуроний бош ирғаб тасдиқлади.

- Шундоқ ҳазрат! Бу бош ҳамма ҳодисотни дарров тафтиш қилолмас эканда. Қани, бизнинг кулбамизни ташрифингиз ила мунаввар айланг.

Ҳазрат қўлини кўксига қўйиб, узр сўради. Нуроний ортиқча манзаротга берилмай, изига қайтди.

Бу киши асли шаҳарлик эса-да, олти йилдан буён авомга аралашмасди. Кўпчиликнинг илтимосига кўра, шайх уни излаб топди. Одамлардан яшириниб юриши боиси билан қизиқди. Шунда ибратли жавоб эшитиб, шаҳарга бир ўзи кириб келганди.

- Жамоатдан жафо кўрганмисиз?- сўрагани ҳазрат нуронийнинг ғарибона кулбасига назар ташлаб. Кулба соҳиби сокингина жавоб қайтарди.

- Жафога даво бор. Мен ёлғизликда лаззат топдим. Негаки, узлатда нафсоний ишларга эҳтиёж йўқ, нафсимга роҳат бермайман, у ҳам менга заҳмат истамайди. Ҳақнинг зикри-ю, шукри билан машғулмен.

Ҳасан Басрий дуога қўл очиб, қайтар чоғи деди:

- Худо ҳаққи сизнинг аҳволингиз меникидан аълороқдир!

Шайх соҳил бўйлаб юриб, қирғоққа, сўнг кенг сайхонлик ортидаги катта йўлга чиқиб олди. Йўлнинг бир тарафи хурмозор, иккинчи - кункай томони кабристон эди. У йўл четидаги чоғроқ ариқ кўпригидан ўтиб, мархумлар оромгоҳига кадам босди. Кираверишда ёғоч ўриндиқ бор эди. Шу ерда ўтириб, узоқ куръон тиловат қилди. Дуодан сўнг, дафъатан кўзи икки қабр оралиғига чопонини ёзиб, овқат еяётган ўрта ёшли кишига тушди. Ҳайратдан ёқасини тишлади. У шу ёшгача мозорда таом тановвул қилишга кўнгли чопган кимсани учратмаганди. Тезда орқасига қайтар экан, дилидан «мунофиқ» деган фикр ўтди. «Ҳа, шунча мархум ҳузурида дилига қўрқув тушмай, бўғзидан овқат ўтяптими, шубҳасиз, бу мунофиқлик аломатидир.

Бир қарашда аҳамиятсиз туюлган шу воқеа юрагида туғён ураётган бояги ҳижилликни бадтар кучайтирди. Уйига кириб

келганида, хотини эхтиром ила қаршилар экан, рангида раҳмат йўқлигини кўриб, ҳавотирланди.

- Сизга не бўлди, ҳожам, тобингиз қочдими?

Ҳасан Басрий асо билан дасторини завжасига узатиб, ҳовуз бўйига келди. Салкин сувда юз-кўзини ювди. Ёғоч сўридаги жойга чўзилиб, кўзларини юмди.

Мис кўзачада муздай айрон кўтариб келган хотини ҳазратнинг безовталигини сезиб, оҳистагина бошини ушлади.

- Шамъуннинг жанозасидан сўнг, уйга кирармикансиз, деб жой ҳозирлаб қўйгандим. Бирон юмушингиз бормиди?

Ҳазрат бош чайқади.

- Осий бандада юмуш не қилсин.

Хонадон бекасининг тинчлиги йўқолди.

- Ҳожам, биров дилингизни ранжитган кўринадирму?

Шайхнинг кўзлари юмуқ эди. Шу кўйи ўз-ўзига сўйлагандай пичирлади.

- Шунчалик азаматлиги бирлан Ҳақ таолонинг ўзи халк тилидан кутилмади, мен зарраман-ку!

Ахли аёли энди оёқларини укалар экан, далда берди.

- Сиз зарра эмас, мусулмонларнинг улуғсиз ҳожам. Сизнинг ҳузурингизда Ҳажжаж золим ҳам айгар гапини йўқотиб қўяди-ку, не қилса-да у Ирок ҳоқими. Сиз ортиқча тавозуга берилгайсиз.

- Эй хотин, тавозуга берилган зотки, ўз ҳолини билмай, ўзгаларга жаннатга қафолат берса, тавозусиз мусулмоннинг ҳайбатига дунё титрамоғи керак эмасму?

Ҳасан Басрий шу сўзларни лутф этаркан яна кўзларидан ёш оқди, ороми бузилди, кўнглида чидаб бўлмас ҳадик уйғонди.

Эрини ҳеч қачон бундай кўрқувда кўрмаган хотини кулларида бирини табибга жўнагди. Табиб хаста ҳолини англамоққа ожиз эди. Жаноби шайх унга қараб, ўз ҳолини баён этди.

- Дард бир султондирки, эгаллаган жойини беомон бўшатмас...

Табиб бир оз кутди, шайх ҳамон ички бир титроқда куйиб ёнарди.

Беморга ёрдам беролмаслигига ақли етган ҳаким индамай ортга қайтди.

Қош қорайиб, осмонга юлдузлар бодрокдай сочилди. Вужуди соғлому, дили хаста шайхнинг кўзларидан уйқу қочганди. У туни билан ибодат ила машгул бўлди. Ёлиниб, ёлвориб, Раббимга истихфор айтди. Тонг ёришаётган палла бомдод намозини ўқигач, кўнглидаги ҳижиллик бир оз ёзилганини, у дард худди тун қоронғулиги каби сездирмай ариганини пайқади. Кўзларини уйқу элтди. Тушида Шамъунни кўрди. Унинг юзи ўн тўрт кунлик ойдаи порлар эди, жаннатнинг турли ноз-неъматлари ичра боғларда кезарди.

- Ё Шамъун, нечуксен?- хитоб айлади Ҳазрат.

Шамъун:

- Алҳамдулиллаҳ, Аллоҳим менга раҳмат қилди. Берган қоғозингни мана қайтариб ол, асло ғам чекма,- деди.

Ҳасан Басрий қувонганидан «Ё Раббим, ўзингга шукр, ўзингга шукр» деб уйқудан уйғониб кетди. Бейхтиёр қўлига қаради. Қаради-ю, Яратганнинг меҳрибонлиги, буюк қудратига яна бир бор тан берди. Унинг титраётган панжалари орасида кеча ўзи ёзиб берган кафолат хати турарди.

ҚОЗОНДАГИ ҚОН

Аср намозига азон қақирилди. Муазиннинг хуш овози гўё ҳазрати Билол товушидай ширали эди. Басранинг тор кўчасида деворларни паналаб келаётган қора чодрадаги аёллар тўхтаб, ўтирдилар. Ёши бир жойга борган кексалару мўйлаби энди сабза урган ўсмирларнинг барчаси баҳайбат, кунгурадор дарвозали мачит томон шошиладилар.

Ажамлик Ҳабиб йўлнинг қоқ ўртасида одамларни кузатиб тураркан, дафъатан уйдан не мақсадни кўзлаб чиққанини нунтди. Ибодатга шошилаётган мусулмонларнинг югуришини

истехзоли кузата бошлади. Унинг паришон акли кишиларнинг бу қадар соғинч ва хузур ила чопишлари маъносини чақишга ожиз эди.

Пастқам йўлдан тез-тез юриб келаётган нуроний билан ёшроқ йигитча қаршисидан бехосдан чиқиб қолган ажамликка кўзлари тушишиб, худди шайтонга йўликкандай ўзларини четга олишди. Мошгуруч соқолли, барваста, бургут нигоҳ киши чехраси мулойим, нозиккина ўспиринга йўл-йўлакай гап қотди:

- Анавини танидингми?

Йигитча жавоб берди:

- Ажамдан келган судхўрга ўхшатдим, тўғрими?

- Орий, рост! Мўминларнинг энг ёмони ким десалар, шубҳасиз шу нухани кўрсатардим.

Ўспирин қалби ҳали яхши ва ёмон деган тушунчалардан холи, беғубор эди. Шу боис қизиқиш билан сўради:

- Бобо, нега одамлар бу мусофирдан қочишади?

- Э ўғлим, у исломда ҳаром қилинган иш билан шуғулланади. Фоиз ҳисобига кун кўриш кечирилмайдиган гуноҳ! Яхшиси сен ҳам бу ярамасдан узоқроқ юр. Биласанми, у қандай мутгахам. Агар қарздор фоиз тўлашга қурби етмаса, ҳеч йўқ «оёқ ҳаққи»мни берасан, деб бечоранинг гирбонидан бўғиб оларкан. Шаҳарда шундай овоза тарқалган: «Ҳабибнинг шумлигидан қочинглар, оёғининг чангги бизга тегмасин, яна биз ҳам ўшандай бадбахтга айланиб қолмайлик»...

Бу мулоқот Ҳабибнинг қулоғига етди. Аммо, сир бой бермади. Ахир, шу ҳам ташвишга арзигулик гапми? Унга қолса, авом халқ оёғи қолиб, оғзи билан юрмайдими? Кошки, дунёни сув босса тўпиғигача кўтарилса. Ўзи мискин ва фақир кишилардай майда гап, ҳасадгўй, оч бўлса беролмайдиган, тўқ бўлса кўролмайдиган қавм топилмаса керак. Агар дуч келган ялангоёқнинг дағдағасига қулоқ тутса, туни билан юрагини чангаллаб ётиши керак. Ҳабиб ундайлардан эмас, у жонининг кадрини билади, роҳат-фароғатини ўйлайди. Яхшиям отаси анча сармоя қолдириб кетган экан. Мана ёши ўттизга яқинлашяптики, кийинчилик кўргани йўқ. Егани олдида,

емагани ортида. Қолаверса, судхўрлик бировлар орланганчалик жуда палид иш эмас. Қанча одамларнинг жонига оро қиряпти, жар ёқасидан қайтариб оляпти. Бор эканки, зарур пайтда таваккал қилиб, тангаларини беряпти. Мазасини тотиб, оёққа туриб олгач, фойдани ҳам баҳам кўриши керакда...

У шу хаёллар ила андармонликда таниш хонадонга яқинлашди. Дарвоза ўрнига бўз мато илинган дарча кесақисини тош билан уриб таққиллатди. Ичкаридан аёл кишининг товуши эшитилди.

- Убайд Ҳомид уйдами?- сўради Ҳабиб ҳовликиб.

- Бир ҳафтадирки, даштдан қайтмаяпти, кўзимиз йўлда...

Бу жавоб унинг дилида ҳавотир уйғотди. Ишқилиб қарзини тўламай ўлиб-нетиб қолмасинда.

- Назаримда Ҳабибнинг пули сингишиб кетган шекилли-а? Аёл кўз ёшини тўқди.

- Унақа деманг, Убайд Ҳомид диёнатли мусулмон. Албатта, қарзини қайтаради.

Судхўр гапни қалта қилди.

- Яхши, у ҳолда фоизни олиб чикинг.

Йиғи овози кучайди.

- Фоиз дейсиз-а. Кириб кўрингчи, уйда бир чимдим туз топилармикан!

Ҳабиб пастак девордан секин ичкарига мўралади. Девори кулаб тушмаслиги учун хурмо ёночи суяб қўйилган кўримсизгина кулба бу оиланинг қай аҳволда яшаётганлигини кўрсатиб турарди. Бирок, у ҳеч қачон борган жойидан қуруқ қайтмаган. Ахир бекорга юриб келибдими? У яна бир бор фэйзсизгина ҳовлига қаради.

- Ҳов ўчок бошида нима турибди?

Аёл йиғидан тўхтаб, ҳиққиллади.

- Кеча иним эчки сўйган эди. Очинглан ўлмагин деб...

Хотиннинг сўзлари бўғзида қотди.

- Қани, ўшани чўз! Сенлар қалла шўрвани қайнатиб, мазза қилишасану, биз янтоқ илдизини сўриб ўтираемизми? Ё пулимни қайтар ё қаллани бер! Акс ҳолда қозихонага арз қиламан.

Ранг-рўйи сомондай, яноклари бўртиб чиққан, юзларига ажин нақш солган, на жувон ва на кампирлигини ажратиб бўлмайдиган аёл йиглаб-сихтаб каллани Ҳабиб қўлига тутқазаркан, ортидан: илоҳим, еганинг қонга айлансин, - деб қарғаб қолди. Бундай дуоибадларга кўникиб кетган судхўр парвоси палак дарё бўйидаги хилват уйига хушнуд ҳолда кириб келди.

- Қани хотин, каллани қозонга ташла, бугун ишим ўнгидан келди.

Аммо, аҳли аёли чехраси ёришмай, хўмрайиб кутиб олди.

- Яна кимни қақшатдингиз?

- Сени нима ишинг бор. Топганимни еб-ичиб, яйраб ўтирмайсанми? Қани бўлақол, қорним хуштак чалаяпти...

Ҳабиб уйга кириб кийимларини алмаштирди. Хурмо остидаги супага бориб, ёнбошлади. Чарчаган экан, дарров кўзлари юмилди. Шу алфозда қанча мизғиганини билмайди. Қулоғига олис-олисдан девонанинг муножоти эшитилди. Чўчиб уйғонди. Энди овоз кучайди.

- Ҳақ йўлида хайр қилинг!

Хонадон соҳибининг авзои бузилди: «Ёпирай, уйда ҳам тинчлик йўғ-а». - У югуриб дарвозани очди.

- Сенга нима керак?

Жулдур кийимли, соч-соқоли ўсган, эгнидаги жандаси илма-тешиқ дарвеш қўлини чўзди:

- Шайъан лиллоҳ!

(Аллоҳ йўлига бирон нарса бер)

- Шу топда ўзимизга ҳеч вақо йўқ-ку, энди сен бормидинг?

Қани, йўлингдан қолма?

Дарвеш астойдил ёлинди.

- Юришга мадорим қолмади, қачон туз татиганим ёдимда йўқ, яхши одам, мурувватингни аяма.

- Э, сен билан ади-бади айтишга тобим йўқ. Қани, туёгингни шикқиллат!

Ҳабиб ганжли ёғоч дарвозани тарақлатиб ёпди.

- Қаёққа қарасанг гадой, бўйдоқнинг битидай ёйилиб кетишган... Э ўргулдим...

Девона дарвозадан узоқлашар экан, айнан бояги хотин лаънати тақорлади:

- Илоҳим, еганинг қон бўлсин!

Соҳиб биринчи дафъа бу қарғишни кўнглига олмаганди. Ҳозир ичи ғашланди. Ғашланди-ю, сиртига сув юқтиргиси келмай, супа ёнидаги ҳовуз бўйига борди. Муздай тиник сувда юз-кўзини ювиб роҳатланди. Бошқаларга нисбатан бир бош баланд ёпилган томи, безакли иморати, кўрадаги туя, кўй-кўзиларига қараб ғурурланди. Аслида ёруғ дунёга келдингми, унинг бутун айш-ишрати, роҳат-фароғатини кўриш керак-да. Одамларга ачинсанг, ўзинг ҳам шу кепатага тушиб қолишинг ҳеч гап эмас.

У тўрига жойланиб, ховли тарафга овоз берди:

- Овқат пишдимми Хамса ...

Хамса ичкаридан югуриб келди. Кўллари бўм-бўш эди. Бутун вужуди дағ-дағ титрарди.

- Тинчликми, илон чикдимми?

Хамса нимадир демокқа чоғланди-ю, тили айланмасди.

Ҳабиб ўрнидан туриб хотинининг елкасидан тутди.

- Нима гап? Оғзингда қатиқ ивитганмисан?

Аммо аёли ҳаливери ўзига келадиган аҳволда эмасди. Шу кўйи эрининг кўлидан ушлаб, ўчоқ бошига етаклади. Қоши билан қозон томонга ишора қилди.

Соҳиб ҳеч нарсани англамай «билқ-билқ» қайнаётган қозон қопқоғини кўтаришга чоғланди. Хамса уч-тўрт одим нарига жилганига ҳам эътибор бермади. У шахт билан қопқокни кўтарди-ю... Не кўз билан кўрсинки, қозонда эчкининг калласи эмас, қип-қизил қон вақирлаб қайнаётган эди...

Ҳабибнинг бошидан хуши учди. Мажолсизланиб офтоб қиздирган тупроққа юз тубан йиқилди. Хамса кўчада ўйнаётган болаларини чақириб кирди. Кўплашиб уни салқин дахлизга судрадилар. Муздай ховуз суви юзига сепилганида у кўзини

очди. Бирок, кўшшам каби йилтираган кўзларда маъно сезилмасди.

- Хароб бўлдим! - инграб нола чекди у.

Бу махзуникни ўзича идроклаган аҳли аёли уни тинчлантирди.

- Ҳай эр, бир қозон шўрва учун жонингизни қийнайсизми? Овқат топилади...

Агар бир кун илгари айтилганида ҳам бу тасалли кўнглини юмшатишига ишониши мумкин эди. Шу топда у бу сўзлар қанчалар пуч, қанчалар риёга ўралганини англай бошлаганди. Дилини кучли ҳавотир ва кўркинч эгаллаганлигини ҳис қилди-ю, бутун вужуди олов каби ёна бошлади.

- Хароб бўлдик, - лаблар гўёки шу икки калимадан бошқа сўзни билмайдигандай пичирларди.

- Қўрқитманг, жон дадаси, - кўзларига ёш олди жувон, - ўша савил шўрвани дарвешга илинсақ, шу ҳолга тушмасмидик.

- Ҳақ гап! - тасдиқлади бадани лағча чўғга айланган бемор.- Аммо ҳақиқат бошқа тарафда.

Хотини тушунмай бошидаги рўмолининг учи билан кўз ёшларини артди.

- Алаҳсираяпсизми, мундай тушунтириброк сўйланг?

- Бугун илк бора не еб, не ичаётганимизни Аллоҳ кўзимизга кўрсатиб қўйди. Судхўрнинг таоми қон экан хотин, наҳотки тушунмаяпсан.

- Нималар деяпсиз, дадаси эсингизни йиғиб олинг.

- Демак, шунча йил одамларнинг қонини ичибмизда. Наҳотки вужудимиздан хурмо данагидай соғ жой қолмаган бўлса. Ё Аллоҳ, ўзининг паноҳингга ол, адашган бандангни кечир.

- Дадажон кўркиб кетяпмиз. - отасининг пешонасига бош қўйган болалар йиғлашга тушишди.

- Энди дунё моли қанчалар жирканчлигини тушундим кодир Худо. Фақат гуноҳимни авф этсанг бас. Токи ўлгунимча истихфор ридосини ечмасман...

Ҳабиб ўн кун иситмада алахсираб ётди. У шу муддат ризо ютмади, халкумидан сувдан бўлак лукма ўтмади. Қариндошлик ришталари узилган уруғлари ҳам гина-қудратни унутишиб, мусулмонлик ҳаққини адо этгани унинг қошига йиғилдилар. Бироқ ана ўлади, мана узилади, деб турган бемор ўн биринчи куни кутилмаганда бош кўтарди.

Ҳабиб ҳеч ким билан сўрашмай, ғусулхонага кириб кетди. Ювиниб, янги либослар кийиб чиқди. Кейин ёши улуғ тоғасини хузурига чорлади. Қолганлар супа атрофидан жой олишди.

- Мен олис сафарга чиқаман, - деди у шу топдаги хайронликни минг чандон орттириб, - шу хижрат олдидан тўплаган молимни ҳаммангизга баб-баравар тақсимлаб бермоқчиман.

Орага чуқур сукунат чўмди. Бунинг икки сабаби зоҳир эди. Биринчидан, кечаси куёш чиқишига ишониш мумкин эди-ю, умр бўйи тийинга тиз чўккан кимсанинг саховатига умид боғлаш соғлом ақлга ишора эмасди. Иккинчидан, жамоат уни соғайиб кетди деган хаёлга борганди. Аёнлашди-ки, у ғирт жинни бўлибди.

- Бисотимдаги бор мол-дунёни ҳисобга олинг, - у ўзига бақрайиб қараётган серсоқол тоғасига нигоҳини бурди,- ҳаммасини адолат билан бўлиб беринг. Ҳамсага ҳам болалари билан бир улуш тегсин. Фақат мени ҳисобга олманг. Шу пайтгача сукут сақлаётган хотини фарёд кўтарди.

- Бундан кўра ўлиб кетганингиз яхши эмасмиди?

Эри унга шундай назар солди-ки, шу заҳоти унинг уни ўчди.

Ҳабиб ортиқ ҳеч кимга чурқ этиб тиш ёрмади, биров билан хайр-хўшлашмади, кўлига зайтун шохидан асо олиб, дунё кезгани чиқиб кетди.

У уч йиллик хижратдан сўнг Басрага қайтиб, Фирот дарёси қирғоғида бир савмаа қилиб, ўша жойда яшай бошлади. Кун ўтган сайин қалбидаги қоронғулик ва ғашлик туман мисол тарқалиб, нур ёғила бошлаётганини аниқ-равшан сезарди.

Аммо, ибодати тўқислигига ишончи чуқур эмасди. Бир вақтлар Пайғамбар авлодидан саналган Ҳасан исмли авлиё ҳақида эшитганди. Унинг муборак исми ёдига тушганида, юраги бетоқат уриб, ўзини кўйгани жой тополмай қоларди. Остонадаги асони маҳкам тутиб, ўша ҳазратни излаб кетди. Биринчи учратгани ўша ўзидан қарздор йигит бўлди. Елкасига ўтин ортқилаб, бозорга бораётган алпкомат йигит уни кўрди-ю, ўнги-сўлига қарамай қочишга чоғланди. Бироқ Ҳабиб унга тезда етиб олди, кўлидан ушлаб сояга етаклади.

- Нега юзингни яширяпсан, биродар?

Ҳеч қачон судхўрнинг оғзидан бу каби хуштакаллуф эшитмаган ўтинчи ҳайратланиб, кўзларини катта-катта очди.

- Ҳали эшитмадингми? Ким мендан қарздор бўлса, ҳаммасини кечиб юборганман. Бу тўғрида шаҳарга жар солдирганман. Илоҳим, иккимизнинг ҳам гуноҳларимизни Ўзи афв этсин.

Ҳабиб шуларни айтди-ю, йўлида давом этди. Ўтинчи йигит ҳайратланиб ёқасини тишлаганича турган жойида шамдай қотди.

Ҳасан Басрий энди мачитдан келиб, уйида нафл намозини ўқиётган экан. Аллоҳнинг суюкли бандасининг ибодати тугагунча узоқ кутди. Ниҳоят жойнамоздан турган олим меҳмонга юз бурди.

- Хуш келибсан, эй ажамлик муфлис.

Йигит тиззалаб бориб, юз-кўзлари куёш каби ёруғ нуронийнинг этагидан ўпди. У муддаосини айтгунича мезбон мақсадга кўчиб кўя қолди:

- Биз манзилни кўрсатамиз. Аммо унга қай тарафдан бориш ҳар кимнинг ўзига боғлиқ.

Ҳабибнинг кўзлари ёшланди. У ҳамон бошини эгиб ўтирарди.

- Гуноҳим кўп ҳазратим. Билмасманки, улардан фориғ бўлишга умрим кифоя қилурми ёки... - у ёғи сира бўғзидан чиқмади.

Ҳасан Басрий тасбех ўгиришдан тўхтамай меҳмонни тинчлангирди.

- Ўзига осон. Аммо, мақсад нечоғли юксак бўлса, унга етишмоқ синови ҳам шак-шубҳасиз оғир кечади.

- Таксир, ҳаётимнинг ягона мазмуни Ҳаққа етишмоқ. Қолганидан юз ўгирдим.

- Эй содда йигит. Сенку фазлу карам бўйини сезибсан. Бирок, ўртада шайтон борлигини унутма.

- Мачитингизга борган эдим. Сиз ўз маъвизангизда Расулуллоҳ (с.а.в.): «Ҳазрати Умар юрган йўлдан шайтон юролмайдими»,- деб марҳамат қилибдилар дедингиз. Демак, амал билан иблисни жиловлаш мумкин экан-да.

Ҳасан Басрий сукутга чўмди. Кейин Ҳабибнинг чиройли, хушқомати-ю, мулоимлашган чеҳрасига назар ташлади.

- Ҳа, Набийи Акрамнинг бу эътирофи саҳиҳ. Яна ул Зот ҳақларида: «Парвардигор ҳақ ва тўғри гапни Умарнинг тилига ёпиштириб қўйган», дегандилар. Аммо Ҳазрати Умар халифаи рашидин, сен билан биз эса ожиз бандамиз ҳолос. Ҳа, майли, ўрнингдан тур, сенинг хизматингни Аллоҳ қабул этсин. Аммо шуни унутма, шайтон ҳеч қачон тушовланмайдими, у қонда юради. Уқдингми, бўтам?

Ҳабиб таъзим бажо келтирди. Шу-шу у Ҳасан Басрийдан илм ва амал сирларини эринмай ўргана бошлади. Ҳазратнинг тўрт юздан зиёд шогирди бор эди, аммо кўп ўтмай Ҳабиб шуларнинг орасида энг қобилиятли, хокисор ва тиришқоқ муридга айланди.

У фақат илм билан кифояланмасди. Кўчага чиқиб, мискинларнинг ҳожатини чиқарар, ғариб-ғураболардан ёрдамини аямасди. Томоғидан ўтадиган бир бурда нон, бир қултум сувни ҳам ўн марта ҳалоллаб, кейин оғзига соларди. Тақвода унга етадигани йўқ эди. Шу боис ҳам у тезда шайхлик мақомига эришди. Нақл қиладиларки, шайхни бир кун Басрада, эртасига Арофат тоғида (арафа кунлари) кўрар эдилар.

Кунларнинг бирида Ҳасан Басрий шогирдини йўқлаб келди. Ўша пайт қозонда икки косагина арпа шўрва қайнаётган

эди. Ҳар икки косани устози олдига қўйди. Шайх энди овқатга қўл узатганида, кўчадан тиланчи кириб келди. Улуғлар уни дастурхонга таклиф қилдилар. Хабиби Ажамий энди ҳар икки косадаги овқатни тиланчига берди. Бечора очликдан силласи куриб турган экан, икки ямлаб, бир ютди чоғи. Сўнг дуо олиб, чикиб кетди.

Ҳасан Басрий муридани мулзам қилди:

- Эҳ Ҳабиб, яхши одамсан-у, бироқ илмда сустроқсен. Агар бир оз илм ўқиганингда, бир коса таомни ўзимизга қолдирган бўлардинг.

Мезбон устозига гап қайтармади. Аммо, ҳеч қанча вақт ўтмай бир қул дастурхон кўтариб кирди. Дастурхонда нон, ҳолва, яна беш юз дирҳам бор эди.

Мезбон нон билан ҳолвани қолдириб, пулни дарвешларга улашди. Қорни тўйган шайх қизиқсиниб, шогирдидан сўради:

- Бу неъматдан хабардормидинг?

Ҳабиб таъзим қилди.

- Ҳар неки, билгувчи Аллоҳ. Меҳмон юборган Раббим ризқини ҳам жўнатишини билиш учун ортикча илмга ҳожат йўк...

- Сен енгдинг,- тан берди устоз...

Ҳабиб одамларга не ваъда қилса, албатта сўзининг устидан чиқар, лутфда ғоят парhezкор эди. Аммо туну кун бировларнинг хизматига бел боғласа-да, асло ўзидан кўнгли тўлмас, билъакс кўнгли тўлишини ҳам тиламасди. Унинг ҳаётдан оладиган ҳузур-ҳаловати меҳнатдан, елиб-югуришдан эканлигини аллақачон англаб улгурганди. Шунинг баробарида неча бор устоз дашномига учраганидек, илм бобида оксоқлигидан ҳижолат тортарди. Наилож, ёшлигида қувваи ҳофизаси ўтмаслашиб улгурган экан.

Бир куни ғалати воқеа рўй берди. У қишин-ёзин киядиган калта пўстинини йўл устига қўйиб, ўзи таҳорат олгани дарё ўзанига тушиб кетди. Қайтиб чиқса устози ўй суриб турибди.

- Эй мусулмонлар имоми, бу ерда нечун турибсан,- саломдан сўнг сўради у. Ҳасан Басрий:

- Эй Хабиб! Пўстинни кимга ишониб ташлаб кетдинг?- саволга савол ила хитоб қилди Ҳазрат.

Мурид деди:

- Кўриқламоқ учун сени жўнатган Зотга!

Ҳасан Басрий бу сафар ҳам хушнуд ҳолда шогирди елкасига қоқиб қўйди. Шу аснода икки олим Дажла дарёси қиргоғи бўйлаб охират мавзусида фикрлашиб борардилар. Дарёнинг ўзани торайган жойда устоз шогирдининг қўлтиғидан ушлаб тўхташга ишорат берди.

- Афсус қайиқ кетиб қолибди,- астойдил ўқинди Ҳазрат қалин соқолини силаркан.- Шу топда нариги тарафга ўтмоғим жоиз эди.

- У ҳолда тўхташга не ҳожат, қани кетдик,- деди Хабиб ва ўзи биринчи бўлиб сув сиртида равон юриб, қирғоққа ўтиб олди. Ҳасан Басрий бу ишнинг уддасидан чиқолмади. Ўша куни тонггача Аллоҳга нола чекиб, йиғлади. Эртаси ҳам юракдаги ўт ловуллаб ёнаётган эди. Бомдоддан кейин дарё бўйидаги савмаа қаршисида намоён бўлди. Хабиб шу пайтда Куфадан келган зиёратчилар ҳаққига дуо қилаётганди. Улар билан хайрлашиб, устоз қошига чиқди.

- Эй Хабиб,- деди саломдан сўнг пир,- айтчи, сен бу мартабага қандай эришдинг?

Муршид бир оз тараддудланди:

- Биласиз, каломим ҳақиқат, ниятим ростгўйлик.

Устоз изн берди:

- Тезроқ сўйла!

- Боиси, сизда илм бор, менда амал!

Ҳасан Басрийнинг бақувват, йўғон панжалари соқолини тутамлади. Унинг нурли кўзларига алланечук мунг чўккан эди.

- Сенингча, илмдан амал устун, шундайми?

Хабиб ўнғайсизланиб, бошини эгиб таъзим қилди.

- Устоз, мен бир кулман. Қулда нуқтаи назар не қилсин. Ҳаммаси Ўзидан эмасми?

Муршид беихтиёр қўлларини дуога очди:

- Энди сенда пирга эҳтиёж қолмабди, камолинг муборак бўлмай!

У шундай деб, шогирдини маҳкам бағрига босди.

Во ажаб, у пир дуосига етишмоқ манзили ҳали олис. деб ўйлаганди. Ким-ким, Ҳасан Басрийдай замонасининг етук уламси, аксарият арбобларни ақл-заковати билан лол қолдирган машойих назаридан ўтмоқ осмондаги юлдузни узиб, кўйнига солмоқ билан баробар эмасми?

Шу кун ва тун ибодат билан ўтди. Эрталаб бомдодни мачитда ўқиб қайтаётганида, ўша тор кўчада бир гуруҳ намозхонларга рўбарў келди. Улар ўзларини четга олишиб, Хабибга йўл бердилар. У салом бериб ўтаётганида, ёши улуг нуронийнинг:

- Танидинларми, бу тоиб (тавба қилган) Хабибдур. Яхшики, тўқнаш келмадик, акс ҳолда оёғимиз гарди унга тегиб, Аллоҳга осий бўлардик,- деганини эшитди-ю, кўзларидан шашқатор ёшлар оқиб, нурли чехрасини юва бошлади.

ИШҚИ ИЛОҲИЙ ОНАСИ

Дажла дарёси соҳили сокин ва хузурбахш эди. Қирғоқдаги савмаа фазидан оқар сув ҳам нур каби жилваланарди. Бу манзилга Пайғамбар авлодидан Ҳасан Басрий ҳазратлари биринчи бўлиб етиб келди. Кейин Малик бин Динор, Шақиқи Балхий, Иброҳим Адхам, Суфёни Саврий, Муҳаммад Саммак, Зуннун Мисрий ва охирида Хожаи айём-Утбат-ул-Фулом раҳматуллоҳи алайҳи ташриф буюришди.

Аллоҳнинг суюкли бандалари бу кун валиликда эранлар билан тенглашган, илму-тафаккур бобида ишқ аҳлини ҳайратга солган солиҳа аёл Робийъат ул-Адавиййа зиёратига ҳозир эдилар.

Онахон чошгоҳ намозини нафл ибодатига кўшиб, жойнамоз устида узоқ ўтирди. Мехмонлар ҳам ботиний «тил» ила суҳбат курганлари ҳолида чурқ этиб оғиз очишмас. хоссатан дарёнинг мавжидан бошқа товуш эшитилмас эди.

Бугунги зиёратнинг дийдор ҳузуридан ташқари яна бир «юки» орифлар дилидаги сир саналарди. Сирнинг синоати эса - Робиа онахон қувваи хофизаси даражотини аниқлаш, сийратига нигоҳ ташлаш, тафаккур теранлиги боисини аниқлаш эди.

- Мархабо эй дўсту азизлар,- савмаа ичкарисидан латиф таклиф эшитилди.

Олдирокда турган Ҳасан Басрий ҳазратлари саломдан сўнг эътирозини изҳор этди.

- Ё Робиа, ўзинг зўрға сигадиған кичик бир кулбага шунча эран сиғишини тасаввур қилгаймисан?

Жавоб кутилганидан зиёда чиқди:

- Кўнги кенг бўлса, бўйрадай жойга олам сиғгайдир.

Меҳмонлар савмаага бош суқдилар. Во ажабки, ташқаридан бир чимдим кўринган бу маскан теграси бутун бир лашкарни сиғдиргудай поёнсиз туюлди.

Орифлар суҳбатида забонга эҳтиёж сезилмасди. Зотан, Ҳасан (к. с.)нинг саволи дилларда Ҳазрати Билол каломидай янгради:

- Билурсанки, ҳар биримиз тақдирингдан ташвишдамиз. Айтгил, ҳусн-малоҳотда беназир, фаҳм-фаросатда бетакрор, ақл-заковатда ягона аёл саналиб, нега рўзгор тутишга рағбатинг йўк?

Робиа юзидаги ҳарир пардани кўтариб, эранлар чехрасига бирма-бир боқди. Кўрдиларки, рўмол олингани билан бу малак сиймони минг қават ҳаё пардаси тўсиб тургай. Олима саволга савол ила жавоб айламак ҳадисини чуқур ўрганган эди.

- Аввал ожизанинг уч шубҳасига изох беринглар?

Ботиний маъқул ишорати билдирилди.

- Сўйла!

- Айтинглари, ажал жомидан оби узлат ичганимда иймоним саломат тургайми?

- Билмаймиз!

- Рўзи маҳшар тонгида номаи-аъмолим қай тарафдан берилгай?

- Ўзига аён!

- Маконим жаннат боғими ё дўзах қозони?

- Оғир сўроқ!

- Кечаю-кундуз шу саволлар изгирибдида ёнган кимсанинг кўнглига келинлик хаёли сиғурми?

Орифлар ҳеч маҳал бундайин мулзам ҳолатга тушмаган эдилар. Ҳижолат тери дарё сувиға тенглашди чоғи.

Робиа онамиз умрлари давомида бундайин чиғириқлардан неча бор ўтган, қисмат аталмиш ёзуғ зарбаларига дош бериб тобланган эди. Унинг учун бировнинг маломати, ғийбату-ҳасади мутлақо ўз аҳамиятини йўқотган, илло фақат Яратган Эгам ғазабидан кўрқиб яшарди.

...Олима таваллуд топган кеча ажаб чароғон ва ёруғ бўлганлигини кейинчалик яқинлари сўзлаб беришганди. Бола дунёга келибди ҳамки, уни йўргаклашга бир парча мато топилмасди.

- Кўшнидан бир оз ёғ, чироқ сўранг,- деди мажолсиз ётган ёш жувон.

Дадаси кўчага чикди, ҳамсоянинг дарвозаси ёнига борди, харгиз чақирмади. Унда бировдан нарса сўраш ўлим билан баробар эди. Чунки бу фозил киши Набийи Акрамнинг ҳаёти давомида ўзгадан лоақал чўп сўрамаганлигини яхши биларди.

Аммо, тириклик эҳтиёж билан уйғун. Аёл бечора ҳасрат аламида йиғлаб уйқуга кетди. Тушида Расулulloҳ (с.а.в.)ни кўрди:

- Қайғудан эмас, қувончдан кўз ёши тўккил, не бахтки бу гўдак ҳали умматимдан етмиш минг кишини шафоат этгайдур. Эрингга айтгил, Исо Нодоннинг ҳузурига борсин. У ҳар доим мен учун юз саловот айтар эди. Кеча ёдидан кўтарилди. Шунинг каффоратига тўрт юз динор беради.

Исо Нодон дегани Басра шаҳрининг беги эди. Робианинг отасидан тушдаги муждани эшитиб, кўп кўрқувга тушди. Ўзи пиёда келиб, ўн минг олтин динор берди.

Йиллар ўтаверди. Ота-она рихлатга чекинди. Робианинг уч опаси уч тарафга тарқаб кетди. Чунки, Басрада қаҳатчилик

бошланганди. Бир золим одам улғайиб қолган қизни олти пулга сотиб юборди.

Куллик ҳурлик эмас. Бу оғир машаққат, таҳқир ва укубатлар унинг тинка-мадорини курутди. Шундай кезлари у хилватга чеккиниб, фақат Раббисига арзи-ҳол тўкишга ўрганди. Унинг муножоти ўзига етиб борди.

- Эй Робиа, сени шундоқ мартабага етказгайманки, осмондаги фаришталар ҳавас қилгайлар!

Бу овоз хотифдан эшитилганини уйғоқ қалб сезди. Юрагида Аллоҳ ишқи кучайгандан-кучайди. Озодликка чиққанидан кейин мана шу савмаани ўзига ошиён тутиб, умрини Аллоҳ йўлига бахшида этди. Илмни амалга, амални илмга пайваста қилиб, тез орада сўфийлар ичида ном қозонди. У ҳар қандай масалани ўтқир мушоҳадаси ила тез ечиб берар, шубҳага ўрин қолдирмас эди.

Яна ойларга йиллар уланди.

У ҳаж зиёратини орзулади. Олис ва машаққатли сафар чоғи улови ўлди. Йўлдошлари унинг юкини карвонга ортдилар. Бирок, зоҳида аёл кўнмади. «Ҳаж зиёратига борган йўловчи оғирини бировга ортмайди» дея йўлда қолди. Йиғлади, юпанди, яна манзилни кўзлади. Бемажол йиқилиб, Ўзига астойдил муножот қилди:

- Ё Роббим, сенинг ишқинг кўнглимни тутди. Аммо, йўлим олис, мадорим сўнган. Ўша тош уйингни бу ёққа келтирсанг не бўлғай?

Ҳақ гаоло хитобини дилида туйди:

- Ё Робиа! Ўн саккиз минг оламга киргайсан!

Кўрдики, қаршисида Каъба турибди. Яратганнинг марҳаматига шукроналар келтириб, ибодатга тутинди.

...Бу фикр дил ойнасидан ўтаётганида Иброҳим Адҳам (к. с. азиз) сўз бошлади:

- Ўша пайт мен ҳам Маккага яқинлашиб борар эрдим. Ҳар қадамимга икки ракаат намозим пойандоз эди. Шу тахлит 14 йил риёзат чекдим. Етай деганимда қарасам, Аллоҳнинг уйи кўринмайди. Зор йиғлаб сўрадим. Дедилар: У Робиа йўлига

пешвоз чикди. Таажжубландим. Бу не хушбахт аёлки, қадамига хасанот унгай, қошига Каъба юборилгай. Сўнг унга юзландим. Бу ёғини ўзинг айт эй Робиа?!

- Ҳа, бу воқеа кечагидай ёдимда,- яна майин оҳангда сўзлади мезбон,- сен сўрадинг:

- Не аъмолинг учун Раббим бу қадар ёрлақайди?

Жавобим шу бўлди:

- Ё Иброҳим, Сен қадамингда намоз ўқидинг, мен эса ниёз (сўрадим) қилдим!

Сен яна дилингни очдинг:

- Сўрайдиганлар кўп-у, лекин муруватга ҳамма ҳам доҳил эмас?

Мен айтдим:

- Сўзингдан шак иси келади. Бу дунёда Ўзидан астойдил сўраган албатта муродига етгай. Моҳият - қандай сўрашда.

Мулоқотга Ҳасан (к. с.) аралашди:

- Хўш, қандоқ сўраган афзал?

- Вужудни йўқ қилмоқ билан.

- Йўқликни қайдан топдинг?

- Ўзимни йўқ қилмоқ бадалидан...

Орифлар бу аёлдаги каромат ва шижоатни аввалдан билганлари ҳолда тезда «махв» бўлишларини кутишмаганди. Робианинг (р. а.)нинг қиёфаси шу топда янада кўркамлик ва салобат кашф этарди. Орадаги сукунатни олимлар даврасига кириб олган Басранинг аёнларидан бири бузди. У бугунги гурунг моҳияти ва лаззатини англашдан олис бир киши эди.

- Аслида замон нобоп,- деди у атрофига ҳавотирли қараб,- сиздай улуғлар ҳамиша азият гирдобида айланасизлар, бой-бадавлатлар эса тошбақа тухумини яширгандай, дунёсини беркитмоқ билан овора.

У шу жамоатда энг ақлли гап айтдим, дея мақтов кутиб турганида Адавийя онамиз адабини берди:

- Сен дунёни севарсан, агар севмасанг эвдинг, гапирмасдинг,- деди.- Матоҳни севган киши харидор бўлур. Агар сен дунёдан фориг эрсанг, унинг яхши ва ёмонига боқма.

Аён тилини тишлади. Малик бин Динор бечорани нокулай ҳолатдан чиқармоқ умидида савмаа эгасига гап қотди:

- Дунёдан юз ўгирмоқ бандасининг кўлидан келмас. Бу иш Аллохдандир. Мана сен, бот-бот бозорга чиқасан-ку?

Онахон устозга таъзим қилиб, изоҳ беришга киришди:

- Айни ҳақиқат. Менинг бозорга боришим тириклик важдандур. Тириклик билан бойлик ораси қанчалар узоқ масофа. Яхшиси, тунов кунги ҳолатимни сўзлаб берай. Қамишдин ип йигириб, бозорга олиб чиқдим. Уни икки тангага сотдим. Танганинг бирини ўнг, иккинчисини чап кўлимга олдим. Кўрқдимки, бир-бирининг устига қўйсам, жуфт бўлмай ва мени йўлдан оздиргай...

Машварат қаймоғи кўйилганида, пешин вақти кириб келди. Эркаклар ташқарида, онахон чодирда намоз ўқишга киришдилар. Эранларга Ҳазрат Ҳасан Басрий имомликка ўтди. Куёш қоқ тиккадан олов пуркаб, тинкани қуритарди. Айнан имомнинг боши узра кўнган соя кейинчалик кенгайиб, барча орифларга офтобдан пана бўлди. Эркаклар ибодатини тугатишди, аммо онахон ҳамон муножот айтиб, изҳори дилдан тўхтамасди.

- Ё парвардигор,- деди у пировардида овозини пастлатиб,- агар жаннатинг таъмасида топинсам, беҳиштдан бенасиб эт! Агар дўзах азобидан кўрқиб нола чексам, мени жаҳаннам ўтида ёндир! Илло киёматда жамолингни кўрмоқликни насиби рўзи айла..!

Овоз тинди. Орифлар рухсат сўраб, яна савмаага қадам кўйдилар. Инчунун, баҳс-мунозара ҳали адоғига етмаганди. Робиа раҳматуллоҳи алайҳи эски буйрада ёнбошига ғишт кўйиб ўлтиргани Малик (р. а.)нинг шафқатини келтирди:

- Агар хоҳласанг, сенга юмшоқ кўрпа-тўшак келтирайин.

Мезбон бош чайқади.

- Ё Малик! Яратган менинг холимни билгайми, билмагайми?

- Иншооллоҳ билгай!

- Энди ул не истаса, биз ҳам ўшани истармиз. Яхшиси мана буни Ҳасанга тортик қилмоқчиман.

Саййида ёнидан шам, игна ва соч толасини олиб, сафнинг бошида ўтирган устозга узатди.

- Бунинг маъносини ким ечади?

Шақиқий Балхий деди:

- Шамнинг изоҳи шуки, шамдек ён, атрофингни мунаввар айла!

Суфён айтди:

- Игна каби ишчан бўл, қалбни қалбга чокла!

Муҳаммад Саммок:

- Маънолар мағзини ечмок йўлида риёзат чек, токи барчаси қилча бўлгунча...

Иброҳим Адҳам тўрт киши жам жойда каломдан сукутни афзал кўрарди. Бугун қулфи-дили очилиб кетди.

- Ё Робиа, бул жаҳондин нечук кетурсан?

Жавоб ўрнида айтилди:

- Ул жаҳонга кетурман.

- Бу дунёда найларсан?

- Пушмон қанотида зор-зор юргайман.

- Сабаб?

- Чунки, фонийдир, боқий эмасдир.

- Ҳақни севармисан?

- Шубҳанг бормиди?

- Шайтонни душман тутармисан?

- Йўк.

Шу ерга келганида, орифлар баравар ҳайратдан «ох» уришди:

- Нечук?

- Негаки, кўнглимда Раҳмон севгиси шунчалик тўлиб тургайки, шайтон душманлиги сиғмас.

Атрофдан хитоб янгради:

- Бале, агар ожизалигинг бўлмаганда, барчамиз этагингдан тутур эдик.

Энди сўнги саволимизга аниқлик кирит-да, биз сени тарк этайлик.

- Сўрангиз?

- Не қилса ҳам аёлсан. Ҳаргиз аёл зотига пайғамбарлик келмади. Барча фазилатлар эркакларга синғдирилибдур, каромат камари бизларга боғланибдур?

Бу қалтис фикр эди. Шу каби даъво эркаклар елкасига қўйилса, оёғи тиззасига қадар ерга ботмоғи тайин. Аммо, Робиа онамиз бу синовга-да чидади, сабрдан истехком ясади.

- Гапингиз тўғри. Аллоҳ аёлни нозик ва мўрт яратди. Аммо, билингки, аёл кишидан Худолик талашган зот ҳам чиқмади. Ҳеч бир аёл муҳаннаслик (хунасалик) номини тақмади. Аёл нафосат ила ясанди, эрлар кибр либосига ўранди...

- Бас, сен енгдинг Робиа!

Ҳасан Басрий хитоби савмаа шипгини учиргудай янгради. Орифлар мардлик билан унга таъзим бажо айлаб, бирма-бир ташқарига йўналдилар...

Робиа Адавиййа раҳматиллоҳи алайҳи мелодий 781 йили Байтул Муқаддасда пайғамбар ёшида фоний дунёдан боқий дунёга кўчиб ўтдилар.

ОРОМСИЗ ТУН

Қоқ ярим кеча. Осмон тунд либосга бурканиб олган. Тор кўчадан от чоптириб келган суворийлар пастак дарвоза ёнида тизгинни тортишди. Улар икки киши эди. Олдинда Рустами Золдай баҳайбат, калласи остидаги отининг бошидай чўзиқ, авзойи бузук, қўпол бир кимса эди. Орқада муллавачча каби озғин, юзи ҳавотирли, оёқлари узангидан пастга осилган ўрта ёшдаги йигит келарди. Ҳар иккиси ҳам анчагача дарвозани қоқишга журъат этишолмай, ўйланиб қолишди. Бир маҳал семиз отлик нозикроғига гап қотди:

- Уҳлаяпсанми Ҳошим, чақирмайсанми?

Ҳошим бетоқатлик билан нолиди:

- Биласанки, кечадан буён сурма ичган каби товушим йўқолган, ўзинг турибсан-ку.

Давангир ҳар қалай соддадил эди. Шеригининг баҳонасини чин англади. Аммо, ҳадигини ҳам яшириб ўтирмади.

- Бу ҳазрати Саврнинг назаридан қолиш Аллоҳнинг ғазабига учраш билан баробар-да... Эҳ, халифага ҳам тушунолмадим. Шундай улуғ одам билан ўчакишмаса нима эди.

У эгардан тушди. Вассажуфт кўринишдаги эшикка камчи сопини тўғрилади. Аммо, уришга юраги дов бермади. Ортига ўгирилиб, ҳамон от устида ғоз ўтирган Ҳошимга ўдағайлади.

- Нега тошдай котиб қолдинг. Қани, тезда туш бу ёққа!

Ҳошим қушдай енгил сакради.

- Энди кўнглинг таскин топдими, Ҳишом?

Худди қондош каби мени кўролмайсан-а.

Сарбозлар остона олдида чўккалашди.

- Биласанми Ҳошим, - деди Ҳишом ғўладай билагини силаб,- агар бошқа одамни тутиб келиш буюрилганида, сира ўйлаб ўтирмасдим. Аммо ҳазратнинг нафаси ўткир. Бир нигоҳи билан одамни кулатади.

Тунги шарпалар нега келишганини унутишгандай, гурунг боғичини ечиб юборишганди.

- Менга қара,- сўради озғин шеригининг кафтига қоқиб,- Шайхга нега бундай ном қўйилган экан?

Ҳишомнинг билағонлиги тутиб кетди. Энди иссиқ тупроққа чордона қуриб, ўтириб, изоҳ беришга тутунди.

- Эшитишимча, бир куни мачитга чап оёғи билан кириб келибди. Ўша заҳоти ғойибдан:

- Ё Савр! (Савр-хўкиз) Нечун ўнг оёғинг билан кирмадинг,- деган овоз эшитилибди.

Ҳошим капалаги учиб, Ҳишомга яқинроқ сурилди.

- Ростдан айтяпсанми? Эҳтимол, ичкарида биров бордир.

Ҳишом унинг кўркувдан титрай бошлаганини сезмай, гапида давом этди:

- Нодонсан ошна! Шундай улуғ зотни «хўкиз» дейишга кимнинг ҳадди сиғади.

- Ё алҳазар! Ғойибдан дегин!- Ҳошим ён-атрофига яна аланглаб қаради.

- Ҳозир ҳам шунақа хитоб эшитилиб қолмасмикан? Ростини кўриб кетяпман. Эҳтимол, Ҳазратнинг «одам»лари бизни кузатиб тургандир.

Ҳошим олдинга интиланган отининг жоловини силтади. Бамайлихотир жавоб берди:

- Сен нима деб ўйловдинг. Албатта, улар ҳозир нозир-да. Яна бир оз кутсак, шайхнинг ўзи чиқиб келади.

Ҳошим шеригининг пинжигига кириб кетаёзди.

- Жон биродар, юр, орқага қайтайлик.

- Жиннимисан, халифа теримизга сомон тикади-ку.

- Эсимиз оғандан кўра, ўлганимиз яхшимасми?

- Валдирама, қани тур энди!

Ҳошим ўқ каби отилиб, отига минди.

Ҳишом унга парво қилмай, дарвозани таққиллатди. Муридлардан бири жавоб берди. Пастак дарвоза очилганида, Ҳошим отнинг ёлига бошини яшириб, нафас чиқармай ётарди. Муддаони эшитган мурид индамай ичкарига қайтди. Кўп ўтмай яна остонада кўринди.

- Қани Ҳазрат?

- Бораверинглар, шайхнинг подшоликда қиладурғон юмуши йўқ экан.

Худди шу жавобни кутгандай сарбозлар отга қамчи босишди.

Шу пайтда ибодат ила машғул Суфёни Саврий муридидан сўради:

- Кетишдимми?

- Шундоқ ҳазрат.

- Ҳеч ваз айтишдимми?

- Йўқ ҳазрат. Сизнинг боролмаслигингизни англагач, чурқ этмай ортга чопишди.

Мурид кумғондаги сувни қайнатмоқ учун ўчоққа ўт қалаш билан овора экан, шайх бояги воқеани эслади.

Пешин намози вақтида халифа бир қўли билан соқолини сийпалаб ўйнар эди. Бу ҳол атрофдагиларни хайрон этса-да, бироқ, дакки айтмоққа журъат этолмасди. Шунда намоздан фориг бўлган шайх халифага тик боқиб шундай деди:

- Ўқиган намозинг намоз эмасдир. Қиёматда юзингга қора чопланур!

Яхшики, имом бу танбеҳни ҳеч ким йўғида, хуфёна тарзда изҳор этди. Лекин, бари бир бу дашном подшога ёқмади. Саройгача зўрға келди. Шоҳона безатилган тахтига ўтирганида қалбидаги алам ўтини ўчиришга имони заифлик қилиб қолди. Вазирини ҳузурига чорлади. Ёқут қадалган оппоқ саласини бошига кўндирган халифа қаршисида таъзим бажо айлади.

- Хизматингизга мунтазирмен, эй амиралмўминин!

Ҳукмдор ковоғини уюб, ер остидан унга ҳўмрайди.

- Хуфтондин сўнг анави ҳўкиз имомни ҳузуримга келтиринг.

- Суфёни Саврийни айтаяпсизми, олампаноҳ?

- Мамлакатда бошқа Савр ҳам борми?

- Англадим қиблагоҳ, буйруғингиз бош устига.

Туфроқ ила зар мезонини фарқлай олмайдиган ориф учун халифа дағдағаси харсангни томчи ила тешмоққа қасд қилмоқ баробарида эди. Кейинги йигирма йилни уйқу-ҳаловатсиз ўтказаетган Суфёни Саврий қалбида Аллоҳга ишқдан бошқа ҳеч қандай ҳис-туйғуга ўрин қолмаганди. У ҳар ишни Ҳақдан деб биларди. Шу боис ҳозир халифадан эмас, Холиқдан паноҳ сўради. Тўғри йўлга чорлагани учун миннатдорлик ўрнига зулмни согинган мўминлар амирини Яратганнинг ихтиёрига ҳавола этди. Унинг юраги хотиржам урар, кўнглида заррача кўрқув ва умиднинг энг гўзали яшарди. Бу фақат Ўзининг ғазабига дучор бўлишдан кўрқув ва ўзининг марҳаматига лойиқ топилиш умиди эди.

Суфён ҳазратлари эс таниганидан буён бетаҳорат юрмасди. Ҳозир ҳам нафл намоздан илгари таҳорат янгиламоқ учун

жойидан кўзғолди. Атрофига уч қатор дарахт экилган кенг ҳовлини зулмат чулғанди. Токчадаги шамни олиб, ташқарига юзланди. Ҳали бир одим ташламай, кўлида обдаста кўтарган муриди унга пешвоз чиқди.

- Сен ҳам бедормисан болам,- деди у қаддини ростлашга уриниб.

Мурид ёқимли жилмайди.

- Ўзингиз айтмабмидингиз, ҳаловат тунгги бедорликда деб.

Шайх мамнунлигини билдирмоқ учун энгашган кўйи, шогирдига бокди.

- Аллоҳ рози бўлсин.- Кейин қўшиб қўйди,- кошки бу фароғат лаззатини мудроқ қалблар англаса. Ҳа, инсоннинг кўзи очилиши осон, аммо дил дарчасининг очилиши анча қийин. Ҳаммаси сабрдан... Сабрнинг туби сариқ олтин болам.

Қадди камон каби эгилган ҳазрат таҳоратхонадан қайтганида, ёш мурид кўлида сочиқ билан шам тутиб турарди. Улар биргалашиб даҳлизга кирдилар. Устоз жойнамозни ёзаётганида, мурид бу вазифани адо этгани изн сўради. Сўнг савол назари билан пирига кўз ташлади. Бу ҳолат дилга муҳрланди.

- Кўнглингда не гап бор, болам?

Мурид истиҳола ила бошини ерга ҳам қилди.

- Сўрашга тортинурмен ҳазрат.

- Муридлик манзили олис ва хатарли. Унга сўраб-сўраб йўл топурақлар.

- Шундайку-я, бироқ, саволимни одобсизликка йўярмикансиз, деган иштибоҳим бор?

- Тўрт юз мурид ҳовучимда сув ичди. Улар орасида одобсизини кўрмадим. Сўйла?

- Устоз, неча йилки хизматингиздамен. Илло, навқиронлигингиздан билурмен. Мени қийнайтурган сир- қаддингизнинг эрта дол бўлғонидир?

Ҳазрат чуқур ўйга толди. Шу топда бу азиз бошдан ҳаётнинг не-не синовлари ўтгани тўғрисидаги ҳикояга мунтазир мурид кутилмаган воқеани эшитаман деб, сира ҳаёлига келтирмаганди.

- Одамлар бор, ғам-андух юкидан бели букилади,- деди пир кўзларини юганича, сокин гап бошлаб.- Одамлар бор, фарзанд доғига дош беролмагай. Яна умр ҳам ўз хукмини ўтказар. Бироқ, менинг қоматим бир онда эгилди-ки, энди бошимни кўтариб юрмоқни ўзим ҳам истамасмен.

- Нечук устоз?

- Шошма, кулоқ сол. Менинг илмда беназир, тақвода бетараф, амалда бегумон устозим бор эди. Вақти-соати келиб, ул зот ажал жомини кўлига тутди. Мен салавотни тилдан туширмай, қошида ўтирар эрдим. Бир маҳал у кўзини очиб, айтдики:

- Эй Суфён! Кўряпсанми, мени нима килурлар? Эллик йилки одамларга сабоқ берурмен, эл-улусни тўғри йўлга чорлагаймен. Энди бул замон мени «керак эмассан», дегайлар - деди. Ҳар қанча иймон талкин этмайин, аразини енголмади. Дунёдан беимон кетди.

Буни кўрган кишининг бели букилмай, нима қилсин? Библи қўй, кимки ихлос билан бир амални адо этса-ю, кейин мақтаниб, миннат қилса, ўша эзгу-амали мезон тарозусида тош босмай, риё дафтарига ёзилур...»

Шу чоқ ёғоч дарвоза қаттиқ таққиллади. Бутун вужуди кулоққа айланган мурид, ҳавотир-ла, муршидига қаради.

- Қўрқма, мусулмон кишининг қалбида қўрқув бўлмас. Қарачи, бемаҳалда ким йўқлади экан?

Ёғоч дарвоза зулфи кўтарилиши ҳамон бош вазир ичкарига ўзини урди. Шам ёнаётган хонага яқинлашганида, устоз пойига чўккалаб келди.

- Ҳазрат, биз, гумроҳларни кечиринг, илло адашибмиз. Ожизлик инсонга хос одат экан. Акс ҳолда сизга - Аллоҳнинг беозор бандасига зулм ўтказармидик.

Пир жойнамоздан бошини кўтармай сўради.

- Халифани қачон дафн этурсизлар?

Вазирнинг таваллога очилган оғзи ёпилмай, кўзлари кинидан чиқаёзди. Яна ер ўпиб, таъзим бажо келтирди. Сўнг оҳиста сўради:

- Сиз билурмисиз?..

Шайх сокин ўтирарди.

- Мен кулмен. Содик куллар ўз Хожаси билганини билурлар.

- Алҳазар, бечора калима келтиришга улгуролмади. Энди базм авжига чиққанида, тахт ларзага келди. Не кўз билан кўрайки, ҳаммаларини ер ютиб юборди. Дафн тугади ҳазрат...

Шайх ҳамон сукутда эди. Гўё бу жимликнинг чегараси йўқдай туюларди.

- Мен тавба қилурмен, қайтиб саройига қадам босмасмен пирим. рухсат этинг, пойингизни ўпай...

Ҳотиржам ўйга чўмган мезбоннинг ич-ичига ботган ковоқлари ҳаракатга келди. Ангушона каби кичкина, маъноли кўзлар очилди. Вазир ҳамон ер ўпиб, саватдай бошини кўтармай, ҳукм кўтарди. Ундаги виқор, манманлик, кибру-ҳаво худди ҳавога сингиб кетгандай эди.

- Қаддингни кўтар!- Шайхнинг ўктам товуши уни ҳушига келтирди. Кўзларидан оққан ёш қалин мошгуруч соқолини юварди.

- Қалбинг юмшаётганига ишондим. Ҳаргиз йўлдан адашма. Бу ёғи оз қолди.

Вазирни яна титроқ босди.

- Умрим тугаяптими?

Шайхнинг нигоҳида таажжуб зуҳурланди.

- Жаҳолат кетмоқда. Чинакам ҳаётинг энди бошланур. Фақат нафс исёнига кулоқ солмагин, ғазаб бедовига минмагин, шайтонга бўйин эгмагин. Тоат-ибодатда сусткашлик қилмасанг, Аллоҳ гуноҳларингни кечиргусидир.

Вазирнинг дили ёришиб, ўрнидан турди.

У чиқиб кетгач, мурид деди:

- Дуонинг бундай тез мустажоб бўлганини кўрмаган эдик.

Суфён жавоб қилди:

- Биз ҳам шу чоққача ул даргоҳга арз айламагандик...

Бомдодга яқин чиройли кийинган зиёли бир киши зиёратга келди. Унинг илкида катта дастурхон ва яна бир қанча ҳадя бор

эди. Шайх ҳадяларни қабул қилмади. Зиёли одам бу хайр-эҳсон Аллоҳнинг йўлида, чин ихлос учун аталганлигини уқтиришга уринди. Бари бир мезбон кўнмади.

- Сенинг биродаринг мендан ҳадис ўрганмоқда. Қўрқаманки, сенинг молинг сабаб унга майлим ортгайдир,- деди.

Меҳмон ҳадяларини ўзи билан олиб кетди.

Бомдоддан сўнг эллик чоғли мурид ҳовли саҳнидан жой олди. Устоз тонги амри маъруфини ёқимли овоз ила бошлади. Шогирдларнинг бутун вужудлари кулоққа айланиб, ҳар бир лутф-калом мағзини чақиб, илоҳий шавқ ила ҳузурланиб ўтиришарди. Қуёш терак бўйи кўтарилганида, маъруза яқунланай деб қолганди.

Суфёни Саврий кўзларини ярим юмганича дер эди: «Тўрт ҳислат кофирлик келтирур: Яъни, кишини кўрмасдан ғийбатини қилмоқ, зеро, кишини айбини кўриб сўзламоқ ғийбатидир, бу ғайбга ҳукмдир. Ғайбга ҳукм эса куфрдир. Мусулмонларнинг молига қасд қилмоқ - Аллоҳнинг берганини раво кўрмасликдир, кимки Раббимнинг берганига ҳасад кўзи билан қараса, куфрдир. Ҳаром мол топмоқ қиёмат ҳисобига ишонмасликдир, кимки унга ишонмаса, кофир бўлур. Гуноҳим кўп деб, Ҳақ раҳматидан умид узмоқ, ўз гуноҳларини Ҳақ раҳматидан ҳам кўпроқ, деб билмоқлик бўлур. Бу ҳам куфрдир».

Ваъз ниҳоясига етди. Муридлар зоҳир ва ботин илмларида беназир бўлган устоз - шайхнинг этагидан ўпиб, бу ҳидоят хонадонидан бирин-кетин чиқдилар.

Чошгоҳ чоғи саройдан тўрт улуғ мулозим ташриф буюришди. Улар хазратни зиёрат қилишгач, муддаога кўчишди.

- Мухтарам зот,- деди мулозимлар пешвоси таъзим билан,- кеча қоқ ярим тунда халифа оламдан ўтди, вазири аъзам бедарак йўқолди, салтанат эгасиз қолди. Халойиқ бу муҳташам кошона соҳиби ўрнида сизни кўрмоқ истайдир.

Суфёни Саврий бошини ердан узмай узоқ ўйга толди. Ниҳоят бир қарорга келиб, оҳиста томоқ кириб, секин гап бошлади:

- Менинг қаддим дол, куням (лакабим) хўкиз, шу ҳолатда тахтга лойик деб билурмусизлар?

- Фикримиз қатъий, илло сизсиз мамлакат хароб бўлғай.

- Аммо, салтанат кўшикида менинг охиратим ҳам куйиб кетгай. Беш кунлик подшоликни деб, эллик йиллик тоат-ибодатимдан воз кечолмасман. Мен ўз нафсим ва дилимнинг султони-дурман-ки, ортиқча салтанатга на хоҳиш, на майлим бордир.

- Ҳазрат, одамлар оргингиздан эргашиб, ҳидоят топишса ёмонми?

- Ажаб, ким тахтда туриб, Ҳақни кидирибди-ки, мен бу риёга ишонсам. Энди менга рухсат, пешинга ҳозирлик кўрай...

Суфёни Саврий мулозимларни илтифот ила кузатиб, яна гўёки халифаликни эмас, худди мағзи пуч ёнғоқни рад этганчалик туйғу ила яна ибодатга машғул бўлди.

ХАВОТИР

- Ё Раббим! Гуноҳим оғир, аммо сенинг марҳаматинг ҳадсиздир. Ўзингга ёлвораман, тавбамни қабул айла! Дилимга ёруғлик сол, қалбимни покла! Ўзинг ўн саккиз минг оламнинг эгасисан, хатоларимизни маҳфират айлагувчи, пайғамбаримиз саллоллоҳу алайҳи вассаллам шафоатини инобатга олгувчи ва ҳар бир хатти-ҳаракатимизни кўргувчи, билгувчисан, Якка-ю, Яғонасан. Осий бандангнинг бежилов лутфидан олов каби отилган бир оғиз каломимни Ўзинг афв этгайсан...

- Устоз! Аср вақти кириб қолди!

Ёш йигитнинг меҳрга йўғрилган овози Ҳазратнинг кулоғига кирмади. Шу топда бир сокин сас тугул, дунёни яъжуз-маъжуз босса ҳам сезмайдиган ҳолатда ўтириб, Яратган Эгамга тинмай нола қилаётган Пирнинг дардини тушунмоқ душвор эди.

Жунайд анчагача тоғасининг камондай эгик қомастига ачиниш билан тикилиб турди. Кўркам чехрасини момик каби

юмшоқ, силлиқ соқоли безаган нуронийнинг ич-ичига ботган кўзлари тубсиз кудук каби сирли, синоатли туюларди. Йигит ҳовли ўртасидаги кенг чорпоyani айланиб ўтиб, саҳнга туташ чоғроқ ҳовуз лабига келди. Кун иссиқ, қуёш аямай оламга ўт ёқади. Ҳайтовур ҳовуз атрофидаги дарахтлар соясида жон сақлаш, танга ором олиш имкони бор эди.

Оқсоқол ҳамон Аллоҳга муножот айтишдан чарчамас, ёмғирдай ёғаётган кўз ёшлари нурли юзидан оппоқ соқолига, ундан жойнамоzга оқиб тушарди.

Жунайднинг тоғасига раҳми келди. Мана эс танибдики, кузатгани шу ҳолат. Бўш вақт топилди дегунча, ибодатга тиз чўкади-ю, намоздан-намозгача Парвардигорга арзи-ҳолини тўкади, тинимсиз кечирим сўрайди. Аслида бу беозор, барчага бирдай хушмуомала, хушахлоқ инсоннинг қандай оғир гуноҳи бўлиши мумкин? Қачон қараманг, бева-бечора, етим-есирларни ҳимоясига олади, оғзидаги луқмани муфлис (мискин)ларга илинади, ҳаммага яхшиликни соғиниб яшайди. Лутфи-карами Қуръон оятларини ўқишдан, илми-амали тоат-ибодатдан бўшамайди. Шундай фаришта инсон қалбида бу қадар кўрқув, бу қадар ҳадик қаёқдан пайдо бўлибди экан.

- Эй Холиқ, чивиндай жони бор бир заиф бандангни хокисор қилиб, Рўзи маҳшарда дийдорингдан бенасиб этма. Гуноҳим бисёр, илло умидим фақат Ўзингдан...

- Ё тавба,- ўзича фикрлади Жунайд,- гуноҳи кўп эмиш. Шундай илмли, не-не муридларни ортидан эргаштирган, Ҳақни танитган, шайтондан адаштирган зотда қандай гуноҳи кабира бор экан-а? Неча бор шу ҳақда сўрамоққа оғиз жуфтлади, аммо асти ботинолмади. Бутун Боғдод аҳли оғзига қараб турган азизу мукаррам орифга бетайин сўроқ ила мурожаат этмоқ, бориб турган одобсизлик эмасми? Қолаверса, тоға ота ҳукмида. Сарри Сақотий ҳазратлари эса отасидан-да кўп меҳрибонлик кўрсатди. Болалигидан ўз ҳимоясига олди, яхши тарбия берди. Етти ёшида муборак ҳаж сафарига олиб чиқди. Каъбатуллоҳда эканида тўрт юз пирнинг дуосини сўраган ҳам шу тоғаси эди. Аввало Аллоҳнинг инояти, ана шу улуғлар дуоси ижобати тез

орада мақсудини берди: Жунайд комиллик йўлига чиқиб, Ҳақ ризосига эришмоқ мақсадида риёзатга берилди. Шунда ҳам ҳафтасига икки, уч бор тоғасининг камтарона кулбасига келиб, уни тавоб қилишни унутмас, дур-у, жавоҳирларга менгзалгудай суҳбатига асти тўймас, хизматига бел боғлаб чарчамас эди. Лекин, кўпинча мана шундай нола-ю, фигон устидан чиққанида, бу каби истихфор сабабини тушунолмай, кўнглида ғашлик туғилган кўйи изига қайтарди.

Бугун ортга чекинмайди. У тоғасининг муножотини тугашини кутишга аҳд қилди. Шунча вақт бу сирнинг тагига етолмади. Энди ортиқ бардоши қолмади. Юрагини очиб ташлашини астойдил сўрайди. Агар ёшлигида ўғирлик, зино ёки судхўрликка қўл урган бўлса ҳам бу каби ҳар кунги насух тавбасидан сўнг Аллоҳ кечириб юборгандир. Яна ўзига аён.

Жунайд Бағдодий ҳовузнинг нариги тарафида турган хонтахтага эътибор берди. Оҳиста босиб, ўша томонга ўтди. Хонтахта устида ироқи қоғоз, довод ва қалам турарди. Қоғоз қораланган каторга кўз югуртирди. Билдики, тоғасининг иншоси. Гарчи номақбул ҳисобласа-да, азбаройи қаттиқ қизиққанидан ўқишга тутинди. Бу оддий битиклар эмас, турган-битгани ҳикматли сўзлар эди:

«Ҳар ёзикки, шахватдан ҳосил бўлур, умид қилингайки, ярлақангай».- Во ажабо, наҳотки шу жумлалар тоғасининг қаламига мансуб? Наҳотки зинокор ўз гуноҳининг кечирилишига умид боғлаши мумкин? У бундай хулосани бошқа олимлар, хусусан, тоғасининг устози Маъруфи Кархи, замондошлари Шайх Шиблий, Али ибн Саҳл, Суфёни Саврийдан эшитмаган эди. У таажжуб ила матннинг давомига кўз югуртирди:

«Ҳар ёзикки, кибрдандир, умид этмоққа ярамаски, ярлақанмас».- Жунайд енгил тин олди. Ҳа, энди бу мушоҳада идрокка сизгудай. Қани ушбу каломлар қандай изоҳланибди:

«...Ҳазрати Одамнинг гуноҳи шахватдан эди, ярлақанди. Иблиснинг гуноҳи кибрдан эди, ярлақанмади»... Офарин устоз! Кибр, манманлик, гердайиш, инсоннинг инсондан устун

кўймоқликка майлини бу қадар содда ва бу қадар маҳобатли ифодалаш мушкул.

Шу аснода ҳовли ичкарисидан тоғаси хизматидаги кексароқ киши чиқиб келди. У меҳмонни кўриб, қадамини тезлаштирди. Яқинлашганида, саломдан аввал ёш шайхнинг этагини ўпмоққа уринди. Аммо Жунайд эгилиб, унинг кичрайган елкасидан кучди.

- Ҳамд ва топинмоқ фақат Аллоҳнинг ўзига аталмоғи амалнинг гўзалидир.

Хизматкор уялиб, ўзини оқламоққа чоғланди:

- Маъзур тутинг ҳожам. Сизлар ҳам Яратганнинг ердаги соясидирсизлар. Дунёнинг чароғонлиги-ю, заминнинг мустаҳкамлиги орифлар илми туфайли эмасму?

Йигит ҳамсухбатини энди таниди. У илм излаб, Марвдан келган, умрини тоат-ибодатга бағишлаган Зиёд ота эди. У ўз ўғлидай кўргувчи Жунайдни чорпояга бошлади, дастурхон тараддудига тушди. Бирок, меҳмон отахонни ўтиришга мажбурлади. Чунки у рўзадор эди.

Сухбат нишоби устоз Сирри Сақотийга бурилганида, Зиёд ота бир воқеани ҳикоя қилиб берди:

Ҳазрат жамоат ўртасида сабр, ризо, қаноатнинг афзаллиги ҳақида ваъз айтар эди,- деб гап бошлади хизматкор,- бу маърузани тингламоқ учун назаримда бутун Бағдод аҳли кўчиб чиққандай туюлди. Аллоҳ таоло шайх қалбига шундай завқ-шавқ солдики, мен ўйладим, сабр – бу, шак-шубҳасиз Сирри Сақотийдир. У ҳар бир сўзни айтганида, гўё даҳанидан гул атри сочилган мисол аҳли жамоат дилини ажиб бир ризо эгаллаб борар, гўёки мўминларнинг бутун вужуди кулоққа айлангандай эди. Шу ваъз асносида мачитда йиғламаган одам қолмади. Айниқса пирымиз «Сабр - имоннинг ярмидир» деган ҳадиси шарифни айтганларида, бутун бино ичи «Аллоҳ, Аллоҳ» деган нидога тўлиб-тошди.

Ёдимда қолган бир ривоятни айтиб берай.- Шу топда кекса хизматкор ўзини Сирри (қ. с.) каби сезаётганлигини Жунайд ботиний туйғу орқали англаб турарди - Ҳазратнинг баён

этишича, Расулуллоҳ (с.а.в.)га имон борасида савол берилди.

Буюрдиларки:

- Имон - сабр ва жўмардликдир!

- Сабр - жаннат хазиналаридан биридир!

Яна бир сафар сўралди:

- Имон ўзи нима?

Буюрдиларки:

- Сабр!

Ўша куни ибн Аббосдан ҳам бир ривоятни шарҳлаб ўтдилар.

- Бир куни Расулуллоҳ (с.а.в.) бир гуруҳ ансорлар устига келиб қолди. «Сизлар мўминсизлар?» - деб савол берди. Улар сас чиқармадилар. Ҳазрати Умар: «Ҳа, эй Аллоҳнинг Расули!» - дея жавоб берди. Пайғамбаримиз (с. а. в.): «Имонингизнинг аломати нимада?» деди. Айтадиларки: «Мўллик, тўкин-сочинлик пайтида шукр қиламиз. Балоларга сабрлигимиз. Қазога ризо кўрсатамиз!

Расулуллоҳ буюрдилар:

- Ҳа, чиндан-да, сизлар мўминсизлар ва Каъбанинг эгаларисиз!

Яна бир ҳадис билан Ҳазрат Сирри Сақотий маърузасини чиройли яқунлаган эди.

«Агар сабр бир инсон бўлсайди, албатта жуда кўп хислатли кимса қиёфасида кўринур эди. Аллоҳ сабрлиларни севади. Эй жамоат сабрнинг этагидан маҳкам тутингким, илло нажот ва охират самараси сабрдадир».

Худди шу он Ҳазратнинг елкасида ўрмалаб кетаётган чаёнга кўзим тушди. Ўрнимдан туриб, уни ўлдирмоққа чоғландим. Аммо шайх нигоҳи ила бош чайқади. Билдимки, баданидаги чаённи ўзи ҳам сезган. Юрагимни ҳовучлаб ўтирибман. Ишқилиб, чақиб олмасин дейман. Негаки, Бағдодда чаён чақиб ўлганлар тўғрисида кўп эшитгандим. Қани кўзимни зараркунандадан ололсам. Бекорга ҳавотирланмаган эканман. Гажакдор ҳашарот авлиёнинг бир неча жойига ниш урди. Яна бардошим измимга бўйсунмай ирғиб турдим. Устоз кўзи билан

«кўзгалма» дегандай ишорат қилди. Ўзи тўхтамай ваъз айтишда давом этарди. Бу ёғига ҳеч қандай гап қулоғимга кирмай, жонимни ҳовучлаб кутдим. Гўё чаён мени чаққандай аъзои баданим қизиб борарди. Ўйладимки, амри-маъруф ҳеч қачон тугамайди. Одамлар ҳеч нарсадан беҳабар бу ёқимли, латиф овозга, ипга терилган марвариддай пурмаъно сўзларга махлиё эдилар. Тоқатим тоқ бўлганида, ваъз тугади. Мўминлар шайхнинг кўлини ўпиб, бирин-кетин мачитдан чиқиб кетдилар. Бу ерда ҳеч ким қолмаганида, югуриб бориб, елкага ёпишган чаённи ўлдирдим. Шу аснода шайх ҳам ёнбошига ағдарилди. Тезда халифанинг ҳакимини топиб келдим. Бир неча кунлик муолажалардан сўнг шайх ўзига келиб, кўзини очди. Биринчи сўраганим шу бўлди:

- Ҳазрат, нега вақтида газандани янчиб ташламадингиз?

У жавоб берди:

- Хўп қизиқ гап сўрайдирсан Зиёд, ахир сабрдан сўзлаб турар эканман, Аллоҳдан уялиб, уни ўлдирмадим. Билъакс, сабрдан гапириб, сабр қилмаган, илмдан сўзлаб, унга амал этмаган бўлур эдим.- Бизнинг ҳазрат ана шундай иродаси қоядай мустаҳкам, бардоши тошдай қаттиқ инсон...

Зиёд бобо ҳикоясини тугатди. Жунайд (к. с.) хаёлга толди. Во ажабо, ёши бир жойга бориб қолган тоғасида бу даражада шижоат, бунақа ирода томири қаерда экан? Қачон қараманг, юзлари қатъият билан боқади, нигоҳида ҳайратланарли виқор мужассам. Мана бу ерга келганидан буён анча вақт ўтди. Аммо, унинг ибодати, Аллоҳга ҳамд-саноси, юракни эзиб, орзиқтирувчи тавба-тазарруси сира тинмаяпти.

Жунайд ўсмирлик остонасига хатлаганида, Сирри Сакотий жиянига Бағдоднинг энг кўркам жойида дўкон очиб берди. Ўша кезлари ойна савдоси авжга чиққанди. Шундай бўлса-да, ёш савдогар ҳар куни тўрт юз ракаат намоз ўқишга вақт топар, ибодатини тўқис бажарарди. Бир куни тоғаси дўконга ташриф буюрди. Негадир савдони эмас, намоз амалини сўради. Лекин жавобдан қониқмади. Қониқмаслиги табиий эди. Инчунун, Сирри ҳазратлари ҳам дўкондорлигига қарамай, минг ракаат

намоз ўқирди. Ўн дирҳам пули бадалидан ярим дирҳам фойда олиш билан кифояланар эди. Ортиғини дарвешларга тарқатиб юборарди...

Ниҳоят Шайх юзига қўлларини тортиб дуо ўқиди. Қаддини ғоз тутиб, атрофига қаради. Бу пайт хизматкор Зиёд бобо билан Жунайд (қ. с.) унга пешвоз юриб боришганди. Тога-жиян кучоқ очиб кўришишди. Саҳндаги чорпояга ўтиришар экан, жиян тоғасининг юзларидаги чексиз ғам, ҳавотир аломати зуҳурланганидан ташвишга тушди. Тўғри, ҳазрат камдан-кам ҳолатларда очилиб гаплашарди. Бироқ, ёши ўтган сайин ташвиши ортиб кетаётганлиги сезилиб турарди.

- Тобингиз йўқми?- худди фарзандидай ички бир меҳр билан сўради Жунайд.

Шайх кўзларини юмиб олган эди. Оқ тушган киприклари орасида марварид каби томчи қалқиб қолди.

- Сизнинг сиҳатингиздан кўнглим ҳавотирда,- деди жиян тоғасининг чехрасига ташвишли боқиб,- нега юрагингизни очмайсиз, нега дилингизни қийин-кистовга олаётган дардингизни менга тўкиб солмайсиз. Наҳотки менга ишонмайсиз. Ахир, мен сизнинг ўглингиз эмасманми?

Пири-муршид Жунайд Бағдодийга миннатдорлик туйғуси ила боқди. Анчагача сочқин хаёлларини жамламоққа қурби етмагандай сукут сақлади. Ниҳоят тиш ёрди:

- Жунайд болам! Энди сирни очмасам бўлмас. Яхшилаб эшит ва хулоса қил. Зотан инсон наинки, оғир гуноҳи, балки билиб-билмай айтган бир оғиз сўзи туфайли залолатга ботиб қолиши мумкинлигини тушуниб ол.

Бундан ўттиз йил илгари ишларим юришиб, катта мол-дунё тўпладим. Бағдоднинг Чорсусидаги энг бой дўконлар менга қарашли эди. Кунларнинг бирида уйда ибодат билан машғул эдим. Бирдан ташқарида тўс-тўпалон бошланди. Мен ҳам кийиниб кўчага чиқдим. Қарасам, бозор томонда қуюқ тутун осмонга ўрляпти. Шу аснода юз-кўзлари қорайган қўшним ёнимдан ўтиб қолди. У мени кўриб тўхтади.

- Ҳа, нима гап қўшни, шаҳарга ўт тушдимми?- сўрадим.

- Э ўт эмас, балонинг ўзи. Бозор ёняпти. Ҳамма дўконлар куйиб кул бўлди.

- Нима!- дедим кўрқувдан қалт-қалт титраб. Шунда кўшним мени тинчлантирди.

- Сиз ҳавотирланманг! Ҳамма дўкон ёнди-ю, фақат сизники омон қолди.

Шу топда бўғзимга «Алҳамдулиллаҳ» деган калом келибди. Мана энди ўзимни бошқа мусулмонлардан айри тутиб, уларнинг зиёнини ўйламаган ҳолда, шуқр келтирганлигим учун ўттиз йилдирки, ўша ёнғин менинг ичимдан чикмайди... Ўттиз йилдирки, вужудим ёнади. Ўттиз йилдирки, Аллоҳга осий бўлган-бўлмаганимни билолмай хасратдаман. Оромимни ўгирлаган, ҳаловатимни йўққа чиқарган, кеча-кундуз дард чекишимга сабаб мана шу воқеадир. Мен билиб туриб, охиратимни куйдирдиммикан, деган изтиробдаман. Чунки, кўнглида дунё молига илинж сақлаган кимса хавф, ражо, ҳаё, унс (дўстлик) ва муҳаббат нелигини англамай ёруғ оламдан ўтиб кетади.

Жунайд тоғасининг пешини ўпди.

- Бу ёруғ оламда мен билган ва таниган энг комил инсон шубҳасиз, сизсиз. Бу воқеани илгари ҳам онамдан эшитганман. Ахир, ўша кунийёқ дўконингиздаги молларни ранж етган биродарларга улаштириб берган экансиз-ку... Сизнинг ҳавотирингиз ўринсиз.

Сирри Сақотий бошини кўтариб, Жунайдга қаради:

- Болам, эҳтимол сен ҳақсан. Гоҳида ўзим ҳам шу ҳолат юз берганида қандайдир ҳикмат бормикан, деган иштибоҳга бораман. Ахир, шу шубҳа остида ўттиз йил яшадим, шунча йилки, унинг озорини бир нафас ҳам ёдимдан чиқармадим. Майли болам, энди сенга жавоб. Ҳеч қачон Ҳақ суҳбатини кўйиб, халқ суҳбатига машғул бўлма. Халқ суҳбатида офат, Ҳақ суҳбатида нажот борлигини асло унутма!

Жунайд Бағдодий тоғасининг дуосини олиб, дарвозага яқинлашди. Негадир оёқлари ташқарига босгиси келмаётгандай, зил-замбилга айланиб қолгандай туюлди. Сездики, оёғи юрак

амрига бўйсуняпти. Юрак эса нотинч урарди. Шу пайт Зиёд бобонинг:

- Ҳазратим!- деган хайқириғи эшитилди. Жунайд орқасига қараб чопди. Аммо, улгуролмади. Тасаввуф аҳлининг имоми Сирри Сакотий жони-покини ул Олий даргоҳга топширган эди.

ҲАҚИҚАТ АҲЛИНИНГ СУЛТОНИ

Базм авжига чикди. Ҳашаматли сарой биллур ва гавҳарлар нури ила кундузгидай чароғон эди. Саройнинг орқа тарафи очик бўлиб, сархил мевалари олтиндай товланиб пишган хушманзара бокқа қараганди. Боғ оралаб ўтган анҳор салқини ҳавони мўътадиллаштириб туришидан ташқари ихчам чархпалакни айлантриб, сопол кўзаларда сув «таширди». Ёғоч новлардан жилдираб оқаётган сув боғдаги ҳар бир дарахт остидан ўтиб, яна анҳорга қуйиларди.

Халифа созанда-ю, ҳофизларга ором бериб, шоирларга йўл очди. Сарой шоирлари бир-биридан ўзиб, сўз қаймоғини тафаккур уммонига ҳавола этар, оғиздан чиққан ҳар бир гўзал ташбеҳ аёнларнинг «оҳ-воҳи»га сабаб бўларди.

Бошларидаги ҳайбатли досторларини зўрға кўтараётган қозикалону, имомзодалар ҳам амри-маъруф илинжида сабр-тоқат билан навбат кутишар, филҳол сарой машваратларига қақирилганликларидан териларига сиғмай ўтиришарди.

Оловранг дамашкий гиламнинг ўртасидан босиб келган ўрта бўйли, қора соқоли юзини тунд кўрсатадиган вазири аъзам халифанинг ёнига етти букилиб келиб, қулоғига нималарнидир шивирлади. Аввалига тош каби қотган қиёфа аста-секин ҳаракатга келди, пешонадаги ажинлар қуюклашди, қалин қошлар остидаги бир жуфт кўз ҳанжар тигидай совук йилтиради.

Вазир камондай эгилган қаддини адл тутиб, жамоатга тикилди. Кейин йўғон, гўштдор кафтларини уч бора бир-бирига уриб, чапак чалди. Орадан бир таҳорат олғудай муддат

ўтганида, очиқ шийпон атрофида бор-йўғи уч киши - халифа, вазир ва қозикалон қолишганди.

- Адашмасам, бу учинчи хуфянинг хабари, шундайми?- Халифа вазирга қаттиқ тикилди. Аён гарчи саройда ўзини Аллоҳнинг эрка бандасидай тутса-да, амиралмўминин ҳузурида чивиндай жонини ҳовучлаб турарди. Шу топда у қилич домидай нигоҳга тоб беролмай яна таъзим бажо айлади.

Кенг чорпоянинг бир тарафини эгаллаган, зарбоп тўн кийиб, олтин ва кумуш қадалган салла ўраган бақалок қозикалон анчайин сипо кўринарди. Ҳар ҳолда у ҳукм ижрочиси эмас, фармонбардор эканлигини ёдидан чиқармасди.

Ниҳоят халифа мақсадга кўчди.

- Биз оддий дурадгор ёки деҳқон ҳақида бош қотирмаяпмиз,- деди у бояги авзоини ўзгартирмай,- Жунайд халқ орасида катта эътибор қозонган. Уни ҳужжатсиз даъф этмоқ ари уясига чўп суқмоқ билан баробар.

Муштдай бурнининг учи терлаб, ғашини келтираётган қози ёнбошидаги сочикқа юз-кўзини артиб, луқма ташлади.

- Мўминлар амири деган юксак мартаба эгасисиз, шон-шавкатингиз етти иқлимга ёйилган, наҳотки битта муртаднинг бошини узиш бутун бир лашкарга қарши тургандай оғир туюлса.

Қозикалон оёғи остидан бир қарич нарини кўролмайдиган ҳафтафахм киши эди. У бир пайтлар дини ислом учун жонини тиккан жасоратли, билимдон отасининг обрўси туфайли фалакнинг гардишидай айланиб, салтанат ўчоғигача етиб келганди. Ҳозир ўйламай-нетмай айтган фикри билан ўқни ўзига қаратди.

- Агар гап сенинг устингда бораётганида, чиндан ҳам масала осон кўчарди. Аммо биласанки, биз ҳозир Жунайд Боғдодий тақдирини ҳал этмақдамиз!

Қозикалоннинг юраги шувиллаб, ҳозиргина чертса қон томадиган юзи пахтадай оқарди, қалин лаблари гезарди, бир зумда ўзини йўқотиб қўйди.

- Афв этинг олампаҳо!..

Вазиятни ҳар галгидай илоннинг ёғини ялаган вазир ўнгламоққа уринди:

- Амиралмўминин,- деди у халифанинг эътиборини ўзига қаратиб,- ҳозиргина жумбоқнинг ечимини ўзингиз топиб бердингиз. Биз айнан шу тадбир ҳақида обдон ўйламоғимиз лозим кўринади.

Исфакхоний шамширини тиззасига қўйиб, унинг тилла нақшлари узра бармоқ юргизаётган ҳукмдор энди ёнбошига ўгирилди.

- Қандай тадбир экан?

Вазир мақсадини охиригача пиштириб олмаганди. Бехосдан тили калимага келмай, анча довдираб қолди. Ҳайтовур мияси ишлаб кетди.

- Юқорида шайхни далил-исботсиз дор остига келтириш мумкин эмаслиги ҳақида сўзладингиз. Чиндан ҳам бу энг оқил фикр. Шу хусусда иккита тақлифим бор эди.

Халифа кескин сўз қотди:

- Қани эшитайликчи?

Аён дадиллашди. Кимхоб тўни этаги билан тиззасини ёпиб, омонат гап айтаётгандай пичирлади.

- Ҳозир авом халқнинг бир қисми, хусусан, қарматий оқимидагилар Жунайдага тишини қайраб юришибди.

- Нега?

- Бунинг боиси, муриди Мансур Халложнинг дорга осилиб, жасади қиймаланишига шайхнинг дуоибоди сабаб бўлди, дейишмоқда.

Бу хабар чиндан қизиқ эди. Ҳатто қозикалон ҳам эринибгина бўлса ҳам бир тебраниб олди. Халифанинг чиройи очилди. Вазир «йўли топилгани»га қувониб, энди бамайлихотир фикрида давом этди.

- Ёдингиздадир, Мансур Халлож ўн саккиз ёшида Тустарга бориб, Абдуллоҳ Тустарийнинг хизматига бел боғлади. Кейин ундан кўнгли тўлмай, Басрага келди. Абу Амр Усмон Маккий ҳузурида саккиз йил муридлик қилди. Яъқуб Окто уни суюб кизини берди. Аммо бу шаккок устознинг хурматини кўзга

илмади. Индамай-нетмай Боғдодга қайтди. Шу ерда Жунайд билан топишди. Ўзидан кетиб, Жунайддан одобсизлик билан қаттиқ масала сўради. Устоди жаҳл устида:

- Яқин орада сени дорга оспайлар, гўштингни парча-парча қилгайлар,- деб юборибди. Мансур эса пинагини бузмай:

- Мени осийган куни сен бошқа либос кийгайсан, қатлимга фатво бергайсан,- дебди.

Халифа тиззасидаги қилични ёнига ирғитди:

- Ажаб, ахир Жунайд фатво бермай оёқ тираб туриб олганди-ку.

- Тўғри, бу иш осон кўчмаганди. Ўшанда Жунайд сўфилар либосини ечиб, уламо кийимини кийди. Фатвога кўп таҳирлик қилди, бошқа ерга зоҳиран муҳр босди. Ва аламинин: «Биз унинг зоҳирини ҳукм қилурмизким, ботинини Аллоҳ билур...»- деб нола чекканди.

Қозизода яна аталадан суяк чиққандай лукма ташлади:

- Бадбахт ўзи фонийга кетса-ям, сўзи қолди-я. Уч кунгача ҳамма тарафдан «Аналҳақ» сўзи ёғилиб, ўтакамиз ёрилаёзди. Агар ўзи айтгандай иш тутмаганимизда Боғдодни Дажла ютиб юборармиди?

Вазир халифа ортидан қозикалонга ўқрайиб қаради.

- Нафасингиз бунча совуқ!

Орага жимлик тушди. Халифани яна кўркув босди. Хали вазир таклифини охирига етказмай, эшитгиси келмай қолди.

- Шайхларни халққа, халқни орифларга қарши кўйиш гуноҳи азийм,- деди у худди ўзига гапираётгандай.- Халқ бамисоли баланд тоғ. Пирлар ҳам шундай. Икки қоядан тош кўчса, ўртадаги кимсага омонлик йўқ. Яхшиси силлиқрок йўлини топиш керак. Қани, иккинчи таклифни эшитайликчи?

Вазир қўлидаги узун тасбеҳини йиғиштириб, энги ичига яширди. Ҳозир у энг сўнгги чора ҳақида сўз очиши керак. Агар буниси ҳам ёқмаса, ўйчи ўйлангунча таваккалчи ишини битирибди деганларидек, Жунайд Боғдодий халқни орқасидан эргаштириб, Боғдодни алғов-далғов қилиб юбориши тайин. Ҳозир у «тур» деса, бутун шаҳар оёққа қалқийди, «ўтир» деса

мук тушади. Бунақа одам салтанат учун хавфли эмас, деб ким кафолат бера олади. Иккинчи тарафда кўп шайхларнинг ховучидан сув ичган тоғаси Сирри Сақотий турибди. Аслида бу хазрат Жунайд учун ота ўрнида. Негаки, бола етти ёшга тўлганида, эгагининг баридан ушлатиб, ҳаж зиёратига олиб борди. Ҳарам ичида тўрт юз пирнинг дуосига мушарраф этди. Ана шу дуолар ижобати билан дўконда ойна сотиб юрган оддий ўсмир Аллоҳнинг ишки туфайли узлатга чекинди. Роса 40 йил хуфтон таҳорати билан бомдод намозини ўқиди. Кунига тўрт юз ракаат ибодат учун куч-қудрат, сабр-матонатдан ташқари кучли эътиқод ҳам керак. Йигитда ана шу туйғу беҳисоб экан. Бир куни нима дебди денг: «Ҳар кимки Аллоҳ каломини ўнг қўлида, пайғамбар алайҳиссалом ҳадисини чап қўлида тутиб, шу чирроф шуъласи билан юрса, шубҳа офатига ва бидъат қоронғулигига тушмагай...» Ҳақ гап. Уни бидъат билан маҳв этиш душвор. Аммо, ҳали ёруғ дунёда ҳийла тўрига чап берадиган зот топилмагай. Яна қанақа ҳийла?..- Вазир сўнгги фикрини ошкора айтиб юборди. Халифа унга ҳайронлик ила назарини тикди.

- Ҳийла дейсанми?

Вазир чорпоядан тушиб, чархпалак ёнига борди. Тезоб оқаётган сувда ер куррасидай тинимсиз айланаётган ғилдиракка эътиборини жалб этди.

- Бу ҳийла худди мана шу чархпалак мисол Жунайднинг бошини гир-гир айлантириб, охир-оқибат балчиққа ботиради.

Амир уни қистади.

- Жуда ғалати-ку, қани тезроқ гапир!

Энди халифа ҳам анҳор қирғогига келди. «Ғалати гап»дан қурук қолишдан чўчиган қозикалон бир-икки уринишдан сўнг, зил-замбил гавдасини озод кўтаришга эришди.

- Яқинда уч минг тиллога бир канизак сотиб олгандим. Қош-кўзи тун каби қора, юзлари ойга андоза, лаблари ғунча, дудоғидан баҳорги асал иси келадир.

Халифа беихтиёр ютиниб қўйди.

- Демокчисанки, сенинг тузоғингга шайх илинади, шундайми?

- Орий, рост. Бу малак жамоли сабр тоғини ҳам кулатишга кодир.

- Сен ҳазратни ўзингга ўхшатма!

- Менга ўхшамаслиги мумкин, аммо у ҳам эркак ахир, Қолаверса, уни осмонда юлдузлар чарақлаб, тун қаъри йўқлик либосига ўралганида жўнатамиз.

- Мабодо уриб ҳайдасачи?

- Олимлар халим кишилардир. Улар жоҳилликка, зулмга хушёр туришади.

- Эрталаб кўлидан ушлаб, катта кўчани кўрсатиб кўйса нима дейсан?

- Аллоҳга шуқр дейман. Бизга ана шу ярим кечалик «воқеа» кифоя. Ҳаттоки, тонг отишини кутмай сарбоз юборамиз, онадан туғилгандай ҳолатда Боғдод кўчаларидан ҳайдаб келамиз. Бу ёғига қозикалон оғзини очиб ўтирмаса керак.

Қозикалон виқор ила бошини баланд кўтарди.

- Зинокорларни терисини шилдирсанг ҳам оз.

Вазир кулди.

- Бизга териси керак эмас. Яхшиси дорга осганимиз маъкул. Бир-икки кун мурдасини халқ кўриб, кимга эргашганлигини билиб кўяди.

Халифа вазирнинг елкасига кўлини кўяркан:

- Ишқилиб, шу ақлинг бошимизга бало келтирмасайди,- деб кўйди.

Боғдоднинг тор кўчаларидан тез-тез юриб келган узун чопонли, навқирон йигит кўш табақали дарвоза ёнида бир зум тўхтаб қолди. Дарвоза зулфсиз эди. Қия очиқ тирқишдан қалин гуллар экилган, ичкарисигача тош ётқизилган файзли ҳовли кўриниб турарди. Кираверишдаги ёлғиз уй остонасига тўпланган ковушлардан аёнлашдики, устоз кечки сабоқни бошлабди. Йигит бир фикрга келолмай турганида, ҳовли этагидан чиқиб келган муридлардан бирининг унга кўзи тушди.

- Абу Убайд, марҳабо!

Йигит дарвозадан кириб, дўстлари билан саломлашди.

- Ҳазрат шу ердамилар?

Шериклари уни тинчлантирди.

- Шундай! Аммо сабоқни бошламадилар. Ҳозир нафл намозини ўқияптилар.

Абу Убайднинг кўнгли ўрнига тушди. У кенг хужрага қадам қўйганида, яна ўзи таниган муридлар сабоқни такрорлаш билан банд эдилар. Уларга ҳалал бермаслик учун саҳн ўртасидаги зайтун дарахти остига ёзилган полосга тиз чўқди. Аммо, ўтиришга улгуролмади. Этак томондаги очиқ шийпондан салобат ила шошилмай тушиб келаётган Ҳазрат Жунайд Боғдодий кўринди. У ўрта бўйли, юзлари таранг, кўзлари маъноли, қадамлари виқорли, олтмиш ёшлардаги кўркем нуруний эди. Абу Убайд устози истиқболга югурди. Бирок Ҳазрат иккала қўлини олдинга чўзиб уни тўхтатди.

- Ташладингму?

- Ҳа, ҳазрат.

- Ҳаммасиними?

- Шундай пирим!

Жунайд Боғдодий шогирдига қаттиқ тикилди. Бу нигоҳ сурадан кўра сийратга қадалган эди.

- Нега бор бисотингни бир варакайига сувга отмадинг? - хайбат билан ҳайқирди у.

Йигит тиз чўкиб кечирим сўради.

- Тан олурмен, бойликдан воз кечиш, худди жондан кечишдай мушкул экан.

Пирнинг чеҳрасига надомат ёрлиғи ёйилгандай туюлди. Бу дили ранжиганининг аломати эди.

- Сен шу пайтгача эришган тавҳиди ҳосилотинг хадар кетишидан кўркемадингму?

Мурид тиз чўккан кўйи бошини кўтариб, муршидига боқди.

- Кўркедим. Шу боис борини дарёга улоқтирдим.

Бу тазарру пирни юмшатмади.

- Во ажаб, кимсалар бор, Ҳақни дегайлар, лекин жонини тикмагайлар. Кимсалар бор, Аллоҳ ризолигини истагайлар, бироқ, бойликдан умид узолмаслар.

- Ҳазрат, мен буткул мол-мулкимдан кечдим. Бу дунёда Сиздан бошқа илинжим қолмади.

Шайх таассуф билдирди:

- Энди кеч! Уйингга бор.

Йигитнинг кўзларидан шашқатор ёшлар тўкилди.

- Мени жувонмарг қилманг. Харис ва ҳасислигим ўзимга аён эди, лекин бу ёвуз майлни барибир ўлдирдим, нафс девини янчиб ташладим. Буюринг, эгнимдаги чопониму абоимни ҳам ёқиб ташлай.

Худди шу аснода ташқаридан шайх Абул Ҳасан, Суфёни Саврий ва Шиблий (Қ. с.) ҳазратлари ташриф буюришди. Улар ҳам баҳс мағзини чақишиб, муриднинг ёнини олишди, унга нисбатан қаттиқўллик қилмаслигини сўрашди.

Жунайд Боғдодий индамай равоқдаги ўз ўрнига ўтирди. Бошқа шайхлар унинг қаршисидан жой олишди. Зотан, улар бугунги мажлисдан маънавий озука излаб келгандилар. Абу Убайд ўз халоскорларининг этагини ўпиб, миннатдорлигини билдирди.

- Ё Жунайд,- сўради Шайх Шиблий,- айтгил, тасаввуф недир?

Ҳазрат бир муддат хаёлга толди. Бу унинг одатига айланган эди. Чунки, тафаккур уммонидан энг зарур ва энг ўринли фикрни ажратиб олиш олимликнинг алифбосидир. Умри давомида илм излаганга ваъзхонликдан осони йўқ. Илло ўша ваъзга маънолардан зебигардон гақиш учун ақл анча чарчланган бўлиши лозим. Шу ваҳдин илм аҳиллари сўзда офат борлигини сезишиб, каломдан сукутни афзал билишган.

- Тасаввуф недир?- ўзича такрорлади Жунайд ҳазратлари,- у кўнгилни покламоқдир.

- Яна?

- Ҳақ учун халқдан айрилмоқ, ўзидаги инсонлик (нафс маъносида) сифатини йўқотмоқдир.

- Яна!- Бу сафар Суфён (к. с.) сўради.

- Ҳақ илми билан даражотини улуғламоқ, умматга насиҳат айтмоқ, вафони кутмоқ.

- Узлат қандай намоён бўлур? - Абул Ҳасан хитоб айлади.

- Узлат икки қисмда кўринадур. Биттаси халқдин, кейингиси нафс истакларидин чекиниш.

- Бандани Аллоҳдан тўсадиган ҳижоб недур?

- Бу парда учта: нафс, халқ, дунё. Булар кўпчиликка тааллуқли. Хослар учун яна уч ҳижоб шуки, улар тоатини, савобини, кароматини кўрмоқдир.

Мажлис анчага чўзилди.

Шайхлар ўрниларидан кўзғалганларида шом қоронғулиги борликни кучмоққа ҳозир эди.

- Ё Жунайд, - дейишди улар баб-баравар, - шубҳасиз, сен Ҳақиқат аҳлининг султонисан!

Улардан сўнг сабоқ давом этди:

- Билингки, жувонмардлик Шомда, фасоҳат Ироқда, Сидқ Хуросондадир. Бу йўлнинг бошида уч тузоқ бордир: макр, қаҳр, лутф тузоқлари. Буларнинг ниҳояси йўқ.

- Билингки, Аллоҳдан ғофил бўлмоқ, жаҳаннам ўтидан ёмондир.

- Билингки, нафсингиздан бирон нарса қолган бўлса, озодликка эриша олмағисиз.

- Билингки, орифнинг етмиш мақоми бор. Биттаси - ҳаргиз бу жаҳон муродини тиламаслик. Ва яна оқил улдирки - ёлғизликни севар...

Сухбат кўк тоқида тўлин ой жилва қилгунича тугамади. Кейин муридлар битта-битта бўлишиб, бу хидоят хонадонидан манзилларига қайтмоққа чоғландилар. Энг сўнггида Абу Убайд қолди. Филхол унинг кўнгли яна бир оғиз таскинга ташна эди. Шайх унинг ҳомуш чеҳрасига назар ташлади. Ёнига чорлади.

- Мана шу киёфа умринга рамз бўлсин болам,- деди у кутилмаганда меҳрини сездириб. - Ҳазрати Умарнинг гаплари ёдингда турсин. Ул зот насиҳат қилиб эрдиларки, «Мўминнинг кўзидаги ёши қуримасин, агар йиғлашга кучи етмаса,

йиғлагудек ҳомуш юрсин». Бу каломда ҳикмат кўп. Энди хотиржам боравер, илло йўлимиз битта.

Абу Убайд пирининг чопони этагини кўзларига суртиб, енгил юриб, дарвозадан кўчага чиқди. Хайхотдай ҳовли бир зумда тинчиди-қолди. Ҳатто хизматдагиларнинг ҳам қораси кўринмасди.

Жунайд Богдодий айвон тоқчасидан шам олиб, хонтахта устига ўрнатиб ёқди. Битта шам мутолаа учун етмасди. Иккинчисини ҳам ёнига тиркади. Қулоч етмас тўсин пештоқига қистирилган қалин китобни олиб, керакли саҳифасини очди. Шу чоқда дарвоза ожизгина таққиллади. «Во ажабо, бемаҳалда ким йўқлади экан». Аввалига хизматкорига илҳақ бўлиб кутди. Аммо, у қаёққадир қанот боғлаб учиб кетганми, товуш бермади. Ўзи бориб, дарвозани тамбалаган билакдай ёғочни нари сурди. Эшик қия очилиб, форс либосига ўранган қадди-басти сарв каби сулув кўринди. Ҳазрат унга бир қаради-ю, кўзларини олиб қочди.

- Не муддао ила бу ерга қадам босдинг?

Ҳазрат ўрнидан кўзғалмаганини кўрган малак ой ёруғида чироқ ёниб турган айвонга бориб, якандозга ўтирди. Сўнг саройда ўргатганларидай сайрашга тушди.

- Ё шайх. Мен бир дарбадар ожизаман. На уйим, на ёронларим бор. Дунёдан кўнглим совиган. Сиздан тиларманки, мени хизматингизга олинг. Сухбатингиздан шикаста кўнглим сув ичсин, панд-насихатларингиз дилимга нур олиб кирсин... Қариндошлик истасангиз, маҳрамингизга айланай. Қолган ҳаётимни ҳузурингизда тоат-ибодат билан ўтказай.

Жория шундай деб, юзидаги харир пардани кўтарди. Шу заҳоти хонтахта устида ёнаётган қўшшам хира тортди, ой уялиб ўзини булутлар орасига яширди.

Жунайд ҳазратлари ер остидан жорияга бир марта қаттиқ тикилди. Сўнг яна бошини ерга эгди. Аёл ўз малоҳатига эркак зоти дош беролмаслигини биларди. Шунинг учун хотиржам сўйларди. Фунча даҳанидан таралаётган майин овоз худди

тоғлардан келаётган субх сабосидай кулокка хуш ёқиши табиий эди. Фақат орифларга эмас.

- Эссиз! - Жунайд Боғдодий шундай дея бошини илкис кўтариб, паризодга боқди, юрак-юрагидан «ох» тортди-да, канизакка қараб уфурди. Жория шу заҳоти ёнбошга ағдарилиб, жон таслим этди.

Воқеани кузатмоқ буюрилган ходим нафаси бўғзига тикилиб, саройга чопди. Уни кутиб турган вазир нохуш хабарни эшитиб, хушидан кетиб йиқилди. Халифанинг юрагига ўт тушди. Кенг дунёси қафасга айланди. Нопок кимсалар йўриғига юриб, кимнинг ёқасига қўл узатганини тушунди. Тонг отгунча юраги ёрилиб ўлиши муқаррарлигини англаб, хос ходимлари куршовида Шайх ҳузурига йўл олди. Улар етиб келганларида, ҳазрат кўзларини юмганича ибодат билан машғул эди. Тонг ёришаётганида, бомдод олдидан унинг кўзлари очилиб, қаршисида ер ўпиб ётган Халифани кўрди.

- Сени амиралмўминин дейдилар. Шафқатинг чексиз бўлмоғи ҳолида менинг кирк йиллик тоатимни қадар этмоққа уринмоғинг боиси недир? Раббимнинг олдида шу тахлит тура оласанми, гуноҳингни ювишга салтанатинг қудрати етурми?..

Халифа адашмоқ бандага хослигини айтиб узр сўради, бошини эгди. Шайх унинг узрини қабул этди.

Шу воқеадан сўнг кўп ўтмай Жунайд Боғдодий 910 йили 91 ёшида Боғдодда вафот этди. Накл қиладиларки, боқий дунёда Жаноби Ҳақ:

- Ё Жунайд! Жаннатга киргаймисан, деб марҳамат этди.

- Султоним, мени ҳузурингга қўйгил!- илтижо қилибди шайх.

Ҳақ таоло:

- Ё Жунайд! Мен сеникиман, сен Меникисан. Шу онга қадар сен айтганимга кўндинг, энди мен ҳам сенинг айтганингни тутгаймен,- деб ёрлақабдилар. (Аллоҳ билгувчидир!)

Шундай қилиб, ёруг дунёда нафсини жиловлаб, тоат кемасида тўғри сузган Жунайд Боғдодий Яратганнинг илтифотига эришиб, саодат манзилига етибди.

БОЯЗИД ВАЛИУЛЛОҲ

Яҳё воиз ҳазрати Боязид Бистомийнинг тоат ва ибодат бобидаги риёзати ҳақида эшитиб, ҳаловатини йўқотди. Бу не ҳолдирки, ул султон ул-орифин бирлан бир замонда яшаб туриб, ҳануз дийдорига мушарраф бўлмаса. Шу андиша унинг ихтиёрини бутунлай банд этди, юрса ҳам, турса ҳам Боязид валиуллоҳ суҳбати согинчи хаёлини тарк этмасди.

Аллоҳнинг валиси учун икки дунё бир қадам. Эгнига хирқа кийиб, қўлига асо тутса бас, туфроқ кечган бу оёқлар соҳибини исталган манзилига элтгай. Бироқ бу умид руҳсорига андек парда тортилмишким, Воизнинг тужжор аҳлидан юз минг дирҳам қарзи бор эди. Мана шу хижолатлик оғир тош каби елкасини эзиб, дилига чексиз ғашлик ўтини қаларди. Иккинчи тарафдин «даврнинг улуғи» зиёрати сабр-бардошини кемириб, ҳаловатини ўғирларди.

Яҳё бин Муоз ташналик изтиробига бир оз ором бағишлаш умидида устозга мактуб битди. Дедик: «Ул кишиким, бир қадаҳ шароб ичди, азал ва абад сархуш бўлди».

Не бахтки, авлиёлар хожасидин жавоб келди. Хат қисқа ёзилганди, бироқ маъносига ёруғ дунё торлик қилурди: ...Бул ерда бир киши борким, азал ва абад уммонидан баҳраманд эрса-да, ташналиги қонмас, сархушлик сезмас».

Ҳар маъвизасида ўнлаб сойимлар хушини йўқотадиган нуқтадон ва олим Яҳё воиз жавобдаги ҳикмат маънисини тўлиғича хазм этолмади. Энди унинг тоқати тоғ каби кулади, бир нафас ҳам кутолмаслигини англаб етди.

Ўша кеча тонгга қадар Аллоҳга ёлвориб, мушқулини осон, йўлини ёрқин қилишини илтижо айлади. Субҳ қабоғи очилиб, уфқ жилмайганида унинг кўзи илинибди. Туш кўрибди. Тушида Расулulloҳ (с.а.в.) унга нажот йўлини кўрсатибди. Нажот Хири (Ҳирот) шаҳри тарафда эканлигига ишора билдирилганди.

Ҳазрати Яҳё яна қоғоз қоралади. «Орамизда сирлар бордир, Тўба дарахти остида сўзлашайлик», деб таклиф киритди.

Шайхул ислом Боязид Бистомий эса: «Сен юборган нонни емадим, зотан уни қай сув ила йўғириб, кимнинг унидан пиширганингдан ғофил эрдим», деган хабар йўллади.

Бу мужда унинг юрагини орзиктириб, висол муштоқлигини кучайтирди. Ва кунлар, ойлар ўтиб, замонасининг қутблари келишилган хилватнишинда учрашдилар.

Тўба дарахтининг ям-яшил баргларидан гўёки жаннат мушки анқиб, теварак-атрофни муаттар бўйларга тўлдирганди. Шаҳарга кирувчи азим дарё соҳиллари кўм-кўк дарахтлар билан қопланган, қирғоқлар анвойи майса-ғиёҳларга тўла эди. Шоҳдан-шоҳга гуж бўлиб қўнаётган қушларнинг хониши дарё шаршараси билан уйғунлашиб, бетакрор мусиқа каби дилларга ҳузур бағишларди. Бу каби гўзал манзара дунё боғи дея таъриф олган Нишопурда ҳам йўқ эди.

Яҳё бин Муоз табиат кўркига маҳлиё бўлиб, дарахт остига тўшалган барра пўстин устида ўлтирган устозни пайқамай қолганди. У шайх ҳали шаҳардан чиқмагандир, деган хаёлда эди. Фафлат шавки ила мақсаддан андек узоқлашганлиги қалбида изтироб уйғотди. У югуриб шайх пойини тавоф этмоққа чоғланди. Бирок, устознинг важд ҳолати уни бу завқдан тийилтирди. Тавҳид шавки узоқ чўзилди. Сўнг намоз бошланиб, у хуфтонга, ундан бомдодга қадар тўхтамади. Икки ракат намоз хуфтондан бомдодга қадар давом этишини кўрган меҳмон ҳайрат ва ҳавас алангасида ёнди.

Тонг бирла улуғлар суҳбати кўр олди. Яҳё воиз дедик:

- Ё Боязид! Бу кечаси топган махфиратингдан бир мискинга мисқолча насиба бергин!

Шайх икки тиззасига чўкканича сокин овоз ила жавоб қайтарди:

- Ё Яҳё! Агар Одам отамизнинг поклигини, Жаброилнинг қудсу таҳоратини, Иброҳимнинг дўстлигини, Мусонинг шавқини, Исонинг илмини, Муҳаммад Мустафо саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг муҳаббатини сенга берсалар, рози бўлма, яна улуғрогини талаб қил. Аллоҳнинг даргоҳида не улуғ нарсалар бордирки, ҳар бандага ўз ҳиммати ва қудратича

берилгай. Сен химматингни улуғ тут, илло Ҳақ даргоҳи кенгдир. Агар сен озига рози эрсанг, ўшал мақомда қолгайсен.

Ҳазрати Яхёнинг вужудида титроқ турди. Чиндан-да у ўз ожизлиги ила ахён-ахёнда Яратгандан дунё молини сўраб, минг тавалло айларди. Гарчи моддий бойлик ўзига эмас, мискин ғариб-ғураболар эҳтиёжига ишлатилса-да, бари бир у Роббимдан жуда баҳоси енгил нарса талаб қилишини қувваи ҳофизаси ила идрок этди. Бундан ошқора малуллиқ туйди, пешона ва юз-кўзини аччиқ тер босиб, оппоқ соқолига тўкилди. Кошки бу бадан захи эмас, дил ғуборига йўғрилган кўз ёши бўлса.

Боязид Бистомий меҳмоннинг сийратини ойнадай аниқ-равшан кўриб турарди. «Сен надомат чекма, ожизлик нафақат нодон банда, айни чоқда авлиёларга ҳам хосдир. Зеро, бу нуқсон дил ва тил пархези ила муолажа топгай.

Ҳазратнинг кўнглидан кечган фикрлар Яхё воиз тафаккурини ёритиб, юрагига таскин берди.

У хотиржам тортиб, ўйида давом этди. Абдуллоҳ Ансорий хўп айтган экан-да, Аллоҳнинг валийларининг нафақат сўзи, ҳаттоки онгу-идроқи, шуури ҳам даво экан-да. Лекин синоат шундаки, қай бирининг мақоми баланд, қай бириники бундайроқ. Қай бири Ҳаққа осон етишгай, қай бирининг риёзати умрга татигай. Бу мубҳамлик моҳиятини билишга кошқи зеҳну-фасоҳати етарли бўлса? Аммо, у билмагани қаршисидаги Роббимнинг суюкли бандаси англаса не бахт. Зоҳиран кўримсиз, хокисор, тупроққа тенг банда-ю, ботини бошдин-оёқ дафина, мўъжиза.

Шу кечинма дилига нақшланган кезде боядан буён чурк этмаётган устознинг боши кўтарилиб, юзида норозилиқ ифодаси зухурланди. Яхё воиз билдики, фикрда хатога йўл кўйди, Яратгувчини четлаб, яралгувчини мадҳ этмокқа киришди.

- Устоз, куфрона сўроғим булдирки, сиз бундай маргабага қай тариқа эришдингиз?

Боязид ҳазратлари гўё гунг-кар, соқовдай тутди ўзини. Қалин киприклар кўрғонлаган бодом қовоклар кўз нурини асрагани каби юмуқ эди. Дил асрорини банд этгани каби лаблар жипслашган, сокин киёфадан на маъно, на ишора уқиш маҳол эди.

«Наҳотки неча ойлар борлигимни банд этган саволларим жавобсиз қолса, наҳотки устоз дилига калит тополмасам, Пири-муршиди кимлигини билолмасам, наҳотки ул зот ишончини қозонолмасам?» - Кўнгиладан кечган бу мулоҳазалар айни чоқда Пир онгига ёзилиб, дилида акс-садо бераётганлигини Яхё бин Муоз билмасди. Шу боис, шуурида ўзи кутган сирли қалъа дарвозаси очилганида ҳайрат ва таажжубдан боши айланди.

- Эй Яхё, Аллоҳнинг оламида босган қадамнинг ҳикмат, кўрганнинг синоат, излаганинг сабоқ, топганинг жумбоқ. Бир куни дашти-биёбонда шавқ алангасида куйиб-ёниб борардим. Олдимдан бир паразан кампир чиқди. Унинг ёнида тик қопи ҳам бор эди. Юки бирлан шаҳарга элтишимни сўради. Бехуд ҳолатда бир арслонга ишорат қилдим. У оёқларим остига келиб ётди. Қопни ва кампирни унинг устига жойлаб, сўрадим:

- Бозорга боргач, халққа кимни кўрдим дерсан?

Кампир деди:

- Бир золим ва такаббур кимсани учратдим дерман. Чунки, сен истарсанки, шаҳар аҳли кўрсунлару, соҳиби кароматингдан лол қолсунлар. Бундан бадтари, Аллоҳ юк ташишга яратмаган ҳайвон елкасига коп ортқилаганингдур. Бу ишларинг такаббурлик ва золимлик эмасму?

Мен дарҳол тавба қилдим, кампирни ўзимга пир тутдим.

Ё қудратингдан! Шайх Абу Саид Абул Хайр айтганидек, «Ўн саккиз минг оламнинг барчасини кўрган» орифлар султонига бир бечорахол кампир дарс берса-я. Демакким, Парвардигорнинг ҳар бир бандасига беписандликдан эҳтиётланмок лозим экан-да.

Тўғри, Боязиднинг отаси улуғ зот эрди, бироқ бобоси кофирлигича ўтди. Шунданми, онасига эҳтирому ихлоси беназир бўлиб, илми тафсир бобида билмаганларини мўмина

аёлдан сўраб оларди. Болалигида у волидаси қошига келиб, муножот қилди.

- Онажон, Ҳақ таоло марҳамат этарки, «Сен менга ва ота-онанга шукр қилғил», деб. Бул олийшон фармонга кўра икки жойга қандоқ қуллуқ айларман?

Онаизорнинг жавоби гўзал чиқди:

- Мен ҳаққимни сенга бағишладим. Бор, ёлғиз Аллоҳга қуллуқ қилавер!

Шу оқ фотиҳа ўрнида эди. Боязид Бистомни тарк этиб, илму-ирфон гўшасига айланган ва ҳамиша райҳон хиди уфуриб турадиган Шом шаҳрига келди. Бу ерда бир юз ўн учта шайхга хизмат қилди. Шулардан бири ул Мустафо миллатининг султони, ул набийлар Саййидининг жигаргўшаси, орифу ошиқ Ҳазрати Абу Муҳаммад Жаъфари Содик эдилар.

Яҳё бин Муозга ушбу воқеот ҳам маълум эди. Ҳазрати имом хизматида юрган чоғида Боязиддан фалон токча устидаги китобни келтиришни сўрадилар. Мурид иккиланиб қолди.

- Нега фаромушсан, - марҳамат этди Жаъфари Содик. Шогирд бош эгди.

- Маъзур тутинг, устоз, қайси токчадалигини билолмаяпман.

Муршид таажжуб-ла унга қаради, иягидан кўтариб, юзини қўли билан силади.

- Шунча вақтдан буён токча қаердалигини кўрмадингму, болам?

Боязид таъзим ила деди:

- Узр устоз, мен ҳузурингизга илм ва ахлоқ важҳида келганман, тўрт томонга қараб юрсам, хаёлим чалғирмикан, деган ҳадигим бор эди.

Бу жавобдан мутаассирланган шайх қафтларини дуога очди:

- Боязид, сенинг сабоғинг поёнига етибдур, энди Бистомга қайтгил.

Энди шайх мақомида она юртига келган олим қирқ йил давомида Ҳақ ишқида куйиб-ёниб, умрини ибодат ва риёзат

билан ўтказди. У нафсини сиртмоққа солди, кўнгил кўчаларига тўсиқ қўйди, Ҳақ учун халқдан узлатга чекинди. Лекин, Абу Туроб Нахшабий, Саид Абул Хайр, Аҳмад Хадравиййа, Зуннун Мисрий каби замонасининг ориф-у, авлиёлари суҳбатига аржумандлиги ортса ортдики, асло сусаймади.

Улуғлар бир нурдирки, одамлар унга талпингай. Шайхнинг довуғидан таъсирланган бир мўмин йигит истаб-сўраб унинг хузурига бош уриб кириб келди. Устоз унинг чакноқ нигоҳига узоқ тикилди. Сўнг савол берди:

- Кимни кидиряпсан, болам?

Йигитни ҳаяжон ва титроқ босди.

- Мен Боязид ҳазратларини истармен.

Шу заҳоти «Оҳ» деган наъра кулба шифтини ларзага келтирди.

- Жон болам, сен қўшни қишлоқдан келиб, Боязидни истарсен, мен эсам ўттиз йилдирки, ўзимни тополмай халакман.

Яҳё бин Муоз ғалати бир кайфиятда қолди. Илми ладун соҳиби қанчалар мудроқ ҳолатда ўтирса, унинг дил ойинаси шунчалар кўп нурланиб борарди. Шу билан бирга ҳали истаги тўла қонмаганлигини ҳам ички идрок ила ҳис қиларди.

- Бул мартабага ўз-ўзидан эришилмас ва бу мақом даражаси кўз илғамас, фикр етмас бир макондадир.

Во ажабки, ҳали шуурига сингиб улгурмаган бу иштибоҳ жавоби қувваи ҳофизасида яшиндай чакнади.

- Хўп қизиқ инсонлар бор бу дунёда. Уларни шак-шубҳасиз пировард мақсад ўз домига тортур. Ва лекин ҳеч кимса ният ва мақсадга етишмоқ риёзатини ўйламас. Билмасларки, орифни мақсаддан ҳам кўра ўша ниятга етмоқ йўлидаги қийноқлар, синовлар, машаққатлар қизиқтиради. Кимки ранжни ганж, азобни лаззат, ҳалокатни ҳаловат маъносида англай билсагина, у чиндан ҳам Ҳақ йўлидадир. Ахир, ҳаёт - илмда, роҳат - маърифатда, завқ - зикрда эканлигини тушунмоқ шунчалар огирми?

«...Ўттиз йил фақат кўнглимни истадим, топа олмадим. Чун саҳар вақти бўлди, нидо эшитдим:

- Биздан бошқа нарсани тилармисан? Кўнгил билан не иш битибдики, Бизни қўйиб, кўнгил истарсен?»

Шундан сўнг, кўнгил ноз-карашмаларидан узоқлашиб, чин ёр васлини кўмсай бошладим. Холбуки, дил болалик чоғидаёқ очилган эди.

У бу ҳолатни бир умр унутмайди, унутолмайди. Ҳар гал ўзида кибр рухсорини кўрганида ўша кунги воқеа ёдига тушади.

Ўшанда борлиққа тун пардаси ёйилиб, тўлин ой жамоли зулматни ҳайдамоқ пайида кўк юзида сузарди. Пастак уй эшиги очилиб, энди эс таниган бола ҳовлида пайдо бўлди. У гўё уйкусираган каби кўчага чиқди. Шу кўйи Бистом шаҳри ташқарисидаги хушманзара бўстонга келиб тўхтади. Ногоҳ куёш янглиғ нур таратган Ҳазратга кўзи тушди. Нигоҳлар учрашганида болани қалтироқ босди, вужудига хуш кайфият ёйилди.

- Худовандо, бул азаматли даргоҳ нега бўм-бўш, не сабабдан одамлар беҳишт каби кўшкли саройга қадам босишмайди?

Дарҳол хотифдан овоз келди:

- Бу даргоҳга покланмаган, нолойиқ кимсалар кира олмаслар.

Бола бола-да; - қанийди Бистом аҳли шу гўзал кўрғон ичра умргузаронлик қилса, деган орзуга берилди. Кейин хотирида, «нималарни орзулапман, ахир шафоат мақоми фақат ҳазрати Рисолатпаноҳга тегишли-ку, деган андиша пайдо бўлди. Шу боис дилидаги фикрни тилига чиқармай одоб сақлади.

Яна хитоб янгради:

- Ё Боязид! Сен одоб сақладинг. Биз ҳам сенинг одобинг ва мартабангни юксалтиргаймиз. То қиёматга қадар сени Султон ул-орифин, дегайлар...

Ҳазрати Муоз энди ҳақиқатнинг тагига етди. Ҳақиқат қанчалар буюк ва улуг бўлса, шунчалар содда ва оддий экан...

Бандаси Ҳақни севар, аммо Ҳақ уни севарму? Бутун моҳият мана шунда. Яна ҳам аниқроғи, Ҳақ севгисига лойиқлик учун қилинадиган солиҳ ва гўзал амалларда...

Яхё бин Муоз устознинг дуосини олиб, Нишопурга, ундан Хуросонга сафарга отланди.

Бистомий ҳазратлари тиниб-тинчимас донишмандни нигоҳи ила кузатиб, унга ич-ичидан ачинди. Зотан, бу улуг олимнинг ҳаёт шами падаркуш фарзанд қўлида омонат ёниб турганини у аллақачон сезиб улгурган эди.

Орадан неча йиллар ўтиб, Боязид Бистомий ҳам жонини ҳаққа топширди. Муридларидан бири уни тушида кўриб. Мункар ва Накирдан қандай ўтганлигини сўраганлигини ёронларига айтиб берди.

- Раббинг ким деб сўраганларида Шайх: - «Бориб Аллоҳдан билинг, ул не деса Боязид ўшадир. Ул «Боязид бандамдир» демагунича менинг минг карра «Роббим Аллоҳдир» деб айтмоғимнинг фойдаси йўқдир, - деган эканлар.

Яна шундай ривоят ҳам борки, Аҳмад Хадравийнинг хотини тушида Арши Раҳмон остида «Боязид Валиуллоҳ» деган ёзувни кўрганини айтган эди.

Бу ёруғ дунё бир осмон бўлса, авлиёлар унинг ёруғ юлдузларидир. Султон ул-орифин Боязид Бистомий ҳазратлари, тарих шоҳид, ўша юлдузлар орасида ўзгача чараклагувчи ёркин нур бўлиб қолгай.

ҚЎРҚУВ АЖРИ

Нишопурлик савдогар Халилбойнинг етти минг тиллога олган соҳиби жамол, ахлоқи камол, қош-қўзи қаро тун, юзлари ойдаи жорияси бор эди. Иттифоқо, унга йўл чикди. Сафар олдидан боши тошдай қотди. Олтин-кумуш, мол-дунёни кимгадир омонат қолдирмоқ имкони бор экан-у, бироқ ҳусн-жамолда тенгсиз моҳичехра паривашни туғишганингга ҳам ишонишга кўнгил чопмаскан. Бу хадик ва гумон бежиз эмасди.

Бир замонлар Хуросонда покиза хулқ ва ҳаёси ила юракларни мафтун этувчи аёл яшаганди. У замонасининг бахтиёр эркагига вафодор жуфғи ҳалол эди. Не тонгки, эр киши

кўзлари охуникидай шахло, қошлари камон, нигоҳи офтоб-у, чехраси куёш каби завжасини ўз иниси қанотига ташлаб, олис тижорат манзилига отланибди. Ҳали аканинг қораси ўчмай, уканинг қалбига иблис оралабди. Бу ибратли ҳикоят Шому Ироқ, Хуросону Миср оралиғида тошдан-тошга урилиб оққан сув каби қулоқдан қулоққа эшитилиб, нишопурлик савдогарга ҳам етиб келганди. Шу боис у бир култум сув билан ютса арзирли малагини қаерга яширишга ҳайрон-у лол эди. Иккинчи томондан ҳижрат муддати ҳам қисталанг қилиб яқинлашиб келарди.

Узоқ ўйлаб, у замонасининг улуғ шайхи ҳузурига бош уриб борди. Боиси ҳазрат Абу Усмон ҳар қадамида «Чин муҳаббат улдирки, маҳбубдан бошқасини кўнглидан чиқаргай» деган каломни такрорлаб юрарди. Демакки, Аллоҳ ишқи қалбини, вужудини ишғол этган киши кўнглида ўзга сурат ва сиймо жозибаси сезилмас.

Муршид савдогарнинг арзига жимгина қулоқ тутди. Бироқ, унинг илтимосига тасдиқ ишорати заиф чиқди. Меҳмоннинг дилида ғулу уйғонди. «Наҳотки омонатни олиб қолиш шайх учун оғир кўчса? Наҳотки Ҳаққа етишган зот ҳам ўз сабр-тоқати қудратига инонмаса? Наҳотки ҳазрати Ҳасан Басрийнинг «Аёл зоти бирлан хилватда қолманг, ҳаттоки у Робия Адавия бўлса ҳам» деган ўғитини эслаган ва унга амал қилмоқликни ихтиёр айлаган бўлса?

Савдогар шайхнинг этагини кўзига суртди, ялинди, ёлворди.

Ҳайриятки, мезбоннинг юраги эриди. Боши бирлан тасдиқ ишоратини билдирди. Бундан рухланган савдогар ташқарида кутиб турган ул сулувни ҳузурига чорлади. Фаришталар каби нозик қад, оқ билак, жоду кўз мохитобон остонадан ичкарига қадам босганида ним қоронғу ҳужрага ой мўралагандай ёришиб кетди.

Орадан бир муддат ўтиб, ногаҳон Абу Усмон Хайрийнинг гуноҳкор кўзлари жон ва руҳ офати - малаксиймо жорияга тушди. Бир нафас, атиги бир лаҳза хаёли бўлинди, дилида

нимадир ўрмалагандай туюлди. Ва шу заҳоти сафойи вақти (олами маъноси) барбод бўлди. Кўз ўнгини зимистон қоплади. Билъакс, бу қоронғулик даҳшати қалб ғашлиги олдида дарёдан томчига айланди.

У хатосини тушунди. Тезда нафл намози ўқиб, гуноҳига тавба қилмоқликка тутинди. Лекин, ажиб бир фаромушлик юз берди: не-не шогирдларга такво, фикх ва ибодат одобидан сабоқ берган муршид таҳоратда адашди. Кўнгил ҳижиллиги ўн чандон кучайди. Шунга қарамай у танини поклаб, жойнамозга шошилди, илло энди руҳни мусаффо айламоқ зарурати ақлни шоштирарди.

Устоз оёқлари калтираб жойнамоз ёзди, қад ростлаб азон чақирди ва нафл намози учун ният қилмоқчи бўлди. Во дариг, бу не ҳол, минг чиранмасин, тафаккур сандиғи хувиллаб ётарди. У на бирон сура, на бирон оятни эслай олмади, Қувваи хофизасини ҳарчанд қийин-қистовга олмасин, хотирасида бирон муқаддас сўз тикланмади, бирон ояти карима зеҳнида ёришмади .

У жорияни омонатга олиб қолган кунга минг лаънатлар ўқиди, жойнамоз устида юм-юм йиғлади, кўз ёшлари қалин ва кўркам соқолини ювиб, жойнамозни хўл қилди. Қанча изтироб ўтида қовурилмасин, қанчалар ўзини-ўзи эговламасин, бари бир хотира тикланмади.

Шунда у устози Абу Ҳафс Ҳаддотни эслади. Ўрнидан илқис туриб, Пирининг темирчилик дўконига йўл олди. Хайриятки, пири-муршид дўқонида яна бир валиуллоҳ - Аҳмад Хадравиййа билан суҳбат қуриб, ўтирган экан. У ҳали юз кўрсатмасидан устознинг темирчиларга хос йўғон овози янгради.

- Нажотни Юсуф бин Ҳусайн Розийдан қидир!

Бошқа савол-жавоб, гап-сўзга ҳожат қолмади. Мурид орти билан йўлакка чиқиб. тўғри Нишопур марказида умргузаронлик қилаётган сирраҳул азиз Ҳусайн Розийни қидириб кетди.

Юсуф отда дашт кезишни хуш кўрарди.

Сахро бағрига сингиб бораркан, қалбидаги завқ-шавк титроғи остидаги дулдулидан-да тезлигини англаб, ҳайрати ортарди. Эгардан сакраб тушиб, паразан кампир юзидай тилим-тилим барханлар узра чопиб, юрагидаги ўт шиддатини босмоққа уринарди.

У болалигидан илм ўрганган, Куръони каримни ёд айлаган, дунёвий ва ухровий масалаларда замонасининг пеш уламолари синовига бемалол дош берарли даражада қувваи ҳофизага эга эди.

Лекин шундай билимдон йигит ҳам ўз вужудидаги сир-синоат боисини тушуна олмай ҳайрон-у, лол яшарди. Гўёки қалбида икки хилқат манзил қургандай ва ҳар иккиси ўт ва сув каби бир-бирига ёвлашгандай туюларди. Ана шу ҳиссиётлар баб-баравар бош кўтариб, унинг тафаккурига соя ташлаганида, юрагини хилма-хил туйғулар бесарамжо айлаганида назарида ёруғ дунё кўзига тор ва файзсиз кўрингандай бўларди.

Шу топда ҳам баланд тепалик сари бемаксад ва беармон югураркан, ортидан элчиб келаётган от бўйни ва тумшуғидан кўтарилаётган тер буғларини ҳам пайкамасди. Гўёки томоғи қақраган йўловчи чашмага талпингандай тўхтамай олға босарди.

Аслида у ҳам чанқоқ эди. Илло бу чанқоқ азобига ором бағишлағувчи неъмат нелигини билолмай изтироб оташида ёнарди. Шу боис ҳам саратон офтобининг ҳанжар учидай ўткир нурлари йигитга заррача таъсир қилмаётгандай эди.

У шиддат билан кир устига чикиб олди. Бир муддат тимқора кўзлари жимирлаб, борликни зулмат қоплагандай ҳол рўй берди. Хайриятки, бу ҳолат тезда ўтиб кетди. Нигоҳи равшан тортиб, тепалик ён бағрида сон-саноксиз чодирлар кўринди.

Аввалига хушимдан айрилибман, деган ўй миясига урилди. Бироқ, қора, кизил ва кўк рангдаги чодирлар ичидан чиқаётган эркагу-аёллар, ёғоч тўсиклар орасига қамалган йилки, сурувлар, отига қамчи босиб, подадан қочган туялар йўлини тўсаётган

чавандозлар, теварак-атрофдан келаётган одамларнинг овозлари кўрганлари рўё эмас, хақиқатлигидан шаҳодат беради.

- Ҳой йигит, кимнинг қабиласидансан?

Ердан чикдими, осмондан тушдими, қаршисида шодон чехрали гўзал қиз пайдо бўлди. Унинг кўзлари шахло, киприклари узун, яноқлари нақш олма каби таранг эди. Шундоқ ҳам боядан буён тасбеҳ тоши каби сочилган хаёли баттар тўзиди, ўзини йўқотиб қўйди. У ҳеч қачон қиз бола билан ёлғиз, яна хилватда учрашмаган эди. Гарчи бояги савол қалдирғоч қанотидай шуурида чарх ураётганига қарамай тили лол лаблари гунг эди.

- Соқовмисан? - хавотирланиб сўради қиз. Энди унинг кўзларидаги олов учқуни сўниб, унинг ўрнида ачиниш, ҳамдардлик аломати зуҳурланди. - Бечора йигит, Аллоҳ шунчалар барно, келишган қад-қомат ато этибди-ю, шунга тенгшаб забонингни олиб қўйибди-да.

Юсуф қаршилиқ билдиролмади. Худди сеҳргар афсунига тан бергандай оғиз очишга мажоли етмасди. Қизнинг назокати муштдай юрагига ишқ оловини пурқаб улгурганди.

- Хоҳласанг, сени амакимга кўрсатаман. У яхши одам. Фақат дадамдан кўрқаман...

- Даданг ёмонми?

Қиз анграйиб бошини тик кўтарди. Йигитга яқинлашди. Унинг узун-узун қўлларида ушлади. Панжалар теккан билак худди чўг теккан каби куйиб кетаёзди.

- Демак сен гунг эмассан... Қандай яхши, овозинг ўктам чиқди. Энди қайси қабиладан эканлигингни айтарсан?

Йигитнинг биллагидан таралган ўт қизнинг томирларида оқаётган қонни қиздириб, юрагини куйдирди, кутилмаганда томоғи қақраб кетди.

- Мен Рай шаҳриданман! - Унинг товуши бўғилиброк эшитилди. Во дариғ, шу лутф ҳам саҳро маликасини ўзига ром этди.

- Демак, боғлар юртидан экансан-да?

- Ўзинг-чи. ўзинг ким бўласан?

Йигитнинг дадиллашгани қизга хуш келди. У яна икки қадам ташлаган эди, димоғида беғубор балоғат нафасини туйди.

- Мен араб бегининг арзандасиман. Исминим Мубина, сеники-чи?

- Юсуф!

- Исминг ҳам ўзингга муносиб экан. Кел, дўстлашамиз!

Юсуфнинг вужуди қизиб, ўзини қўлга ололмай қолди. Беихтиёр Мубинанинг нозик белидан кучмоқчи бўлди. Бироқ, тоғ оҳуси каби чакқон қиз унинг кучоғига чап бериб, қочди.

- Эрим кўрса, терингга сомон тикади!

Юсуф пастликка чопаётган қиз ортидан узоқ тикилиб, қалбини боягидан ҳам кучлироқ гашлик эгаллаганини пайқади.

...Орадан салкам бир ой ўтди. Улар ҳар куни кир ёнбағрида учрашардилар. Бу орада бир-бирларига ўрганиб, сирдош ҳам бўлиб қолдилар.

- Ортиқ бардошим етмайди, сенинг васлингни истайман, - деди Мубина кунларнинг бирида.

- Мен ҳам қалбимни сенга тортиқ қилсам...

- У ҳолда нимани кутаяпмиз. Бас, шунча изтироб чекдик. Эртага қош қорайганда чиқаман, вужудимни сенга бағишлайман.

Ҳозир Юсуф шу ваъдага биноан таниш жойда Мубинани кутаётганди. Соҳибжамол сўзида турди, ортиқ зорикгирмай етиб келди. У эгнига узун қора хижоб илган, шамолда унинг этаклари кўтарилиб, оппок, бўлимли оёқлари кўзга ташланарди. Бирдан Юсуфнинг кўнгли беҳузур бўла бошлади, бошида қаттиқ оғриқ турди. Қаршисидаги қиз ортиқ қизиқтирмай қўйди.

- Азизим, тобинг қочдими, кел оғушимга олайн, сочларингни силаб, дардингга малҳам бўлайин.

Юсуф ҳудди ёвдан қочгандай ортига чекинди.

- Яқинлашма, мен адашдим, кечир.

Мубинанинг юраги ёрилаёзди.

- Нималар деяпсан? Ахир бу кунни қанчалар кутганимни биласанми?

- Ҳаммасидан хабардорман, - уни тинчлантиришга уринди Юсуф.

- Билсанг, нега хафа қилаяпсан? Ахир эрим, отамнинг қахридан кўркмай, ёнингга келдим. илтимос, таклифимни рад этма.

Юсуфнинг бутун баданини жикка тер босди, юзлари ёнди, кулоқлари қизарди.

- Йўқ, илтимос, мени азоблама! Сен отангдан, эрингдан кўркиб шу ишга кўл урибсан. Мен эса Аллоҳдан кўркмай висолингни тилабман. Яхшики, ўртадаги иблис ўлди, қалбим очилди, ўзимни ва Ўзини яна танидим. Мендан ранжима!

Юсуф Мубинанинг йиғи-сиғисига кулоқ бермай ортига қайтди. Шаҳарга туташ боғ оралаб, хилват бир хиёбонда йиқилди. Яна ўрнидан турди, уйига интилди. Бироқ, оёқлари ўзига бўйсунмасди. Қалин ўтлоқлар орасида тиззасига бошини кўйиб, дам олишга эҳтиёж сизди ва бир нафасда ухлаб қолди.

Туш кўрди. Эмишки, жаннат равзаси ичра олтин тахт турармиш. Унинг харир пардалари орасидан ёрқин бир нур таралармиш. Тахтни қуршаган яшил либосли ғуломларнинг дилбарлиги, қадди-басти таърифига тил ожиз эмиш.

Юсуф қизиқиб, битта-битта одим ташлаб, ўша кўшк қаршисида тўхтабди. Худди ўзига ўхшаш хушбичим, хушсурат йигитнинг тирсагидан тутибди:

- Сизлар кимсизлар, қайси қабила одамларисизлар?

Ғулом бир нафас суҳбатдошига тикилиб, хайратга ботибди. Кўзларини узмай оҳиста пичирлабди.

- Бу равон устида ўлтирган зот - Ҳазрати Юсуф пайғамбар, бизлар эса унга хизмат қилувчи фаришталармиз.

- Қаён борурсизлар? - ногаҳон шу савол тилидан тўкилибди туш кўргувчининг. Жавобини эшитиб, боши гир-гир айланибди.

- Бизлар Юсуф бин Ҳусайннинг зиёратига йўл тутибмиз!

- Ё қудратингдан! Ахир мен ким бўлибманки, Момо Ҳаво онамиздан кейинги гўзал инсон - Аллоҳнинг бир мўъжизаси саналмиш Юсуф алайҳиссалом йўқлаб келур?

Шу топда харир мато сурилиб, кўшк ичидан юзига ўн қават парда тутган Юсуф пайғамбар чиқибди. У ўз адашини қайнок бағрига тортибди.

- Бу ташрифим Аллоҳнинг изни ила рўй берур... Ҳақ таоло марҳамат этар: «Ё Юсуф! Сен шундоқ Юсуфдирсанки, Зулайҳо сенга қасд айлаган эрди, сен мендан кўрқдинг, унинг истагига юрмадинг. Шубҳасиз, сени улуғ пайғамбарлардан қилдим. Юсуф бин Ҳусайн эса араб бегининг кизини тарк айлади. Унинг орзуси тарки ила менинг ризолигимни истади. Иззатим, жалолим ҳаққи. Мен ҳам уни улуғ валилардан қилдим.

Юсуф Яратганнинг ғазабидан кўрқиб, зинодан юз ўгиргани учун шунчалар юксакликка кўтариламан, деб асти ўйламаганди. У Раббимнинг марҳамати ва каромати қанчалар ҳадсиз-ҳисобсиз эканлигига яна бир карра имон келтирди. Шулар ҳақида мулоҳазага бораркан, юраги тўлиб йиғлади. Ажабки, кўзидан томган бир томчи ёш қалбидаги бутун иллатни ўзи билан олиб чиқаётгандай туюлди, бутун вужуди укпар толасига айланиб, қўлини ёзса самога учиб кетадигандай мақомга эришди. Қулоклари остида яна Пайғамбар (а. с.) ўгити жаранглади:

- Ҳар замоннинг ўз қутби бўлур. Бу замоннинг қутби Зуннун Мисрийдир. Унинг ҳузурига боргил, сенга Исми Аъзамни ўргатгай...

Юсуф уйқудан уйғонганида тамомила бошқа одам сийратида эди.

У ота-онаси ризолигини олиб Мисрга - Зуннун ҳазратлари ҳузурига борди. Бирок, бир йил унга биров қайрилиб боқмади. Сўнг яна шу муддат синовда юрди. Шайх сўради:

- Бу йигит нечук келмиш?

- Шайхнинг зиёрати истагидадир!

Гап тугади. Яна бир йил сувдай оқиб кетди. Ўша савол такрор айтилди.

Юсуф деди:

- Ҳожатим Исми Аъзамдир!

Устоз бир сопол товоқнинг оғзини ёпиб, қўлига тутқазди.

- Нил дарёсидан ўтгил, бу идишни шайхга бергил, не деса, шуни тутгил.

Дарё бўйига етганида чанок (сопол идиш) ичида нимадир кимирлади. Юсуф қизиқиб, қопқокни очди. Чанокдан сичқон сакраб тушиб қочди.

Шайх уни кулиб қаршилади.

- Болам, битта сичқонни сақлай олмадинг-у, Исми Аъзамнинг қадрига етасанми? Зуннундан инжима...

Зуннун Мисрий унинг кўнглини кўтарди.

- Юртингга боргил. Халққа яхши сўз айтгил, вақти келганда яна кўришурмиз.

Юсуф она шаҳри - Райга қайтди. Унинг қавм-қариндошлари бой-бадавлат эди. Барчасини тўплаб, ваъз айтди. Аста-секин насихат тинглаувчилар ҳам камайди, аммо у битта одам бўлса ҳам хидоятга чорлашдан чарчамади. Олти йилдан сўнг Зуннун Мисрий уни ўзига чорлаб, Исми Аъзамни ўргатди.

Абу Усмон Хайрий Рай шаҳрига етиб келгач, Юсуф бин Ҳусайн Розийнинг уйини излаб топди. Кўзи ғалати манзарага тушиб, дарров ихлоси қайтди. Бир сўз демай ортига бурилди. Бу ҳақда Пири Абу Ҳафс Хаддодга хабар берди. Муршид яна гапни қисқа қилди.

- Юсуфни кўрмоқ керак!

Наилож, Абу Усмон Аллоҳга таваккал айлаб Юсуф бин Ҳусайн ҳузурига кириб келди. Бу сафар ҳам ўша манзара ўзгармаган эди. Яъни, шайхнинг олдида гўзал париваш ва бир ўғлон ўлтиришар, Юсуф эса паришон ҳолда қиблага қараб муқаддас китобимизни ўқирди.

Абу Усмон ҳам жувонга юз бурмай шайх рўпарасидан жой олди. Анча муддат ўтгач, Юсуф бин Ҳусайн Розийнинг ўтқир нигоҳи меҳмонга тушди. Во ажабки, ўша заҳоти Абу Усмоннинг қалбига нур, ёруғлик қайтди, қувваи ҳофизаси тикланди, ёд олган муборак оятлар миясига қайта муҳрланди. Севиниб кетганидан Шайхнинг этагини ўпаркан, сўради:

- Шундай соҳиби каромат назари ила бул ўлтиришнинг маъноси недир?

Юсуф жавоби шул бўлди:

- Анинг учунки, одамлар мени яхши, амин киши ҳисоблаб, жориясини омонатга қолдирмасинлар.

Абу Усмон кўп мутаасир бўлиб, Шайхнинг оёғига йиқилди. Кетар чоги насихат сўради.

Шайх деди:

- Тавҳид улдирким, кўнглини Аллоҳнинг ҳузурида турган каби тутур. Ҳар ким тавҳид уммонига шўнғиса ҳам, ташналиги қонмагай. Зеро, ташналиги фақат Ҳақдан конур.

Абу Усмон Хайрий ҳазратлари тилаги ҳосил бўлганига истиғфор айтиб, Нишопурга қайтди. Юсуф бин Ҳусайн Розий эса яна ўз дунёсига ғарқ бўлиб, китобга юзланди.

ХИТОБ

Ҳазрати имом Аҳмад Ҳанбалнинг саломатлигига путур етди. Шунда ҳам риёзат ва кароматда ажойиб ҳол, юксак мақомга эришган зот кувваи ҳофизаси теранлигини йўқотмади. Ёронлари номини бирма-бир эсга олиб, хаста ҳолида уларни дуо айлади, имон ва тақво мукамаллигини тилади.

Муҳаммад бин Жарир устоз лутфидан мисли ёқут каби ёниб тушаётган ҳар бир лутф мағзини қалбига нақшлаб, тақрор ва тақрор дилидан ўтказарди. Бора-бора тил тафаккурга итоат этмай қўйди. Сўнгги калима шунда ҳам борлиқ бардошига суянган муриднинг тоқатини чок-чокидан сўкиб юборди, унинг қалин ва узун киприкларидан аламли ёшлар дўл каби ёғилди. Инчунун, васият бу эди:

- Мени Аҳмади Ҳарбнинг оёғи томонга дафн этинг, иншооллоҳ. Аллоҳим унинг обрўйи ҳурматидан шояд мени мағфират қилса...

Ислом оламида ўз йўлини, янгича мазҳабини яратган улуғ зот вафотидан сўнг Муҳаммад бин Жарирнинг тинчлиги

бутунлай йўқолди. Боиси, ўша сўнги сўзлар эди. Унинг учун ислом дунёсида Аҳмад Ханбалдан кўра билимдон, етук уламо йўқ эди. Шундай зот Аҳмад Ҳарб деган валиуллоҳ пойини ўзига абадий макон тутганининг асрори не экан? Тўғри, у Аҳмад Ҳарбнинг Зухд, варағ ва ибодатда мислсизлиги борасида Пиридан ибратли ҳикматлар эшитган, бироқ бу тақаллуфни улўғлар орасидаги ўзаро эҳтиром, тавозе тадбирига йўйиб, ортиқча тафсилотларга қизиқмаган экан.

Шу боис Муҳаммад жандасини елкасига илиб, йўлга тушди. Нияти Аҳмад Ҳарбни кўрган, билган ёронларидан муфассал номалар тўплаш, унинг беназир салоҳияти ҳамда макоми даражасини аниқлаш эди.

Дастлаб Бағдодга сафар тутди. Муршидининг суҳбатидан баҳраманд бўлган, замонасининг машҳур шайхи Сирри Соқотийни излади. Таассуфки, Ҳазрат ҳам бандаликни адо этиб, рихлатга чекинган экан. Лекин, Бағдодни тарк қилмоққа шошилмади. Сирри ҳазратларининг суюкли жияни Жунайд Бағдодий хузурига кириб борди. Шайхулмашойих унга бир ривоят битилган мақомот ёрлиғини инъом этди. Унда ёзилишича, бир куни Аҳмад Ҳарбнинг онаси қуш гўшtidан таом пишириб, дастурхонга тортибди. Ўғлининг тақвода катъиятли ва нафсда нозик парҳезини билгани боис, изоҳ берибди:

- Эй болам, бу қушни ўз қўлим билан боққанман, ҳалол, - дебди.

Ўғли эса дастурхонга кўз қирини ташлаб:

- Бу жонивор кечагина қўшнисининг томига қўниб, нарса еган эди, энди нигоҳи тушган шубҳали таом қай тарзда томоғимдан ўтсин, - дея эътироз билдирибди.

Муҳаммад бин Жарир бу воқеадан ғоят мутаассирланиб, эс-хушини йўқотар даражада боши гангиди. Ўзганинг томига қўнган қуш гўштида шунча иллат зоҳир экан, дуч келган овқатни билиб-билмай танаввул қилиш, тақлиф эгилган таомни бамайлихотир ейиш, шубҳа-гумонлар ичидаги меҳмондорчиликлар, ажабтовур мажлислар оқибати не экан?

У шу изтироблар ўтида ёниб бораётганлигини сезди. Энди шундай покдомон инсон ҳаётига қизиқиши ўн чандон ортди. Оёғи остида қизиган тупрок, лабларини ёрган саратон офтоби, тун зулмати-ю, кун ҳарорати унинг йўлига ғов бўлолмади. Орадан ойлар, йиллар ўтиб, ўзини Мисрда - Зуннун Мисрий қавми орасида кўрди.

Юз-кўзлари куйиб, қора кўмоч тусини олган, соч-соқоли ўсган, лаблари дарахт пўсти каби тилинган, тамомила ҳолдан тойган дарвешга мисрликлар меҳр-мурувват кўрсатдилар. Бир ҳафта деганда оёққа турган зоҳид дардини билишгач, улар қалин муқовали дафтар келтирдилар. Шарт шу эдики, фақат мачит ичида танишсин, ташқарига олиб чиқмасин, бировга кўрсатмасин.

Мусофирдан не бўлур, фақат итоат. У бу шартларни сўзсиз адо этишга ваъда берди. Хуфтон намозидан сўнг, қавм унга хайрли тун тилаб, уй-уйларига тарқалгач. қўлтиғидаги дафтарни очиб, деразадан тушаётган тўлин ой нурига тутди.

Ҳусни хат ила битилган ҳарфларга гўёки жон кирди. Алиф ва Лом ортидан тизилган гўзал ёзувлар силсиласида ажиб бир нақл унинг шуурини кўк тоқидаги шамс каби зиёга чўмилтирди.

«...Аҳмаднинг бир намозгоҳи бўлиб, доим шу гўшада ибодат ила машғул эрди. Кунларнинг бирида жойнамоз устида ўлтириб, хаёли ташқарида шаррос қуяётган жалага кетди. Кўнглидан, «ёмғир тинса, йўлга чикардим», деган фикр кечди. Шу заҳоти Ҳоғифдан бир сас таралди:

- Дилинг уйга талпинар, сен бу ерда кўнгилисиз найларсен?

Аҳмад дарҳол истиғфор айтди, қайтадан саждага бош кўйди ва қачонки ибодатга машғул бўларкан, ўша сабоқ мудом ёдида сақланди...

Муҳаммад бин Жарирнинг ҳайрати ўн чандон ортди. Намоздаги биргина фаромушлик туфайли умр бўйи Аллоҳдан уялиб, ибодатини тўла-тўқис адо этишга интилган инсоннинг сабр-бардоши олдида бош эгди. Зотан у бу вазифа мушкулотини юрак-юрагидан ҳис этарди. Ахир не-не одамлар бор, боши саждада-ю, хаёли бошқа тарафда. Намоз чоғи

йўқолган хуржуни. чала қолган иши, битмаган иморати, сўконгич кўшниси, қайтмаган омонати ҳақида ўй сурадиганлар озмунчами? Аллоҳ билан юзлашганида унга сийратини очиш ўрнига, жойнамозга не мақсадда тиз чўкиб, не ажр ила тураётгани ҳақида мушоҳадага бормайдиганлар-чи? Қани эди бундайлар Аҳмад Ҳарб каби кўркув ва умид орасидан ҳаловат истаганлар ҳаётини, ўғитларини ёд билишса?

Дарвеш бомдод намозига биринчи кириб келган мўмин кишига омонатни қолдириб, ўзи тонг қоронғусида шаҳардан чиқиб кетди. Энди унинг манзили анча олис ва машаққатли эди. У Марв шаҳрига отланганди. Чунки, шу шаҳарда таваллуд топиб, тавбаи насух шарофати ила валилик мақомига эришган зот - Фишри Ҳофи ҳузурига ошиқарди. Тўғри, у бу муҳтарам инсон суҳбатига эриша олмаган эрса-да, ўзини кўришга муяссар бўлган. Фишри ҳазратлари олдига устози Аҳмад Ханбал тез-тез ташриф буюриб, дил соғинчи тафтини босиб турарди.

Ана шундай зиёратдан қайтаётганларида, Муҳаммад бин Жарир пирига қизиқ савол бергани ёдига тушди. Ўшанда у:

- Минъбад узр, устоз, бу девонасифат дарвешнинг нимасини ёқтирасизки, кўпинча уни ўзингиз йўқлаб келасиз?

Ўшанда Муршид деб эди:

- Чиндан ҳам мен илм бобида ундан пешроқдурмен, аммо у Аллоҳни мендан кўпроқ билур, - деб ғаройиб жавоб қайтарган эди. Қизиқки, Аллоҳни кўп билган Фишри Ҳофи каби муҳтарам зот Аҳмад Ҳарбнинг суҳбатини соғиниб, унинг ёнига келишни хуш кўрарди.

Муҳаммад бин Жарир биров кечикибди. Фишри ҳазратлари Боғдодга кетган эканлар. Аммо, унинг шогирдлари меҳмонга кўп эъзоз кўрсатдилар, мақсади ойдинлашгач, аввалгиларга ўхшаб, илкига Аҳмад Ҳарб ҳақида ривоят битилган китоботни тақдим этдилар.

Киши мусофирлик тортмагунча мусулмон бўлмас. Аммо, бу нақл дарвешу қаландарлар, мурид-у илмпараствлар учун у қадар аҳамиятли эмас. Боиси, ушбу тоифа ҳамиша ҳижратда, доимо сафар тараддудида. Умри не-не работу мачитлар,

карвонсарой-у, мусофирхоналарда ўтаётган Муҳаммад бин Жарир дуч келган хонақоҳга ўзини уриб, тезлик билан кўлидаги китоботни очди. Аввалига бир марта ўқиди, сув ичиб ташналиги қонмаган одам ҳолатини туйди. Сўнг яна ўқиди, қалб чанқоғи босилмади. Алалхусус, муқовани беркитмоққа сабри етмай, учинчи бор варақларга кўз тикди.

«...Нақл қилинишича, Аҳмад Ҳарбнинг Баҳром исмли кўшниси бор эди. У хўб уддабурон, ишбилги, лутфи майиз, чеҳраси қатъиятли инсон эди. Иттифоқо, у билан ҳамкорлик қилаётган шериги тижорат сафаридан ортга қайтаётганида қароқчилар хужумига дуч келади. Икки ўртадаги жами мол таланади. Бундан Баҳром бозурган ҳам жиддий талафот кўради.

Набийи Акрам (с.а.в.) суннатларига мувофиқ Ҳазрати Аҳмади Ҳарб бир неча муридлари қуршовида хол-аҳвол сўрагани кўшнининг хонадонига киради. Кенг ва баҳаво ховли ўртасидаги ховуз суви саратон офтоби дамани кесиб, ҳаво мўътадиллигини саклаб турарди. Ховуз бўйидаги супа устида ястаниб ётган Баҳром мартабали меҳмонларга пешвоз чиқади. Улар юмшоқ кўрпачаларга давра қуриб ўтиришганида, дуодан сўнг Аҳмад Ҳарб кўнгил истаб шундоқ дейди:

- Эй қиёматли кўшнижон, эшитишимизча, молинг таланиб, кўп азият чекибсан. Биз сенга сабр-бардош тилағаймиз. Шунинг унутма, олган Раббим беришни ҳам билади.

Ажабки, Баҳромнинг кайфияти андоғким, худди мол ўғирлатмагандай. Чиройли чеҳрасидаги хуш табассуми юзига кўнган ой мисол чарақлайди, лабидан гўёки бол томади.

- Ҳа, сизлар ҳақ гапни айтдинглар, молим таланди, бисотимга ўт тушди, сармоям салмоғи сусайди. Бироқ, менинг уч шукрим бор.

Аҳмад Ҳарб кофир кўшниси шуурида янги бир тафаккур ёлқинини сезгандай бўлди, уни тезроқ гапиришга ундади.

- Қай тариқа шукроналар эркан, сўйланг?

Баҳромнинг мошгуруч соқоли буғдойранг юзига кўрк бағишлаб, шу топда виқорини оширди.

- Биринчиси, кофир бўлсам нетайин, менинг эътиқодим заиф экан. Иккинчиси - қолган бисотим умримнинг охирига қадар кифоя қилур. Учинчиси - таланган мол ўзимники эди, шукрки кимсадан қарзим йўк...

Бу иддао шайхга кўп маъқул келди.

- Сенинг сўзларингдан мусулмонликнинг иси келур!

Аммо, Баҳром ўтпарастигини қўймади, катта гулхан ёқиб, унга топинишга тутинди. Гулхан тутуни меҳмонларнинг димоғини ачиштирди. Ёлқинидан шундоқ ҳам саратон қуёши киздирган юз-кўзлардан тер қуйилди.

Аҳли маҳалла бу манзарани ўзларига ҳурматсизлик деб тушуниб, секингина чиқиб кетишга чоғланганида Аҳмад Ҳарб уларни тўхтатди.

- Эй Баҳром, айтгил, нега оловга топинурсен?

Ўтпараст деди:

- Чунки у мен билан дўстлашсин. эртага дўзах оташида баданимни куйдирмасин, менга вафоли бўлсин.

Шайх айтди:

- Аввалроқ маънили лутф қилиб эдинг, энди янглишдинг. Ахир бир томчи сув билан сўнадиган ўтнинг сенга не вафоси керак? Ўзи ожиз нарса ўзгача қувват, паноҳ бўла олурми?

Баҳром бозургон ўйга чўмди, аммо сир бой бергиси келмади, яъниким отдан тушса ҳам, узангидан оёқ узмади:

- Учқундан аланга чиқишини ёдингдан кўтардингму? Ўт одамнигина эмас, дунёни ҳам ўз қомига оладиган даражада қудратли, унда илоҳий куч бор, сир-синаот бор.

Ёронлар мунозара якунига қулоқ тутишди.

- Хоҳлайсанми, иккаламиз ҳам сенинг гулханингга қўл тутамиз. Қани кимнинг панжалари оташни писанд этмас экан?

- Яхши, - деди Баҳром негадир севиниб. Бироқ булутли хавода юз кўрсатган қуёш каби бу қувонч яна рухсорини яширди. Секингина таклиф киритди.

- Агар Аллоҳингга ишонсанг, аввал сен қўлингни суқ.

Шайх гуруллаб ёнаётган гулханга қўл узатди. Атрофидагилар ирғиб туриб, уни бу хавфли синовдан

қайтаришга уриндилар. Бироқ улар кеч қолишди, томирлари бўртган узун, бақувват панжаларни аллақачон ўт ямлаган эди.

Орадан бир пиёла чой ичгудек муддат ўтди, у кўлини гулхандан тортди. Не синоатки, Раббимнинг қудрати ила ҳазратнинг бир туки ҳам қуймаганди.

Навбат Баҳромга келди. У бутун вужуди калтираб, ҳаяжонини босолмай ўз топингани - оловга яқинлашди. Узок кутди, лекин қўлларини қўлтиғи остидан чиқариб, гулханга суқишга ботинолмади.

- Ана кўрдингми, - деди Шайх дилга ботмайдиган тарзда, - менинг Аллоҳим ўз қулини ўт балосидан саклади. Сен эса неча йиллар ўзинг сиғинган оловнинг шафқатига ишонмаяпсан. Ишонмаслигингда асос бор, чунки у сенинг савдо-сотикдан ортмаган билакларингни бир зумда кўсовга айлантириб қўйиши мумкин эди.

Баҳром бозургон уялиб бошини қуйи эгди, оёқлари билан ер чизди. Сўнг шу қўйи супа чеккасидан жой оларкан, Ҳазратга қаради.

- Эй мусулмонлар улуғи, сендан уч нарса сўрайман, жавобинг ёқса, имон келтиргайман.

Шайх ёқимли жилмайди. Одатда у камдан-кам ҳолатда тишининг оқини кўрсатарди.

- Сен жавобимдан кўнгилга таскин излама, балки ҳақиқат изла!

Бозургон оз фурсатли суқунатдан кейин тилга кирди.

- Айтгил, Ҳақ таоло бу халқни не учун яратди? Ўзи ризқлантирган қулларини нега фоний дунёдан олиб кетгай? Модомики ўлим ҳақ экан, у ҳолда нега қайта тирилтиргай?

Тўпланганлар ҳайрат ила Аҳмад Ҳарбга тикилдилар. Унинг ёронлари бир ўтпарастдан бу тахлит сўроқлар кутишмаганди. Ҳазрат сездикки, бу Баҳром тилидан эшитилган илоҳий нидодир.

У барчанинг қалб кўзи очилмоғи умидида шошилмай жавоб қайтарди.

- Аллоҳ одамзотни шунинг учун яратдики, унинг борлиги ва қудратини билсинлар!

- Офарин! - Атрофдан хитоблар ёғилди.
- Ризқ улашдики, Раззоқлигини ёдида тутсинлар!
- Ё Рабб! - нидолар тагин-да кўпайди.
- Шу боис ўлдиргайки. Қазхорлигини унутмасунлар.
- Тавба қилдик, тавба қилдик, - энди супа чор атрофида элулус кўпайган, улар ҳазратнинг ҳикматли лутфидан баҳрамандлик иштиёқида очик дарвозадан кириб келишган эди.
- Шу важдин қайта тирилтиргайки, унинг Боқийлигини билсунлар!

Баҳром шайхнинг оёғига йиқилди, йиғлади, шунча йил адашганлигидан надомат чекди ва шу заҳоти имон келтириб, мусулмон бўлди.

Кейин кутилмаган ҳодиса рўй берди. Баҳром имон келтириши баробарида Аҳмад Ҳарб ҳазратлари бир наъра тортиб, беҳуш бўлиб йиқилди.

Мўмин кишилар ҳовуздан сув олиб юзига сепдилар, Баҳром унинг пешонасига муздай мато қўйди. Шайх ўзига келиб, кўзини очди.

- Ҳазратим, бу не ҳол, - кўзига ёш олди Баҳром.

Шайх изтироб ўтида ковуриларкан, деди:

- Сен имон келтирган пайт, қулоғимга бир хитоб келди: Баҳромки етмиш йил кофир эди, бир лаҳзада мусулмон бўлди.

Сен ким етмиш йиллик мусулмонсан, оқибатинг нима билан тугашини билурмисен?! - дейилди.

...Муҳаммад бин Жарир ҳам бир лаҳза хушидан кетди. Гўё бу савол ўзига берилгандай қалт-қалт титради, юрагини Аллоҳ кўркуви ва илоҳий ҳадик эгаллади.

Шундан сўнггина у устози Аҳмад Ханбалнинг нима сабабдан «Мен ўлсам, жасадимни Аҳмад Ҳарб пойига кўйинглар, деган васияти мағзини чакқандай бўлди. Умрининг охирига қадар, Аҳмад Ҳарб қулоғи остида янграган хитобни ўзи ҳам унутмади. бошқаларга ҳам эшиттириб чарчамади.

ҚАВМНИНГ ТОЖИ

Нақшинкор дарвозахона бўйлаб қатор ўрнатилган тандирлар тонг ёришмай шафақ тусини олди. Вулқон ўпқонидай жимирлаётган оташ тафти бош новвой чехрасида жилоланарди. Унинг ҳозиргина узилган патир каби япалоқ, қизғиш юзи маҳзун кўринар, серкиприк кўзи ўт пурқаётган тандирга хомуш тикилганди.

- Бу-ку, инсон қиздирган ўчоқ, - деди у ўз-ўзига сўзлаётгандай, лекин шу оташхона ҳароратига ҳам тоб бермоқ душвор. Ё Худойим, сенинг дўзахинг қанчалар қайноқ экан. Бу дунёдаги амалларимиз дўзах ўтидан паноҳ бўлишга етармикан?..

Неча кундирки, шу ҳол такрорланади. Устоз бутунлай тушкунлик кайфиятига берилганди. Ҳақтоки шогирдларнинг хатти-ҳаракати, савдонинг юриши, нон сотилиши уни қизиқтирмасди. Шунинг баробарида юрагининг энг тубига чўккан соғинч ва дийдор ранжи бутун борлигини озорлаб, тинчини бузарди.

- Аллоҳнинг шундай бандалари борки, қиздирилган тандирга кирурлар, бир мўйи куймай соппа-соғ чикурлар! - деди у хиёл товушига эрк бериб.

Ўзи ҳам устозлик мақомига яқинлашиб қолган ўрта яшар киши кўлидаги чекични супра четига қўйиб, новвойга яқинлашди.

- Сиз Ҳазрат Шиблийни назарда тутяпсиз чоғи, - деди оҳистагина пичирлаб.

Шу биргина лутф унинг вужудига нур олиб кирди, паришон қиёфасида жонланиш сезилди.

- Орий, рост сўзлайдирсан. Мен Жаъфар Абубақр Шиблийни назарда тутмоқдамен. Кошки кўзим очиқлигида ул зоти шариф сиймосини кўришлик насиб этса. Неча йилдирки Роббимга ёлвораман, илтижо қилиб йиғлайман, аммо умид учқунлари аста-секин сўниб бораётгандай. Не гуноҳим борки, ул вале суҳбатига эришмоқ истагим ортга сурилгай...

Новвой ёрдамчиси анчайин салобатли, овози ҳам илм ахлига монанд ўқтам ва ширали эди.

- Устоз, - деди у қизиган тандир ичига бош суқиб, кўлидаги куруқ мато билан оппоқ деворларини артар экан. - Сиз ҳеч қачон ниятингиздан чекинманг. Ахир бирон кишини йўқлаб борсангиз, токи эшигини очмагунича чақираверасиз-ку. Сиз Аллоҳдан сўрашдан чарчаманг, албатта нола-ю, фиғонлар ул даргоҳга қадар етиб боргувсидир. Астойдил йигласа, сўқир кўздан ёш чиқар, дейишади, чин ихлос билан айтилган мурожаат жавоби, албатта, хайрли кечур.

Шу аснода кўча тарафдан оёқ товушлари эшитилди. Устоз ва шогирдлар бирзум шарпага кулоқ тутдилар. Кўп ўтмай дарвоза зулфи таққиллаб, девонанинг овози жимликни бузди.

- Ҳой мўмин бандалар. Аллоҳнинг йўлида бир бурда нон садақа қилинглар!

Шогирдлардан ёшроғи ўрнидан кўзғолмоқчи эди, бош новвой «жим тур», дегандай ишорат билдирди. Бояги овоз яна такрорланди.

- Яхшилар, садақа - радди бало, Роббим учун...

Хонадон соҳиби шитоб ўрнидан туриб, эшик биқинидаги тор туйнук қопқоғини кўтарди. Қоронғуда девонанинг оппоқ соқоли-ю, жулдир кийимидан бошқа нарса кўринмади.

- Ҳали тонг отмай тиланчиликни бошладингми, қани йўлингдан қолма. Ҳали бай очмай чиқим қиламизми?

Аммо, бу пўписа дарवेशга заррача таъсир этмади.

- Очман биродар, шу аҳволда мени ноумид қайтарма, ўлиб қоламан.

- Ўлсанг, битта нонхўр камаяди. Шунга ота гўри қозихонами. Топган иддаосини қаранг, ўлиб қолармиш. Сендақалар кўчада ғуж-ғуж тикилиб ётибди. Қани, вақтимни ўғирлама, мижозларим йўл пойлаб туришибди.

Бояги шогирд устози ортидан бориб, туйнукка яқинлашди. У тун қаърига сингиб бораётган барваста қоматга узок тикилиб қолди.

- Сиддик, умрингда девона кўрмаганмидинг, қани тезрок нонни ёпиштир.

Сиддик итоатгўйлик билан саватдаги ясалган нонни тандир оғзига олиб бораркан, ранги-қути ўчиб, лаблари асабий титрай бошлади. Бу ҳол новвойни баттар асабийлаштирди.

- Ҳа, жин чалдими, нега бўшашасан, ё отанг гўридан тирилиб келдими?

Бошқа пайт бу ҳазил гулдурос кулгуга сабаб бўлгучи эди, лекин ҳозир ҳеч ким чурқ этиб оғиз очмади.

Бояги ҳолатда нон ёпиштираётган Сиддик ортиқ чидаб туролмади. Шахт билан ёнбошига ўгирилиб, пешонасидаги реза-реза терни қўли билан сидириб ташлади.

Ҳомид новвойнинг энсаси қотди. Эгилган белини ростлаб, унга қаттиқ тикилди.

- Нечун безовтасан, тушингдан кўрқдингми ёки девона афсун ўқиб, бетингга уфурдими?

Сиддик тандир супасидан тушиб келиб, Ҳомид новвойнинг кулоғига пичирлади.

- Устоз, сиз ҳозир кимни ҳайдаганингизни фаҳмландингизму?

Новвой кўзлари олазарақ боқаётган шогирди елкасидан туртди.

- Нима, мени ҳам ўзингга ўхшатяпсанми, бор-йўғи бир гадойни қувиб солдим, қўявер, улар хира пашшанинг ўзи, бир ёқдан ҳайдасанг, иккинчи тарафга қўнишади. Шу кўнгилчанглигинг бошингга етмасайди, деган ҳадикдаман. Ахир, ҳаммага бир бурда нон улашаверсак, сени, ановиларни, оиламни қандай боқаман. Боз устига ҳали битта нон сотилмай тумшугини суқяпти, нима бало, чироғимиз ёнишини кутиб ётганмиди, бу овсар?!

Сиддик йиғламоқдан бери бўлиб устозининг гапини бўлди.

- Унақа деманг, гуноҳга ботасиз!

- Ие, нега энди, наҳотки бир тиланчини деб, маломатга қолсам... Очикроқ гапир!

Сиддик барчага бирма-бир қараб, тутила-тутила тиш ёрди.

Назаримда ўша дарвеш сиз этагини ўпмоқ истаган, улуг шайх Шиблий ҳазратлари эди.

Бош новвой шогирдининг пешонасини ушлади.

- Ўх-хў, ростдан ҳам иссиғинг баланд-ку. Қачон шамоллаб улгурдинг экан. Қани, бориб дамингни ол, ўрнингга Комилбек нон ёпади.

Сиддик бўш келмади.

- Устоз, мен Ҳазратни ўтган йили Басрада кўриб эдим. Ўшанда ҳам тилим айланмай, соқов бўлиб қолгандим. Ҳозир ҳам айна шу вазиятдаман. Ишонинг, бу шайхнинг ўзи. Одамнинг кўзи адашиши мумкин, лекин кўнгли адашмайди. Ҳақ гап шу. Яхшиси, тезда ортидан боринг, акс ҳолда виждон азоби бутун умр ич-этингизни кемириб юборади.

Новвой ўйга толди. У ҳозир Сиддикнинг даъвосига ишонишни ҳам, ишонмасликни ҳам билмасди. Лекин, шогирд кўл қовуштириб ўтирмади, ёғоч дарвозанинг билакдай йўғон темир зулфинини тушириб, оғир эшикни очди.

- Юринг, бирга борамиз. Агар чиндан ҳам Шиблий ҳазратлари бўлса, оёғига йиқилиб, узр сўраймиз, адашган эрсам, индамай қайтаверамиз.

Бу жўяли фикр эди.

Ишни шогирдларга топширишиб, Бағдоднинг қоронғу ва пастқам кўчаларидан югуриб кетишди. Бирок, бир нодон сувга отган гавҳарни қирқта доно тополмагани каби, бояги нуронийдан асар ҳам кўринмасди. Шунинг баробарида ҳар иккиси ҳам жумбоқнинг тагига етмагунча ортга қайтиш ҳақида ўйлашмасди.

Нихоят узун кўча адоғидаги такяхона рўпарасида дарвешнинг адл қомаги кўзга ташланди. Улар ўзларини тўхтатолмай токи унга яқинлашгунларича югуриб келишди.

- Ҳазрат!

Дарвеш тўхтади. Аммо, ортига ўгирилмади.

- Ҳазрат, гуноҳкор бандани маъзур тутинг, мен сизнинг дийдорингизни қўмсаганим ҳолида ўзингизни тарк айлабман. Минг бора узр сўрайман, ҳазрат.

Жимжит борлиқ узра ўша таниш, ўктам овоз янгради.

- Кечирсам, мен учун неча кун зиёфат берурсан!

Новвойга жон кирди:

- Ҳазрат, умримнинг охирига қадар хизматингиздаман.

- Бу кўп, мендай ожиз бандага бир ҳафталик дастурхон кифоя, айтгил, шунга қодирмисан!

- Бундан ортигига-да шайман! Фақат изн беринг, пойингизни ўпай, оёқларингиз гардини шувит юзларимга суртай.

Шайх оппоқ соқолини тутамлаб, анчагача хаёл сурди, сўнг ортида терак баргидай қалтираб, марҳамат кутаётган одамга юз бурди.

- Қани бошла!

Ҳазратнинг ташрифидан дарак топган аҳли илм, уламо-ю, фузало, бой-камбағал Ҳомидбойнинг хонадонига оқиб кира бошлади. Дастурхонлар ноз-неъматларга тўла, кенг ҳовли гўё файз-барокат уммони каби чароғон эди...

Гарчи айтилган фурсат етса-да, зиёратчилар сафи сийраклашмади, аксинча амру-маъруф иштиёқмандлари сони ортгандан ортиб бораверди.

Бир оқшом болаҳонали уй остидаги очик чорпоёга меҳмонлар сиғмай, пастдаги гулзор оралиғига қурилган шийпонга ҳам жой ҳозирладилар. Не тонгки, анвойи неъматлардан-да қалбларга ҳузур бағишлаётган гурунг мавзуси тотли, роҳатбахш эди. Саволлар кўклам ёмғиридай ёғилар, Жаъфари Абу Бакр ҳазратлари уларга жавоб қайтариб чарчамасди.

Шаҳар зодагонларидан бири басавлат қаддини кўтариб, жамоатга виқорли боқиб, мажлис аҳли эътиборини ўзига қаратди.

- Таксир, - деди у дум-думалок кўзларини катта очиб. - Сиз илмда пеш, амалда собит, ибратда бенуксон саналурсиз. Бу дунёда сиздайн олимни-да ажабга соладурган нимарса борму?

Шайх савол бергувчига боқмай, бошини қуйи эгиб, гўё мудраётган ҳолатда ўгирарди. Бирок, унинг бутун вужуди тийрак эди.

- Ул кўнгилик, Тангри таолони танигай ва айни пайтда унга осий бўлгай.

Жамоат ичидан «Ё Аллоҳ» деган хитоблар янгради.

Яна сўрадилар:

- Эҳтиёт нимадир?

Деди:

- Зоҳир кўзни ҳаромдан, ботин кўзни Аллоҳдан бошқасига назар солишдан асрашдир.

Сухбатда замонасининг улуғ машойихлари ҳам иштирок этар, алалхусус уларнинг савол-жавобларидаги мавҳумликни ўзгалар англамасдилар. Бир ориф лутф қилди.

- Ё Абу Бақр, мудом йўлдасан, Ҳақни ахтарасан. Лекин танинг семиз, бўйинг дароз?

Бу савол моҳиятини тушунмаган жамоат савол бергувчини одобсизга йўйдилар, лекин ҳазрат ҳурматидан чурқ этиб эътироз билдирмасдилар. Ажабки, гўзал жавоб янгради.

- На қилай, қалбим ишқибозлик қилди, таним беҳабар қолди. Агар баданим бу ишқдан огоҳ бўлганида асло семирмас эди.

Райҳон-у анбарлар мушки кенг ҳовлини тутиб, кечки салқин юз-кўзларни силаб-сийпалаётган бир пайтда азизлар суҳбати авжга чиққанди. Етти тандирда қизариб пишган нонларни қўли-қўлига тегмай узаётган новвойларнинг ҳам қулоғи динг, аммо баъзи лутфлар жарангдор эшитилса, айримлари сокинлик қаърига сингиб, фикрлар магзи тўла етиб келмасди.

Тандирлар бўшаб, қайта ўт қаланган маҳал, илмга чанқоқ йигитлар Сиддиқни ўртага олишди.

- Сен Ҳазратни билурмисен? - ҳайрат ила сўради озгин гавдасини хиёл эгиб юрадиган нонвой кизиқсиниб.

Сиддиқ шу чокқача дини исломдан хабардорлигини, бир муддат Куфя шаҳрида Муҳаммад Амин исмли шайх хизматида

юрганини, оғир юк кўтариб, бели шикастлангач, ота-онасининг қистови билан ўз юрти - Ўратепага қайтганини, асли Абу Бакр Шиблий унинг ватандоши эканлигини бировга айтмаган эди. Зотан, авлиёнинг бу қадар мартаба ва шарафга эгалигини ўзи ҳам тасаввурига сигдиролмасди.

- Оғзинга қотган нон солдингму, нега индамайсен, - қистовга олди чўкки соқолли, қирра бурни устида нўхатдек холи бор киши.

Собиқ муллавачча кўз ўнгида она шаҳри Ўратепанинг бири-биридан ҳашаматли иморатлари, шаҳарнинг қоқ биқинидан шовуллаб оқиб ўтган сойи, ям-яшил дарахтлар қуршовида қолган қир-адирлари намоеълашди. Кўксининг анор донасидай парчасида соғинч бош кўтарди. Қани шу топда ҳадди сиғса-ю, баланд кўтарилган уй саҳнидаги чорпоядан жой олган азизу мукаррам юртдошини бағрига босса, унинг дуосини олса. Аммо, бунинг иложи йўқ. Устози қўл қовуштирган зот қаршисига унинг бормоғи ширин орзуси, холос. Лекин, киндик қонинг тўкилган Ватан меҳри ҳам жуда изтиробли кечаркан-да.

- Ҳой Сиддиқ, вақт зик, тезроқ устоз Шиблийдан хабар бер бизга.

Сиддиқ кўзларини юмди-ю, нозик лабларини қимтиб, билганича гап бошлади.

- Мен эс таниганимда Пиримизнинг оиласи Мовароун-наҳрдан Ироққа кўчиб кетишган экан. Бобомнинг айтишича, отаси Юнус қори Аббосийлар халифалигида хос ҳожиблик лавозимига кўтарилган. Падари бузургворидан илк сабоқни олган Жаъфарбек балоғатга етгач, Хайри Нассож исмли авлиё хизматини ўтаган. Кейинчалик Жунайд Бағдодий суҳбатидан файз топган, дейишади. Умрининг йигирма йилини фикҳ асосларини ўрганишга сарфлаган. Ножоиз туюлса-да, эшитганимни ўртага ташлай, Шайх Ҳақ йўлига жонини тиккани, доимо илоҳий шавқ ўтида юргани учун авом халқ уни телбага чиқариб қўйишган.

- Ё алҳазар!

- Ё тавба!

Новвойлар кўрқувдан теварак-атрофга қараб шивирладилар.

- Шундай улуг зотни-я...

- Ҳа, шундай комил инсон ҳам кўп ранж-у - аламларга дуч келган, минг машаққатларни бошидан кечирган. Аммо, ҳақ қарор топган. Алал-оқибат у «Буюкларнинг буюги», «Қавмнинг тожи» даражаларига эришди, эл эъзозини топди. Куфяда таҳсил олаётганимда Абдурахмон Сулабий, Абулқосим Коширий каби азизларнинг шайх Шиблий ҳақидаги нодир ҳикматларини ўз қулоғим билан эшитганман.

Орага жимлик чўкди, бурнида холи бор кишининг чуқур энтикиб нафас олгани эшитилди. У айвон устунига суяниб қад ростларкан, Сиддиқнинг ўнг елкасидан силаб, кафтларини серсокол юзига босди:

- Сенга ҳавасим келяпти, Сиддиқ!

Айни чоқда ичкаридаги гурунг ҳам қозондаги ёғ каби кизиб, барчанинг нигоҳи Шайхнинг файзиёб чехрасига тикилганди.

- Ҳазрат, - деди даврада тасбеҳ ўгириб, суҳбатга жимгина кулоқ тутган азизлардан бири, - сизнингча дўзахий ва жаннатий кимсани фарқлаб бўлурми?

Савол нозик ва фавқулодда қалтис эди. Муршид илк бора бошини кўтариб, савол бергувчига мулойим қараш қилди.

- Билса бўлур! - Кутилмаган саволга кутилмаган жавобни эшитган жамоат бир тебраниб олди.

- Наҳотки, қандай?!

- Бу жудаям осон. Агар дўзахий кишини кўрмокчи бўлсангиз, шу зиёфат соҳибига назар ташланг. Шухрат ва кибр учун бир ҳафтадан буён бор бисотини аямай сарфляпти. Аммо, Худо йўлига бир бурда нон беришга қорни оғриган эди. Агар ўшанда зикналик қилмай, озгина саховат кўрсатганида Ҳақ ризолигига эришармиди...

Билинги, меҳмон икки турлик бўлур. Бири кутилган меҳмон ва уни хушнуд эгиб, кўнглини овлаш-овламаслик ўз ихтиёрингда.

- Иккинчи тоифа меҳмон кимники экан, - сабрсизлик билан сўрашди аҳли издихом.

- Кейингиси кутилмаган - Аллоҳ жўнатган киши...

- Устоз, бу қандай синоат, тушунмадик.

- Ҳеч ким кутмаганида эшик қоқиб кириб келган мўмин киши Аллоҳ юборган меҳмон саналади. Бу меҳмоннинг ризоси Яратганнинг ризосидир. Ихлос - халос, яъни Ўзига эътиқоди зиёда инсон барча таъма, шуҳрат, ғаразлардан халосдир. Риё эса худопарастлик эмас, балки итпарастликдир. Ит учун ҳозир у нозир бўлсанг-у, Ҳақ учун тайёр бўлмасанг, мана шу новвой каби ҳолингга вой!

Шайх индамай жойидан кўзғолди. Жамоат унга эргашди. Катта йўл бошига етганида одамлар занжир халқасидай узилиб-узилиб, охири ёлғиз Пир билан новвой қолди.

- Пирим, йўлдан адашдим, мени махфират қилинг!

- Шайх юзини ўгирмай жавоб қилди.

- Мен сен каби ожиз ва нотавон бандаман. Билки, Роббимнинг марҳамати улуғ, карами кенг, бу ҳикматни ҳеч қачон унутма!

Ҳазрати Абу Бақр Шиблий шу гапларни айтиб, кўздан ғойиб бўлди.

...Нонвойнинг кулоғига Сиддикнинг товуши эшитилди.

- Устоз, ҳеч кимса кўринмаяпти, афтидан адашибман шекилли.

Нонвой ёшли кўзларини артиб, шогирдини бағрига босди.

- Йўқ болам, аслида мен адашган эканман, энди кўзим очилди...

НИШОН

Ул раҳнамои роҳи ҳақиқат, ул орифи асрор, шайх Маъруфи Кархи омонатини Эгасига топширди.

Марҳумнинг жасади совимасидан гўё осмондан ёғилгандай лак-лак одамлар пайдо бўлди. Бу ҳолат шундоққим, Нил дарёси

семириб, ўзанидан тошган-у, дуч келган мавжудот-у - махлуқотни ютиб, наъра тортиб, оқиб келаётгандай.

Саратон ҳавоси дим ва кўнгилини беҳузур қиладиган даражада иссиқ. Қуёш ҳам ҳазрат билан видолашмоқ учун заминга қўнмоқни ихтиёр этгандай. Дарахтларнинг сўлиган, чеккалари ковжираб улгурган барглари котиб қолгандай. Катта кўча бошига қадар от чоптирган тўрт-беш суворий ёрилган, офтоб олган қорамтир лабларини ялаб, эгардан сакраб тушдилар-у, жиловни ён-веридаги ғуломларга тутқазиб, ўзларини азахонага урдилар. Сопол ётқизилган торгина йўлдан икки кохин сездирмай чиқишиб, кўча бошида юзларидаги ридони кўтарган кўйи атрофга олазарақ қарадилар. Сўнг улар ҳам аввалги муқом ила жаноза ўқилгувчи даргоҳга кириб келдилар.

Ҳовли кенг ва сердарахт эди. Унинг этаги суви қуриб битаёзган ирмоққа туташиб кетганди. Ҳар ҳолда Нил ирмоғи тафти хонадон файзини оширганлиги сезилиб турарди. Йўлнинг нариги тарафидаги кучоқ етмас чинор, заранг ва мажнунтоллар сувсизликка дош беролмай қуриётган паллада, бу ховлидаги дарахтлар яшиллигини йўқотмаганди. Муридлар бу манзарани ўзларича қиёслашиб, «Пиримизнинг нафаси қуёш ҳароратини ҳам қайтаради», дейишарди. Ким билади, билгувчи фақат Ўзи. Ахир не-не ибодатгўй кишилар алал-оқибат қалб кўзи очилмай гумроҳликда ўтиб кетадилар-ку. Шу билан бирга бир оғиз сўз, бир амал, биргина хатти-ҳаракати туфайли Ҳаққа етишганлар қанча?! Одамлар бор, Аллоҳни тилидан туширмас, дилида унга жой, меҳроб тайёрламас. Одамлар бор, саждага пешонаси текканида ҳам нафс васвасасидан кутилолмас. Одамлар бор, дуога қўл очишлари ҳамона, қилган ибодати-ю, чеккан риёзати эвазига Раббимдан дунё молини сўрар.

Ҳазрат асло ундай эмасдилар. У ёруғ дунёдаги жамики жонзотга жонини тикканди. Аммо, фақат нафсига ҳокимлик қилолмаганларни ёқтирмасди.

Бир куни суюкли муриди Сирри Сақоти билан дарё бўйида узок қолиб кетдилар. Шом намозини адо этмоқ ваҳҳида

жойдан кўзгалганларида шогирд сездик, устоз таҳорати синган. У кўлига сопол обдастани олиб, дарё ичкарисига чопди. Қирғоқ сиртидаги сув бўталаниб оққани учун у жандасини тиззасига қадар кўтариб, сохилдан анча ичкари кириб борди. Обдастани тиник сувга ботириб, изига қайтди. Қайтди-ю, нафасини ростлаш мақсадида қаддини кўтарди. Не кўз билан кўрсинки, бу пайтда шайх ҳазратлари тупроққа таяммум қилиб улгурганиди.

Юз-кўзлари иссиқдан бўғриққан йигит устозига яқинлашди.

- Ҳазрат, Дажла дарёси пойингизда оқяпти-ку, нечун кутмадингиз?

Жавоб ўрнига одатдаги майин табассум инъом этилди.

Сўнг ортидан шу лутф айтилди:

- Дажлага боргунимча тирик қолажагимга имонинг комилмиди?

Мурид тилини тишлади.

Аслида Маъруфи Кархи каби хушодоб, хушхулқ инсон топилмаса керак. Сирри Сақоти кўнгли суст кетиб, шайхга завқи ортган кезлари:

- Сизнинг табиатингизда Расулulloх саллаллоҳу алайҳи вассалламнинг сийратини кўргандай бўлурмен, - деб юборган эди. Шу заҳоти нуруний чехрадан ёғилган нур сўниб, унинг ўрнини тундлик эгаллаганди. Ана энди бошимда таёқ синади, ҳеч йўқ дилимга ботадиган гап эшитаман, деб турганида устоз шошилмай келиб унинг елкасидан силагани ҳамон ёдида.

- Болам, умр бўйи айтган истиғфор ва тавбаларим ўзининг даргоҳига қабул бўлиб, кошки Пайғамбаримизнинг чин уммати деган саодатга лойиқ топилсам. Тўғри, орзуга айб йўқ, фақат ният ақлга сиғадиган даражотда бўлмоғи керак. Хом хаёл ва ортиқча ўйпарастлик шавқни сўндиради.

Мурид ҳамон обдастани бағридан бўшатмай, ер чизарди. Мурид унинг меҳнатини рағбатлантирмоқ мақсадида кўлларини олдинга чўзди.

- Модомики, биз учун заҳмат чекибсан, бу қайта покланмоқ учун арзирли саъй-ҳаракатдир. Қани сувни куй.

Устоз юз-қўлларини ювиб, оппоқ матога артаётганида кўнглидаги муддаони ўртага ташлади.

- Ҳазрат, жувонмардлик ҳақида Пирингиз Довуди Тойнининг ҳикматларини айтиб эрдингиз. Ўша суҳбат лаззати ҳамон дилимни яшнатгай, таъми димогимдан кетмагай.

Маъруфи Кархи майин қум устига ёвуғини ёзиб, шом намозига қад ростлади. Сирри Соқоти шошиб такбир айтишга тушди. Улар ибодатдан фориғ бўлишгач, шайх боягидай ўлтириб, суҳбатга кўр қалади.

- Ёдингда туг болам, жувонмардлик эр кишининг безаги, либосидир. Усиз бош кўтариб, эл орсига кирмоқдин маъни йўқ. Аллоҳ суйган бандасини шу хислат билан сийлагай.

Билсанг, жувонмардлик нишони уч турлик бўлур. Яъниким, хилофсиз вафо. саволсиз эҳсон, миннатсиз ҳиммат.

Шогирд яна тилини тиёлмай қолди.

- Ўҳ-хў, бу фазилатлар орифлик мақомига яқин-ку?!

Муршид оппоқ соқолини тутамлаб, ўйга ботди. Бу хол анча чўзилди. Мурид шу аснода лутфдан чикқан сўзни оқизмай-томизмай қалбига жойлаш илинжида ҳатто мижжа қоқмай, бутун фикри-зикрини жамлаб, оғиз пойларди. Гўёки, бу даҳандин сўз эмас, марварид сочилур ва озгина лоқайдлик бу жавоҳир қумга сингишига сабаб бўлур.

Ниҳоят лаблар ҳаракатга келди.

- Авлиёлик белгиси қуйидагича таърифлангай:

Биринчидан, бутун фикр-хаёли Аллоҳ бўлса;

Иккинчидан, ҳар бир юмушини Ўзи учун адо этса;

Учинчидан, кўнглининг оройиши ва қарори Ҳақ билан бўлса.

Энди Ҳақнинг бандалари устидаги инояти улдурки, амал эшигини очиб, фойдасиз сўз эшигини ёпгай. Амалсиз жаннатни истамоқ нодонлик, Аллоҳ амрига итоат этмай, унинг раҳматига кўз тутмоқ жохилликдир.

Сирри Соқоти ичидан зил кетди. Ожиз банда бу ўгитларни қулоғига олурми? Қулоққа кирмаган насиҳат юракни ларзага солурми? Юрак жунбушга келмаса идрок уйқудан уйғонурми? Мудроқ киши хушёрлик роҳатини ҳис қилурми? Эҳ-ҳе, кошки бу жумбоқларнинг адоғи кўринса. Асли жўн, оддий туюлган одамизод бунчалар мураккаб, бунчалар сир-синоатли, бунчалар ўзгарувчан бўлмаса?..

...Марҳум билан видолашмоқ учун келган асҳоблар орасига кутилмаганда «ўт тушди». Бу ўт шунчалар тез аланга олди-ки, ҳозиргина жудолик азобига дош бермаётган аҳли жамоат энди ёқавайронлик манзилига яқинлашиб қолдилар. Низо боиси шу эдики, ҳаёт чоғида унинг лутфидан, ҳусни хулқидаги камолидан баҳра олган жухудлару, насоролар, ўзга дин вакиллари, «Маъруф биздандур», деб мусулмонлар билан тобуткашлик талашардилар.

Сирри Соқотий хушёр тортди. Узун ва кенг айвон оралиғидаги кунгурадор суянчикли сўри устига чиқиб, ғанимлик остонасига келиб қолган диндош ва ғайридинларни мурсага келтирмоқ ниятида оғиз жуфтлади. Фикрлари анор донаси каби тўкилиб, тили айланмай қолганида ожизлиги жон-жонидан ўтиб кетди. Ҳолбуки, устози неча бор уни халқ олдида ваъз айтишга чорлаган, лекин хали гўр ва тайёр эмаслигини баҳона қилиб, синовдан қочганди. Мана энди дилидаги икки оғиз омонат сўзни эл-улус ўртасига ташлашга журъати етмай турибди. Аламдан бутун вужуди дағ-дағ титрай бошлади, кўз ўнгини хира туман қоплади, боши ари уясига айланди. Шу таҳлит қаршисида устоз қиёфаси намоёнлашганини кўриб, ўзини ўзга бир оламга тушиб қолгандай сизди. Бу шундай олам эдики, қалбида илоҳий шавқ, тилида муқаддас калом, дилида Ҳақ соғинчи, шуурида Арш сояси зухурлангандай туюларди.

Ўша оқшом ҳам иккаласи ёнма-ён суҳбат қуриб боришарди. Дафъатан Дажла қирғоғига ошиён қуриб, маишат ила машғул йигитларга дуч келдилар. Сархушлик улар учун икки дунё манзилени бир қадам қилиб кўйган эди. Шароб

кайфи ичидаги шайтонга қувват бериб, лафз парҳези бутунлай ёддан кўтарилганди.

- Эй, замона шайхи, бизни дуоибад айлағил, токи фасод ва харом ишларимиз халққа ошкор бўлмасидан дарёга чўкиб кетайлик.

Чиндан-да, улар шундай қарғишга лойиқ эдилар. Аммо, устоз учун бундай жоҳиллик таркиодат саналарди. Кутилмаганда устознинг кенг енгидан чиққан узун-узун бармоқлари ёзилиб, дуога қўл очилди.

Наҳотки?!

Шогирднинг қувваи ҳофизаси қарахтланди. Ҳатто у муршидини тўхтатишга куч тополмади. Эссиз, шундай йигитлар жувонмарг бўлишмасайди...

Маъруф Кархининг ўктам овози дарё шовқинини босиб кетди:

- Илоҳи! Бу йигитларга охиратда ҳам хуш ҳаёт ато этгин!

Кайф-сафодан юзлари бўғриққан жўралар шайхнинг қаршисида халқ мисол тизилишди.

- Бу дуо мағзини чақа олмадик.

Устознинг оппоқ соқоли юзига табассум ёйилди. Қўлидаги асо бирлан олдиндаги йигитнинг елкасига беозоргина туртди.

- Ҳақ таоло сизларни у дунёда маҳфират этишни истаса, бу дунёда тавба таоми ила сийлағай...

Шайх халқани ёриб ўтиб, соҳил бўйлаб юриб кетаркан. ортидан чопиб келган йигитлар унинг қўлини ўпиб, тавба-тазарру ила бош экканларида ҳам йўлидан қолмади.

Сирри билдики, устози бу хатти-ҳаракати ва ҳолати ила шафоат Расули Акрамгагина, иноят ёлғиз Аллоҳга хослигини англаган эди.

Яна бир воқеа унинг хотирасига умрбод муҳрланганди.

Шаҳар ноиби бўлган Маъруфи Кархининг тоғаси ишдан қайтиб келаётиб жиянининг ит билан бирга нон еяётганини кўриб қолди. Ниҳоятда мулзам тортиб, унинг ёнига келди.

- Ҳой йигит, наҳотки шу сенинг ҳамсухбатинг, дастурхонга бошқа одамни чорлашга ор қилдингму? Бу қилмишингдан уялмайсанму?

Жиян тоғасининг киноясига тушунди.

- Рост айтасиз тоғажон, уяламан. Уялганим важхидан шундоқ қилмоқдаман. Нафсимни гапига унаганим учун ҳам унинг шериги ким эканлигини кўрсатиб қўймоқчи эрдим.

Шу пайт дарахт шоҳида сайраётган бир куш йигитнинг елкасига қўниб, олчадай бошини унинг бўйнига яширди.

- Қаранг, Аллоҳдан уялган зотдан бошқалар ҳам уялур.

Тоға бу сир-синоат маъносини билгач, анчагина хижолат тортди.

Яна бир куни Сирри Соқоти муршиди хизматида эркан, бозор атрофида сув сотиб юрган Сақо (сув ташувчи)нинг даъвати эшитилди.

- Менинг сувимдан ичган кишини Аллоҳ ўз раҳматига мушарраф этгай.

Устоз Сақони тўхтатди. Мешдаги илиқ сувдан ичди. Бу манзарани кузатиб турган оломон шовқин кўтарди, Сирри ҳам Пирининг қўлларига ёпишди.

- Нималар қилдингиз устоз, ахир рўзани бузвордингиз-ку.

Кархи ҳазратлари ўзига тикилган кишиларга хуш табассумини инъом айлаб, деди.

- Мен рўзамни бузмадим, фақат Сақонинг дуосига рағбат айладим.

Бу жавобдаги ҳикмат нури кўпчиликнинг қалбидаги гумонни яратди.

Улар гавжум кўчани кесиб ўтиб, баланд пештоқли уйлар қурилган очиқ хиёбонга етганларида бир оз нафас ростламоқ учун дарахтлар остидаги ўт-ўланлар устига ўтирдилар.

- Мен кўпдан хайрат оловида қовуриламман, - деди шогирд устознинг оёқларини силар экан, - Аллоҳим қай хизматингиз эвазига сизни шу мартабага етказди экан.

Кархи ҳазратлари хушфезъл, хушодблиги баробарида кичик кўнгил, камтарин зот эдилар. Шу боис, ҳеч қачон, ҳеч бир

шогирди мурожаатини оғир олмас, сўроқларга эринмай, босиқлик билан тушунча берарди.

- Ўшанда сендан ҳам кичик бола эдим. Ота-онам бошқа динда эдилар. Мени ҳам ўзлари эътикод қиладиган диний мактабга олиб бордилар. Ўша кезлар ўспиринлик даврида тоғам ҳеч кимга сездирмай исломга кирганди. Унинг беш вақт ибодатини кузатганимда вужудимда ҳали ўзим ҳам идрок этолмайдиган ажойиб ҳис-туйғулар жунбушга келарди. Гарчи не сабаблигини билмасам-да, тоғам билан баробар туриб, унинг гўзал хатти-ҳаракатларини кузатардим. Мендаги қизиқишни пайқаган тоғам исломга даъват этарди.

Шу боис ўтпарастрлар мактабига боришдан бош тортганимда, ота-онам мажбуран муаллим кўлига топшириб келдилар. Устозим мени ёмон кўрар, ҳар куни дўппослар, имондан чиқмасам ўлдириб юборишини айтарди. Аммо, баданимдаги калтак излари руҳимга қувват бағишлар, вужудим оғригани сайин исломга эътиқодим ортиб борарди.

Ниҳоят ота-онам холимга ачинди.

- Истаган динингга сиғинавер, - дея розилик билдиришди. Мен Али бин Мусо исмли имом кўлида имон келтириб, таҳсил кўра бошладим.

Кейинчалик ота-онам ҳам Расулulloҳ саллаллоҳи алайҳи васалламга уммат бўлиб, ҳидоятга эришдилар. Шу ҳодиса даражотидан ўзга амалимни билмайман.

Ҳозир устоз кибрдан. такаббурлик сарҳадига оёқ босишдан эҳтиётланди. Аслида унинг тақво, парҳез, ҳидоят бобидаги амаллари, илм талқини ўзи бир дoston.

- Яна бир саволим бор эди, фақат бунисини одобсизликка йўймасангиз...

- Сенинг лафзингдан беҳаё сўз чиқишига ишонмасмен, сўйла?

- Неча йилдирки, юзингиздаги нишон тинчлигимни олур...

Ҳазратнинг мулойим ва сокин чеҳраси жиддийлашди. Узок ўйга толди. Хиёбоннинг қоқ ўртасини кесиб ўтган тасмадай йўлакда икки киши кўринганида шогирд «сухбатимизга халал

етмаса эди», деган ҳадикда уларга кўз тикди. Ҳайрият, йўловчилар баҳайбат ёнғоқ дарахти ёнидан мадраса томонга бурилиб кетишди.

Устоз ҳам муллаваччаларни кузатиб турган эканми, уларнинг қораси ўчиши билан секингина гап бошлади.

- Бу қизиқувчанлигингни биродарим, Муҳаммад Мансури Тусийга ўхшатаман. Бағдодда эканимизда у шу сўроқ билан менга юзланганди.

- Сиз не деб эдингиз, - тоқатсизланди Сирри Соқоти.

- Айтдимки, бу Аллоҳ билан менинг ўртамдаги сирдир.

- Ул зот не айтди.

- Бир кечада юзинг сидирилганини билмагунимча кўнглим таскин топмас. Роббим ҳурмати айтгил, - деди.

- Сиз айтдингизму?

- Ҳа, бошқа иложим йўқ эди, айтдим. Бу воқеа шундай юз берди. Бир куни бомдод намозини Боғдодда ўқидим. Кейин бориб Каъбани тавоф қилдим. Замзам булоғидан сув ичмоқ учун чашма бўйига яқинлашганимда, йиқилдим. Юзим кирилиб кетди, бу нишон ўшади.

Сиррининг рангги оқарди.

- Бир намоз ичида Ироку Шом, Бағдоду Каъбатуллоҳ...

Устоз унинг юзини силади.

- Аллоҳнинг қудрати улуғ, карами кенг, деб шуни айтадилар-да...

Шу топда насронийлар билан мусулмонлар тобут талашиб, бақир-чақир авжига чиқди. Кўрдикки, Сирри Соқоти ҳалиям чорпоя устида тик турибди. Бирдан унинг дили очилди, тилининг жилови ечилди.

- Халойиқ! - деди у оҳ уриб.

Бир зумда ҳаммаёқ ғайритабиий ҳайқириқдан сув қуйгандай жимиб кетди.

- Халойиқ, - яна такрорлади мурид салобатли товушда. Энди унинг виқори ўн карра ортганди, - Сизлар тортишманглар, мен шайхдан эшитганман.

Ул Муҳтарам зот: Менинг жанозам қайси дин вакили олдида турса, мен ўшанданман, деган эдилар.

Не тонгки, шу онда тобут юкори кўтарилиб, мусулмонлар олдида тўхтади...

ГУНОҲГА КАФОРАТ КАЛОМ

Хотами Асом бомдод намозидан фориғ бўлгач, шошиб ўрнидан турди. Одатда унинг тонгги ибодати токи чошгоҳ намозига қадар чўзилар, шунгача оғзига ризо ютмас, кимса бирлан суҳбат қурмас, инсон юзига боқмас эрди. Саҳарги тараддуд хотинини ташвишга солди.

- Бемаврид йўлга отланибсизми, ҳазрат, - деди у остонадан ташқарига чиқмай.

Ҳазрат шошилмай ортига қаради. Бутун умри шу хонадон осойишталиги-ю, шайх хизматида ўтаётган жонсарак заифаси кўзларида хавотир зухурланганини кўриб, икки-уч қадам ортга чекинди.

- Хўп ажойибсан-да онаси, - деди меҳри ийиб. - билурсанки, бу оёқлар мақсадсиз бир қадам босмагай, бу нигоҳлар устоз ва китобдан бошқасини соғинмагай, дил ўзгалар суҳбатини аржуманд этмагай.

Шайхнинг аёли мард ва зукколиги билан ном чиқарганди. Зеро, гувоҳсиз ҳолатларда маҳрами билан баробар мусоҳаба юритмакка шудди етарди.

- Модомики, токча тўла китоб тўлиб-тошиб ётган экан, алалхусус шайхингиз зиёратига отланибсиз-да!?

Хотами Асом хотинининг бемаврид ажин босган пешонасига қўл юбориб, оҳиста силаб қўйди.

- Сенинг зеҳнингга таъриф йўқ. Аммо, бугунги зиёратим юрагимдаги ўт тафтини босишидан кўра яна оловлантирмаса, деган иштибоҳим ҳам йўқ эмас.

- Нега энди, минг етти юз устознинг аввали, деб этагидан тутган Шақиқи Балҳий ҳазратлари наҳотки безовта дил таскинига ярамаса?

Шайхнинг ич-ичига ботган кўзларига мунг кўчди.

- Гап шундаки, ул зот бизларни тарк этмоқчи.

- Қандай?

- Кўнгли яна Каъбатуллоҳни тусайдир. Ўқинч шулким, бугунги суҳбатимиз сўнггиси бўлмасайди. Негадир дилимда осойиш сезмайдурмен.

- Дилингизга боқмоққа ожизмен, аммо нафасни иссиқроқ қилинг, дейишга ҳаддим сиғур.

- Ҳа, сен ҳақсан! Бу каби маҳзунликка асос йўқ. Хўп, мен борай-чи...

Хотами Асом ҳазрат Шақиқи Балҳий ҳузурига кириб келганида устоз сафар тадоригини кўриб, хайрлашув суҳбатини бошлаб юборганди. Мурид охиста бориб, унинг оппоқ этагидан ўпиб, юзига суртди. Сўнг кенг ховли адоғидаги лой супа четига бориб омонатгина тиз чўқди.

- Эй қавм! - сўзида давом этди оппоқ соқоли кўксини зийнатлаган Балҳий ҳазратлари, - ўлик бўлсангиз - қабрга, телба бўлсангиз - жиннихонага, бола бўлсангиз - мактабга боринг! Аммо, агар қул бўлсангиз, қуллик шартларини адо этинг!

Бу лутф шундай кескин ва шиддатли янгради-ки, устоз суҳбатига чанқоқ кишилар кўзларидан шашкатор ёшлар оқди. Хотами Асом ҳам ўзини тўхтатолмади. Унинг калта, мошгуруч соқоли хўл бўлди, вужуди даг-даг титроққа келди. Бу ҳолат унинг учун янгилик эмас, ҳар сафар устоз каломини тинглаганида, ич-ичидан кучли тугён чиқади, аъзойи баданини жунбушга келтиради, ҳар бир сўз юракка малҳам баробаринда, вужудни ларзага солиб, қалбга ўт ёқади.

- Ҳаётим мобайнида қирқ туяга юк бўларли китоб ўқидим. Илло, Аллоҳнинг йўлини тўрт нарсада топдим:

Биринчи - ризққа амин бўлдим; иккинчи - ҳар ишга ихлос билан киришмоқ; учинчи - шайтон билан ёвлашмоқ ва ниҳоят

тўртинчиси - қазони ҳақ билиб, охират сафарига доимо шай турмоқ.

Энди авом орасидан ошкора нидолар эшитила бошлади. Одамлар ўлим шарпаси қанчалар яқин, гўё қош билан қовоқ орасида эканлигини унутиб қўйишганди. Шайхнинг даъвати кўпчиликнинг дил кўзини очиб қўймоқда эди. Шунинг билан бирга, олтинларга менгзалгувчи ўғитларни у қулоғи билан эшитиб, бунисидан чиқариб юбораётганлар ҳам сезилиб турарди. Насиҳат кор қилмаслиги - қалбнинг тош каби қаттиқлигидан нишона. Бу каби кимсалар гарчи кўзини очиб юрсалар-да, ҳақиқатда ғофил ва мудрок ҳаёт эгаларидир. Бундайлар ҳар замонда яшаган. Мана шундай маъвизаларда нажот топганлари ҳам бор, нажот топмаганларининг борар жойи маълум. Шайх ҳазратлари ҳеч қачон ҳеч кимга танбех бермас, сўзининг маъзини чақишга мажбурламас, «калтак билан билим бермас» эди. Аммо, аҳли донишлар унинг суҳбатига эришмоқнинг ўзи катта бахт эканлигини яхши билишарди.

Жамоат ичидан чехраси ой каби ёруғ, қадди адл, қараши бургут нигоҳини эслатгувчи ўрта ёшлардаги киши ажралиб чиқиб, муршидга яқинлашди.

- Эй, Шақиқ ҳазратлари! Бизларни тарк этиб, олис сафарни кўзламоқдасиз. Йўл узоқ ва машаққатли, изн беринг, ўз молимдан сизга нафақа тайинлай.

Навжувон кўзлари саховат чашмасидай кўпчиликка хуш келди, катта-кичик бу таклифни ёқлади. Фақат Балҳий ҳазратларининг юз ифодасида сокинлик ҳукм сурарди. Бу жимлик кўпга чўзилмади, у ўрнидан кўзғалиб, битта-битта босиб, ҳимматли мурид ёнига келди. Худди асосидай қурукшаган қўлини унинг елкасига қўйди, чехрасида алланечук қатъият зуҳурланди.

- Агар сенинг беш айбинг бўлмаса, ҳимматингга розилик билдиргайман. Айтгил, хазинанг ҳамиша бирдай тўла сақланурми?

Жавоб шу ондаёқ қайтарилди.

- Аллоҳ билур!

- Молинг ўғирланмасму?
- Бунга ишончим йўк!
- Ногоҳ пушмонлик дилингда айланмаслигига аминмусен?
- Агар ожизлигимни сезмасам бу саволга «ҳа» дея лутф айтур эрдим.

- Балли, орий, рост сўйладинг. Яна бир савол:
- Менда ёки хатти-ҳаракатимда нуқсонлик илғасанг, мурувватингдан қониқиш қолмагайми?

- Қайдам устоз, одам ҳамиша бир ҳолатда турмас.
- Сўнгги каломимни тингла: Сен рихлатга учсанг, мен озиқсиз қолурманми?

- Асло, ризқ бергувчи мен эмас, Ўзидир.
- Бас, шундай экан, нега Ўзига қаноат қилмай, сенинг қўлингга қарашим керак?!

Навжувон йиқилиб, пирнинг оёғин гардини ўпмокқа чоғланди. Аммо, устоз унинг елкасидан тортиб, ҳаргиз бундай қилмасликка чорлади. Сўнг яна оппоқ соқолини тарашлаб, секингина жамоатга юзланди.

- Болаларим, менинг шундоқ Жанобим борки, барча айбу нуқсонлардан ҳолидир. унинг ҳазинаси мўли, ёмон кўздан ташқари, берганига афсусланмас, ранжиса-да, ризкини узиб қўймас ва албатта, унинг ризолигисиз бир томчи сув, бир ушок нон томоқдан ўтмас... не ғофиллик-ки, ожиз банда шундай паноҳ қолиб, унинг соясига-да, арзимайдиган пойига пойандоз тўшайди, унинг суҳбати вақтини билиб туриб, ердаги аъён гурунгига шошилади, уни унутганига хавотир туймайди-ю, амалдорнинг итига салом бермагани учун риёзат чекади. Ва яна шунча қилғилиқдан сўнг, бошига кулфат ёғдиргувчидан омонлик тилайди-ю, умр, бахт, имон бергувчи шафоатидан умидвор бўлмайди. Ана ожизлик аломати, ана ғофиллик белгиси...

Шақиқи Балҳий тўпланган халойиқ ҳаққига, шуларнинг қатори марҳум қизи Эмина хотирасига дуо ўкигач, ҳеч қаёққа ўгирилмай қолаётган уйига бир карра юз бурмай, худди бир сиқим тошни ташлаган каби осонгина даричадан кўчага чиқди.

Жамоат шайх ортидан шаҳар четигача эргашди, кимдир дод солди, кимдир ўзидан кетди, бошқа бирови ортидан қолмай чопди.

Кўча адоғига етганида, Шақиқи Балҳий содиқ шогирди Хотами Асомнинг пешонасидан ўпиб хайрлашди. Хайрлашди-ю, унинг фаромуш юзидан кўз узолмай узоқ қараб қолди. Сўнг қўлини дуога очди.

- Асом болам, сени Аллоҳ ўз паноҳида асрасин, хизматингдан мингдан-минг розиман, илло сен ҳам рози бўл!

У шу лутф ила шогирд қўлидаги тугунга қўл чўзди. Аммо, Асом тек тураверди.

- Дилингда не ғалаён хуруж қилур?

Мурид илк бора бошини кўтариб, устозга тикилди.

- Не гуноҳим бор-ки, мени аро йўлда қолдириб кетмоқдасиз.

Балҳий ҳазратлари асоси билан унинг елкасига енгил зарб урди.

- Қандай муршид-ки, муриднинг илкидан ушлаб, ҳақиқат манзилига қадар элтиб кўюр. У ҳолда сўқмоқ машаққатини ким тортур. Муршиднинг вазифаси мақсад ва манзилни англатмоқ. Унга қай тарафдан бориш ҳар кимнинг қудрати, сабр-бардоши ва Аллоҳга таваккулига боғлиқ.

Шогирд бу сафар ён берди-ю, бироқ тугунни қайтаришга шошилмади.

- Менга насиҳат айтинг?!

Бу пайт қуёш терак бўйи кўтарилиб, оёқ остидаги тупроқ қиздиришга ўтганди. Аммо, пири комилларнинг ялангоёқлари на иссиқ ва на совуқни сезмас, улар ғавс ҳолатида эрдилар.

Шақиқи Балҳий йўл четидаги катта тошга кўз ташлади. Шогирд қўлидаги тугунни заранг шоҳига илиб, эгнидаги жандасини ечиб, тош устига тўшади. Пир индамай ўтирди. Ривоятни бошларкан, худди мизғиган каби қабоклар учига илинган қошлар бир-бирларига қовушдилар.

- Бир замонлар қаҳри қаттиқ золим подшо юртни бошқарган экан. - дея ҳикоясини бошлади устоз, - у ўз халқини

эзиб, руҳини синдириш учун кўз кўриб, кулок эшитмаган хурмача қилиқларни ўйлаб топаркан. Одамлар унинг дастидан қутулиш йўлларини ўйлашаркан-у, аммо осмон узоқ, ер қаттиқлигидан чорасиз қолиб, пичоқ суякка кадалса-да, золимнинг зулмига чидаб яшашаркан.

Ниҳоят хукмдорнинг қазоси яқинлашиб, совуқ ўлим шарпаси дилига ғулу солганида, юрагини ваҳима эгаллабди. Йўқ, у ўлимнинг чорасизлигини биларкан. Уни вафотидан сўнг одамлар раҳмсизликда айблашларидан кўрқаркан.

- Болам, шундай катта салтанатни сенга қолдирыпман, - дебди у тўшакка миҳланиб ётганида, - васиятим шуки, ўлимимдан кейин халойиқ мени яхши одам экан, десин. Агар шу ишнинг уддасидан чиқолсанг, сендан розиман.

Дафн маросимидан кейин, валиаҳд юрт ахлини бир майдонга тўплаб, шундай ваъз айтибди:

- Эй, гумроҳ бандалар, сизлар неча йил-ки, отамнинг кўнгилчанлиги, раҳмдиллигидан фойдаланиб яшадингиз. Бечора отам азбаройи элга эшлигидан майитни деразадан чиқаришга буюргандилар. Менинг ҳукмим қатъий: бугундан бошлаб, жасадни мўридан чиқарасизлар, кимки ҳукми бузса, моли талонда, боши арқонда.

Оломон бу гапни эшитиб, ҳайратдан ёқа ушлабди:

- Э воҳ, чиндан ҳам аввалги подшоҳ адолатли экан-у, билмабмиз-а!

Ушбу ҳижрат аввалида халифа Хорун ар-Рашид мени саройга чақирди. Узоқ суҳбатлашдик. Ва билдимки, унинг фазилатидан олимлар баҳра, мўминлар нажот, динимиз қувват олгай...

Хотами Асом халифалиқдан олисда юришни ихтиёр этгани ваяидан устоз эҳтиёт битигини сўйламоқда эди. Шогирд эса шу топда бошқа ўй оғушида паришонлик либосига бурканганди.

- Дилинг равшан тортмаганини кўнглим сезмоқда. Аммо, бу ҳикоят мағзини чак, сабоғини унутма.

Табиатан шиддаткор шогирд яна пирини суҳбатга етаклади. Мақсади, унинг ўғитларидан баҳра олиш эди.

- Устоз, дилим ёришгани аллақачон эрди, бироқ маънавий зиёфатингиз чанкоғи асло босилмайдур.

Тиззалари орасидаги урпоқ мисол майин тупроққа термулган Балҳий ҳазратлари ёнбошига ўғирилди. Мутлақо кутилмаган савол берди.

- Бир куни Ҳижозга бордим. Устозим Иброҳим Адҳамни йўқладим. Дарё бўйидаги савмаада ибодат ила машғул эркан. Анчадан сўнг саломлашдик.

- Тириклик қандай, - сўрадим.

Иброҳим Адҳам деди:

- Топсам, шукр қилурман.

- Топмасангиз-чи?

- Унда сабр этагидан тутурман.

Ёш эканман, ўйламай-нетмай оғзимдан шу гап чиқибди.

- Бизнинг Балх итлари ҳам шундоқ!

Айтилган сўз - отилган ўқ. Лабимни тишладим, қон оғзимга тўлди. Дастрўмолимга туфладим.

Устоз сўради:

- Сиз нима қилурсиз?

Дедим:

- Топсам, эҳсон, топмасам, шукр!

Шунда пирим ёнимга келиб, пешонамдан ўпди.

- Кечир, асли устоз сен экансан!

Бу гапга узоқ йиғладим, у юпатди, кейин иккимиз тонгга қадар ибодатга машғул бўлдик.

Шақиқи Балҳий шогирди қўлидаги тугунни олиб, қаддини ростлагач, кўрди-ки, мухлислари ҳали тарқамабди. Аксинча, ҳамма устоз ўғитларини бутун вужуди билан тингламоқда. Шу аснода одамлар сафидан бир мўйсафид секин юриб, унинг қошига келди. Ўз-ўзидан тиззалари букилиб, ерга юзтубан йиқилди. Хотами Асом унинг қўлтиғидан ушлаб турғазди. Нуроний кимсанинг ранг-рўйи заъфарон, чехраси хоргин ва ташвишли эди.

- Эй пири комил, ҳаётим гуноҳлар ботқогида кечди, энди кўзим очилди. илло тавбага тиз чўқмоқдаман.

Устоз сукутга чўмди. Бир оздан сўнг сўради:

- Шу пайтгача қайларда эдинг; кечикибсан!

У кимса кўз ёшини артиб, важ айтди:

- Кечикмадим, вақтида келдим.

Пир қовоғини уйди, хассаси билан тупрокни чанглатди.

- Даъвоингни тушунмадим, очиқ сўйла.

Нуронийнинг юзи офтоб мисол ёришди.

- Ҳамонки ўлмасимдан олдин келибманми, демак, Кечик-мабман.

Шақиқи Балҳий рўпарасидаги хокисор мўйсафидни бағрига босиб, пичирлади.

- Яхши, каломинг гуноҳингга кафорат бўлсин, хуш келибсан. - Сўнг у яна шогирдига юзланди:

- Сен олган сабоқлар ичида энг ибратлиси, шу. Бу воқеани сира унутма!

Устоз индамай, ортига ўгирилиб, адоғи кўринмас сўқмоқдан илгарилаб кетди. Балхликлар то қораси кўринмай қолгунича ундан кўз узмай, армон билан кузатдилар...

Абу Али Шақиқи Балҳий Иброҳим ўғли шиаларнинг еттинчи имоми Мусо ал Козимнинг шогирди ва суюкли сафдоши 177 ҳижрий йили Насаф яқинида фитна туфайли ўлдирилган. У тариқатда Иброҳим Адҳам йўлини тутган азизлардан эди.

ОФИР ЖУМБОҚ

Ҳамдам фермер кўзининг оқу қароси, ёлғиз ўғлига тўй қилиш тараддудига тушди. Аллоҳ уни бойликдан қисмади, ёр-дўстлари бисёр. Фақат ўзи кутганидай серфарзандлик насиб этмади. У шунисига ҳам шукр қилди. Бу дунёда тирноққа зор ўтаётганлар қанча.

Фермер тўйни доврўғли ўтказиш учун ўзича режалар тузарди. Аввалига етти жойга дошқозон осмоқни ўйлади.

Бирок, тезда бу фикридан қайтди: Шу маҳалда овқат билан бировни лол қолдириш қийин. Пойтахтдан «юлдуз» санъаткорларни чорлаш нияти ҳам дилига таскин бермади. Одамлар бир эмас. Ўнлаб артист чақириб тўй ўтказяпти. Шунда кўшниси Карим хожи жонига оро кирди:

- Яхшиси, исломий машварат уюштиринг,- деди у фермернинг юрагига ўт ёқиб,- бу билан юртнинг раҳматига эришасиз.

Таклиф унга ёқди. Тўйдан бир кун илгари ҳожилар ва таниқли уламоларни уйига таклиф қилиб, Хатми Қуръон ўқитди. Маросимда кишлоқ аҳли ҳам қатнашди.

Аввалига суҳбат қовушавермади. Шаҳардан келган уч-тўрт меҳмон қаердан қанча боғ, қанча бино сотиб олишгани-ю, яна қанчасига харидорлиги тўғрисида гапиришиб, ҳеч кимга гап бермасди.

- Ер ҳам кўчмас мулк,- деди тўридан жой олган кулранг чопон, баҳмал дўппили озғин киши атрофга олазирақ қараб,- ҳозир шошилмасак, эртага ҳамма нарса толмон бўлиб кетиши тайин. Ахир, фарзандларимизга нимадир қолдиришимиз керак-да.

Унинг фикрини бурчакда тасбеҳ ўгириб тинглаётган серсоқол, бодомқовоқли, басавлат киши бош ирғаб тасдиқлади.

- Ота-боболаримиз барака бозорда дейишган. Бирок ердан гиёҳ унмаса, бозор мазорга ўхшаб кетмайдими? Тўғри айтдингиз ҳожим, иложи борича ер олган маъқул.

Шу маҳаллалик Эргаш қайсар бўлиб, хоббони гапни жини суймасди. Бетга чопарлигидан уни нозик меҳмонлардан четроқда туришини маслаҳат беришарди. Иттифоқо, бугун катта уй пойгагига жойланган экан. Амру-маъруф ўрнига дунё ташвишларидан сўзлашаётган ҳожиларнинг ўзаро мулоқоти унинг гашини келтираётганди. Шу боис бошини дастурхондан кўтармай, баланд овозда лўкма ташлади.

- Тақсирлар, ташқарида насихат эшитсак, деб турган биродарларимиз бор эди. Ё биз - омилар «насихат» шу эканлигини билолмаяпмизми?

Ҳамма донг қотди. Яхшиям келди-кетди билан андармон юрган Ҳамдам бу совукликни сезмади. Эргаш қайсарнинг киноясидан сўнг, уламолар ҳам жонланишди. Улар суҳбат фурсати етганлигини англаб, оҳиста гап бошлашди.

- Инсон туғилганидан то умрининг охиригача уч хавф таъқибида яшайди,- деди боядан буён кўзларини ярим юмиб, олди-қочди гапларга эътиборсиз ўтирган оппоқ саллали, юзлари мулойим, истараси иссиқ нуроний, қўлига овоз кучайтиргични олар экан.- Бу хавфларнинг биринчиси нафс, иккинчиси шайтон, учинчиси жоҳилликдир.

- Наҳотки нафс шайтондан ҳам устун саналса,- бояги озғин киши домлани дарров тилидан тутмоққа уринди.

Ўтирганлар бутун вужуди кулоққа айланиб, жавобни кутишди. Домла ҳолатини ўзгартирмай, оҳиста сўзлади.

- Шундай таксир! Илло Яҳё ибн Муоз раҳматуллоҳи алайҳ «Нафснинг бир соатда қилган ишини қиркта шайтон эплай олмас» деганлар.

Бу лутф эмас, бамисоли бояги гурункашларга отилган ўк эди. Ҳар ҳолда издиҳомдагилар шундай иштибоҳга боришди. Бурчақдаги семиз меҳмон домланинг ўзини нишонга тўғрилади.

- Шундай дейсиз-у, ҳозир нафсини ўйламайдиган одам борми? Бир қарасангиз, ҳамма талвасага тушиб қолгандай. Оғзингизни очиб турсангиз, қошингиз остидагини бошқаларга олдириб юборасиз. Ёки фикрим нотўғрими?

Шубҳасиз, бу мулоҳаза тарафдорлари ҳам топиларди. Бироқ, аксарият ҳалол, самимий кишилар уламанинг ён бермаслигини кутишаётганди.

- Сиз нафсини семиртириб, унга кучи етмай қолган ғофил бандалар тўғрисида сўйлаясиз,- деди уламо иложи борича овозига майин тус бериб,- улуғлар, соғлом тафаккурли кишилар эс таниганидан нафсни улфат, дўст эмас, ўзларига қаттол душман деб билишган. Авлиёлар Султони жаноби Ғавсул Аъзам пиримиз ҳам ҳар нафасда «Ё Раббим, мени нафсимдан халос айла!» дея илтижо қилганини билмасмидик. Малик бин Динор исмли шайх қирк йил хурмо емаган экан. Кунларнинг

бирида Басра шахрига борибди. Бозорга янги хурмо чикқанини кўриб, кўнгли шу мевани тусабди. Шайх нафсига хитоб қилиб: «Эй нафс, англагил, шу хурмони есанг, оёқда қолурсен, емасанг бош бўлурсен»- деган экан. Ана шундай, нафс ҳам худди ёш боладай, мудом тарбияга муҳтождир.

Сухбатга озгин меҳмон аралашди.

- Сиз орифлар ҳақида мисол келтиряпсиз. Ахир, ҳамма ҳам авлиё бўлавермайди-да.

Уламо «нодонга жавоб сукут» деганларидай, индамади. Унинг ёнидан жой олган қирқ ёшлардаги қорасоқоли кўркам юзига ярашган йигит жамоатга узрли боқиб, сўзламоққа изн сўради.

- Ҳар бир инсон вужудда орифликка доҳил аъзоси яшагай. Афсус, биз билиб-билмай кўл урган гуноҳларимиз боис ўша покдамон нуқталаримизни «махв» этиб бораверамиз. Ҳолбуки, биз айнан ўша ҳилқатларни жонлантириш, улғайтириш мақсадида дунёга келган эдик. Ёруғ оламга келган зотларнинг орасида бу дунёга ташрифидан муродини унутган кимсаларгина нафсига асир тушиб қоладилар. Боязид Бастомий Яратган Эгамга нола-ю фигон чекиб, муножот айлабди: «Ё Худовандо, даргоҳингга нечук боргайман, жамолингга муштоклигим давоси қандай?» Ўша онда нидо келибди:

- Нафсингни уч талоқ қил!

Нафсини суйган шахс фикри бузуқ аёлини эркалатган эр холидадир.

Муқояса дағалроқ чиқди. Уламо ер остидан шогирдига қараб кўйди. Йигит тилини тийди. Устоз шогирднинг сайқалланмаган фикрига зеб берди:

- Абдулқодир бу ташбеҳи ила нафсининг нақадар жилвали, ўйноқи, эс-хушни ўғирловчи ва айни чоқда маккорлигига нисбат бердики, бу барчамизнинг қувваи ҳофизамизга ўрнашмоғи зарур. Абу Сулаймон Дароний айтади: «Ҳар нарсанинг дарди бор. Кўнгиладарди кўп емоқликдир. Ҳар кимки кўп еса, унга олти бало келгай: Биринчиси - ўқиган намози тотини билмас; иккинчиси - унутувчан бўлгай; учинчиси -

тўқлиги касридан шафоати озаяр; тўртинчидан - танбалликка рағбати кучаяр; бешинчидан - шахвати ғолиб чиқар; олтинчидан - мусулмонлар мачитга борса, у хожатга югурар. Яна шуниси ҳам борки, тўқликда очлик хавотири, очликда тўқлик умиди яшар. Жунайд Бағдодий нафсга зулм дилга таскин бағишлайди, деган эди. Шайх Абу Хафс эса ўз нафсидан кутилган валийлик мақомига эришади, дея марҳамат қилганди.

Навқирон йигит суҳбат аҳлига зимдан назар ташлаши баробарида, бу ўғитлар ташна қалблар чанқоғини босяптими, ёки тошга сепилган сув каби беҳуда кетяптими, шу иштибоҳга ойдинлик киритмоқчи эди. Ҳар ҳолда машварат мавзусидан кўпчиликнинг мамнунлиги, руҳий озуқа таассуротида масрурлиги, юзларида ажиб бир нур зуҳурланаётганлиги сезилиб турарди.

Уламо лутфидан сўз эмас, бамисоли дур ёғилаётгандай эди. Ҳар ҳолда катта хона, очиқ айвондан ташқари, кенг ховлига тикилган зангори соябон остида ўтирганлар ҳам бу улуг зот каломини интиклик билан тинглашаётганди.

- Умр бўйи нафсини хумда саклагандай ҳаёт кечирган Саҳл бин Абдуллоҳ нима дебди денг,- суҳбатини давом эттирди домла,- кунда бир марта таомланмоқ сиддиқлар иши, икки марта емоқ мўминлар амали, уч марта тўймоқ ҳайвонлар қилмишидир. Бир замонлар шайх Аҳмад Ҳарб ибодатдан турса, онаси қовурилган қушни косага солиб кирибди.

- Болам, бу қушни ўзим парваришлаганман, гумонга бормай, еб ол!

Аҳмад Ҳарб жавоб берибди:

- Эҳ онажон, бу қушингизни бир марта қўшнининг томига қўнганини кўрганман. Шунинг ўзи шубҳа туғдирмайдими?

Қаранг, қандай гўзал ахлоқ, шундай эмасми? Курраи заминда яшаб ўтган авлиёларнинг улугларидан бири Абу Туроб Нахшабийдир. У биёбонда кезар экан, кўнгли бир бурда нон билан икки дона тухум тилайди. Шу заҳоти атрофдаги қишлоқдан мол ўғирлатган одамлар чиқиб келиб, уни таёк

билан савалайдилар. Шу пайт бир отлик шайхни таниб, одамлар хужумидан кутқаради.

- Эй аҳли Наҳшаб, ахир бу сизлар этагини ўпишга орзуманд авлиё Абу Туробку!

Оломон тиз чўкиб, улуг зотдан кечирим сўрайди. Шунда шайх:

- Сизлар мени эмас, нафсимни жазоладинглар. Таёк инсонга хузур бағишлашини энди сезишим,- деб жавоб берган экан.

Албатта, ожиз бандамиз, дунёда яхши яшашни хоҳлаймиз. Аммо, бой-бадавлатлик нечоғли жозибали туюлмасин, бу мақомнинг шунга яраша амал ва синовлари борлигини сира унутмаслигимиз лозим...

Ибратли мажлис тугади. Зиёфат ҳам адоғига етди. Эргаш қайсар фермернинг қистови билан дастурхондаги ноз-неъматларни йиғилганларга тарқатди. Фақат устоз ва шогирд бу илтифотга миннатдорлик айтишиб, ташқарига курук чиқишди.

- Устоз,- деди Абдулқодир машинада жимгина ўй суриб келаётган ҳазратга бокиб,- шунча амру маъруфдан кейин одамлар тугун-бўғчалардан юз ўгиришармикан, деб хаёллагандим...

Домла шогирдига нигоҳ бурди.

- Абдулқодир болам, не сўрайдирсен, олтмиш йилки, бу жумбоқ сирини ўзим ечолмайман-ку, ожиз бандани бу таҳлит сўроқлар билан қийнайсан-а...

Шогирд ҳижолат тортиб йўлига қаради. Манзил ҳали узок эди.

СЎНГГИ САБОҚ

Ҳижрий 238 йилнинг Зулҳижжа ойида шайх Хотами Асом хасталаниб, тўшакка миҳланиб қолди. Аммо у шу ҳолатда ҳам ибодатини қанда этмас, қалин, қуюқ қошлари остидаги қатта-қатта кўзларини юмганича тасбеҳ айтишдан тўхтамасди. Не

ҳолки, шундай узлатга чекиниб, на бирон қавм-қариндоши ва на суюкли муридларидан бирини ёнига қўйишга изн бермасди.

Қош қорайган маҳал кўнгли бир бўлак хурмога суст кетди. Ёши ўтиб, белидаги мадор тарк этса-да, эрининг хизматини ибодат деб билган хотини исталган неъматни олиб кирди. Хонтахта устидаги сопол товоқчага қўйиб, шайхга яқинроқ сурди.

- Олинг хоҷам, муридингиз Аҳмад келтирибдур. Шояд малҳам ўрнида ўтса...

Бемор кўзларини ярим очиб, шолча устига тиз чўккан кампирига тикилди.

- Илоҳим менинг умримни ҳам сенга берсин!

Хотини чурк этмади. Ажойиб, бўлак маҳал бу лутфи учун адабини берарди. Ҳа, худди айна навқиронлик пайтидагидай. Ўшанда ҳам лафзига эътиборсиз сўйлаган, кейин пушмон отида чарх уриб эзилган эди.

У дамлар жудаям олисда қолиб кетди. Хотиралар ҳам хира тортди. Аммо, ўша воқеа ҳамон кечагидай ёдида.

...Хотами Асомнинг дилдаги орзуларидан бири шахидлик мақомига эришмоқ ва шунинг шарофати ила Ҳақ дийдорини кўрмоқ эди. Баҳорнинг таровати сўниб, жазирама ёз бошларида мусулмонлар ғазотга чақирилди. Бу Хотамнинг орзуси ушалиши учун қулай имконият эди. Аммо, елкасида огир масъулият борлиги ваҷидан анча вақт мулоҳазага берилиб, уйдан чиқолмади. Бу масъулиятнинг бирламчиси устози Шақиқи Балхий арвохи ва бош муриди Аҳмади Хадравийнинг розилигисиз урушга кетолмаслиги эди. Инчунун 177 йили Насафда фитна қурбони бўлган Балхий ҳамиша зулмда залолат бор, деб огоҳлантирарди. Ёш Аҳмад эса табиатида анчагина шижоат, жангарилик сезилиб турган устозини ғазовотдан қайтаргани-қайтарган эди. Ана шу андишалар боис ёши ҳам элликка яқинлашди, аммо юракдаги ўт, олов сўнмади. Бу сафар ҳар қандай иштибоҳни четга суриб, лашкарга қўшилмоқ тараддудига тушди.

Жанг аслаҳаларини тақиб остонага чиққан Хотам (Қуддиса сирриху) ҳовли этагида кир юваётган жуфти ҳалолини ўзига чорлади. У кўлини этагига артиб эрига пешвоз чиқди.

- Мен тўрт ойлик сафарга отланурмен!

Ҳазратнинг аёли замонасининг солиҳа ва зоҳири каромат соҳибаларидан саналарди.

- Ҳижрат муборак бўлғай,- деди у бошдин оёқ эрига синчков нигоҳ ташлаб.

Соҳиби вали хиёл жиддий тус олди.

- Кўрадирсанки, мен ҳижрат эмас, ғазоватга боргаймен, ҳар нега етган зехнинг наҳот шунга қолганда оксайдир.

Ҳадича унданда юқори викорли тусга кирди.

- Моҳият қайга бормоқда эмас. не ваядан сафар исталғонида.

- Менинг мақсадим сенга аёндур.

- Орий, рост. Аммо, ўзигачи? Валийлар илкида қилич ўйнағонидин, қалам жилва қилғони афзал эмасму?

Хотами Асом бир фурсат иккиланишга ўзида рағбат сезди. Ва лекин бу истакни ожизлигига йўйиб, суҳонни кесди:

- Ҳай майли. Тўрт ойга қанча нафақа тилайдурсен?

Ҳадичанинг ингичка қошлари учмоққа ҳозир қалдирғоч қанотидай хиёл чимирилди.

- Аввал бир масалага ойдинлик киритмоқ лозим. Айтчи, сен ризқ улашгувчимисен ёки ризқ сўрагувчи?

- Иншооллоҳ, бандаи қулдурмен.

- Ундоқдирким, менинг ризқим сенинг қўлингда эмас, жаноби Ҳақнинг қўлидадур.

Хотам (Қ. с.) шу жавоб адоғини кутмай, қўлини дуога очиб, жуфтига имон ва ризқ сўради. У кетгач, суҳбатни тинглаб туришган кўшни хотинлар дарвозадан кириб келишди. Ҳадичага таъна-ю, дашном сўзларини отишди. Шунда оқила аёл бир жумлага жаҳоний мазмун сингадирган жавоб айлади.

- Ҳеч маҳал тилагувчидан ҳам тилайдиларми. сизлар ноҳақдирсизлар. Сўраш фақат Ўзидан.

...Мушриклар билан олишув осон кўчмади. Тоғлар этагидаги кенг дара ўликларга тўлиб кетди, қонлар дарё каби окди, ох-воҳлардан дўзаҳ ваҳми келарди.

Хотам ҳазратлари ғазотда бир давангир кофирга дуч келди. Боши туянинг калласидай, укки кўз, бурни мушт каби важоҳатидан шер хуркадиган бу ғайри филдай кучли эди. У Асомни ерга узала тушириб йиқитди, белидан ханжарини олиб, азод кўтарди, ўкдай йилтираб учиб келаётган тиғ нақ томоққа қадалиш арафасида таққа тўхтади. Душманнинг шокосадай кўзлари катта очилди. У орқасига ўгирилишга улгурмай, шундайгина ёнбошга йиқилди.

Ранги-қути ўчиб, шаҳодат келтираётган шайх ҳам не сир содир бўлганини билмоқ учун жонҳолатда ўрнидан турди. Турди-ю, кўзларига ишонмай, лол бўлиб, тик қотди. У дара ён бағридаги яккам-дуккам саксовулзор ичида камондан пайкон отган Ҳадичанинг қиёфасини илғаб олганди. У эс-ҳушини йиғиштириб, ўзига келганида, хотини аллақачон кўздан ғойиб бўлганди. Аллоҳнинг валиси бу ғайбдан эканлигини англаб, Яратган зотга ҳамд-санолар ўқиди...

Палос ғичирлаб, Ҳадича момо ўрнидан оғир кўзғолди. У энтикиб нафас олаётган хожасининг аҳволига ачиниб, дили оғриди. Шундай улуғ зот ўз касалига ўзи шифо тополмаса-я. Мана шу иштибоҳ хаёлига келган заҳоти беморнинг лаблари ҳаракатга келиб, нимадир айтди. Аммо, неча кундан буён туз тотимаган, ризо ютмаган лабларнинг кўғишмаётганлиги туфайли лутф маъносини уқолмади.

- Менда хасталик не қилсин,- бу сафар сўзлар дона-дона чикди,- наҳотки тушунмадинг, менинг юрагимда Ҳақ муҳаббатидан бўлак заррача гард, заррача дард йўқ хотин.

Момо сополчадаги хурмолар эсига тушиб, эътиборни унга жалб этмоққа шайланди.

- Кўнглингиз хурмо тусаб эрди?

- Ҳа, кўрдим. Кўрган заҳотим нафсим қонган. Асли шундай бўлмоғи керак. Биз ожизлигимизга бориб, кўриш билан қаноатланмай, албатта қоринга тушурмоқни ўйлаймиз.

Билмайдурмизки, қорин тўйғони, ақлни камайишига сабаб, билъакс унинг очлиги ақлни тўйдиур.

Шу аснода ташқаридагиларнинг хай-хайлашига қарамай жулдур кийимли, озгин, кўзлари киртайган, қўллари худди саксовулни эслатадиган муфлис (камбағал) киши кира солиб, ҳазратнинг оёғига йиқилди.

- Сендан хафамасмен,- деди Хотам (Қ. с.) ётган жойидан,- ибодатинг йўғ-у, риёзатинг бор...

- Менга намозни ўргатинг ҳазратим. Гуноҳларимни Аллоҳдан сўрашни билдиринг.

- Мана бу бошқа гап,- ич-ичидан севинди бемор,- энди кўшнидан кўнглим хотиржам бўлур. Яхшилаб кулоқ сол: «Аввал таҳорат ол. Сиртингни сув билан, ичингни тавба билан покла. Сўнгра мачитга бор. Каъбани икки қошингни орасида, Азроилни орқангда, жаннатни ўнг томонингда ва дўзахни чап томонингда, сирот кўпригини оёғингнинг остида, деб фараз қил. Ҳаммадан ҳам кўра, кўнглингни Ҳаққа бер ва Ҳақни ҳозир деб бил. Унинг азамати ила такбир айт, кўркуви ила ўтир, ҳайбати ила Қуръон ўқи, тазарру ила рукуъ қил, тавозе ила сажда эт ва зорилиг била таҳиййат ўқи ва Аллоҳга салом бер! Иншааллоҳ, кабул бўлгай...» (Тазкирот ул авлиё)

Бу пайт кўшни ўзини тутолмай додлар, йиғи аралаш «нега нажот истамай кўрлик қилдим» дея нола чекарди.

- Кўзларингдан оққан ҳар томчи оддий ёш эмас, қалбингга чўккан қора курумдур ва албатта тез орада дилинг тиниқ ойна каби сийратингни намоён этур. Энди бор, бу ерда сенга ҳожат йўқдур...

Кўшни эзилиб-эзилиб йиғласа-да, ички бир енгиллик билан ташқарига чиқди. Бемор ҳолсизланиб, яна кўзларини юмиб олди. Бироқ, уни уйку элтмади. Аксинча хира хотиралари ойдинлашиб, бундан йигирма йил илғари масала сўраб кирган паразан (кекса, офтодахол) кампир кўз ўнгида гавдаланди. Сухбат орасида меҳмон қорнидаги елни тутолмай қолиб, қаттиқ хижолат исқанжасига тушди. Хотам (Қ. с.) бу ҳолни сипоришланинг энг ишончли ва оғир йўлини танлади.

- Онажон, билмайсизму кулоғим огир, каттиқрок гапиринг!
Кампирнинг рангига қон югурди.

Шу билан бирга унинг кейинчалик ҳам ўсал бўлмаслиги учун Ҳазрат ўн беш йил (то ўша кампир вафот этгунча) одамлар орасида ўзини карликка солиб юрди.

Ажабки, ўшанда бечора онахон анча жиддий иддао билан кирган экан. У сўрадики, мўмин ила мунофик қай тарзда фарқланур? Асомнинг жавоби хануз ёдида: «Мунофикнинг нишони улдирки, дунёга ҳирс билан ёпишгай, манъ ва наҳйда шак этгайлар, садақани риё билан бергайлар. Мўминнинг нишони улдирки. неки берса Ҳақ учун бергай, барча амалларини Ҳақ учун қилгай...» (Тазкирот ул авлиё)

Одамнинг табиати ажойиб. У ким ва қандай кимсалигидан қатъи назар умрининг интиҳосида яхши ва ёмон воқеликларни кўз ўнгидан ўтказиб олади. Гўё синовга тайёрланаётган талабадай. Фарқ шуки. талаба имтиҳондан ўтса, ўқишни давом эттиради. Одам боласи сиротдан ўтолмаса, тамом. Бу ёғи интиҳосиз азоб, ҳадсиз қийноқ... (алҳазар).

- Аҳмади Хадравийа уч кундан буён остонангизда мунтазир. Нега дийдорлашувдан бенасиб этадирсиз?

Хотам (Қ. с.) индамади. У ҳамон ўз олами узра фарқ эди.

- Хўп, шогирдингиздан бир хатолик ўтгандир, қўшни қишлоқлик новвой зиёратингизга умид боғламиш.

- Айт кирсин!

Бу хитоб адоғига етмай пойгакда қулоқ тутиб турган ўрта яшар одам қўлида бўғча кўтариб кирди. Қўлидаги нарсани хонтахта устига қўйиб, ўзи ортга чекинди. Индамай бориб, ҳазратнинг этагини ўпди. Бемор пичирлаб, унга дуо қилди. Новвой тезда чиқиб кетди. Унинг ортидан қараб қолган Ҳадича момо ўз ҳайронлигини яширолмади.

- Умр бўйи сиз билан яшаб келаяпман. Шу дамгача кимсадан нарса қабул қилмас эдингиз.

Шайх хотинига қараб «ўрнимдан тургиз» дея ишорат билдирди. Ёстикка суяниб, белигача ёнбошлагунча нафас

олиши кийинлашди. Ўзи ҳам анча уринди. Нафаси равонлашгач, бояги мавзуга қайтди.

- Сен унинг юзига боқдингми?

- Йўқ.

- Мен бу чехрада маъни топдим. Нарсасини қабул этмоқликда ўзимнинг хўрлигимни ва унинг азизлигини кўрдим. Агар олмасам, акси бўлур эрди. Шу боис унинг азизлигини ўзимнинг хўрлигимдан устун қўйдим... Эҳ хотин, кўнгил беш турлидур: Биринчиси- ўлик, иккинчиси- хаста, учинчиси- ғофил, тўртинчиси- уйғоқ, бешинчиси- тирик. Орифлар буларнинг барчасини билур. Новвойнинг қалби уйғоқ эди.

Вале руҳи тирик зотлар ҳам кўп бу оламда. У зотлар қалби уйғоқ кишилар учун мисоли саратонда соя, уммонда қоя, офатда нажот. Афсуски, ўзлари кўпинча хору-зор, бир илик дилга интизор.

Мана Аҳмадбек шогирди... Шому Сом, Мовароуннаҳру Хуросонда у каби олим кам топилур: Илми қилич, нафси ўлик, табиати халим. Ўша халимлиги боис Балх подшоҳи қизи Фотимани никоҳига берди. Аввалига оёқ тираган йигит устози сўзини қайтармади, розилик билдирди. Шукрки, Хотами Асом ҳам ер чизиб қолмади. Фотима нафсига қулф осиб, ибодатдан ҳаловат топа билди, илм ўрганди. Хаттоки, сулгон-ул орифин Боязид Бистомий суҳбатига эришди.

Бир воқеа ҳақида Ҳадича момо эрига сўзлаб бергани ҳозир ёдига тушди. Фотима замонасининг кўркам, сулув жувонларидан эди. У ҳеч қачон, ҳеч кимга юзини кўрсатмасди. Боязид ҳузурида бу одатига хилоф иш тутди. Бундан Аҳмад зиғирланганида: «Сен менга маҳрами табиатсен, Боязид эса маҳрами тариқат дурур, сен туфайли орзу-ҳавасга, Боязид туфайли Ҳаққа етишгаймен. Боязид мендан бениёздир (беҳожатдир), сенинг менда ниёзинг бордир, - деб чиройли жавоб қилади.

Орадан ҳеч қанча ўтмай, ишқ аҳли суҳбатида Бистомий Фотиманинг қўлларидаги хинани кўриб:

- Ё Фотима, кўлинг нечук хиналми?- деб сўради. Солиха аёл эса:

- Шу кунга қадар кўлимнинг хинасига безътибор эрдинг, энди кўрдинг. Ортиқ сенга густоҳлик (эркалик) қилмайман,- деди.

Шунда Боязид:

- Кимки аёл суратидаги мардни кўрмоқчи бўлса, Фотимани қошига борсин! - дея хитоб айлаганди...

Пайгамбаримиз (с.а.в.) аёллар билан ёлғиз қолманг, деб огоҳлантирганида, орадаги шайтон макридан эҳтиётлаган экан-да...

- Ҳазратим, хурмо сизнинг ризқингиз, ризқдан юз ўғирмоқнинг ҳосияти камдур.

Бемор бу гал кўзларини зўрға очиб энтикди. Аҳволи зобун эса-да, фикри тиниқ, тили равон айланарди.

- Ажаб сўзлайдурсен хотин. Сен қай чоғдин билдинг-ки, бу менинг таомим. Англамайдурсенми, есам ризқим, емасам менга насиб қилмаган...

- Ихтиёрингиз, - ён берди Ҳадича момо. У яна нимадир демокқа чоғланди-ю, ҳадди сиғмади. Бу хаста ҳолнинг зийрак нигоҳидан четда қолмади:

- Гапиравер, қулоғим ихтиёрингда.

- Не сўзламоққа ҳам хайронмен! Ахир Аҳмадбек хузурингизга киришни сўрайдур. Сиз эса худди аразчи кимсадай... У ўз фарзандингиздай эмасму? Бошингиз ёстиққа текканида илқингиздин тутадиган ҳам шу йигит эмасму? Наҳотки...

Момо ортиқ гапиролмай, беихтиёр тоқчадаги идишларни артмоққа тугинди.

Орага совуқ жимлик чўкди. Хона ичида оғир нафас олаётган беморнинг ҳарсиллаган овозидан бўлак ҳеч нарса эшитилмасди. Бу сукунат одатдагидан ҳам чўзилиб кетди. Вақт хуфтонга яқинлашганида, кампир бемахалда мудраб кетганини сизди. Чўчиб, кўзларини очганида, ҳазратнинг тилидан шу калима такрорланарди:

- Ла илаҳа иллоллоҳ, Муҳаммадин Расулulloҳ...

Шу хитоб сўнгги нафас эди. Онахон шошилмай оппоқ мато билан эрининг жағини танғиб, дахлизга, ундан ҳовлига чикди. Пастак чорпояда ўтиришган муридлар ялт этиб унга савол назари билан қарашди:

- Ҳазрат оламдан ўтди!

- Ё Аллоҳ!- Аҳмад Хадравиййа шу наъра билан устози пойига борди. Ҳали совиб улгурмаган кўлларидан ўпди, «нега дийдорингиздан бенасиб этдингиз» дея нола чекди.

Шу пайт ёш муридлардан бири марҳумнинг бармоқлари орасидаги қоғозга эътибор бериб колди.

- Буни қаранглар, хат шекилли.

Хадравиййа қоғозни олиб, ўқиди. Унда қуйидаги сўзлар битилганди:

«Азизим Аҳмад! Бу ёруғ оламда ягона кўнгил кўйганим сенсан! Унга илм ва одоб сабоғини қалбинг ва вужудингга сингдириш баробарида, сени ўз фарзандимдай кўриб қолганим айни ҳақиқат. Шу боис умримнинг сўнгги дамларида сен билан кўришмасликка қарор қилдим. Чунки, Ҳақ ҳузурига кетар чоғимда сен туфайли ёруғ дунёдан умидим узилиши қийин кечмасин, деб ўйладим. Аллоҳнинг ожиз бандасини кечир, болам!...»

Аҳмадбек хатни оҳиста буклаб, хирқаси чўнтагига соларкан, ўз-ўзига сўйлагандай, деди:

- Ҳа, устоз! Ҳар ким жони дили билан дунёга назар қилса, Ҳақ таоло унинг кўнглидан зуҳд нуруни кеткизгай. Сўнгги сабогингизни энди англадим, Ҳазрат...

ЯЛАНГОЁҚ БИШРИ

Шаҳрихонсой баданидан шох каби ўсиб чиққан ирмоқ Кўтарма кишлоғи оралаб оқарди. Шу Райиш ариқ бўйидаги икки табақали, нақшланган ёғочдарвоза ёнига оппоқ Нексия келиб тўхтади. Сал нарида - етти туп кекса мажнунтол сояси остига кўйилган чорпояларда уч-тўрт нуруний чой ичишиб

ўтиришарди. Уларнинг нигоҳи машинага бурилди. Аммо, ҳадеганда ундан биров тушавермади.

- Чамаси Қобилжон бизни кўриб қолиб. Ўрнидан туришга истиҳола қияпти, - дея тусмоллади баланд бўйли, кўзлари катта, калта соқолли қария.

У гапини яқунламай олд эшик очилиб, новча йигит кўринди. Атрофига қарамай «Нексия»нинг орқа эшигини очиб, ичкарига қўлини чўзди. Чиндан ҳам анчагина кайфи ошган Қобилжон ҳамтовоғига суялиб, чайқалиб чиқиб келди. Гузардаги оқсоқолларга кўзи тушди-ю, дарров ғижимланган шимини, катак кўйлагини текислаб, ўзини ичкарига урди.

Машина орқаси билан юриб, катта кўчага бурилиб кетди.

Эргаш тоға тезда дуо ўкиди. У уч-тўрт қадам босганида, сўридаги чехраси мулойим, муштдай киши кўшнисини тўхтатди.

- Эргашбой, шошманг, сизда гапим бор!

Оқсоқол бетоқатланиб, ариқ устидаги кўприкдан ўтиб, кутиб турди. Халим домла енгил шиппагини оёғига илиб, унга яқинлашди. Гарчи домла ёш кўринса-да, ўзидан беш ёш кичик Эргаш тоғани ҳурматлаб, сизлаб гапирарди.

- Қизишманг,- деди у кўшнисининг руҳиятини сезиб,- шу топдаги болаларнинг бари бир гўр. Бекорга асабингиз бузилади. Вақти келганида, ўзини эплаб олади.

Тоғанинг кўзлари кизариб, қалин лаблари гезарди.

- Ҳалимбой, шу савилнинг таъми қанақалигини билмайман. Бу нодон томоғини хўлламас, егани татимайди. Ахир, қишлоқда бош кўтаролмай қолдим-ку. Умр бўйи топган обрў-эътиборим қақроқ ерга сепилган сувдай сингиб кетаяпти-я.

- Шукр қилинг. Ҳар ҳолда Қобилжон ичиб бировнинг ёқасидан тутмайди, ишига гард юқтирмайди. Ҳа энди, ҳозир шу касофат иш битирармиш-да.

- Бунақа қилиб битган ишнинг битмагани яхшироқ,- соқолини асабий тутамлади Эргаш тоға.

Ҳаёти муаллимликда ўтган Ҳалим домла чиндан ҳам тоғани ёқтирарди. Негаки, колхозда раис, пахта пунктида мудир

бўлиб, ҳамиша одамларга нафи теккан бу инсоннинг ҳозир ҳам катта-кичик орасида хурмати баланд. Фақат шу ўртанчи ўғли Қобилжон туфайли «тили қисилиб» қолаётгандай сезарди ўзини.

Домла билан етаклашиб кирганларида суви шовуллаб оқаётган ариқ бўйидаги сўри атрофи супириб-сидирилган, уч қатор экил-ган садарайхонларнинг бўйи ҳовлини тутиб кетганди. Кўшни-лар юмшоқ якандозлар тўшалган сўридан жой олишди. Икки келин ёрдамида Рисолат буви бир пастда дастурхонни безатди.

- Қобилжон қани?- дағалроқ овозда сўради Эргаш тоға яна калта соқолига қўл югуртириб.

Рисолат буви сипаришлади.

- Чарчаган экан, Ёрқиной беҳи остидаги каравотга жой қилиб берди, мизғияпти.

Чиндан ҳам уч-тўрт қадам нарида Қобилжон бошини бурқаб ётганди. Домла сездики, у фақат отасининг дийдиёсидан чўчиб, ўзини ухлаганга солиб олган. Ҳозир ҳамма гапни эшитиб ётибди.

- Қаранг, домла, - деди хонадон соҳиби ҳалиям юрагидаги дард тафти босилмаётганидан ўзини қўйгани жой тополмай.
- Мен улфатчилик қилма демайман, аммо бошингни хумга сукиб нима қиласан? Ақаси Мухторжон, уқаси Тоҳиржон ўзингиз кўриб-билиб турибсиз, биноидек намоз ўқишяпти. Ҳеч йўк жигарлари хурматини жойига қўйса?!

Домла олтиндай товланган бир шингил узумни шохидан синдириб, ёнига қўйди. Сувини сочикқа артиб, оғзига солди.

- Шу Шаҳрихонсойнинг узуми етти иклимда ҳам топилмайди-да. Тишинг тегмай «қарс» ёрилади-ю, оғзингда мойдай эриб кетади.

Сухбат нишоби атайлаб бошқа тарафга бурилган эди. Буни тоға тушунди.

- Рост айтасиз,- у ҳам узумга қўл чўзиб, бу фикрни тасдиқлади.- сабаби шуки, бир тарафда сой шабодаси, иккинчи томонда Райиш ариқнинг салқини доим елвизак юргизиб, ширани яқин йўлатмайди-да...

- Агар бизнинг узумлардан шароб тайёрланса борми? - Домла бу гап кўшнисига қандай таъсир этишини билмоқчидай қисик кўзларини катта очиб, суҳбатдошига назар ташлади.

- Сиз ҳам шу «шайтон сувидан» гап очманг энди, - деди тоға иложи борича овозига майин тус беришга интилиб.

Домла нега бу мавзуга ўт қалаганини у ҳали билмасди.

- Сиз ҳам жа талабни кучайтирворибсиз-да, кўшни. Қобилвой эшитмасин-у, у товушини атайлаб кўтарди,- шароб ичганлардан ҳам улуғ одамлар чиққан.

Эргаш тоға «ие, ие» деб, пиёлани дастурхонга қўйди.

- Ана холос, сиз Қобилжоннинг тегирмонига сув қуймоқчимисиз?

Домла жиддий тус олди.

- Асло! Ҳозир мен сизга бир авлиё ҳақида сўзлаб бермоқчиман. Яхшилаб кулок солинг! - У шу аснода йигит ётган тарафга қараб, ҳикоясини бошлади:

- Алқисса воқеа шундай рўй берган эди...

Ним қоронғи такяхона чилимнинг «қўлдир-қўлдир» овози-ю, маст-аластларнинг «хиринг-хиринг»ига тўлиб кетди. Энг ичкаридаги пастак чорпояда бошига лўла болиш қўйиб, кайф сураётган Бишрини бақалок, калласи хумдай улфати турткилаб уйғотди.

- Кеч бўп қопти, юр кетамиз энди!

Ўликдай қотган хушқомат, хушбичим йигит қилт этмади.

- Устидан совуқ сув қуй, - ўргатди ёнбошлаб чилим тортаётган калта мўйлабли, новча шериги. Ҳозир ўзи ҳам полосга ёпишиб қолгандай эди.

Пакана тутунлар орасида лапанглаб ёғоч челақда сув келтирди. У энди хушсурат йигитнинг бошидан қуймоққа чоғланганида, такяхона хўжайини югуриб келиб, челақни тортиб олди.

- Эсингни йиғ Вароқа. Пулини тўлагандан кейин тонг отгунча кайф-сафо қилмайдими. Ҳозир жаҳли чиқса, сарик чақа бермай жўнаворади. Кейин сени иштонингни ечиб оламанми?

Пакана тўнғиллаб нари жилди, новчанинг асаби бузилди. Чунки, фикр ундан чикқан эди. Шошилмай ўрнидан турди. Қаддини ростлаб, бақалок хўжайиннинг қаншарини мўлжаллаб мушт отди. Аммо, хар куни бунақа томошаларни кўравериб, пиҳи қайрилган мутасадди бошини ён томонга эгиб улгурди. Дакан хўроздай тумшуғини олдинга чўзган муштумзўр юз тубан йиқилди.

Самоларда учиб юрган кўкнори хаёлларнинг кайфи учиб, дод-вой кўтарилди. Кимдир совуқ ўчоққа, бошқаси чорпоя остига беркинишди. Хуллас, сичқоннинг ини минг танга бўлиб кетди.

Тўс-тўлалондан ўзига келган Бишри бошини кўтариб, чордона курди. Новча шеригини «хушига» келтираётган Варроқ яна жанжал кўг. масин деб, уни тинчлантиришга шошилди.

Ўзи оёғи тойиб йиқилди.

Сармаст йигит такяхона бошлиғига ўгирилди.

- Хамр келтир!

- Хўп бўлади бойвачча!- У тавозе билан бурчақдаги дўкоччасига югурди.

- Жабон, кўзингни оч биродар!- Варроқ ҳамон новчанинг елкасидан суяб чорпояга тортқилар эди.

Бишри бу ҳолатни хотиржам кузатарди. Хонтахтага сопол кўзача келтирилгач, паканани имлаб чақирди.

- Уни қўявер. Қани косаларга майдан куй!

Варроқ тортиниб эътироз билдирди.

- Шундоғам кўп ичвордик, етар!

Бишри бу гапни эшитмагандай такрор буюрди:

- Тўлдириброк куй. Бугун пулим кўп!

Кўлига косани олишга олди-ю, бироқ, кўп ичолмади. Гўп этиб болишга ағанади. Ўзига келганида, тонг қоронғуси тушган, ҳамма майхўрлар тарқаб кетишганди.

- Хоҳласангиз шу ерда қолаверинг жаноб, - таъзим ила сўз қотди мутасадди. Чунки, йигит унинг доимий мижози эди. Чойчақа беришни ҳам сира унутмасди. Ҳеч қачон бировнинг

пулига ёки насияга ичмаган. Ҳамиша ҳамёни олтин, кумуш тангаларга тўла.

Бишрининг кўзгалгиси йўқ эди. Бирок, онаси хавотирланиб, йўлига кўз тикиб тургандир. Отаси бадавлат одам эди. Афсус эрта ўтиб кетди. У онасининг кўлида ўсиб-улғайди. Ҳеч нарсага, ҳеч кимга зорикмай вояга етди. Аммо бир ишнинг этагидан ушламади. Зотан, бунга эҳтиёж йўқ деб ҳисобларди. Падари қолдирган бойликнинг таги кўриниб қолаётганлиги билан сира қизикмасди. Бамисоли ширага пашша ёпишганидай, унинг пулига кўз тикканлар тобора кўпайиб борарди. Онасининг панди-насихатлари эса у қулоғидан кириб, бу қулоғидан чиқиб кетарди.

- Болам, эсинг борида этагингни ёп, - деди онаизор унга хушёр пайтида.- Ҳозир-ку, уч-тўрт динор бисотимиз бор. Эртага ялангоёқлар қаторига тушиб қоламиз. Озгина билимингни мустаҳкамла, бирон жойда ишла, уйлан, қариндош-уруғлар билан узилган ришталарни тикла.

- Айтганларингиз бош ва қош устига онажон!- Бишри тобора қадди букилиб бораётган онасининг ахволини юракдан ҳис қилишга ожиз эди. У ҳамон ўзини бола деб ҳисобларди...

Ҳозир такяхонадан боши худди арининг уяси каби ғовлаб чиқаркан, беҳосдан онасининг хомуш юзи, қизарган сўниқ кўзларини эслади. Қалбида шу чоққача туймаган оғир оғрик бош кўтарди.

У етти букилиб ортидан кузатаётган такяхона хўжайинига қайрилиб қарамай, зулмат чулғаган кўчага чикди. Аксига олиб ёмғир челақлаб қуйгандай эди. Бир пасда уст-боши шалаббо бўлди. У ўзини эҳтиётлаб, томларнинг бўғотлари остидан тез-тез юриб бораркан, тўсатдан яшин чакнади. Муздай томчилар, тоза ҳаво, онасининг изтиробини - шуларнинг таъсирида кайфи бир оз тарқалди. Мияси тиниқлашгани боис, шамол-тўполонсиз яшин чакнаганига ҳайрон қолди. У ана шу ёруғликда оёғи остидаги бир парча қоғозни босиб олишига бир баҳя қолди. Аммо, босмади. Энгашиб ўша варақни олганида яна зулмат пардаси йиртилди. Унинг саводи бор эди. Шошилиб хатни

ўқиди. Унда чиройли ҳуснихатда «Бисмиллаҳир роҳман» ёзуви битилганди. Беихтиёр ковоғи ораси қизиб, кайноқ ёшлар оқа бошлади. Ёшқу, илгари ҳам тўкилган. Юрагида ажиб бир ҳиссиёт, дард туғилди. У коғозни бағрига босганича, югургилаб уйга кириб келди. Одатдагидай оназор пойгакда муштдай бўлиб, кутиб ўтирган экан.

- Келдингми жон болам! - У шу хитоб билан ўғлига бағрини очди.

Бишри онасининг қучоғига отилмади. Индамай бориб, қўлидаги Аллоҳнинг исмини кўрсатди. Бу топилдиқ онани ўғлидан кам қувонтирмади. У боласининг пешонасидан қайта-қайта ўпаркан: «Муборак, муборак!» дейишдан ўзини тўхтата олмасди.

- Жоним болам, бу воқеа беҳикмат эмас. Аллоҳ фақат севган бандаларигагина ўз исмини ҳадя этади. Энди ўзингга эҳтиёт бўл, сийратингни покла!

Йигит хатга мушк-амбарлар сепиб, ўзи ётадиган хонанинг тўрисиغا эҳтиётлаб илиб қўйди. Неча ойлардан буён, эҳтимолки, ҳаётга келиб, эс таниганидан бери илк марта кўнгли хотиржам уйқуга ётди. Тонгга яқин туш кўрди. Тушида: «Ё Бишр, сен менинг исмимни гўзал ислар билан улуғладинг. Улуғланганим ва иззатланганим ҳақи учун мен ҳам сенинг отингни икки жаҳонда хуш қилгайдирмен» деган каломни эшитиб уйғониб кетди.

Кўзини очганида, ўзини тамомила бошқача ҳолатга тушганлигини сезди. Йиғлади, юпанди. Яна Аллоҳ ишқида бағри хун бўлди. Ўтган умрини эслаб, Яратган Эгам олдида уялди, бир маротаба берилган умрни қандайдир бесамар, ҳавойи истаклар йўлида аёвсиз қурбон қилганлигини тушуниб, юрагига ўт кетди. Ҳаётининг қолган қисмини ибодат ва яхши амаллар билан ўтказиб, гуноҳларига каффорат излашга аҳд қилди.

Орифлик сўқмоғи жуда машаққатли ва олис эди. Бишр (қ. с.) бир кечадаёқ шу мақомга эришди. У гўё онадан қайта

туғилгандай эди. Қалбида заррача таъма, ҳасад, адоват ва зулмга жой қолмади. Ва бу жойни фақат Раббимга муҳаббат ҳисси тўлалигича банд этди. У кечалари Аллоҳга муножот айтиб, тунни мижжа қокмай ўтказар, кундузлари фақир ва мискинлар корига яраб қолиш умидида дашт-биебонларни кезарди.

Бир куни уни Марвда учратсалар, эртаси Бағдодда юрганлиги ҳақида далиллар келтирардилар.

Ана шундай риёзат манзилида юрганида ҳамшаҳарлари йўлини тўсиб чиқишди.

- Ё Бишр, сен Аллоҳни қанчалик севсанг, биз ҳам сени шунчалик яхши кўрамиз. Айтчи, нега ҳаловат нелигини билмайсан? Нега пойабзал киймайсан? Нега ўзингга қарамайсан?

Бишр булоқ бўйидаги тош устига чиқиб, чордона куриб ўтирди-да анча ўйга чўмди. Кейин кўз ёшларини артиб, жавоб берди:

- Азизларим, кўп мушкул саволлар билан дардимни янгиладингиз. Хўп, сўрабсиз, айтайин. Шу ёшгача хузур-ҳаловатда яшаган мўмин эсини топганида ҳаловатини йўқотиб кўйишини қандай тушунтирай. «Ҳақ таоло: «Ер менинг тўшагимдир» деб марҳамат қилганини билиб туриб, бу заминга қандай пойабзал билан босай? Аллоҳим меҳрини туйган одам яна ўзига оро беришлиги густоҳлик эмасми?

Шунда марвликлар унинг этагини ўпмокка изн сўрадилар. Бишр Ҳофи (Ҳофи-Ялангоёқ) уларни бу манзаратдан тўхтатди.

- Ўзим бир хасман, сизлар шу хасга эътиқод боғлайсизларми. Яратган Эгамдан қолманглар, зотан ўн саккиз минг олам фақат уникидир.

Ҳамшаҳарлари орасида илмли олимлар ҳам йўқ эмасди. Улар орифнинг йўлини тўсишди.

- Ҳамонки, шундай экан, ҳеч йўқ бизга фақирлик ҳолатини баён этиб кет?

Бишр деди:

- У уч кисмга бўлинади. Биринчиси- ҳеч кимсадан нарса истамас, берсалар ҳам олмас. Бу қавм руҳонийлардир. Ҳақдан бошқасига муҳтож бўлмас, кўнгилларидин не кечса, жаноби Ҳақ ўзи эҳсон этур; Иккинчиси - халқдан бирон нарса истамаслар, берсалар олурлар, булар кўнгил аҳлидирким, авосит (ўрта, ўртаҳоллар) дерлар. Учинчиси - сабр килурлар, нафсларига истаган нарсасини бермаслар...

Бу жавоб кўпчиликни таҳликага солгани аён эди. Зеро, ҳар ким ўзини қайси қавмга муносиблигини тахмин қиларди.

Сўфилар энди мақсадни очик ўртага ташладилар.

- Биз ҳаж сафарига отланган эдик. Агар сафимизга кўшилсанг, бошимиз осмонга етур эди.

Зоҳид ҳаммага бирма-бир назар ташлаб чиқди. Кейин дилидаги гапни очик айтди.

- Розиман!

Сўфилар бир овоздан, «Аллоҳга шукр» дея нидо қилишди.

- Аммо уч шартим бор?

Асосини қўлидан қўймай дарахт танасига суяниб ўтирган оқ либосли сўфи Бишрга юзланди.

- Ҳамма шартингга розимиз.

Зоҳид ўрнидан туриб, одамлар орасига кирди.

- Аввал бу шартларни эшитиш лозим эди!

- Сўйла, бари бир бизга ҳамроҳлигинг шартингдан улуғроқ.

Ориф деди:

- Унда эшитинглар. Биринчиси, емак элтмайсизлар, иккинчиси, кимсадан нарса сўрамайсизлар, учинчиси, берсалар олмайсизлар.

Орага жимлик чўкди. Ҳеч ким чурқ этиб, оғиз очишга журъат этолмасди. Ниҳоят асоли оқсоқол ҳам кўзгалди.

- Ё Бишр, майли сафарга нарса ғамламасмиз, бировга хорлик қилмасмиз, аммо туҳфа этилса, қандок қайтарурмиз?

Бишри сафдан чиқиб, туфрокли йўлга яқинлашаркан, орқасига ўгирилиб. шу сўзларни айтди:

- Сизлар мутаваккил эмассиз. ҳожиларга таяниб борурсиз, демак биз бир карвонга эш эмасмиз...

Энди елкасига хуржун илган басавлат марвлик кичкирди:

- Сахрода очликдан ўлсак яхшими?'

Обид тўпиғигача кизиган тупроқда турарди. Ҳамма унинг қандай жавоб беришига илҳақ бўлиб кулоқ тутди.

- Ўлимдан кўрққаннинг кўнглида шак бордир. Мўмин киши ўлимдан кўрқмагай. Чунки, ўлим Ҳақ таолога етиштирувчи воситадурким, диёнатли одам бу ҳолатни қувонч ила кутиб олгай...

Унинг сўзлари тугаб-тугамай қавм орасидан яхши кийинган бир киши отининг тизгинидан тортиб олдига келди.

- Менинг ёнимда тўрт минг ақчам бор, ниятим Маккани тавоб этиш, шу олтинлар сафар ҳаражатига етармикан деган иштибоҳдамен?

Бишр илк бор кулимсиради.

- Бу пулингни дарвешларга таркат.

Отликнинг кўзлари ўйнади.

- Нималар деяпсан, айтдим-ку, ҳаж ниятим бор.

Зоҳид ундан нигоҳини узмай деди:

- Пулинг ҳалол эмас, сафаринг фойдасиз бўлур...

Бишри Ҳофи уч кеча-кундуз тўхтамай юрди. Дашт адоғида йилтираб дарё кўринди. Жон ҳолатда югурди. Сароб экан. Аллоҳга шукр келтирди. Кейин олисдан кўм-кўк яйлов кўзга ташланди. Яна чопди. Билдики, хаёлида жонланган экан. Яратганга ҳамд айтди. Қаршисида бир туп қайрағоч учради. Шунинг соясида нафас ростламоқ учун ўтирди. Чарчок шу қадар эди-ки, кўзларини уйқу элтди. Тушига Ҳазрати Рисолатпаноҳ жанобимиз кириб, жилмайиб сўради:

- Ё Бишр, Аллоҳ ўз яқинлари орасида сени нечун юксак тутгани боисини билурмусен?

У бошини зўрға кимирлатди:

- Йўқ ҳазратим, билмасмен.

Расули Акрам яна марҳамат этдилар:

- Суннатларимга риоя қилдинг, қариндошларингга насиҳат айладинг, аҳли байтимни севдинг, ана шунинг учун,- дедилар.

Бишри уйғонганида, бутун танасида бир томчига етгулик нам колмагани баробарида кўзларидан оккан ёш чанг боеган юзини юварди.

Домла Марвда туғилиб Бағдодда вафот этган Бишри Хофи хақидаги хикояси пировардида Аҳмад Ханбалийдан қуйидаги ривоятни келтирди:

Аҳмад Ханбалнинг шогирдлари устозини, ўртага олишибди:

- Ҳазрат, бир девона Бишри Хофини нега бунчалар кўп зиёрат қиласиз?

Аҳмад Ханбалий изох берди:

- Мен илмни ундан кўп билурман, бироқ у Аллохни мендан-да, кўп билур.

Бишр Хофидан: «Бу мартабага қандок эришдингиз?» деб мурожаат қилишганида у: «Аллохдан бошқасига ҳолимни сўзламадим» деб жавоб берган экан. Хуллас, агар Яратган Эгам хоҳласа, Қобилбойни ҳам бир кечада хатарли йўлдан қайтариб, қалбига иймонни жойлаб қўяди. Шундай экан, сиз инсофни фарзандингиздан эмас, Раббимнинг ўзидан сўрайверинг, тезда ижобатини кўрасиз.

Шу гапдан сўнг Халим домла узр айтиб, уйига қайтди. Эргаш тоға уни кузатиб кираркан, анчагача ўйлаган ўйига етолмай, йўлакда туриб қолди. Кейин шошилиб, меҳмонхонага кирди-ю, жойнамозга ўтирди.

Тонг саҳар Рисолат буви берган сочиққа юз-кўзларини артган отахон мачитга шошилди. Ҳеч маҳал бомдодга бугунгичалик кеч қолмагани. У калишини айвонга ечиб, ичкарига кадам қўйди-ю, одамлар орасида бошига дўппи кийиб олган ўғли Қобилжонни кўриб, кўзларига ёш олди. Худди Бишри Хофи руҳи мадад қилиб, ўғли намозхонлар сафига кўшилгани учун Аллохга шукроналар келтирди...

ХУМДА САҚЛАНГАН НАФС

Маҳмуд Сувар синглизининг гапларини тинглаб ўйга ботди. У шу топда бирон хулоса чиқармоққа ожиз эди. Эндигина ўттизни қоралаган жигарбанди ҳам акасида қандай жўяли маслаҳат эшитар эканман дея дастурхон попугини эшиб, индамай ўтирарди.

Кенг хона этагида хуфтон намозини ўқиётган жиянига анчагача сассиз тикилган Маҳмуд Суварнинг коп-қора кўзларида ёш айланди. Худди бўғзига аччикданак тикилгандай томогидан бир хўплам чой ҳам ўтмай қолди. Шу аснода муштдай Саҳл ибодатини тамомлаб, салом бериб, яқинлари даврасидан жой олди. У отасиз ўсаётганди. Шу туфайли ойда бир-икки йўқлайдиган тоғасига ҳам жуда ёпишиб келавермасди.

Маҳмуд Сувар боланинг юмшоқ сочларини силаб, ўзига чорлади. Саҳл бошини дастурхондан узмай хомуш ўй сураётган онаизорига мўлтираб каради. Кейин секин тоғасининг пинжига сукилди.

- Бу йил неча ёшга кирдинг, ўғлим,- деди тоға калбида шу пайтгача туймаган меҳр туйғусини босишга интилиб.

- Шаввол ойида учга тўлурмен,- бурро жавоб берди бола.

Калта соқолига озгина оқ оралаган, юз-кўзлари хушрўй, салобатли йигитнинг қошлари чимирилди: «Ё Рабб, она сути оғзидан кетмаган бу гўдакка ўз ишқингни солганинг ҳикматини англашга қодир эт. Шу пайтгача намоз-у, амалларини мухтасар этолмаётган, сенга юзини тўла-тўқис буролмаётган мендек нотавон ва дили мажруҳ кимсага шундай художўй жиян ато этганинг учун ўзинга ҳамд-санолар ёғилсин.

У шу фикрларни кўнглидан кечирар экан, яна чиройли чехрасини болага буриб, бежирим бурнидан беозоргина чимчилаб қўйди. Кейин сокин овозда мулойим гап бошлади:

- Ё Саҳл болам! Сенинг хатти-ҳаракатларинг онангни ва шу қаторда мени ҳам қаттиқ ўйлантириб қўйди. Билурсанки, эр болага ислом амаллари 12 ёшидан буюрмиш. Ҳали уч ёшга

тўлмаган гўдак учун бу вазифа оғирлик қилмасму, деган хавотирдамиз.

Бола тоғасининг кучоғидан чиқиб, тиззаси билан чўкди. Кичкина бошини қуйи эгиб, жавоб айтди:

- Иштибоҳингизда жон бор тоғажон. Аммо, менда шундок ҳол бўлурки, кўнглим ҳеч қарор топмас, айтинг не қилайин? Боз устига кўчага чиқмоқ, тенгқурларимга кўшилмоқ орзуси-да йўқ менда. Қани, онажоним бирон ишга махтал этмасалар-у, жойнамоздан узоклашмасам деган ўтинчим бор. Бу не сир ўзим ҳам тушунмасмен.

Бола тилидан ўртага ташланган масалани ечмоққа на тоға ва на она қодир эмасдилар. Аммо, бола бола-да: У меҳрибонларидан жўяли насихат кутиб, кўзларини умид ва хайрат-ла катта-катта очиб турарди.

Ниҳоят Маҳмуд Сувар эсини йиғди.

- Ё Саҳл! Бу сирни ҳеч кимсага айтмагил. Бу ҳол болалиқда ҳар кимсага муяссар бўлмас. Сени Яратган Эгамнинг ўзи ёрлақабди.

Катталар идрокига ҳам сингиши қийин кечадиган бу лутф салмоғи боланинг юрагини багтар ҳаяжонга солди, ичида илоҳий ўт ёнди.

- Энди не қилурмен, тоғажон?

Ажабки, шу ҳолатда Аллоҳ Маҳмуд Сувар сийратига нур олиб киргандай туюлди. У ҳам ҳаловатини йўқотди. Айни чоқда тафаккури теранлашиб, ўзини Бағдод орифларидай сеза бошлади.

- Жиян, ўғитим шу, доимо Холиқ билан бўл! Уйкудан уйғондингми, Аллоҳ мен биландур, У зот менинг ҳолимга шохиддур, менинг ҳар бир хатти-ҳаракатимни кўриб турур, деб ўйла. Аслида ҳам шундай. Ҳар биримиз Яратганнинг буюк назаридамиз.

Саҳл шу чоққача бундай сеҳрли ҳикматларни эшитмаганди. Бу гўзал панди-насихатлар мурғак қалбидаги хавотир ва ҳаяжонни гўё баҳор туманидай тарқатиб, унинг ўрнига ўзини

кўриб, билиб турган Роббисининг дийдорига етишмоқ ишқини солди.

- Тоғажон,- деди ўзини кўйгани жой тополмай. Мен Аллоҳнинг жамолини кўрмоқ, унга тўймоқ истайман. Айтинг, не қилсам бу ниятим амалга ошгай?

Ё Қодир Эгам. Бундан атиги ярим соат илгари шу савол ўртага ташланса, бутун умри оила ташвишида ўтаётган Маҳмуд Сувар ҳижолатдан ер чизиши аниқ эди. Ҳозир эса савол ниҳоясига етмай, жавоб миясида айланиб турарди.

У синглисига ўғирилди:

- Ҳожанг Қуръони каримни ўқирмиди?

Аёл боши билан тасдиқ ишоратини қилди.

- Ҳозир ул мўъжиза қайда?

- Эҳтиётлаб, уй пештокига илиб қўйибман.

- Югур, тезда олиб кел.

Синглиси енгил туриб, бундан-да шинам безатилган хонага кирди. Кўп ўтмай ипак матога ўралган Муқаддас китобни олиб чиқди. Маҳмуд Сувар уни кўш-қўллаб ушларкан, аввал ўпди, сўнг пешонасига суртди. Бу ҳолат уч бора қайтарилди. Боланинг беғубор кўзларида чуқур ҳайрат зухурланди.

- Болам,- деди тоға жиянига ўғирилиб,- сен севган улуг зотнинг каломи шу тургайдир. Уни ўқиб ўргансанг, иншооллоҳ Ўз дийдорини ҳам кўрсатгайдир. Мана шу улуг йўлбошчи сени энг тўғри ва энг ҳузурбахш йўлга чорлагайдир.

Шу сўзларни титраб-қақшаб айтаркан, кўзлари юм-юм ёшга тўлди, овози қалтиради, вужудида орзиқтирувчи лаззат тўйди. Айни пайтда Саҳл ҳам ўзи сезмаган ҳолда йиғлаб, ўрнидан турди, тоғаси қўлидаги китобга бош қўйди, кейин бир зумда қалбига яқин бўлиб қолган ҳар иккаласини бир варакайига қучоқлаб олди.

Орадан йигирма йил ўтди.

Тустарга ёмғир мўл ёғди. Деҳқонларнинг кўкрагига шамол тегди. Қурғокчилик йиллари тинка-мадори қуриган одамларнинг рангига қон югуриб қолди.

Саҳл ибн Абдуллоҳ хирмон атрофида куймаланиб юрган ҳамқишлоқларини ёнига чорлади. Бўздан тикилган қол, темир чолғу, ўроқ ушлаган хокисор кишилар бир зумда унинг атрофига тўпландилар. Ўзининг ҳалоллиги, художўйлиги билан ҳамманинг ҳурматини қозонган йигит қишлоқнинг энг нуфузли кишиларидан саналарди.

Икки тарафидан сув оқиб ўтган, ариқ қирғоқларига дов-дарахтлар экилган бу хирмон аслида шаҳар биқинидаги қишлоқнинг қоқ маркази саналарди. Ҳар хил муаммолар айнан шу ерда ечиларди.

- Тинчликми, Саҳл ибн Абдуллоҳ, - деди офтобда юз-кўзлари қизариб кетган, бир кўзи ғилай, бодомқовоқ кекса ёшли киши. У кўринишдан баджаҳл, жангари туюлса-да, аслида барчага баробар меҳрибон, жонсарақ инсон эди. Шу боис кўпинча энг яхши фикрлар ундан чиқарди.

Озгин бўлишига қарамай, бутун вужудидан куч-ғайрат ёғилиб турган, буғдойранг яноқлари бўртиб чиққан, истараси иссиқ Саҳл ибн Абдуллоҳ Ҳунайс исмли ўша донишманд оқсоқолга юзланди.

- Мана шу хирмоннинг чеккасидаги арпа меники. Аммо, энди донга эҳтиёжим қолмади. Шу боис, ҳосилнинг ҳаммасини муфлисларга бўлиб берсангиз.

Ҳунайс оқсоқолгина эмас, тўпланганларнинг барчаси йигитга ҳайрон бўлиб тикилишди.

- Нега шу қарорга келдинг, ўғлим?

Ҳамманинг нигоҳи йигитга қаратилган эди.

- Чунки, бу ердан кетмоқчиман. Онамдан қолган меросни ҳам одамларга бўлиб беринг.

Халқ орасида Абу Талҳа исмли диёнатли сартарош одам бор эди. У битта-битта юриб, бўз йигитнинг ёнига келди. Унинг кенг елкасидан тутди.

- Болам! Шошилма, гарчи бойлик қалбни қорайтирса ҳам, бари бир кишида озгина сармоя тургани яхши. Ҳижратдан сўнг қайтиб келсанг, ўзингга асқотади.

Саҳл ибн Абдуллоҳ сартарошга таъзим қиларкан, мақсадини аниқроқ уқтиришга уринди.

- Шу ёшгача нафсим билан курашиб келдим. Гоҳ у енгди, гоҳ мен ғолиб чикдим. Нега ханузгача унинг истаги сўнмаётганлигидан таажжубда эдим. Энди англадимки, нафснинг кучи мол-дунёда экан. Бойлик қанча кўпайса, иштаҳа шу қадар ортиб боравераркан. Мен бу жангда нафс девини таслим этиш учун эгнимдаги либосимдан ташқари лоқал битта игна ҳам қолдирмайман.

Бу қалб нидоси тўпланганларни ғоят тўлқинлантириб, кўзларидан ёш чикарди. Шуниси эътиборлики, энг камбағал, бечораҳол ҳам «Саҳлнинг молидан менга кўпроқ беринг» деган даъво билан чикмади. Инчунун, одамларда инсофдан куч олган иймон мустаҳкам эди.

Хунайс оқсоқол ҳаммага бирма-бир қараб чикди.

- Хўш, мусулмонлар, Саҳл ибн Абдуллоҳни дуо қиламизми?

Барча баравар кўлларини юкори кўтаришиб, йигитга оқ фотиҳа берди.

- Саҳл болам, - деди пировардида Абу Талҳа, - тустарликлар сенинг раҳматли даданг Абдуллоҳни, мушфиқа онанг биби Ҳамрони яхши эслайдилар. Етти ёшингда Қуръонни ҳатм қилганинг, йил ўн икки ой рўзадорлигинг шарофати билан қишлоғимизга файз ва баракот ёғилаётганини яхши биламиз. Сенсиз бағримиз хувиллаб қолади энди. Аммо, дилингдаги гўзал максадларингга кўндаланг турмоқ фикридан йироқмиз. Ишқилиб, қаерда юрсанг ҳам бошинг омон бўлсин. Шон-шавкатингни эшитмоқ, дийдорингни қайта кўрмоқ бизларга насиб этсин. Энди бора қол болам, фақат биз-бечораларни сира унутма!

Саҳл ибн Абдуллоҳ жамоатнинг улуглари билан кучоклашиб хайрлашди. Бошқаларига боши ерга теккудай таъзим бажо айлаб, хуржунини елкасига ташлаганича ёлғиз оёқ йўлдан яёв юриб кетди. У ҳаж зиёратини кўзлаганини

хамкишлоқлари дилдан сезишганлиги боис ортиқча эҳтиросларга берилишмади.

Йўл азоби - гўр азоби дейдилар. Қалбида Аллоҳ ишқи тўлиб-тошган йигит ўзининг муқаддас орзуси иштиёқида қанча шаҳар, кишлоқларни ортда қолдирди, қарвонларга қўшилиб, қимсасиз дашт-биёбонлардан ўтди, бир бурда нон, бир қултум сувсиз не-не манзилларда мусофирлик заҳматини бошидан кечирди. Йўл машаққати ортгани сайин дилидаги таваккули тобора кучайиб, ўзини руҳий бардам ҳис қилар, бир нафаслик ором ҳам дилида ҳадик ва ҳавотир уйғотарди.

Куфа шаҳрига кириб келганида, очлик уни тамоман ҳолдан тойдирган эди. Шунда ҳам у нафсига омонлик бермаслик, унинг алдовига учмаслик тадоригини кўрарди. Аммо, тирик жон, қолаверса, тинимсиз йўл машаққати туфайли бари бир очлик ўз ҳукмини ўтказа бошлади. У ун тортаётган тегирмон ёнидан ўтаётганида, беихтиёр тўхтаб қолди.

- Эй нафс,- деди ўз-ўзига,- нахотки таслим бўлишинг шунча қийин кўчса? Ахир, бу қийноқларга битта жонинг мингга парчаланиб кетмоғи тайин эди-ку. Сен эса ҳамон инграшингни кўймайсан, ақлимни ўғирлашга интиласан?

Ҳа, майли, яна бир сафар етовингга юрай. Аммо, бир лўқма таом заҳматини синаб кўрмоғинг даркор, токи кейинги сафар мендан ризо тилаганингда, ўша азоб ёдингга тушсин.

Саҳл ибн Абдуллоҳ бошдин оёқ оппоқ унга беланган тегирмончига юзланди.

- Биродар, шу дўлни айлантираётган отнинг бир кунлик хизмат ҳақи қанча туради?

Қош-кўзлари урпоқдан билинмай кетган ўрта яшар тегирмончи йигитга ҳайронлик билан тикилди.

- Икки дирҳамга етмайди.

- Мен бир дирҳамга розиман. Отингга дам бермайсанми?

- Бош устига.

Бечора Саҳл ибн Абдуллоҳ қош қорайгунча ишлаб, айтилган пулни олди. Бозордан нон ва балиқ харид қилди. Таомга қўл уришдан илгари яна бояги гапини такрорлади:

- Нафсим, ҳар қачон бирон нарса тиласанг, сенга лойиқ шундай хизматни адо этгайман, истагингни шу тахлит бажо келтиргайман.

Йигит яна бир ойдан мўлроқ йўл юриб, Каъбага кириб келганида, баданида бир чимдим ортиқча гўшти қолмаган, эти устихонига ёпишган бир аҳволда эди. Аммо, руҳ тетик ва бардам бўлиб, Каъбатуллоҳда кўп ибодатларни адо этди. Яна замонасининг улуғ шайхлари суҳбатига эришди. Ўзи ҳам камолотнинг янги қирраларига қадам босди...

Орадан йигирма йил ўтди. Бу орада Саҳл ибн Абдуллоҳ Тустарийнинг муборақ номи ислом оламида маълум ва машҳур бўлди. Шайх Зуннун Мисрий Саҳл (к. с.)ни шу қадар ҳурматлар эдики, умри давомида ҳеч қайси муридига бундай эхтиром кўрсатмаганди. Улар муршид ва муридлик мақомини ортда қолдиришиб, гўё ота-боладай бўлиб кетишганди. Бироқ, саодатли онлар узокқа чўзилмади, Зуннун ҳазратлари Мисрга қайтди. Тустарда қолган Абу Саҳлга бу айрилиқ қаттиқ таъсир қилди. Аҳвол шу даражага етдики, емоқ-ичмоқдан кўнгли баттар совиди, ҳаётга рағбати сусайди, кеча-кундуз ибодат риёзатидан лаззат кидирди.

Кунларнинг бирида ёш Жунайд Бағдодий уни йўқлаб келди. Орифнинг кулбасида қуёш чарақлагандай туюлди. Ат-Тустарий Жунайд Бағдодийнинг Аллоҳга бекиёс ишқини кадрлар ва айни чоқда у танлаган йўл шубҳалардан ҳоли эмаслигини таъкидлар эди. Ана шу нуқтаи назарини баён этиб, мактуб ҳам йўллаганди. Ўз хатида у: «Уйқу ғафлатдир. Муҳиб улдирки, ўзини ғафлатга бермагай, йўқса мақсудидан қолур. Ҳақ таоло Довуд алайҳиссаломга ваҳий юбордиким, «кечаси ётиб ухлаган киши Мени севаман» даъвосида ёлғон сўйлар».

Ўшанда Жунайд ҳазратлари ёшлигига бориб, бир оз дағалроқ жавоб ёзганди. Мана ўша мактубдаги сатрлар: Уйқу Ҳақ дўстларига Ҳақдин атодир. Нечукким пайғамбаримиз (с.а.в.) марҳамат этар: «Олимларнинг уйқуси жохилларнинг

ибодатидан афзалдир». Мана энди шогирд устоз зиёратига хозир бўлиб турибди.

- Мархабо эй дўст!- хитоби ила кучоқ очди Али бин Саҳл.- Қадамгингизга ҳасанот!

Бағдодий Пир кўнглида гинага йўғрилган гард қолдимикан, деган иштибоҳда эди. Кўнглидаги шубҳадан ҳоли бўлиб устознинг қайноқ кафтларига юзини босди.

- Мавлоно, густоҳлигимни илмимнинг заифлигига йўярсиз, деган умиддаман.

Қадди-қомати келишган, гавдаси адл Жунайд (қ. с.) озгингина ҳазрат ёнида янада салобатли кўриниш олура эди. Олимлар гуллар барқ уриб очилган чоғроққина ҳовлидаги ёғоч сўридан жой олдилар.

- Ҳадигингиз ўринсиз,- меҳмонни тинчлангирди мезбон,- зеро, илм бобида айтган лутф-каломингиз тавозунинг гўзал қиёфасидир. Мен сизни «Асрнинг кутби» деганмен.

- Илтифотингиз учун ташаккур устоз, сиздан Аллоҳ рози бўлсин. Ўзингиз айтибдурсизким, озиқларнинг энг аълоси такводир, деб.

- Сиз ҳақсиз. Энди шу фикрни давом эттириб, тақво исломнинг кўрғони, деган бўлур эдим. Зеро, тақвосиз чинакам ҳаловат йўқ.

Жунайд кўп олимлар суҳбатидан маънавий озиқ олган, аммо Абу Саҳл ҳазратлари тафаккуридаги кўз илғамас теранлик ва идрокка ўзгача майл сезарди. Шу боис ҳам машварат нишобини дарҳол тасаввуф ақидаларига бурди.

- Аниқки, Ҳақни таниган Ҳаққа етишмоқ дардида куйиб-ёнади. Аммо бу салтанатга умид боғлаганлар сийратини англамоқ қанчалар оғир.

Саҳл ибн Абдуллоҳ майин жилмайди.

- Сизнинг ҳар каломингизда Ҳақ синови яширингандай. Ҳа майли, кулоқ беринг: Шу олти шартга амал қилган иншооллоҳ Ўзининг марҳаматига доҳил бўлғай. Энг аввало, Куръон ҳукмини тутган, пайғамбаримиз (с.а.в.) суннатларига риоя этган, ҳаромдан узоклашган, ноҳўя ишлардан тийилган, умуман

барча ҳақларини ўтаган, насух тавбасига таянган мўмин-мусулмонлар икки дунё саодатига эришгайлар.

- Устоз, булар шарт-имтиҳон эмас, балки жаннатга йўл сифатида баҳоланмоғи керак эмасму?

Мезбон Жунайдининг тиззасига уриб қўйди.

- Офарин! Айни ҳақиқат шу. Аммо, ожизлик бандасига хос курсурда. Ҳақ таоло мўминларга уч нидо қилгай: Биринчиси- «Эй бандам! Инсофга келмасмисан? Мен сени эслагайман, сен мени эсламасмисан?». Иккинчиси- «Эй бандам! Мен сени даргоҳимга чорлагайман, сен мени қўйиб, бошқаларнинг даргоҳига қочгайсан». Учинчиси- «Эй бандам! Мен сени балолардан қутқаргайман, сен бориб ўзингни балоларга ургайсан».

Жунайд (қ. с.) бу гаплардан таъсирланиб, устозга яқинроқ сурилди. Пир гапида давом этди:

- Ҳақ таоло марҳамат этгай: «Мен халқни, менга зорини сўйласин, сўйламаса ҳам мен томонга боқсин, боқмаса ҳам даргоҳимдан қочмасин, даргоҳимга келмаса ҳам Мендан бори хожатини тиласин, деб яратдим». Аммо, кўнгил ўликки, ҳеч йўқ, ўз ҳолимизни-да, зорилик ила айтишни билмасмиз. Гуноҳларимиз елкамизга ортилса, оёғимиз тиззамизга қадар ерга ботгай, илло бу қадар лоқайдмиз, бепарвомиз, ғофилмиз. Одамнинг кўнгли тирик бўлмас, токи нафси ўлмагунча. Кимки нафсига ҳоким эмас, охир-оқибати хорлик билан яқунлангай.

Устоз энди ўзига-ўзи гапираётгандай кўзлари юмук, юзи хомуш, юрагида олам дарди жунбушга келаётгандай эди. Жунайд (қ. с.) валиларнинг юки оғирлигини қувваи ҳофизаси ила яхши биларди. Инчунун, яна мавзуни ўзгартирмоқ мавриди яқинлашганини сизди.

- Устоз, сиз неча йилдирки, нафсни жиловлаб олгансиз. Аммо, нафс шайтонга дарс беради, уни маҳв этиш Ўзидан эмасму?

Жавоб муддати бир оз чўзилди. Боиси, Саҳл ибн Абдуллоҳ бояги ҳаяжонини босишга улгурмаганди. Ўзига келиб, фикрларини дона-дона изоҳлай кетди.

- Аллоҳ инсонни азиз-мукаррам қилиб яратди. Яъниким, унга бошқа сифатлар билан бир қаторда ақл-заковат берди. Ақл энг аввало - парвардигорини таниш учун. Раббимни билган кимсага нафсни тавбасига таянтириш иш бўлибдими. Тамоқ ақлни тўйдирмайди, аксинча хиралаштиради. Шу боис ҳам улуғлар, сиддиклар кунда бир маҳал тановвулни афзал билурлар. Икки маҳал овқатланмоқ мўминлар одати. Уч марта емоқ ҳайвонлар ишидир.

- Орифлик нишонаси не бўлғай?

- Орифлик улдирки. Аллоҳдан бошқасини танимас, тупроқ билан олтинни фарқламас.

Жунайд ўрнидан туриб, Саҳл ибн Абдуллоҳнинг пешини ўпди.

- Мен билган шайхларнинг энг улуғи сизсиз!

Устознинг кўзларига ёш келди. Узун енги билан тиник томчиларни артар экан, сиполик билан деди:

- Жунайд болам! Эътиқодинг учун минг ташаккур. Аммо, улуғлик фақат Ўзига ярашади, билъакс, олимларнинг улугликдан қочгани аълороқдир.

Жунайд (қ. с.) яна бир бор устозни бағрига босиб, у билан илиқ хайрлашди.

Орадан йигирма йил ўтди.

Ҳазрати Саҳл сўнгги кунларини бошидан кечирарди. Бир огиз дуосига махтал муридлар атрофида меҳрибонлик кўрсатишар, дардини олишга интилишарди. Бирок, дард асло чекинмасди. Шогирдлар эса, унинг кўнглини кўтаришдан чарчашмасди.

- Албатта тузалиб кетасиз, ҳазратим,- деди яқин муридларидан бири бошини ушлаб ўтирар экан,- баҳор ҳам келиб қолди, ҳамма беморлар хасталиқдан фориғ бўлурлар.

Ҳазрат соқолини охиста силаб, беҳолгина кулиб қўйди.

- Жоним болам, Шайхул машойих Ҳасан Басрийнинг бир ҳикматини эслайдурмусен? Ул зот дебдилар: Дард бир

султондурким, эгаллаган жойини беомон кўймас! Вақти-соатим келяпти, энди Яратганнинг ҳузурига ҳижрат қилгаймен.

Шу топда шошқалокрок муридлардан бири лукма ташлади:

- Устоз, сиздан сўнг ўрнингизга кимни тайинлайдурсиз?

Шу зохати шогирдларнинг бутун вужуди қулоққа айланди.

Бирок, бутунлай нотаниш исм тилга олинганда, барча баробар «ох» тортишди.

- Нелар сўзлайсиз устоз, ахир Шоди Дил кофирку?

Шайх кўзларини катта-катта очиб, аразлаган каби қовоғини уюб ўтирган муридларига бирма-бир қараб чиқди:

- Вақтим азиздир, ғавғо кўтармангиз. Боринг, уни ҳузуримга олиб келинг.

У келди.

- Ё Шоди Дил! Сенга васиятим - уч кундан сўнг минбарга чиқ, мусулмонларга ваъз айт.

Шундан сўнг Ҳазрат жони-покини Ҳаққа топширди.

Саҳл (қ. с.) вафотининг учинчи куни аср намозидан сўнг Шоди Дил минбарга чиқди.

- Эй ёронлар! Мен бугундан ошкора шаҳодат келтириб, мусулмон бўламан. Аммо, шайх охирагда уни кўрмоққа қасд қилганларга ботинини покламокни буюрди. Айтдики, зохирнинг иши эл учун, ботинники Ҳақ учун!

Бу гапни эшитган жамоат оху-фиғон кўтариб, йиғлади. Ўша йиғинда ҳозир бўлган қария Абу Талха шундай деди:

- Қарангки, Шайх таваллудининг учинчи кунига қадар она сутини эммаганди, умрининг сўнгги уч куни ҳам рўзали ўтди... Ҳаётининг ибтидосидан интиҳосигача нафсига эрк бермади. Уни гўё хумда саклади...

САФОЙИ ҚАЛБ

Ўсмир бағоят хушқомат, юзи очик, мўйлаби янги чиққан сабзи майсаси каби халим, табиати хушхол ва салим эди. Шу вайдан ота-онаси уни мактабга ёлғиз юбормас, хамиша ёнида ва ортида румий, туркий, қишмидий, хабаший тўртта кул юрарди.

Кашмирий қоғоз ва исфахоний олтин қалам илқидан тушмасди. Бир оғиз лутфига тўрт қул махтал, амри вожиб, истаги ҳозир яшарди.

Аммоки, ўсмирда бир ғайриоддий хислат зоҳирлашиб борарди. У уззукун китобдан бош узмас, яқинлари суҳбатига аржумандлик истамас, ҳаловатни хонанишинликдан, хузурни сукутдан изларди.

Бу холдан падари бузургвори бағоят маълум топди, дилида хавотир олови ёнди.

- Кўнглинг не истайдир, болам, - деди у кунларнинг бирида хомуш бўлиб китобга кўз тиккан жигаргўшасига. Ўғилнинг исми Усмон эди. Усмон ўрнидан илкис туриб, отаси қошида қўл қовуштирди, илло чурқ этмади.

Замонасининг улуғ бой-бадавлат кишиларидан саналган ота мужгонлари ерга термулган азиз фарзандига яқинлашди.

- Сенинг ажиб табиатинг кўнглимга ғашлик солур ўғлим, - деди у Усмоннинг елкасидан оҳиста силаб. — Ахир, кўзимизнинг оқу-қораси, ишонган таянчимиз, орзу-умидларимиз нақшисан. Нега хор-зорлик нелигини билмаган, доимо тўкин-сочинликда улғайган забардаст йигитча кайфияти бунчалар махзун. Ёки юрагинга ўзга ёр ишқи тушдиму?

Бирдан йигитчанинг чехраси ёришди, кўзлари алланечук чақнади, боядан буён лоақал бир сония кўтарилмаган бош ростланди.

Ўғлидаги ўзгариш отани севинтиргани баробарида хайратини ҳам оширди. У бу иштибоҳини яширмади.

- Бошинга жоним садқа меҳрибоним, наҳотки бировни ёқтириш азобини танҳо тортиб юраверсанг. Нега бу ҳақда устозинг ёки онангга оғиз очмадинг, нега кўнгил хоҳишидан бу қадар уялдинг? Ахир, қўлимизни қаён узатсак муродимиз ҳосил бўлишини билардинг-ку! Айтгил, хаёлингни ўғирлаган Бағдод малагими ёки Шом сулуви, Нишапур нозаниними ёки Рум моҳитобони. Тишингнинг оқини кўрсатсанг кифоя, талабинг мақсуд бўлур.

Усмон отасининг бойлиги сарҳади чексиз эканлигини яхши англарди. Бироқ, не учундир сўз айтмоққа жуфтланган лаблар бир-биридин кўнгил узолмаган каби қилт этмасди.

- Эҳтимол, халифанинг қизи ёки сарой аёнларидан бирининг соҳиб жамолига нигоҳинг тушгандир?

Йигитнинг қомати эгилди, ҳазин тус олди. Бу ҳол падарнинг руҳини сўндира бошлади.

- Нега жимсан болам, гапир, бағримни ўртама.

Усмон тилга кирди.

- Отажон, мен кўнгил қўйган ёрга на бойлик ва на куч-қудрат билан етишиб бўлмас.

- Болажоним, сўзларинг дилимга ғулу соладир. Феъл-атворингдаги ғалатлик тафаккурингга-да, таъсир этганга ўхшайдир. Мени кўрқитма, дилимга ранж-алам оловини ёқма, кароғим.

Фарзанд боягидай мустар ҳолатда. қадди мажнунтол мисол эгилиб, фаромуш турарди.

- Бу сукут асносида не тилак сақланур, боланинг энг яқин дўсти ота - отага арз айламок шу қадар мушкулотму?

Усмон яна сарв каби ростланди, не синоатки, унинг ойдай юзини шашқатор ёшлар юварди.

Отанинг тоқати чок-чокидан сўкилди, сабр гардиши йиртилди, тилининг жилови ечилди.

- Сени инжитган кимса ким, нега юрак-бағримни хун қиладурсен, гапир жон болам?

Фарзанд кутилмаганда отасининг елкасига бош қўйиб, маҳкам кучоқлади.

- Мендан рози бўлинг, бузургворим, - Кўнглим қарор топмас, ҳақиқат излар!

Отанинг тепа сочлари тикка бўлди, қизғиш кўзлари олайди, қалин ва гўштдор лаблари асабий титради. Аммо, ўзини қўлга олишга қудрат топа билди.

- Нега ризолик истайдирсен, болам, - деди у ҳам ўглининг нозик елкасидан кучиб. Олдинга ғамзодалигинг асрорини топиш илинжида қадам қўйиб эрдим, билъакс, сир-синоат кўрғони яна баланд кўтарилур.

Усмон бошини кўтармай оҳиста пичирлади.

- Сизга жумбокдай туюлган фаромушлигим зоҳир сувратидир, илло ботиним ул маҳбуб ишқида оламини тутиб фарёд ургай.

- Қай маъшуқа эканки, сенинг ихтиёрингни измингдан чиқаргай, ота-она меҳрига-да, соя тушургай?

- Ул Аллоҳ ишқи отажон!

Падар бир қалқиди. фарзанднинг елкасидан тутиб, ўзига қаратди.

- Бу севги бизларда ҳам бор, бироқ, ўзгага кўнгил кўймоқликка монелик кўрсатмас.

- Жоним отажоним, нахотки Ўзига талпинган қул шуурида ўзга майлларга-да, истак сўнмаса. Чин муҳаббат улдирки, маҳбубдан бошқасини кўнгилдан чиқаргай. Ахир, садоқат нишони Аллоҳдан кўрқмоқ ва унга итоат этмоқ эмасму?

Ота чуқур қайғуга чўмди. У илоҳий ишқ завқидан беҳабар. фарогатни бойликдан, халоватни улфатлар суҳбатидан, саодатни базм жамшиддан қидирадиган ожиз бир банда эди.

- Болам, сездимки, кўнглингни англашга қодир эмасман. Айт, мендан не кўмак истарсен. Нишопур ҳавоси ёқмаса ўзинг учун қарвон тузурмен, илм изласанг измингга замон олимларини чорлагайдирмен, фақат ройишингни ошкор эт.

- Ройишим шулки, менга изн беринг!

- Яъни?

- Мени Аллоҳ ихтиёри ва тақдир ҳукмига топширинг. Мен илм ва тақво йўлидан бормоқни орзуладим.

- Болажоним, айтдим-ку, амрингга гуломлар-у, қуллар мунтазир. Улар сенга доимий ҳамроҳ.

- Отагинам, мени ҳамон англамайдурсиз. Менга на от-улов, на ҳамроҳ жоиз. Менинг уловим - оёқларим, ҳамроҳим Аллоҳим бўлур. Сиздан дуо бўлса бас.

Падари бузурқворнинг тиззаларидан мадор қочиб, қалин гиламга чўккалаб қолди. У бор ҳақиқатни энди тушунди. Ва бу шахд олдида ожизлигини ҳам фаҳмлади.

- Қай манзилга борурсен?

- Кўнглим, «Эй бандам! Сенинг кўркувсиз қилган тоатингдан кўра, кўркувла қилган гуноҳингни севарман!», «Аллоҳни дўст тутган зот нафсига душман бўлур», «Таажжуб қилурмен ул кишигаким, касаллик кўркуви билан емоқдан парҳез қилар-у, дўзах кўркуви бирлан гуноҳлардан тийилмас» деган лутф-каломлар соҳиби Яҳёи воиз хузурига йўл тутурмен.

Ота чўк тушган кўйи кафтларини дуога очди:

- Илоҳим, мен бир гуноҳкор бандамен. Не бахтки, менинг зурриёдим қалбига ўз ишқингни солибсен, бу ишқ то қиёматга қадар қалбида сўнмасин, босган қадамида илм унсин, нигоҳи тушган жойда илм кўқарсин, Омин!

Усмон бирданига бу қарорга келмагани аниқ. Ўша куни одатича тўрт ғуломи қуршовида мактабдан қайтаётган эди. Йўлидаги қарвонсарой ҳовлисида бир жигарранг эшакка кўзи тушди. Азиз ўқувчиларда бу ривоятга шубҳа туғилмаслиги учун айнан шу воқеотни устоз Ҳазрати Атторнинг «Тазкирот ул авлиё» китобидан олишга жазм этдик. «...Эшак ғоят заифлашган, орқасидан қон оқар, қашинмоқчи бўлар-у, ҳаргиз бунинг уддасидан чиқолмасди. Усмон қулларидан:

- Сиз менинг кимимсиз? - деб сўради.

- Қулларингизмиз, нимани буюрсангиз, ўшани қилурмиз, - дейишди улар.

- Агар мени севсангиз, бу эшакни тутиб, орқасини тозаланг, - деди йигитча.

Ғуломлар ёш хожасининг амрини бажо келтирдилар. Хожанинг ўзи ҳайвоннинг ярасини боғлади, олдига ўт ташлади. Шунда Яратганнинг қудрати ила эшак тилга кириб:

- Сен мени хуш тутдинг, авлиёлар сени хуш тутсин, - деди.

Бу сўзни эшитгач, Усмон наъра уриб, беҳуш бўлди. Ўзига келгач, қалбига нур кирганини сизди, у Аллоҳ ишқи билан ёнди».

Яҳё бин Муоз замонасининг етук уламоси. тақво ва риёзатпешаси, нуқтадон воизи эди. Азалдан шогирдларга қаттиққўл, сиқиб сувини чиқарадиган, минг чиғириқдан

ўтказиб, сўнг ёнига чорлайдиган одатидан барча ҳайқарди. Усмон ҳайикмай унга рўбарў келди. Не тонгики. Яхё бин Муоз ҳам уни илиқ қаршилади.

Шу зайлда йиллар ўтди. Устознинг дарвешларга садоқати устидан қарзи кўпайди. Бу ҳол уни анча тушкун кайфиятга солиб қўйди. Бироқ, шу ҳолида ҳам кўлига сариқ чақа тушганида мискинларга улашишдан чекинмади, ўз аҳволидан бировга арзи-ҳол тўкмади.

Усмон пайт пойлаб шайхнинг кўнглига қўл солди.

- Биласизким, отам анча давлатманд киши. Агар изн берсангиз юз минг танга қарзимизни тўлаб қўярдилар.

Яхёи воиз чехраси мулойим кўриниши, табассуми ёқимли, ниҳоятда кичик кўнгил инсон эди. Аммо, тоат-ибодатда заррача энгиллик истамасди.

- Болам, биринчи сабоқ ёдингдаму? - деди у бошини ердан узмай.

Усмон дарров тасдиқ ишоратини билдирди.

- Шундоқ, пирим.

- Сўйла?

- Ўйлаб андиша билан сўйлаганнинг имони ва тани саломат колур!

- Балли! Ҳозирги таклифингда андиша кўринмайдир.

Мурид муршид олдида таъзим айлади.

- Густоҳлигимни афв этинг, ҳазрат!

Ҳазратнинг юзидаги ним табассум шуъласи сўнмади. Ўша сеҳрли нигоҳ ила шогирдига астойдил тикилди.

- Аллоҳдан йироқлик боиси недур?

Усмоннинг тафаккур шами ёлқинланди. Муршид дилида гина-кудурат асорати қолмаганидан руҳи тетиклашди.

- Бунинг уч сабаби бор: Биринчиси - дунёга таъма қилмоқ, иккинчиси - халқнинг иззат-икромии билан мақтанмоқ, учинчиси - нафсига соядек эргашмоқ.

- Ихлос недир?

- Нафс лаззатини сўндирмоқдир.

- Бахтсизлик қачон келгай?

- Аллоҳдан кўркмай гуноҳ ишларга қўл урилганда.
- Не дерсан ул кишигаки, одамлар қаршисида қўл боғлаб турсалар, кўнгли чоғланур, турмасалар ғашланур?
- Ул кишида Фиръавн ва Намруд сифати кўринур.
- Тавозуъ моҳиятини чақурмисен?
- Инсон ожизлигини, муҳтожлигини, гуноҳларини билмоғи тавозуъдир.
- Авлиёлик сифати недур?
- Эртанинг ғамини тарк этмоқдир!
- Ер юзида азиз билган зотларинг кимлар?
- Илмига содиқ олим, таъмадан холи мурид, - Ҳақ сифатли сўфи.

Кутилмаганда устоз қўлини кўтариб, юзига тортди.

- Ҳақни севурсан, Ҳақ ҳам сени севсин!. Бугундан эътиборан кунянг Хайрий бўлсин, олим!

Яхё бин Муоз эртаси тушида Расулulloҳ (с. а. в.) ни кўрди ва ул зоти шариф марҳаматига кўра Хуросонга йўл олди.

Усмон Хайрий ҳазратлари эса Нишопурга қайтди.

У илмда баланд мартабага эришди, муридлари саноғига етолмай қолди, шон-шавкат бамисоли Нил дарёси сувидай оқиб кела бошлади. Аммо у ҳеч маҳал кибрга, виқорга, манманликка тутқич бермай, хокисорликда яшади. Шу важдан унинг доврўғи мусулмон оламида кенг қанот ёзди. «Улуғлар иттифок қилурларким, Аллоҳ хосларидан уч киши бордир: Нишопурда - Усмон Хайрий, Бағдодда - Жунайд, Шомда - Абу Абдуллоҳи Жалма.

Бу ёруғ дунёда нур борки, соя бор, ҳар неъматнинг кушандаси бор. Авлиёнинг кушандаси нодон одам.

Бир куни мункирлардан бири салими нафс, сабри-тоқат соҳиби Усмон Хайрий ҳазратлари қаноатини синамоққа қасд қилди. Ул зотни ўтгиз марта дастурхонига тақлиф этиб, курук кузатди. Сўнгги бор эса оғир гап қотди:

- Итни ҳайдаса кетади, илло сен кетмайсан.

Ҳазрат шунда ҳам койинмай изига қайтаётганида мункир унинг оёғига йиқилди.

- Густоҳлик қилдим. Улуғлигингни билиш учун сени хорладим. Энди тушундимки, чиндан ҳам вале экансан.

Шунда авлиё деди:

- Алдандинг, алдандинг! Менинг қилганимни бир ит ҳам бажарар, эронлар эса янада ортиқ бўлғайлар.

Мункир унинг этагини ўпиб, муриди бўлди.

Усмон Хайрий оила куриб, фарзанд кўрди, уларга гўзал ахлоқ ва яхши хулқ бобида чиройли тарбия берди. Вақти-соати етиб, қазоси яқинлашганида, отасининг аҳволини кўрган ўғли ёқасини йиртиб, дод солди. Ҳазрат уни ушлаб, тинчлантирди:

- Зоҳирда суннатга хилоф иш қилмоқ мунофиқликдандир. Пайгамбаримиз (с.а.в.) марҳамат этар: «Ичида нима бўлса, ташига ул чиқар».

Шу лутф ҳазратнинг лабларидан учган сўнгни сўзи эди. У сафойи қалб ва ҳузури ишқ ила жони-покини Ҳаққа топширди.

ҚЎЛДАГИ ЧЎҒ

Бомдод намозидан фориғ бўлган Абу Хафс нонуштага унамай дўконига отланди. Бу тонг унга ажиб бир саодат сабосини етказур, дилида анчадан буён туймаган рухий халоват зухурланур эди.

У шинамгина хона деразаси раҳидаги гулдор мис манқални бир ён суриб, исфахоний идишдаги анбарий сувдан соқолига сепди. Бир зумда уй ичини кўклам ифори тутди. Қалбидаги шодлик шавқи кучайди. Нечукким у бу ногаҳоний завқ, фароғат боисини ўзи-да англамас, англамаса ҳам дилида кечаётган ҳузурбахш орзу-истаклар ҳавосидан сармастлик сезарди.

Ташқарига чиқди-ю, ҳовли саҳнидаги сербарг сарв бутоғига қўнган митти булбулнинг субҳ навозишидан қўнгли қуёш янглиг ёришди.

У дарвозахона деворидаги кенг тоқчадан хизмат анжомлари солинган хуржунни елкасига ташлаётганида рўпарадаги хужрадан шогирд йигит югуриб чиқди.

- Устоз, рухсат этинг, асбобларни мен кўтариб кетай...

Абу Хафс кенг елкали, қоматдор, мошгуруч, қалин соқоли кўркам юзига ярашган улуғ кўринишли киши эди. Шу топда ёнидаги жуссаси нозик, лекин, узун-узун қўллари ҳийлагина чайир болага мулойим боқди.

- Болам, унутдинг-му, керакли тошнинг салмоғи билинмайдур.

Шогирд қўлларини боғлаб, секин бош эгди.

- Бу ўгитингиз ёдимдадур, аммо ботин риёзат устига яна тан қийноғини қўймаганингиз мени ҳижолатга соладур.

- Хўп ажойиб кўнглинг бор-да, бўтам. Майли, ўзгаларга меҳр ибодат бирла баробар, илло бунинг ажрини топурсан. Менинг азмойишим эса будир: Таннинг равшанлиги хизмат билан, жон равшанлиги истиқомат билан. Билки, ҳар ким ўзидан хушнуд бўлса, тез ҳалок бўлур, ҳар кимки, жамии ҳолида фазлу ҳақни ўзида жам қилса, умид этилурким, ул киши ҳалокатдан қутилгай... Қани кетдик.

Абу Хафс шу лутфи-каломи қай ҳолатда дилидан-тилига кўчганини бир муддат тушунолмай ҳайратда қотди. Э воҳ, наҳотки сахар мардонлаб эс-ҳушини андармон этган сафо кечинмаси раҳмоний эмас, шайтонийдир. У фикрлаб эрдик, кечаги гўзал суҳбат аржумандлиги важдин кўнгул бу қадар сарафроз туюлгай. Аллоҳ, ҳар неки хурсандчилик ботинида ўз синоатинг бор экан, бу синовлар зарбини енгмоқликка ўзинг қодир эт, ўткинчи хою-ҳавасларга дилни боғлама, ўзингдан ўзгага қарам айлама.

Устоз шу ҳаёллар гирдобида елкасини зил-замбилдай эзаётган темир-терсақлар залворини деярли ҳис қилмас, балки бутун жон-жаҳди ила борлигини атиги бир нафасгина банд этган тасодифий хуш холлик асрорини варақлар эди.

Бомдоддан сўнг хонадон дарвозалари қия очилган бўлса-да, ҳали кўчада одам сийрак. йўллар деярли хувиллаб, теваарак-атрофда ғалати сукунат ҳукм суларди. Тўсатдан уларнинг қаршисидан бир кўзи амол киши чиқди. У икки кўча кесишган муюлишдаги азим қайрағоч остига жандасини тўшаб ўтирди.

Шу чоғ бояги жимжитлик узра унинг латиф овози янгради. Бечорахол дарвеш Қуръон оятларини майин ва титроқ товушда ўқий бошлади. У - муқаддас китобнинг Жосия сураси оятларини ёдга олган бўлиб, маъноси шундай эди: «...Биз ҳам бугун сизларни унутгаймиз. Сизларнинг жойингиз дўзахдир ва сизлар учун дўзах азобидан қутқарувчи ёрдамчи ҳам йўқдир...»

Шайх Абу Хафс Ҳаддоднинг ичига ўт кетди. Бу шундай аланга эди-ки, босқон оташхонасидаги алангадан минг чандон ортик куйдирарди. Тонгги халоват асрори ечилди. Бир муддатли осойиш, оройиш ва халоват ортидан келадиган мужда Аллоҳнинг буюк қудрати ила кўз очиб юмгунча юраги зуҳурланди. Бояги сармастлик, сирли кайфият сафоси ўрнини беҳудлик, Аллоҳдан кўрқув тугёни эгаллади. У темирчилик дўконига қадам босганда бутунлай паришон ҳолда кўринарди. Ким салом берди-ю, ким елкасидаги хуржунни илкига олди, ким кўлини ўпди-ю, ким дастига ёвлук тутди, билолмасди. Фақат шу сўз лабидан учди.

- Дамни босинг, оловни кучайтиринг.

Шогирдлар унинг ранг-рўйидан хавотирга тушдилар.

- Ўстоз, нечук аҳволингиз бу қадар забун, соғлигингиз бизни қайғуга солмиш.

Эвазига ғалат жавоб янгради:

- Қассобга ёғ қайғуси, эчкига жон... Сиз тан-сиҳатликдан ташвишдасиз, мен охират қайғусида азобдаман.

Шогирдлар мум тишладилар. Шу қадар риёзат, каромат, футувват ва мурувват соҳибики, у дунёсидан изтироб оташида қовуриларкан, бошқа ожиз ва нотавон бандалар ҳоли не кечгай...

Оташдон мислсиз қизиб, чўғ орасидаги темир эриш даражасига етди. Ўт шуъласи Ҳаддод чеҳрасида ёлқинланар, унинг нигоҳидан ундан-да зиёд акс нур таралар, илло шунча олов, аланга қалбдаги зулмат соясини тарикча ёриштира олмасди.

Орадаги сукунатни суюкли шогирди бузишга журъат топди. Чунки, унинг айтадиган омонат гапи бор эди.

- Ҳазрат, мени маъзур тутгайсиз, эрталаб хаёлимдан фаромуш бўлибдир...

Абу Хафс қилг этмади. Йигит одобсизлик сарҳадидан чиқса-да, бироқ, тонгги муждани етказмоққа қасд қилди.

- Сиз ибодатдан бўшамадингиз, асхоби киром Абу Муҳаммадин-ил Муртоиш ҳазратларидан нома келмиш. Ул зоти шариф шу ҳафта адогида сизни ўз хонадонига чорламиш.

Ихтиёрсиз савол қулоққа чалинди.

- Сабаб.

- Боиси улдирким, фикри ожизимча Муртоиш ҳазратлари Боғдоднинг аёнларидан бирининг кизига уйланмишлар, шунга сизнинг ташрифингизни илтижо бирла ёзмишлар.

Устоз устига совук сув куйилган каби хушига келди, кўзларини шогирдига қадади.

- Ё раб, шайх шайтон макрига учибди-му, а?!

Шогирдлар индамай ўз ишларига машғул бўлишди. Абу Хафс Ҳаддод йигит илкидаги номани ўқимамай ўчоққа ташлади.

- Ҳаққа етишдим деганида ёр васлига кўнгил боғламоқ, бу адашган бандаларга хос белгидир.

- У ҳолда Сиз бу никоҳ офатидан дўстни огоҳ этмайдурсизми? - Шогирднинг ҳадди сиғиб, шу гапни айтиб юборди. Устоз ўзи билан ўзи овора эди. Ҳозир асхаби Муртоиш ҳазратларининг бу тутмиши кўшилиб, шайхнинг кайфияти баттар маҳзунликка юз тутди. У қон каби қизарган, лағча чўғга айланган темирни олиш учун оташкурак қолиб, қўлини оташдонга тикди. Буни ҳеч ким сезмади. Фақат босқон қидираётган сабза мўйлабли ўспирин кутилмаганда ўша тарафга қаради-ю, ўзидан шуъла таратаётган темирни кафтида ушлаган устозни кўриб, кўрққанидан лафзини йўқотди. Унинг бутун вужуди дағ-дағ титрарди. Тилига калима келмай, илки ила ёнбошида куймаланаётган шеригининг бикинига туртди. У ҳам қўлдаги чўғга кўзи тушиб, хайрат уммонига чўкди. Кейин барча шогирдлар ўша манзара даҳшатидан ҳаяжонини босолмай, пешоналаридан оқётган реза-реза терларни артишга тушдилар.

Барча қўрқув ва хавотир оралиғида дами ичига тушган кезде, устоз фавқуллода хотиржам кўринарди. У қўлидаги кизиган темирни сандон устига қўйиб кўз кири билан босқон ушлаган йигитга «қани ур!» дегандай ишорат қилди. Шогирдлар темирни тутдилар. Тез орада керакли шаклга кирди.

Уста ҳозиргина ясалган асбобга узоқ тикилди. Худди илк бора ҳунаридан «мева» ундиргандай завқланди. Аслида ҳам шундай эди, илло бутун умр бўйи темирчилик билан шуғулланиб, ҳозиргина рўй берган мўъжизани сира хаёлига келтирмаганди. Аслида бу ишлар унинг ихтиёридан ташқарида рўй берганини ўзидан бошқа ҳеч ким англаб етмаганди.

- Устоз, - деди уйда яшайдиган шогирди хиёл ўзига келиб, - қўлингиз куймадими?

Абу Хафс ҳазратларининг нигоҳи теранлашди, бояги паришонлик ўрнини шиддат, завқ-шавқ эгаллади.

- Аҳмад болам, қалб куйганда қўл ёнгани ҳеч гап эмас. Шукрки, амол дарвеш кўзимни очди, кўлим куйиб, қалбимдаги гардни ёндирди. Бу халоватни кошки мен билан баробар юракдан туёлсанг. Ёруғ дунёда бирон халоват йўқки, Ҳақ зикри асносида оладиган ҳузур ва саодат таъмидай лаззат бағишласа.

Шайхнинг чиройи очилганидан севинган шогирдлар дарров уни ўраб олишди. Бири сўради:

- Ҳатто, чин дўстлар дийдоридан ҳам аъломи туйган руҳият?

Устоз ғўр шогирдига юз бурди.

- Сенингча, чин дўст ким?

Йигит бу карашга дош беролмай, шерикларига ўгирилди.

- Чин дўст - Яратган Эгам. Хом сут эмган банда билиб-билмай хиёнатга йўл очиши эҳтимолдан узоқ эмас. Шу боис ҳам ёлғизнинг ёри - Худо, дейдилар. Банданинг бандага дўстлиги узоғи билан қабрга қадар. Роббим ёрлақаса қиёматгача хидоят озуқаси билан сийлагай.

Аҳмад бошини сандон устига қўйди.

- Устоз, шу нодон бошни боскон билан пачоқласангиз розиман, аммо, кечаги машварат баёнида эшитганларим бугунги фикрингиз билан қовушмайдигандай туюлур.

Шайх Аҳмаднинг елкасидан ушлаб қаддини тиклаб қўйди. Сўнг ўзи темир ўриндикқа жойлашиб, кеча оқшом бўлиб ўтган машваратдаги нақлларни эслади. Эслаганини топди, айти чокда йигит унинг Орифлар султони Боязид Бистомийга сўйлаган ўгитига ишора қилур эди.

Ҳа, кеча хўп ва кўп ажиб мулоқот бўлди. Энг таажжублиси, унинг тор ва харобатли дўконига кутбизамон, каромат фалакининг тўлин оғи - Боязид Бистомий ҳазратларининг кириб келиши эди. У бу зот ташрифини кутмаган эрди. Боз устига ул қоддасаллоҳу сирраҳу азиз Абу Хафсдай оддий ва мискин темирчидан дуо талаб этганига не дейсиз?! Ё Қудратингдан, фаришталар орасида Жаброил, валилар орасида Боязид улугдир деган нисбатларга, Абу Саид Абул Хайр ҳазратларининг «Ўн саккиз минг оламнинг барчасини Боязид кўрди» дея берган юксак баҳосига қарамай ул зоти шариф бечора-ю, ожиз бир кимса - Абу Хафс Ҳаддоддайн йўқсил темирчидан ўзига офият сўраб турса-я.

Ҳаммасидан ҳам Бистомийнинг Абу хафс муридларига берган баҳоси ошиб тушди. Орифлар орифи ташрифидан хабар топган муридлар бир пиёла чой ичгудай муддат ичида устоз қошида қўл боғлаб, бошларини ҳам қилиб, итоатда турдилар. Уларни кўриб валиуллоҳ:

- Сен муридларингга худди султонлардек одоб берибсан, - деди. Шунда Абу Хафс:

- Сен уларнинг зоҳирини кўраяпсан. Рухсори зоҳир алдамчидир, агар чин маъно қидирсанг ботинга бок! - дея жавоб айлади.

Кейин ёронлар суҳбати кизиди. Йўқ, аввал кўнгилни бўшатишди. Абу Хафсдан дуо сўраган Боязид эвазига «мен сени дуо қилганим билан ичимдаги дард аримагай», деган муножотни эшитди.

- Сенинг хасратинг недир?, - қизикди Бистомий.

- Кошки у кўнглини очмаса эрди. Унинг изтиробига фақат Яратганнинг ўзи малҳам кўйишини билган ҳолида ожизлигига борди - инсонга сирини ошкор айлаб, у бечоранинг ҳам халоватини ўғирлади. Тўғриси, Султонул ориффин анча кистади, сўнг Ҳаддод тиш ёрди. У арз қилдики: «Қанийди бутун аҳли жаҳаннам азобини менга юклаб, улар афв этилса, мен мамнун бўлиб, дардим арир эди»...

Бу истак мағзини чақиб, маъносини кадрлайдиган Боязид ҳазратлари чунонам йиғладики, эғнидаги либоси жикқа хўл бўлди. Сўнг, «Бир пайтлар Ҳазрати Умар: Ё Раб, менинг жасадимни дўзахинг даражасида кенгайтириб қўйгинки, токи бошқа мўминлар учун жаҳаннамда жой қолмасин», деганини эслаб, яна юрак-бағри тўлиб-тошди. Қайтар чоғи, темирчини ёнига ўтказиб олиб, шу гапларни қулогига қўйди.

- Мен суҳбатимиз давомида қирқ йилдан буён ўргана олмаганимни билиш даражасига етдим. Ботиним файзи раббоний илм билан тўлди. Англадимки, сирри қутбият бир маънодир, фазилат ва касрати амал (амал кўплиги) билан эмас, балки мавҳибаи илоҳий ва тавжиҳи Худодир!

Ўша мунозара асносида Боязид тавҳид, ихлос, тақво ва нубувватга оид кўп саволлар берди.

Сўради:

- Валий ким ўзи?

Жавоб айтди:

- Валий ўз нафсидан халослик истаган кишидир.

- Жўмардлик ҳақида не дейсан?

- Жўмард бир мусулмон биродарининг дунё ва охираатидаги насиби ва яхшилигини ўзиникидан устунроқ қўйган зотдир.

- Бахиллик ва кўрбахиллик нима ўзи?

- Бахил қўлидан келган яхшилиқни вақтида қилмаган, кўрбахил эса ўзи яхшилиқ қилмагани устига бошқанинг ҳам бировга муруватини истамаслиқдир.

Бирдан у ҳушёр тортди. Бу Аҳмад тушмагур бошини сандон устига қўйганида устознинг «Кўнгилинг мутавозе бўлмоғини истаган киши солиҳлар суҳбатиини кўмсагай...»

деган фикрига нозик ишора этган экан-да. Бу билан у «чин дўстга ошиқлик ҳақида бонг урган зот нега мардумлар суҳбатини тусагай» деган иштибоҳга урғу берган кўринади. Ҳа бола, бунчалар зеҳнкорлик қайда фойда-ю, қайда зиёнлигини кошки фахмласанг. Кошки «чин дўст» қошига йўл орифлар суҳбати-ю, пирлар етовида очилишини англаб етсанг эди.

Абу Хафс ҳамон ўзига мунтазир боқиб турган Аҳмаднинг қадок панжаси устига кафтини босди.

- Болам, бир хонадонга мулозим бўлқи, унинг барча эшиклари сенга очилсин. Бир сайидга мурид бўлқи, жумла саодат сенга бўйин берсин, манзилни кўрсатсин.

У шундай деб ташқарига йўналди. Аҳмад устоз ортидан чопди.

- Яна не муродинг бор?

Шогирд устоз викаридан ўзини йўқотди, фикри туткич бермай қочди. Яхшики, тезда ўзига келиб, бояги гапни такрорлади.

- Асхабингиз Абдуллоҳ Муҳаммадин-ал Муртоиш ҳазратларининг таклифни унутмадингизму, деган истиҳола ила сизни безовта этмоқдамен.

Абу Хафс кескин қадам ташларкан, ўз-ўзига деди:

- У уйланолмайди...

Аҳмад ортиқча савол ножоизлигини тушуниб, тилини тишлади.

...Орадан бир ҳафта ўтди. Шу кунлар ичида Аҳмад фақат Муртоиш ҳазратлари ҳақида ўйлаб хижолат тортиб юрди. Сабаби, хатни ўзи олиб қолган, зеро, омонатни эгасига етказганлигига қарамай, устознинг маросимга бормаслиги унинг назарида ишончни суиистеъмол этган каби туюларди.

Аллоҳга истиғфор айтиб юрган кунларнинг бирида, пешиндан сўнг Абдуллоҳ Муҳаммадиннинг ўзи дўконга кириб келди. Кўриниши ғарибона, уст-боши дарвешларники каби. Демак, устоз башорати тўғри чиқибди, тўй қолдирилибди шекилли.

Улуғлар кучоқлашиб кўришишди. Абу Хафснинг серсоқол чехрасига табассум ёйилди.

- Тўйлар муборак, биродар!

Абдуллоҳ индамай тўшакка чўқди. Устознинг кўлидаги кўзачага қараб ўйга толди. Ниҳоят, дилини очди.

- Дўст изн бермаса, тўйга не ҳожат.

- Демак, мен монёлик қилибман-да, - Абу Хафснинг қоп-қора кўзлари йилтиллаб кетди.

- Билиб, билмаганга солиш яхшимас... Не бўлганда ҳам сендан хурсандман.

- Нечук?

- Гап шундай. Ўша кеча қайнотам бўлмиш менга катта илтифот кўрсатди. Эски либосимни ечириб ўрнига шоҳона зарбоб чопон, ёкут кўзли қалпоқ кийдирди. Гўшангага кириш олдидан икки ракат нафл намоз ўқидим. Ибодатдан кейин дуога кўл очишимни биламан-ки, хатиждан:

- Ё Муртоиш! Сен салоҳият тўнини зоҳирингдан ечдинг. Биз ҳам ошнолик тўнини ботинингдан олгаймиз, - деган овоз эшитилди. Шу нидо тугамай, кўксимдан фарёд отилди. Сапчиб ташқарига чиқдим. Эгнимдаги заррин уст-бошни отиб ташлаб, эски хирқамни кийдим-у, сен томон чопдим.

- Нега айнан мени эсладинг?

- Чунки, нидо сенинг товушингдай эшитилди.

Абу Хафс кўлидаги қисқич - оташкуракни ташлаб, асхоби Абдуллоҳ Муҳаммадин-ал Муртоишни маҳкам бағрига босди.

БАЛИҚ ОҒЗИДАГИ ОЛТИН

Бу болага икки фазилат кўрк бағишларди. Биринчиси, одоб-у, хуштавозеликни одат қилгани бўлса, кейингиси ширин сухани эди. Қоп-қора кўзлари дум-думалок. Одатда кўзда ташки олам сурати зухурлангай, ажабки, унинг нигоҳида офият зиёси жилва урарди. Ўсмирлик остонасига қадам босибдиким, отасининг юзини элас-элас эслайдир. Илло, шу чокқа қадар

бошини кўтариб, ул махрами асрор, солихи тайёр сиймосига боққани журъат этолмаган. Падари бузруквор чехраси куёш янглиғ кўзларини қамаштиришидан кўра, бу ҳолатда фарзандлик ҳаёсини аяган. Ақлини Аллоҳнинг каломи ила тўлдириб, ҳаётини дини-ислом хизматига бахшида қилмоқликда буюк фароғатни англаган норасида тақдири азал, холиқи Розик ризоси ила оғир хасталик азиятини тортадир.

Оддий ўғлон дардга чалинганида, оналар қандай заҳматни бошидин кечирурлар. Бу болани оддийлар қаторига қўшмоқликда адолат мезони ранжиши бор гап. Бу фарзанд эмас - Яратган Эгамнинг чин маънодаги тухфаси эрди. Не бахтки, бугун ўша омонатнинг жони қил устида қалтирайдур.

Онаизорнинг кучи кимга етарди-ки, шу топда ширин жонини кўзининг оқу-қаросига марҳамат айласа... Лекин, бу унинг истаги. Банданинг хоҳиши Яратганнинг ризолигига монанд тушсагина ижобатини топур, йўкса армонга айланур.

Боланинг рангидаги раҳмат сўниб бориши баробарида она қалбидаги изтироб укубаги кучайиб, вужудини кийноққа соларди. Ниҳоят унинг бардоши букилди, сабри чок-чокидан сўкилди. Кенг кўйлаги енги билан даҳанини беркитиб, очик айвонда тоат-ибодатдан бўшамаётган ҳожасига юзланди.

- Қандоқ отасиз-ки, шундай бола кўз ўнгингизда кундан-кун офтобдаги гул мисол сўлиб борадир. Сиз эрса бирон чора изламакка аҳд қилмагайсиз, табиб-ҳакимларни чорламағайсиз? Наҳогки, бағрингиз бўшашмаса, меҳрингиз кийин-қистовга олмаса?

Жавоб оралигидаги муддат кутилганидан-да, чўзилди. Муштипар аёл унсиз йиғлашдан ўзини тиёлмади. Шунда соч-соқоли оппоқ, чехрасида таърифдан-да, ташқари файзиёблик уфурган нуроний жойнамоздан қимирламай завжасига ўгирилди.

- Эй нодон хотин,- деди у сокин товушда,- боламизнинг дарди на табиб, на ҳаким илкига боғлиқ. Ҳаммаси ўзининг иродаси. Рўзи азалда пешонага битилган қисматга қарши

турмок, Аллохнинг ҳукмига исён баробаридадур. (Ўзи сақласин!).

Аммо, шу вақтда аёлнинг ақл-заковотини қалб ҳиссиёти хиралаштирган, инчунун, бемор бола дош бераётган хасталик азобига тани бошқа онаизор чидай олмаётган эди.

- Дерлар, қараган қараб қолмабдур. Азаматингиз Шом-у, Ироққа соя солгай, ажабки, бир бечора ўғлингиз аҳволига томоша қилишдан бошкага ярамайдирсиз?

- Кошки каломингдин куфр бўйи келаётганини паришон тафаккуринг илгай олса? Кечикмай истиғфор айт, гуноҳга ботма. Билки, сенинг қувваи ҳофизанг даражоти менга қоронгу, меники сенга... Мўмин кишининг кўнгли Ҳақдан кўркувли бўлур ва беҳуда сўздан тилини тиюр. Қулнинг Аллоҳдан кўркуви Аллоҳни билгани қадарликдир. Ҳақ таоло юмшоқ кўнгиллиларни севар. Кел, ҳалимлиқни дилга жойлайлик, мағфиратни ожиз бандадин эмас, Ўзидан кутайлик.

Ҳар бир қатраси тиллоларга менгзалгулик бу панднома хонадон соҳибаси дилини юмшатди-ю, бироқ, тўшақдаги хаста ҳолати унинг тили жиловини ечди.

- Сиз доим шу насиҳатдан нари ўтмайсиз, ҳожам.

- Чунки, насиҳат диннинг устунидир!

- Шу маҳал насиҳатдан беморга не наф?

Нуроний ковоғини уюб, қуюқ қошларини чимирди. Филҳол, бутун эл-улус бир оғиз лутфи каломига зоринтизорлигига қарамай, ўз ёстикдоши қадрини билмаслиги қалбини ранжитиб қўярди.

- Англамадингму, бу ўғитлар тирик жонга аталгандир. Фаҳриддиннинг ҳаёт шами қанчалик ёнгай-у, қачон ўчгай, буни фақат Раббим билур. Сен билан менинг вазифам унинг иймони мустаҳкамлиги, қалби чин ҳаловатга етишмоғи ҳақинда азмойиш чекмоқдир.

Она сукутга кўнди, аммо киприқлар орасидаги ёшлар инсофга келмай, заъфарон чеҳрага қуйилаверди. Аёл кишининг йиғиси кўпинча юрак ноласига ҳамоҳанг кечади.

- Армоним шуки, неча йиллар бир ёстикка бош кўйиб, юзингизга табассум инганини, лабингиз кулгуга ройиш билдирганини сезмадим. Мен-ку, майли, мана бу ёлғиз ўғлингиз сизни шу ҳолдаги қиёфангизга ўрганган кўйи ёруғ дунёни тарк этаётгани надомат уйғотмайдими?

Нуроний кўлидаги тасбеҳни ўтказишдан тўхтаб, яна ўша мулойим овозда деди:

- Мен эса бу оламда кўпроқ йиғламаганимдан, вақти-бемахал дунё неъматларига андормонлигимдан, умримни ибодатдан ташқари юмушларга-да, сарфлаганимдан ташвишдамен. Ҳазрати Умарнинг гапи ёдингдан кўтарилдиму? Ул зоти шариф: Доимо йиғлағудай бўлиб юр, ҳозирги қайғу - жаннатдаги кулгунинг мезонидир, демабмиди?

- Онажон сув беринг!- Бемор бола кўзларини очмай, тилга кирди. Онаизор сопол косадаги сувни пахтага теккизиб қақроқ лабларга босди. Лаблар зўрға қимирлади-ю, аммо томчи сув томоқдан ўтмади.

Жойнамозни йиғиштирган ота ўглининг бошидан ушлаб, эрталабдан буён ўкиган оятларини жамлаб, фарзанди юзига уфурди. Шу нафас хосиятими ёки Аллохнинг кудрати ила бемор кўзларини хиёл очди, неча кунги сукутдаги тил жонланди.

- Дадажон!

- Шу ердман, жон болам!

- Менга ризолик беринг?

Нуроний энгашиганида, оппоқ соқоли боланинг покдамон юзларига қадалиб, гўёки эркалагандай туюлди.

- Сендан Аллох рози бўлсин, болам. Мен розиман!

Энди мурожаат онаизорга қаратилди. Аёл болани бағрига босиб, юм-юм йиғлашга тушди.

- Асти мен олдингда кетсам ҳақиқат қарор топмасмиди?

Оналар юракни эзиб юборувчи оху-фигонларига кўшиб, дардини ҳам юмшатадилар. Оталар қалбидаги ситам тоғ каби чўкиб тураверади. Тоғдай жабр-жафоларга қаддини тутган инсон, кўпинча ўз волидаси ёки аҳли аёлининг томчидай кўз

ёшини кўтаролмайди. Ҳозир ҳам йиғи-сигидан қийноққа тушган оқсокол охиста кўзгалиб, ховли тарафга ўтди. Бу ердан каттагина ариқча оқиб ўтар, унинг кирғоқлари дов-дарактлар билан ўралганди. Соя остидаги супада устознинг муридлари, қавм-қариндошлари, кўни-қўшнилари кўнгил истаб ўтиришарди. Уни кўришлари билан ҳамма оёққа қалқди.

- Фаҳриддин омонму?

- Боланинг ҳолати қандай?

- Умид борму?

Нуроний сафга янги қўшилганларнинг елкаларига қўл ташлаб сўрашди. Ўзи ҳам бир чеккадан жой олди. Бу айти муддао эди. Негаки, аҳли жамоада Пирдан саодат жавоҳирларини термоқ умиди уйғонганди.

Мўмин-мусулмонликнинг энг гўзал удуми – бу, бошга мусибат тушганида, ҳамдардлик билдирмоқ, ҳамнафаслик кўрсатмоқ, тақдир зарбасини бўлмоқ. Ўзи билган ва ҳатто билмаган кишиларни кўриб, Муршиднинг кўнгли анча кўтарилди.

- Фаҳриддин ризолик сўрайдур,- деди у ўйчан қиёфада. - Илло, Ҳақ ҳукмига розилиқдан ўзга чора йўқ.

- Илоҳим, дард берган, давосини ҳам берсин, - бир овоздан тилак билдиришди одамлар. Мавриди келганида устоз энг яқин дўсти Ҳасан Басрийнинг фикрини ёдга солди. Ҳасан (қ.с.) дебдур:

- Дард бир султонким, эгаллаган жойини осонликча бўшатмас!

- Аммо, биз яхшилиқни умид қилурмиз,- дилга қўнаётган шам қоронгулигига нур бағишлашди муридлар,- ҳар неки кўнгилни шикаста хаёллардан асрамоқ жоиздур.

Малик бин Динор сафга бирма-бир назар ташларкан, уларнинг юз ифодасида маърифатга ташналиқни илғаб, бир оз жонланди.

- Фурбат кўнгилга кушанда эмас. Вахолангку, кўнгилни махв этгувчи омил бор. Булар - кўп емоқ, кўп ухламоқ, кўп

гапирмоқ. Яна икки ҳолат ахлоқлик белгиси: бекорга кулиш ва билмай сўз айтиш.

Ерға ёзилган шолчада тиз чўкиб, суҳбат лаззатига маҳлиё бўлган ёшгина йигит одоб ила саволи зуҳурланганига ишорат изҳор этди.

- Кўп таомланиш ва ухлаш азияти тушунарли. Аммо, нутқда не ҳадик бор?

Жавоб қисқа янгради.

- Сўзда офат яширинган! Айтилмаган лутф устидан сен ҳокимсан, тилдан чиққани сенга ҳожадир. Бир мажлисда дилга малҳам бўлган фикр кейинги машваратда кўнгилга тиғ каби санчилмоғи мумкин. Шу боис олимлар сукут каломдан устун дейдилар. Сизларга бир воқеани башорат этай. Яқинда жума маъвизасидан қайтаётган эдим. Йўлда бошдин-оёқ янги либосга ўралган ўтпараст йўлимни тўсди.

- Эй мўминлар шайхи, айтчи, неча йилдан буён ибодатга машғулсан?

Дедим:

- Аклимни таниганимдан буён!

- Иккимизнинг мартабамиз тенглигини билгаймусен?

Ҳайратдан ёқа ушладим. Умрим бино бўлиб, бундай кибр, бундай манманликка дуч келмагандим. Унинг ҳайбатидан-да, сиёсати баланд туюлди.

- Адашган кимсанинг адашмоғи янгилик эмас,- жавоб қайтардим унга. Бироқ, ул такаббурлик отидан тушишни истамасди.

- Қуруқ гапнинг салмоғи йўқ. Истасанг, мувоҳасага киришурмиз.

- Ҳақ йўлни англатмоқ - ҳар бир мусулмоннинг бурчи. Мен тайёрмен.

- Яхши! Унда ёниб турган оловга қўл солурмисен. Китоб титган панжаларинг ёнишидан қўрқмасмусен?

- Мусулмон Аллоҳдан ўзга ҳеч кимдан қўрқмас.

- Унда бошладик!

Йўл бўйига катта гулхан ёкилди. Бир тарафда биродарларим, иккинчи тарафда ўтпарастлар воқеа қандай яқун топишини кузатиб туришибди.

- Иккаламиз баравар илкимизни тутгаймиз,- таклиф киритди у ёнимга яқинлашиб.

- Аини муддао!- мен ҳам чекинмадим.

Бу пайтда олов тафти орқадаги холисларни-да, ортга жилишга мажбур қилаётганди. Иккаламиз тенг қўлимизни ўтга сукдик. Тилим ва дилимда Аллоҳдан нажот сўрардим. Шу йўсинда анча кутдик. Буни қарангки, на менинг ва на унинг қўли шикаст еди.

- Хўш қалай,- деди ўтпараст гердайиб,- адашмабманми?

Чиндан ҳам икки тараф ҳақли кўринди. У шодланиб, уйига кетди. Менинг кўнглим ҳижилланди, ичимда бадгумонлик уйғонди.

Саждага бош қўйиб, йиқилдим:

- Илоҳи, бу не хол. Етмиш йилдирки, иймон ва чин таслимлик билан қуллуғингни қилурмен. Вақти келиб бир даҳрийга тенг кўрмоғинг ҳикматидин огоҳ эт! Наҳотки, шунча эътиқод ва ўзингга эҳтиромимга қарамай, бир ғайридин билан тенглашсам?

Кўз ёшларимни тўхтата олмасдим. Юракдаги ғашлик ва алам ўти сира пасаймасди. Шу чоғ хотифдан овоз эшитилди:

- Ё Малик, шунча ақл-заковатинг, билим-салоҳиятинг оддий ҳақиқатни англамоққа ожизлик қилдиму? Тинчлан, ҳеч қачон ўтпараст сенга рўбарў келолмас. Биз сенинг қўлинг куймаслиги учун оловнинг таъсирини йўқотдик. Агар айёрликка бориб, шундай тадбирни қўлламаганимизда, унинг билаклари оловдан кўсов каби қорайиб чиқиши аниқ эди...

- Офарин, Аллоҳ билгувчидир,- деган хитоблар анчагача тўхтамади. Жамоа тинчлангач, яна савол тушди.

- Ҳазрат, айтингчи, Зухд аъломи ёки ризо?

Малик бин Динор чуқур тин олди. Кўзларини ярим юмиб, деди:

- Албатта, ризо яхшидир. рози бўлган киши ортик манзилат (қадр) истамас.

Муридларнинг аксарияти тасаввуф остонасига илк бор қадам қўйган, танлаган йўли машаққатларидан беҳабар, аммо шиддат ва ғайрати бисёр йигитлар эди. Устознинг ҳар бир сўзини қалбига қуйиб олаётган ўрта ёшли киши бахт ва бахтсизлик нишони тўғрисида масала сўради.

- Аввало, бахтсизликнинг нишонасидан хабар берай,- деди Пир унга мулойим боқиб,- бахтсизликнинг боши - кўнгилик қаттиқлигидир. Чунки, бундай одамда меҳр, севги, оқибат, кадр, хушхулқлик, хушмуомалалик, хушахлоқлик каби инсоний фазилатлар шаклланиши ғоят мураккаб кечеди. Натижада унга ғазаб, жаҳл ва қаҳр, энг ёмони хусумат, нафрат, ҳасад сингари иллатлар тез ёпишади. Огоҳ туринги, бу кофирликка яқинлаштиргай. Кейинги белги - кўз ёшланмаслиги, учинчиси - ҳаёсизлик, тўртинчиси - дунёни севмоқлик ва бешинчиси - мол-мулк, бойлик учун жондан кечгани ҳолида, оҳират учун озуқа тайёрламасликдир. Солиҳлар бу қусурлардан узоқроқ юрадилар, поклик вужуддан бошланиб, руҳга туташиб кетади.

Мажлис аҳли беихтиёр сукутга чўмди. Шу топда ҳар ким ўз амалини дил тарозусида тортмоқда эди. Ниҳоят чорпоядан жой олган мошгуруч соқоли, кўзлари пирпираб турадиган, бурни катта киши истиҳола ила оғиз жуфтлади.

- Асвад биродар, қулоғим сизда?

Асли касби мисғар бўлиб, ҳозир бу ҳунарни фарзандларига ўргатиб, энди Пир этагидан тутган бу хокисор кишининг сўроғи ҳам ўзи каби соддароқ мазмунда эди.

- Ҳазрат, тасаввуф аҳлининг илк қадами қандай бошланур? Ҳаммамиз ожиз бандамиз, билиб-билмай шубҳали қадам, шубҳали таом, шубҳали мулоҳазалардин холи эмасмиз.

Мисғарни оддийгина фикри Малик бин Динорни олис ўтмишга етаклади. Ўшанда у ҳам мана шу авомдан ортиқ амал соҳиби саналмасди. Энг ёмони-дунёга майлини ўлдирилмаганди. Қарангки, ҳазрати Муовия Шом тарафда ҳашаматли мачит қурдира бошлаганида, Малик Аллоҳнинг уйига мутаваллиликни орзулади. Боиси, ислом қавмига хизматдан кўра, ўша мачит ажратилган виқор ернинг катталиги эди. Ниятини пинҳон

сақлаб, эртадан кечга қадар ўша жойда ибодат билан шуғулланди. Одамлар кўзига ўзини етук уламо қилиб кўрсатишга уринди, катта-кичик мажлису машваратларда чиройли сўзлар айтиб, намозхонлар эътиборини қаратди. Бу, яхши амали эди. Аммо, кечалари маишатдан бўшамади, соз чалиб кўнгилхушлик қилди, дунё жамолига, васвасасига учди.

Фурсат етиб, мутаваллилик лавозимига одам танланганида, жамоат унинг кимлигини юзига айтди: «Сен риёкор ва мунофиқсан» деди. Бироқ, бу баҳо унинг ишратга мойил қалбига гулу солмади, аксинча, одамлардан ранжиб, кўнгилхушликда давом этаверди.

Бир куни тонггача тинмади, роса ёзилди. Кўнгли сарафроз чоғда яна кўбизини кўлига олди. Во ажабо, создан куй ўрнига ваҳимали, гулдурос бир сас келди:

- Ё Малик, нега бу ҳолингга надомат чекиб, тавба қилмайсан?!

Овознинг даҳшати, савол залворидан юрагига қўрқув тушди, мачитга эгалик умиди, дунёга қизикиши бир нафасда сўнди.

Эртаси мачит қавми унинг ҳузурига келиб, ниятини баён этди, имомликка кўндирмоқчи бўлди. Аммо, энди бу дил чин саодат манзили ва моҳиятини англаб улгурган эди.

Умрини риёзат ва ибодатга сарфлаган Малик тез орада каромат ва валоят мартабасига эришди. Одамларни тўғрилиққа, Ҳақ йўлга чорлади. Шаҳарлар, кишлоқлар кезиб, аҳли авом тафаккурида чин инсоний фазилатларга иштиёқ уйғотди. Шунинг баробарида сон-саноксиз муридлар унга эргашдилар.

Замонасининг Шайхул машойихи Ҳасан Басрийнинг энг яқин дўсти, сафдоши даражасига кўтарилди.

У ҳижратдан халоват топарди. Кунларнинг бирида улкан кемага ўтирди. Кема денгизнинг ўртасига келганида, ундан кира ҳақи талаб этилди. Аллоҳга тафаккур этган кимсалар эғнида на кисса, на пул бўлсин? У қип-яланғоч фақирлигини, Яратгандан ўзга суянчиғи йўқлигини тушунтирди.

Танаси бошқа дард билмас дейдилар. Кемачи дагдага ва дўк-пўписалари иш бермагач, Маликни муттаҳамликда айблаб, ҳолдан тойгунича калтаклади. Шу билан ҳам хумори ёзилмай хизматчиларга очик денгизга ташлаб юборишни буюрди. Шунда Пир иложсизликдан қўлини кемадан чиқарди. Не ҳолки, жадал сузаётган кема атрофидан патирлаб баликлар бош кўтарди. Ҳар бирининг оғзида биттадан олтин танга ярақларди. Малик улардан икки донасини олиб, кема сардорига узатди. Бу кароматни кўрган сардор ўзини Муршид оёқлари остига ташлади, гумроҳлиги учун тавба-газарру айтди. Малик манзилга етгач, кемадан денгизга тушиб, сув устида равон юриб кетди. Шундан сўнг, уни Малики Динор деб атай бошладилар.

Шу воқеалар ёдига тушиб, ҳазратнинг бояги саволга жавоби чўзилганди.

- Солиҳлик йўлининг эрта-кечи бўлмас. Аммо, ақл билан иш тутмоқ, яхши ва ёмон, оқ ва қорани тезроқ билишга уринмоқ аълодир!- деди у ичкари томон юз буриб.

Худди шу маҳал уй эшиги очилиб, уйдан хушсиз киёфада хотини чиқиб келди. Барчанинг нигоҳи унга ўгирилди.

- Жон танни тарк этдиму?- сўради Малик бин Динор қаддини ростлаб.

Онаизорнинг лаблари асабий титради.

- Боламдан ажралиб қолдик!

Ҳазрат қўлларини дуога очиб, «илоҳим, боламнинг жойи жаннатдан аталсин» дея дуо ўқигач, нуроний чехрасига ошқора табассум ёйилди.

Кампиридан тортиб, муридларигача донг қотишди. «Наҳотки Пирнинг эси оғди?»- деган иштибоҳ ҳар бирининг хаёлида айланди.

Устоз юзидаги хушнудлик кулгуга уланди. Одамлар етмиш йил мобайнида унинг илк бора кулганига гувоҳ эдилар.

- Азизлар,- деди у барчанинг кўнглидан кечаётган туйғуларни ботин заковати ила англаб.- Мен бугун шунинг учун кулмоқдаманким, Аллоҳим фарзандимни олиб, мендан рози бўлди...

СИР

Арғувни ранги уфқда сўниб улгурмай борлиқ узра коронгулик қаноти ёзилди. Ҳуфтонгача тинчлик бермайдиган чигирткалар ҳам инига кириб кетгандай. Дўппидай шаҳар гўёки тун қаърига сингиб, ғойиб бўлгандай.

Табиатнинг бу ваҳми Яҳё воизга заррача таъсир этмади. У одатдаги юмушлари ила машғул эди. Ҳуфтон ибодати ниҳоялаб қолганида, кўк тоқида уч кунлик ой хира нур соча бошлади. Ана шу зиё таравотидан фойдаланиб, фарзанди Абдулмалик ҳолидан хабар олмоқ илинжида жойнамоздан турди. Даҳлиздаги намат устида чўзилиб ётган давангирдай йигит яна бодахўрлик айшидан қайтганлиги бўғиқ хўррагидан сезилиб турарди. Отанинг юрагини гашлик чулғаб олди. Бир дарди кўш бўлди. У тоқчадаги бўз рўмолни сархуш фарзанд устига ёпиб, яна хос жойига кириб, Аллоҳга юзланди.

Асли бу куни тунидан-да оғир ўтди. Пешинга яқин қайноқ сувга қотган нонни ивитиб, энди тамаддига чоғланганида, пастак девор ортидан дарвеш ноласи қулоғига чалинди:

- Аё мусулмонлар! Аллоҳ йўлида хайр қилинг. - Оппок соқоли файзли чехрасига салобат ва кўркамлик бағишлаган нуруний қўлидаги сопол косани дастурхонга қўйиб, қийналиброқ кўзгалди. Айвондан туриб, овоз берди:

- Қани ичкарига кирсинлар, азиз меҳмонимдай кутиб олурмен.

Узун асосининг учига бўғча илиб олган серсоқол, жулдир кийимли киши таклифга бажонидил кўнди.

- Мен ҳозиргина таомдан турдим, шу сизнинг ризкингиз экан, қани олинг.

Очликдан силласи қуриган дарвешга бу илтифот ҳам ортиқча эди. У аллақачон сопол косага қўл чўзиб улгурганди.

Мезбон меҳмоннинг ҳолатини зимдан кузатар экан, қора қозони қайнамаганига илк бор ачинди. Ҳар ҳолда бечоранинг ичига иссиқ кирарди.

- Сиз оғзингиздаги лукмани илиндингиз, илоҳим Раббим мушкулингизни осон қилсин.

Яҳё воизнинг кўзлари намланди: чиндан ҳам ҳозир анча кийналиб қолганди. Бир ёқда Абдулмалик шайтонга бўйин эгиб юборди. Иккинчи тарафда елкасидаги юз минг дирҳам қарзи тобора қаддини дол этиб қўймоқда. Аммо, шунда ҳам замондан нолимайди. Бу асло мумкин эмас. Ахир, соҳиби замон Ўзи-ку. Ҳа, худо хоҳласа, бу дардлар ҳамирдан қил суғургандай шифосини топар. Ўзига осон, ўзидан қўямасин.

У шу мулоҳазалар билан андармон чоғида Абдулмалик уч-тўртта улфати билан ҳовлига кириб келди. Гарчи улар эс-хушларини йўқотишмаган бўлсалар-да, негадир тунд қиёфада ҳовуз бўйидаги супадан жой олишди.

Отахон меҳмонлар билан сўрашиб, чорпояга ўтишларини сўради. Аммо, мисқоли саллалди, чўққисоқол, қўй кўз, озғингина йигит- чамаси мадраса кўрмаган муллавачча бўлса керак, сохта тавозе билан ҳазратга яқинлашди.

- Таксир,- деди у астарсиз энгил тўни барини тўғрилаб,- сиз ҳакингизда шайхлар айтибдурлар-ки, Ҳақ таолонинг икки Яҳёси бор: бири - Наби, иккинчиси - Вали, деб. Шундай мўътабар инсон, «Аллоҳни дўст тутган нафсига душман бўлур» деган гапни айтибсиз. Ахир, нафс Раббимнинг неъматидир эмасму?

Савол қалтис эди. Афтидан бу чала муллавачча дуч келган олимни шу сўроғи билан «силтаб» ҳузурланишга одатланган кўринади. Бундай кимсаларга ҳикмат сингмайди. Кўнгил бузилган жойда насихатга ҳожат қолурми? Бироқ, саволга жавоб айтмаслик шайтоннинг тегирмонига сув қуйиш билан баробар.

- Сиз хомсиз бўтам,- деди Яҳё воиз кўзларини ярим юмиб - одатда у тафаккур уммонида сузганида, ташқи дунёга нигоҳи тушмаслигини хоҳлаб қоларди,- чиндан ҳам нафс Яратганнинг инояти. Аммо, Раҳмони Раҳимни таниганлар уни иблис исканжасидан асрай оладилар. Бетайинлар эса шайтон тарбиясига топшириб, кейин умр бўйи жиловлашга қурби етмай, унга ҳаммоллик қиладилар. Яъни, шайтон вояга етказган нафснинг бир соатда қилган ишини қирқта иблис урдалай олмайди. Дунёга эришмоқ хўрликдир, охирабга эришмоқлик азизликдир. Азизликни қўйиб, хўрликни истаган киши аҳмоқ саналади.

Ҳазратни ўраб олган ёшлар энди ўз биродарига ошкора мазаҳ билан қарашди.

- Қутлуғбек, буни кўрга ҳасса дейдилар. Асли кўрга эргашиган биз нодонмиз...

Улар шундай деб чиқиб кетишди. Йигитларни қайтармоққа чоғланган Абдулмалик ҳам орқасига қайтмади. Қайтганида эса... Мана шу аҳволда эди.

Ҳа, Қуръони карим инсоният учун доимо нур сочувчи куёш. Надоматким, бу нурдан бебахра одамлар қанча. Бу зиё юзига тегиб, қалбига кириб бормаётганлар-чи. Узоққа бориб нима қилади. Ўз пушти камаридан бўлган Абдулмалик ёлғиз умиди, севинчи, юпанчи эди. Энди эса, юракдаги битмайдиган яраси, қайғу-ҳасратига айланиб турибди-ку. Бу ёзуғ ҳам бесабаб эмас. Чунки, Аллоҳ каломини сийратига жойлаган шундай табаррук зот кексайганида, кўрган фарзандига шунчалар ҳам ғурурланармиди? Неча бор намоз устида ширин тамшаниб, эътиборини тортаётган ўғли хаёлига келмади. Неча бор ибодатдан сўнг, қўлига олгани шу овунчоги бўлди. Ўзи билмасмиди-ки, бир қалбга икки муҳаббат сиғмаслигини? Биларди, аммо бот-бот заифлиги сезилиб қолди. Умримни Аллоҳ йўлига тикдим, деган онтини унутган кезлари ёлғизига завкланиб, сукланиб боқди, унинг меҳридан дили орзиқди. Ана энди ўша хатолари каффоратини тортяпти.

Бир куни қаршисидан чиққан отлиқ одам уни хайратга солди. Саломига алик қайтариш билан энгашиб, бежирим лабларини қулоғига яқин тутиб, «Таваккули чала кимсанинг дини (иймони) ҳам чаладир» деди. У ҳаёти давомида бу қадар латиф, бунчалар ўктам овозни эшитмаганди. Ҳали ҳам шу хуш лутф қулоғида, қулоғи не эмиш, дилида, вужудида янграйди. Шу калом таъсирида ибодатидаги нуқсонларини тўғрилади, тақвони мустаҳкамлади, билимини зиёдалаштирди. Юрагида Аллоҳга муҳаббатдан бошқа туйғу қолмади. Чиндан ҳам очлик муридга риёзат, тоибларга (тавба қилганларга) тажрият (холислик), орифларга макрумат (шараф) экан. Яхё воиз бир пайтнинг ўзида ҳам мурид, ҳам тоиб, ҳам ориф эди.

Ҳазрат тунги ибодатини тугаллаётганда тонг оқариб келаётганди. У бомдод намозини ўқиб, бир оз мизғиб олмоқ учун ёстикқа бош кўйди. Кўзлари юмилаётган маҳал дарвешларга сарфлаган юз минг дирхам қарзи хаёлидан кетмай турганлигини элас-элас англади. «Ўзига осон»- деди у худди биров билан гаплашаётгандай ва «ўзга» оламга учиб кетди. Не бахтки, тушида пайғамбар саллаллоху алайҳи вассалламни кўриш бахтига эришди.

- Эй Яхё! Кўнглингни тор тутма. Хуросонга боргил. Юз минг танга қарзинг учун уч юз минг танга бергайлар,- дедилар Расули Акрам.

Тонгда кўрилган туш хайрлидир. Авлиё анчадан буён ўзини бу қадар хушнуд сезмаганди. Қуёш терак бўйи кўтарилганида, яна икки ракаат чошгоҳ намозини ўқиб, сафар тадоригини кўрмоққа киришди. Бу пайтда Абдулмалик хум каби шишган бошини кўтаролмай, кўзлари очик холида саробий хаёллар исканжасида тўлганиб ётарди. Кўрдик, отаси хос либосларини киймоқда. Аввалига маҳаллада бирон маросим бордир, деб ўйлади. Огилхонадаги от дарвоза ёнига олиб чиқилганида, унинг тахмини хатолиги ойдинлашди. Бош оғриғига уч-тўрт дирхам сўраш иштиёқида оёққа турди.

- Кетяпсизми? - деди у югуриб, уловнинг жиловидан ушлар экан. Ота ўғлининг аҳволига қараб зимдан эзилди.

- Ҳа болам, сафар манзили кўринадур.

Абдулмаликни ваҳима босди.

- Олисгами?

- Шундоқ. Ҳар ҳолда бир ой чамаси Ҳиротда бўлурмен.

- Мени ҳамроҳ қилурмисиз?

Ота фарзандининг мискин кўзларига тикилди.

- Йўқ, болам. Хонадон чироғи сўнса, онангнинг руҳи безовталанур.

- Тушунмадим, қиблагоҳ, бу азиятдан мурод не?

Ҳазрат ҳамиша рўёдан ҳазарланарди. Тўғрисини айтиб қўя қолди:

- Тушимга икки олам Сарвари кирмишлар, «Хуросонга бор, қарзингни узишга имкон топурсен», дедилар.

Абдулмалик бу пайтда шовуллаб оқаётган ариқ устига курилган омонат кўприқдан ўтиб борарди.

- Ажаб, сиз тушга-да инонурсиз.

- Ҳа болам, пайғамбарлар ҳамиша ҳозир-у нозир, улар ёлгон сўзламагайлар.

- У ҳолда, мен сизни Таломут қишлоғида кутиб олурмен.

Ҳазрат икки қўшнисиникига кириб хайрлашгач, ўғлини дуо қилди. Шаҳарча четидаги карвонсаройга бориб, Хуросонга кетаётган карвонга қўшилди.

Тилим-тилим кум барҳанлари, тинкани куридадиган дашту, кўримсиз саҳролар ортга чекиниб, гўзал ва файзиёб Нишолурга кириб келдилар. Эрталаб бомдод намозини катта мачитда ўқигач, намозхонларга қарата ваъз айтди. Шунда маҳаллий зодагонлардан бири ўрнидан қўзғалиб, «Сиз таърифлаган киши менман» деб, қирқ минг дирҳам ҳадя этди.

- Пайғамбарлар алдамагайлар, сизнинг ҳадянғизни қабул қилолмайман.

Яҳё воиз энди Хуросон йўлига тушди. Йўл юрса ҳам мўл юриб, шу юрт маркази Хири (Ҳирот)га кириб келди. Хири ҳокимининг кизи тушида Сарвари коинотни кўриб, севинчи ичига сиғмай, Аллоҳнинг суюкли бандасини сабрсизлик билан кутаётган эди. Бу гул юзли, қора кўзли, гунча даҳан, моҳичеҳра хусн-малоҳатда тенгсиз, ақл-заковатда бебаҳо ҳилкатни хуросонликлар еру кўкка ишонишмай, бирдай бошларига кўтаришарди. Ўша кунги мажлисда юраги эриб, хун-хун йиғламаган мўмин қолмади. Амри-маъруф ниҳоясида малика жорияси орқали уч юз минг тангани бермоққа ишорат қилди. Шунинг эвазига Ҳазрат кўҳна шаҳар аҳли қалбига уч кун яхшилик уруғини сепди, зиёлантирди.

Уч юз минг дирҳам ва бошқа юклар етти туяга юкланди. Карвон изига қайтди. Яҳё бин Муоз ўзида йўқ шод эди. Энди ўлса армони йўк. Камбағал ва йўқсилларга, девона ва дарвешларга садақа қилинган пулларни эгаларига қайтаради-ю, ўзини қушдай енгил сезади. Аллоҳ ҳузурига қиёмат қарзини узиб бормоқдан ортиқроқ ҳаловат бормикан. Бу бахтни ҳамма бирдай тушуна олармикан? Омонат фоний дунё «жароҳати»га

даволиги бор гап, аммо у охират заволидир. Бўйнидаги қарзини узмай ўлмоқ, кемасиз уммонга чикмоқдан ҳам мусибатли ҳисобланур. Ҳазрат йўл давомида чуқур ўйга толганди. «Таажуб қилурман ул кишигаким, касаллик кўрқуви билан емокликдан пархез қилур-у, дўзах кўрқуви билан гуноҳлардан пархез қилмас». Аслида «Дунё (бойлик) сизни бир куни тарк этар. Сиз уни олдинроқ тарк этсангиз қандай яхши-я. Кимки дунёни тарк қилибди, демак, уни қўлга киритибди. Кимки дунёни қўлга киритибди, демак, у ҳаммасини тарк айлабди».

Сарбон мис кўнғироқларни жаранглатиб, тўхташ лозимлигини овоза қилди. Чунки, шом яқинлашиб қолганди. Одамлар от, туя, эшакларидан тушишиб, бир-бирларидан сўрардилар:

- Қайси манзилгоҳга келибмиз? Бу ер кимнинг музофати экан-а?

Олдиндаги юзини офтоб қорайтирган, киши изоҳ берди.

- Биз Таломут қишлоғи сарҳадидамиз.

Яккам-дуккам дарахтлар соясида ҳарорат бир оз паст туюларди. Соя-салқин сайҳонлик ўртасидаги ҳовуз ҳароратни мўътадиллаштириб турарди. Кун бўйи иссиқдан бўғриққан одамлар муздай ҳовуз сувига обдастани тўлдириб, юз-кўзларини ювдилар. Чекка-чеккаларга етим қозон осилди. Таломут остонаси бир зумда гавжумлашиб кетди. Орадан икки соатча ўтгач, ғала-ғовур тинди. Кимдир арава остида, кимдир узун пальмалар тагида ором олишга киришди.

Таҳорат илинжида четроқка чиқаётган Ҳазратнинг қўлидан олиб, этагидан ўпган кимса - фарзанди Абдулмалик эди. Ота сопол обдастани тупроққа қўйиб, ўғлига бағрини очди.

- Қадамингизга хўп мунтазир бўлдим қиблагоҳ... Абдулмалик шундай деб бошини эгди. Яхё ибн Муоз ёлғиз зурриёдига синовчан боқди:

- Кўпдан шу улусдамидинг?

- Бир ҳафтадан ортди. Карвон анча ҳаяллаб келди.

Ота бу гапни тасдиқлади.

- Шундоқ, манзил олис, йўл хатарли. Йигит кўзларини қовжирган янтоқлардан узмаган кўйи дил изҳорини тўкиб солди:

- Сизни жудаям соғиндим.

Во ажаб! Бу каломдан меҳр сезилмасди. Тил сохталигини дил фош этиб кўярди.

У ўғлининг паришон юзига бокди.

- Нечук безовталанасан, болам? Худди ичингни каламуш кемираётгандай?

Абдулмалик саросималик тўфонда «жон кутқаришга» киришди:

- Безовталигим боиси ташналик, ҳижрон! Неча кунки йўлингизга қарайдурмен.

Ота ўзича пичирлади.

- Ишқилиб, мен адашган бўлай,- кейин оппоқ соқолини силаган кўйи гапида давом этди.- Адашиш ожиз бандаларга хос. Адашган йўлини топиб олади. Аммо, ҳаргиз иймондан айирмасин. Бу дунёда иймонни асраш, машаққатли қисмат. Илло мўминнинг ундан бўлак бойлиги йўқ.

Абдулмалик тупроқдаги обдастани олиб, отасига узатди.

- Шомдан кеч қолмайлик.

Ота унинг фикрини маъқуллади.

- Ҳақ гап! Шомни шошилиб ўқиган афзал!

Гира-шира кўкдаги ой каби кўринган нуроний чеҳра кўздан узоқлашди.

Йигит янтоқлар устига ўтириб, қаттиқ ўйга толди.

Падари юрагидаги ғашликни билиб, иймондан лутя очди. Бирок, шу топда иймоннинг сурати олгин, бойлик эмасми? Мол-дунёси йўқ одам сариқ чақага қиммат. Э, бу гапларни отасига укдириш-оғир. Мана минг тавалло билан топган дирҳамларини ҳам ялангоёқ телбаларга улашиб бериши кундай равшан. Иккинчи тарафдан, у улфатларидан ажралишни истамайди. Нима қилмоқ керак?

Фурсат ғанимат. Агар иймонни ўйласа, ўз жонидан ажралиши аниқ. Кўкнори хаёл улфатлари ҳазилни ёқтиришмайди. Яхшиси ёшини яшаб, ошини ошаган қари

чолнинг баҳридан ўтиш осонроқ. Бундай хилват ҳар қандай гуноҳни ютиб юборади. Қани, дадил бўл йигит...

Очиқ дара адоғидаги текис жойга ўрнашган Ҳазрат ҳеч кимга аралашмай, ибодат билан машғул эди. У шу аснода осмон тоқида ой жилвалангунча ҳам нафл намозларини ўқирди.

Тонг қоронғусини ёриб чиққан одам шарпаси, худди ўғри мушук каби тошдай қотган йўловчилар орасидан ўтиб, Ҳазрат ёнида тўхтади. Узоқ иккиланди. Ҳатто бир-икки қадам ортга чекинди. Аммо, шайтон жиловни бўшаштирмади. Дилидаги гулуга тагин олов пуркади. Ой ёруғида баланд кўтарилган икки қўл туташган жойда худди сачадек тош бор эди. Шу тош Яҳёи воиз саждага бош қўйганида орқа миясига келиб тушди. Авлиёнинг кўзлари катта-катта очилиб, тепасида даҳшатдан қалт-қалт титраётган ўғлини кўрди-ю, не ҳол юз берганини тушунолмай, ҳаётдан кўз юмди.

Абдулмалик отасининг бўйнидаги томирига қўл узатди: Ҳа, чиндан ўлибди.

У ҳуржундаги дирҳамлар ортилган туяларни жон ҳолатда дашт ичкарисига ҳайдади.

Эрталаб ислом оламининг ёруғ юлдузларидан бири Яҳё ибн Муоз шаҳид бўлганлиги тўғрисидаги хабар яшиндай тез тарқалди. Олимнинг жасади Нишопурга келтирилиб, Маъбар қабристонига дафн этилди. Одамлар қотил кимлигини билсалар-да, Ҳазратнинг шаънини ўйлаб, уни сир сақлашга аҳд қилдилар...

Ислом тарихидаги фожеалар қаторига яна бир қотиллик шу таҳлит қўшилган эди.

ҚЎРҚУВ

Ойна олдида сочини тараб, бошига телпагини кўндирган Бахтиёрни хотини Малоҳат кузатиб турган эди.

- Қор тўхтамади шекилли,- сўради у, кўзгудан кўз узмай.

Эгнига виллур халат кийиб, сочини турмаклаб олган нозиккина аёл айвонга чиқди.

- Гуппиллаб ташлаяпти,-ташқаридан унинг овози эшитилди,- бу ёғишда йўллар ҳам тўсилиб қолмаса эди.

Бахтиёр ичи жун ботинкасини кийиш учун энгашганида, Малоҳат югуриб келиб ёрдамлашди. Ўрнидан туриб, юзидан фаранг мушки таралаётган хушбичим эрига қаради. Ана шу нигоҳ замирида дилида айланаётган ўтинч ҳам зуҳурланарди. Турмуш ўртоғининг нозик табиатини билган соҳиб савол назари билан бокди.

- Яна нима гап?

Малоҳат ўнғайсизланди. Қўллари билан йигитнинг пальтосини текислаган бўлди.

- Тортинма, айтавер,- деди остонадан хатлашга тараддуланиб. Малоҳатнинг чиройли, чарос кўзларида андиша ёлқинланди.

- Бугун арафа, ҳамма эрталаб мазор бошига чиқади.

Эрнинг авзойи бузилди.

- Шу одатинг чатоқ-да. Қачон жиддий ишга отланганимда, бир нарсани рўкач қиласан. Зиёратга эртага борармиз. Қабристон қочиб кетибдими? Қолаверса, шунақа ҳавода-я... Ҳаммаёқни қор босиб ётибди-ку.

Ҳар сафар тош тишлайдиган аёл бугун ён бергиси келмади.

- Ўлик ўликмас, тирик дадаси. Ота-онангиз кечқурун тушимга кирибди. Майли мени оборманг, ўзингиз ров кириб чиқинг.

- Жуда эскичага берилиб кетяпсан-да, ишқилиб анавиларга кўшилмаганмисан?...

- Ота-она қабрини зиёрат этишнинг динга алоқаси йўқ. Бу кўнгил учун бажариладиган амал. Агар оёғингиз тортмаса майли, зарурияти йўқ.

- Бўпти, қани, портфельни узат. Ҳа айтмоқчи, бугун чет эллик шериклар келади, кечроқ қайтсам керак.

Бахтиёр машинасини ўт олдириб, бир оз қиздирди. Теварак-атроф оппоқ қор. Дарахт шохларига инган қор тунги совуқда музлаб, худди жавоҳир каби ялтирайди. Ҳавода ғубор йўқ. Гўё табиат ўзини-ўзи поклаётгандай.

У ён томондаги кир-адирларга биллур чойшаб мисол тўшалган қордан завкланиб, «Нексия»ни секин ҳайдаб борарди. Йўл ёқасида кўл кўтариб, йўловчи машина кутаётган одамлар қанча? Яна тўп-тўп кишилар йўлаклардан қатор тизилишиб, қабристон томон отланишган.

«Ё тавба,- хаёлидан ўтказди у,- бу инсонларга нима бўлган ўзи? Шундай совуқда яланғоч адир тепасидаги қабристонга бориш шартми? Ахир, чилла совуғи баданни тешвормайдими? Қаҳратон шунчаликки, машина саломи ҳам яхши иссимаяпти.

У авра тўнда совқотиб кетаётган мункиллаган чолни машинага чиқариб олгиси келди. Аммо, яп-янги «Нексия» ичи шалаббо бўлишини ўйлаб, фикридан қайтди. Битта-иккитасининг жонига оро киргани билан, қолганичи?.. Олдинда товус тўн кийган аёл зўрға юриб келяпти. Унинг рўмолини ичидан чиққан сочларини қор қоплаган, ёнидаги беш-олти яшар қизчаси эса, совуқдан кўкариб кетганди. Бу манзара унинг қалбини юмшатмади. Аксинча, тонг сахарлаб норасида фарзандини безовта қилган аёлни ичида бўралаб сўқди.

Қабристон қаршисида тумонат одам тўпланган эди. Бахтиёр тўғри шаҳарга ўтиб кетмокчи эди. Аммо, таниш-билишлардан тортинди. «Янги бойга айланиб, ота-онаси қабрини зиёрат қилгани ҳам бўйни ёр бермаяпти» дейишмасин деган ўйда йўл четига тўхтади. Дарвозадан шошилиб ўтиб, ўртадаги йўлакдан ота-онасининг дўмпайиб турган қабригача деярли югуриб борди. Яхшиямки, ҳамқишлоқлари учрамади, йўқса салом-алик билан анча вақти зое кетарди.

Бахтиёрнинг отаси умр бўйи чорва билан шуғулланган. Шунданми, бир оз тўпори, одамови киши эди. Кўп вақти яйловларда, асосан, Чўнг, Олойда ўтарди. Ёши етмишга борганида ҳам бир йигитнинг қуввати бор эди. Нима бўлди-ю, тўсатдан бандалик-ни бажо келтирди. Шундан сўнг, мўминим, мўминим деб бўзлаб юриб, онаси Шаҳодат ая ҳам жонини Ҳаққа топширди. Бу пайт-да ёлғиз ўғил Бахтиёр дорифурушлик билан анча ном чиқариб туриб улгурганди. Отасининг вафотига ҳам Кўкондан зўрға етиб кел-ди. Аянинг ўлимида эса, бир оёғи Тошкент, бир оёғи Ҳиндистонда юрган ёлғиз ўғил умуман

гафлатда колди. Ўшанда Малоҳат неча бор «онангизнинг дарди оғир, фақат сизга юк бўлмай деб сездирмаяпти» деган илтижоларига бефарқ қараганди.

Кайнона-кайногасининг ўлимидан сўнг, хотини бутунлай ювош тортиб, эрига кўнглини очмайдиган одат чиқарди. Сўраса айтади, сўрамаса миқ этмай юраверади. Бўлмаса, турмуш қурганларига ўн йилдан ортди. Бирон марта урмади, сўкмади, фақат ўдагайлаб кўяди холос. Кўнгилчанг ойимга шу ҳам ортиқча. Аммо, рўзғорни эплайди, болаларига, эрига эътибори яхши.

Бахтиёр икки қабр тепасида чўнқайиб ўтирди. Бундай пайтда Қурьон оятларидан тиловат қилиш лозимлигини биларди. Аммо, шу чокқача бирон оятни ёдламаган экан. У бундан кўпам афсусланмади.

Дарров юзига фотиҳа тортиб, ўрнидан турди. Йўлақдан ўн қадам наридаги қабр ёнига тиз чўккан икки киши берилиб, Қурьон ўқирди. «Қорилар эканда», деб ўзига далда берди у. Қабристонга кираверишдаги Эшон бобо қабрини одамлар қуршаб олишибди. Ўртароқдаги оппоқ соқолли нуроний тиловат қиляпти.

Бахтиёр уларга ҳам ортиқча аҳамият бермай, секингина кўчага чиқиб олди. Машинасига ўтириб, энди юргизмоқчи эди, жияни Мўминбек югуриб келди.

- Хайитингиз муборак! Деди у ойнадан кўш кўллаб сўрашаркан. - Шаҳаргами тога?

- Ўтир,- деди Бахтиёр хушламайгина. Ўзи шошилганда иш топилаверади.

Мўминбекнинг кўлида тугуни бор эди.

- Каллаи саҳарлаб, қаерга отландинг.- кўзини йўлдан узмай сўради у.

Яқинда уйланган йигит бошини кўтариб, тоғасига қаради.

- Ойим касалхонада эди, кечаси билан кўнглим ғашланиб ётолмадим.

- Ие, Рисолат холам бетобмидилар?

Бахтиёр онасидан қолган ёдгорлик - холасининг касалхонадалигини хотинидан эшитган эди. Аммо, ана-мана деб, кўрмаганидан ўнгайсизланди.

- Анча бўлди тоға, - деди Мўминбек, - эшитмабсиз-да.

Йигитнинг «эшитмабсиз-да» деган сўзи юрагига наштардай ботди, ҳамиятини кўзгади.

- Ахир, бир оғиз айтиб қўйишсанг, сирингдан тушиб қолишасанми?

Йигит ҳушёр эди. У тоғасининг бор гапдан хабардорлигини ҳам биларди. Аммо, ҳақиқатни юзига солгани андиша йўл қўймади. Дилидаги исённи босиб, тилига бошқа сўзни кўндирди.

- Ишингиз оғир, шунга безовта қилмайлик деб...

- Ўзингни оқлама. Асли бизнинг уруғда оқибат йўқ. Мана тўй ўтказдинг. Бир ҳафта илгари келиб айтсанг, мен ҳам бирор камингга ярардим. Жуда ўладиган аҳволда эмасман.

Йигит кўлоғигача кизариб, ҳижолат ўтида қовуриларди. Ахир, бир ҳафта эмас, бир ой илгари уйга бориб, тоға тўй бошляпмиз деганида, чурқ этиб, оғиз очмаган ким эди. Нахотки бу гаплар унинг ёдидан кўтарилган... Ўзи қариндош тугул, маҳалланинг хатми-хўжасига аралашмайди-ку. Шунинг учун ҳам эшигини ел очиб, ел ёпгани билан қишлоқда ҳурмати йўқ.

Мўминбек бу гиналарини ҳам ошкор этолмади. Айтгани билан тоғасининг табиати ўзгариб қолармиди. Сут билан кирган жон билан чиқади. Яхшиси, индамай қўя қолгани афзал.

Жиянининг сукут сақлагани Бахтиёрни асабини бузди. «Буларнинг ичида тўнғизи қўпиб туради, мени кўришолмайди», дилидан кечгани шу эди. Нафсиламбирини айтганда, фақат ўзини севадиган шахс ўзгача тафаккурга қодир эмасди.

- Ҳа, оғзингда қатик ивитганмисан, у ёқ бу ёқдан сўзла.. Айтмоқчи, ўқишни тугатдингми?

Энди йигитнинг таъбир тирриқ бўлганди. Жавобни қисқа қилди.

- Тамомлаганман!

- Иш йўқдир?

- Жойлашдим...

- Жойлашдим. Жуда тезоб-ку. Қаерда ишляпсан?

- Солиқ маҳкамасида.

- Шунақами!- Бахтиёрнинг товуши чўзилиброқ чиқди. Ичидан зил кетганлигини сездирмаслик учун сипоришлаб кўйди.- Буни карая, ўзиям катта пул бергандир даданг.

Йигит тоғасига хайрон бўлиб тикилди.

- Нега унақа деяпсиз?

- Чунки, замон шу. Ҳозир мушук бекорга офтобга чиқмайди.

Мўминбек соддадиллик билан деди:

- Яхшилар ҳам кўп экан. Ўша ерда амалиёт ўтагандим. Рахбари ишимни кўриб, йўлланмага имзо чекиб берди. Институтдан тўғри ишга қабул килди.

Энди Бахтиёрнинг дами ичига тушди. Ҳали бу ниҳол. Эртага томир отиб, тана кўйганида, оиласидагиларнинг гапига кириб, аптекачи тоғасининг палагини босмасмикан?! Яхшиям вақтида хабар топди. Акс ҳолда...

- Анчадан буён бугунгидай севинмагандим. Бизнинг уруғдан ҳам катта одам чиқсинда энди. Ростини айтсам, топганимнинг чораги шу солиқчиларники. Ўнта дорихонанинг ҳар биридан ойига ўн мингдан чўтари бор. Э, яшавор жиян...

У табриклайман демоқчи эди. Бари бир бу сўз тишлари орасида қолиб кетди. Фижираган тишлар кўнгилнинг юмшашига йўл қўймади. Бугунга шуниси ҳам етади, деди чоғи.

Шаҳар шошилинич “Тез тиббий ёрдам” касалхонасига келганларида, Бахтиёр ҳам машинадан тушди. Шу атрофдаги дўконлардан ул-бул харид қилди.

- Мен ҳам кўриб чиқай холамни,- деди у ўз хатти-ҳаракатига изоҳ бериб.

Иккинчи қаватдаги юрак хасталиклари бўлимига кўтарилдилар. Эшик ёнига стул қўйиб ўтирган оқ-сарикдан келган, лўппи юзли аёл қаршисидаги кўркам кишига кўзи тушиб, беихтиёр ўрnidан турди.

- Қайси палатага?- мулойимлик билан сўради у. Тоға савол назари билан жиянига ўғирилди.

- Олгинчи, умумий хонада ётибдилар.

Хонанинг , ҳавоси бузилганди. Бешта каравотнинг ҳаммасида кекса кампирлар даволанишаётганди. Пойгакроқдаги

кўримсиз кўрпа ёстиқ орасида ғарибгина ётган Рисолат кампир худди туғишган опаси йўқлагандай севиниб кетди. У бир амаллаб бошини кўтариб, жиянини икки юзидан ўпди, сўнг қок суяк кўлларини очиб, узоқ дуо қилди.

Бахтиёр шошиб туганди. Шу топда у дуодан ҳам кўра чет элликлар билан имзоланадиган шартномага зор эди. Шу боис Рисолат кампирнинг хира кўзларидан оққан ёшлар тиниб-тинмай жойидан кўзголди. Мўминбек уни касалхона ҳовлисидаги хиёбонгача кузатиб чиқди.

...Турк ишбилармонлари келишилган вақтда офисга ташриф буюришди. Улар уч киши эдилар. Ўзини Азиз Ўзал деб таништирган баланд бўйли, қора мўйлабли, кўзлари кулиб турувчи кишининг ёши элликларга бориб қолганди. Унинг ёнидаги иккитасидан бири Тошкентдан кўшилган, ўша фирманинг Ўзбекистондаги доимий вакили экан. Худди қаламдай нозик, киррабурун, юзи қорамағиздан келган ўттиз ёшлар чамасидаги йигит тавозе билан диванга ўтирганича, суҳбатга аралашмади.

Офисдаги ташкилий ишларни жой-жойига кўядиган илгари Пахтабанкда ишлаб кейин Бахтиёрнинг назарига тушган Шахлохон бир пастда қаҳва тайёрлаб келди.

Ўзаро хушомаддан бошланган мулоқот асосий муддаога кўчгач, жиддий тус олди.

- Биз сизнинг барча дорихоналарингиз билан танишдик,- деди Азизбек кўлидаги кўк муқовали қалин дафтарни ойнаванд столга қўйиб.- Бизнесингиз чўғи яхши, савдо ҳам ёмон эмас. Сиз асосан Ҳиндлар билан алоқа қилар экансиз, шундайми?

Оғзи қулоғига етиб, шодумон кайфиятда ўтирган Бахтиёр бош ирғаб тасдиқлагач, турк ҳамкасби сўзида давом этди.

- Моошолло, биз бунга монелик кўрсатмагаймиз. Бироқ, сиз билан ҳамкорлик ҳам қилмаяжакмиз.

Офис хўжайинининг ранги докадай оқариб кетди. У шу бугунги дақиқаларни узоқ кутганди. Унинг мақсади катта эди, турклар орқали араб давлатларига кўл чўзиш ниятида яшаётганди. Гарчи юрагини сичкон кемираётганлигига қарамай, чеҳрасида сохта табассум ясади.

- Ахир, биз келишиш арафасида эдик-ку.

Меҳмон тавозе билан таъзим айлаб, фикрини далиллашга уринди:

- Гап шундаки, қардош дорихоналарингизда ўсал дорилар салмоғи чўнг бисёр. Биз бундай кишилар билан шериклик қилиб, гуноҳга ботишдан қўрқамиз.

Бахтиёр бошига қўниб турган қуш пешонасини ахлат қилиб, учиб кетишини сира ўйламаганди. Неча кундан буён самоларда учиб юрган орзулари бир нафасда чил-чил синиб турса-я. Яна келиб-келиб бу ота авлодлар уни жон жойидан ушлашди. Чиндан ҳам Ҳиндистондан, Хитойдан келтирилаётган антибиотиклар, теппа, тугма дорилар оддий бўр эди. Шунинг учун ҳам арзон сотиларди. Бироқ ёрлиғида, хужжатларида сира ишқаллик сезилмасди. Бу илоннинг ёғини ялаган турклар қаёқдан ҳам била қолишди экан.

- Ҳали ғишт қолипдан кўчгани йўқ,- мунозарага аралашди доимий вакил.

Бахтиёрда яна умид уйғонди. Тепакал кишига астойдил кулок тутди.

- Агар сиз ўша мамлакатларнинг маҳсулотларидан воз кечсангиз, шартнома ўз кучида қолади.

Бу анча оғир масала эди. Қинғир йўл билан оқиб келаётган даромад анча салмоқли эди. Бу тегирмон новидаги сувни ўз қўли билан тўсиш баробарида саналарди. Унинг наздида Савдо асли ғирромлик. Ким ҳалол ишласа, бозордан оёғи куйиб қочишга мажбур бўлади. Шу замонда Алининг дўпписини Валига кийдирмай, бировнинг чўнтагидаги пулни ўзингизникида кўриш осонми?

Дорифуруш Азизбекнинг диққатини ўзига қаратди.

- Ахир сизларга бари бир эмасми? Мана беш-олти йилдирки, биров мушугимни пишт демайди, ҳали ҳеч ким «сенинг аналгининг бош оғриғимни тўхтатмади!» деб ўдағайламади. Бу катта дарё, унга ким қандай ахлат ташлаётганини биров билармиди? Яхшиси, шартномани имзолайлик, майли, сизларнинг ҳиссангларни беш фоизга

кўпайтирайлик. Ҳалол-ҳаром, тоза-теппа деб гуруч орасидан тош қидириб, вақтни бой бермайлик.

Азизбек елка қисиб, оҳиста кўзгалди.

- Қардош, савдогарлик пайғамбаримиз (с.а.в.) касби, унга доғ туширганни Аллоҳ кечирмайди. Бу ёруғ дунёда сувдан куруқ чиқиш мумкин, аммо Яратганнинг олдида ер чизган ёмон.

У шундай деб, ҳашаматли, ойнаванд бинони тарк этди.

Бахтиёр уларнинг орқасидан эшикни «қарс» этиб ёпаркан, юраги увишиб оғриётганини ҳис қилди. У мана шу шартномага катта умид боғлаган эди. Ҳамма ҳужжатларни минг чиғириқдан ўтказиб, ҳар бир рақамни «келида туюб» қоғозга туширганди-ю, фалокат кутилмаган тарафдан чиқиб турибди-ку. Бунақа мулзамликни душманингга ҳам раво кўрмайсан.

У шинам безатилган кабинетигадики юмшоқ диванга узала тушиб ётди. Кўп ўтмай, пахта гулли чойнакда чой кўтариб кирган Шаҳлохон раҳбарини гужанак ҳолда кўриб, капалаги учди.

- Вой, Бахтиёр ака, тинчликми. Меҳмонлар қани, сизга нима бўлди.

Соҳиб кўзини очмай инграб юборди.

- Шўримизга шўрва тўкилди, Шаҳлохон.

- Унашмадим. Нимадан шубҳаланишди?

- Фирмамизга ишонишмаяпти.

Шаҳлохон ёнига тушган сочларини елкаси оша ташлаб, чиройли лабларини бурди.

- Димоғдор бўлмай ўлишсин. Биздақа шерикни энди тушида кўришади. Шунга ҳам асабингизни бузманг Бахтиёр ака, сиз бизга кераксиз.

Котибанинг нози ҳам қил айланмаётган юракка ортиқча эди. Аммо, нозли аёлларнинг сиркаси сув кўтармайди. Эҳтиётлаб турмасанг, дарров феъли айниб куйдиришади.

- Сиз эртароқ бораверинг, бугун арафа, - деди Бахтиёр энди креслога ўтиб, - аввал мана шу чойингиздан бир пиёла куйиб беринг.

- Вой, жоним билан. Агар бошқа иш бўлса, мен шошилаётганим йўқ. Сал кечроқ борсам, дадамиз паловни дамлаб кутиб олади.

- Яхшиси, хўжайинингизни бугун хизматга солманг. Мен ҳам бир-икки жойга учраб, қишлоққа қайтаман.

Шахло буралиб чиқиб кетди. Илк бора унинг қораси ўчганидан севинган Бахтиёр яна диванга чўзилди. У ҳозир доғ қилинган ёққа тушгандай қовжираб, ўзини қўйгани жой тополмас, омади чопмаганини кимдан кўришини билмай, фигони фалакка кўтариларди. Тўсатдан қўл телефони жиринглаб, кўркитиб юборди. Шошилмай рақамига кўз югуртирди. Рақам таниш эди. Янги бозордаги икки қаватли дорихона бошлиғи Хушнуд ҳожи кўнғироқ қилаётганди. У билан юрагини ёзгиси келиб, кичкина соткасини қулоғига тутди.

- Ассалому алайкум, ҳожи ака, - аввалроқ салом берди у,- Ҳайитлар кутлуғ бўлсин. Шундан кейин негадир шашти сусайиб, «а, шунақами, яхши бўпти» деган гаплардан нарига ўтолмади.

Суҳбат тугаганида, у алангага бензин куйгандай ҳолатга тушганди. «Бугун қанақа кун ўзи, - ўйлади у, - эрталабдан кўнғилсизлик. Оёғининг учига илмайдиган мишиқи Мўмин солиққа ин қурибди. Ўзи билан зимдан қирқишаётган Хушнуд ҳожи атайлаб мақтанди: Турклар у билан шартнома тузишибди. Нима, унинг дорилари тозами? Бутун дорихоналарни чироқ ёқиб қидиринг, теппа дорисизини тополмайсиз. Ахир, Россия, Европа давлатларининг фармоцевтикаси отам баҳосида-ку. Уни сотиб олишга оддий мижознинг қурби етадим... Э, бошимни қотириб нима қилдим. Асли ҳақиқат йўқ, адолат хом хаёл.

Бахтиёр боши гувиллаб айланаётганини сизди. Ҳозиргина «дарди» босилай деганида, ҳожи жароҳатини янгилади. Умуман, туркларнинг муддаосига тушунолмади. Бари бир шартнома тузибди-ку. Наҳотки ҳожи пахтадай оппоқ, чашмадай тиник? Ишониш қийин. Эҳтимол, «ҳожи»лиги тарози босгандир? Ким билади?

У ўнг-теси йўк фикрлар бўронида бутунлай халоватини йўқотиб, ўзини қўлга ололмаётганди. Яна диванга чўзилди. «Эй Худо, менда нима қасдинг бор эди» деб нола чекканини англамай колди. Юраги бир оз енгиллашгандай туюлди. Яна Яратган Эгамга гина-қудратини тўкиб солди. Худодан аразлади. Ростда, Хушнуд ҳожининг ундан нимаси ортиқ эди-ки, миллион-миллион сўм жарақлаб келадиган шартнома унга насиб қилди. «Аллоҳ ҳам фақат бойларни ярлақайди шекилли, акс ҳолда мен каби бир қишлоқнинг ҳам пешонаси очилган бўларди... Эҳ, омад қочди, омад юз ўгирди. Энди бунақа имконият қачон келади-ю, фикр-ёдини банд этган данғиллама иморат, дала ҳовли, чет эл машиналари қачон қўлига тушади.

У худди тўғонни бузган оким, чўл-биёбонга ваҳшат уфурган тўзон каби миясини пармалаётган васвасалар гирдобиди асир эди. Боши арининг уяси каби тинимсиз ғувилларди. Жони қийналиб, чўнтагидан садафдай нитроглицерин олиб тилининг остига ташлади. Кўкрак қафасини ёргудай харсиллаган юрак бир оз хотиржам ура бошлади. Шамолдай изғиган хаёллар босилди. Худди бир хафта ер чопган мардикор каби вужудидаги чарчоқни энди туйди.

...Кўзлари юмилар-юмилмас хона эшиги оҳиста очилгандай бўлди. У хушёр тортди. Аммо, қадам товушлари эшитилмади. Елвизак шекилли деган ўйда туриб, эшикни зичлаб ёпди. Тезрок диванга қайтиб ётгиси келди. Маст одамдай чайқалиб кўзлаган жойига етиб келди. Хорғин ўтирди. Бирдан қаршисидаги креслоларда салобат тўкиб ўтирган икки кишига кўзи тушди. Юраги кинидан чикқудай кўрқди. Аммо, табиатига монанд тезда ўзини қўлга олди. Кишилардан бири ниҳоятда келишган, юзидаги нур хонага файзиёблик бағишлаётган эди. Бироқ иккинчиси ҳақида бундай мушоҳадага бориб бўлмасди. Чехраси тунд, қовоғи солинган, қоп-қора юзида одамни сескантирадиган ҳайбат зуҳурланганди. Агар олдинроқдаги ўктам одам бўлмаса, Бахтиёр иккинчисининг важоҳатидан индамай жон таслим қилиб қўйиши аниқ эди.

- Келинлар, - ниҳоят тилининг жилови ечилди унинг, - кечирасизлар, сизлар ҳам Туркияданмисизлар.

Чиройли одам майин жилмайди. Ёпирай, эркак киши ҳам шу қадар малоҳатли, шунчалар мафтункор бўладими?

- Биз тепаданмиз, - меҳмон кўрсаткич бармоғини юқорига кўтарди.

- Демак, ҳокимиятдан, шундайми?

Хона соҳиби ҳокимият деган сўзни талаффуз қилаётиб беихтиёр тик турди.

- Ташвишланманг, - лутф ниҳоятда майин эшитилди. - Биз ҳокимиятдан эмасмиз.

- Демак, прокуратурами? - Кўнглига кўркув тушиб секин сўради у.

- Тополмадингиз?

- Э-ҳа, эсим қурсин. Сизлар Тошкентдан, вазирликдан... Энди адашмагандирман.

Орқадаги одам миқ этмади. Худди тансоқчидай қовоғи очилмасди. Бахтиёр иложи борича унга қарамасликка уринар, аммо, дилдаги хавотир ва хадик туфайли кўз ўша тарафга оғиб кетаверарди.

- Сиз ёдингизда турувчи ҳаммани санаб чиқсангиз ҳам кимлигимизни билолмайсиз. Чунки, бизни ҳеч қачон эсламагансиз. Шунинг учун ўзингизни қийнаманг.

Меҳмоннинг боқишлари мулойим, афт-ангори ёқимли, товуши мусикадай ҳузурбахш эди.

- Бугунги кун сиз учун оғир кечди.

Бахтиёр ялт этиб лутф соҳибига қаради. Негадир кўнгли тўлди, йиғлагиси келди. Аммо, хис-туйғуларга эрк бермади.

- Нега у бутун ихтиёрини суҳбатдошига бериб, унинг таъсирига тушганди.

- Ўйладим, - деди ўз-ўзига сўзлаётгандай. - Назаримда Аллоҳ хоҳламади, шекилли.

- Сизчи, шартнома имзоланишига ишонганмидингиз.

- Албатта, менда етарли асос бор эди.

- Қандай асос?

- Ҳужжатларим пухта тайёрланганди.

- Бари бир улар хатолик топишди-ю?
- Ҳа энди... Турклар хато эмас, баҳона топишди.
- Нега шу фикрга ёпишиб олдингиз?
- Чунки, мендан ортиқ яхши шерик йўқлигига ишончим
комил эди.

- Демак, хато ўйлабсиз. Улар сиздан Хушнуд ҳожини афзал
билишди.

- Шунисига куйиб кетяпман-да?

- Шошманг. Эҳтимол ҳожи Аллоҳдан астойдил
сўрагандир? Сиз ҳам Ўзига ниёз этганмидингиз?

- ...

- Ана, тайин жавоб айтолмайсиз. Одамнинг табиати ажойиб
- сўрамаган нарсасига эгалик қилишни хоҳлайди. Хоҳлаган эзгу
мақсади учун риёзат чекишни истамайди.

Бахтиёр бу ғалати суҳбатдош муддаосини билолмай ҳайрон
эди. Ҳанузгача булар орган одамлари, деган иштибоҳда эҳтиёт
бўлиб гаплашарди.

Нотаниш киши мулоҳаза юритишда давом этди.

- Айтингчи, шундай улуғ мақсадни кўзлаган кутлуғ кунда
кимга яхшилик қилдингиз?

Йигит уйқудан уйғонганидан шу топгача бошидан
кечирганларини эслади. Қабристонга киргани, Мўминбекни
машинада шаҳарга олиб келгани, холасини кўргани ёдига
тушиб, севинди. Бошқа кун ҳақида сўз очилганида, эҳтимол
бунчалик савобга доҳиллигини асослай олмасмиди.

- Яхши, - деди меҳмон унинг кўнглидан кечганларини
эшитгандай, - келинг ўша хайрли ишларингизни бошидан
таҳлил қилайлик.

Бахтиёрнинг ҳайратдан энсаси қотди. Наҳотки, ёнидаги
киши экстрасенс ёки авлиё бўлса.

- Эрталабдан хато халтасини тўлдиришга киришган
эдингиз.

- Қандай? - мезбоннинг кўзлари катта-катта очилди.

- Жуда оддий, - изоҳ берди ғалати суҳбатдош, -
ўрнингиздан турганингизда сизни соғ-саломат уйқудан
уйғотган Яратганга шукр келтирдингизми? Бунинг ўрнига

бўлажак учрашувни, унинг ортидан келадиган бойликни ўйлаб, дилингизда қувонч туйдингиз. Шу билан Раҳмонни эмас, шайтонни севинтирдигиз.

Кейин турмуш ўртоғингиз сиздан ота-онангиз руҳини зиёрат қилишни сўради. Ўша топда Аллоҳ сизга оқила ва диёнатли аёл ато этганига ҳамд айтиш ўрнига дилингизда исён бош кўтарди. Ҳамёнингизга тушиши эҳтимоли бор бўлган бойлик олдида Яратганнинг мумтоз куни моҳиятини ҳам унутдингиз.

Остона хатлаб чиқаётганингизда-чи?

"Ё Раббим, ишларимни ўнгидан келтир", деб тавалло килолдингизми. Хонадонингизни ёруғ қилиб, бор-йўғингизга сабр қилаётган аҳли аёлингиздан дуо сўрадингизми? Йўқ, бундай амалларни билмайсиз.

Бахтиёр хавотирланиб, лукма ташлади:

- Бари бир қабристонга кирдим-ку!..

Меҳмон илк бора сокин оҳангда фикрини бўлди.

- Шошманг. Ҳали қабристонга анча бор. Сиз ҳатто машинани ўт олдираётганда ҳам ҳаётингиз қил устида кечишини, йўл хатардан ҳоли эмаслигини кўнглингизга келтирмадингиз. Кўчада эса яна адашдингиз - совуқда қотган ўша қария билан бола етаклаган аёлни машинангизга чиқармадингиз.

- Тўғри, мен ота-онам зиёратига шошаётган эдим-да.

Нотаниш киши унга бошқача нигоҳ ташлади.

- Менимча, жим турганингиз афзал, акс ҳолда яна гуноҳга ботяпсиз...

Энди асосий масалага яқинлашдик. Айтингчи, қабристонга кириб, ота-онангиз қабри устида ўтирганингизда юрагингизнинг лоақал битта томирида уларга нисбатан соғинч туйдингизми? Кўзингиз ёшландими? Нега ўшаларнинг хотираси учун битта оят, битта сура ёдлашга вақт тополмадингиз. Сиз ўтганларни ёд этгани эмас, одатдаги йиғилишлардан бирида қатнашиш учун рўйхатга ёзилгани қадам босдингиз, холос. Ҳаттоки, ота-онангиз қабри тепасида ҳаёлингиз бўлажак шартнома нашъу-намосида чарх ургани ёлғонми?

Бахтиёр ўзини оклашга нажот тополмай, эс-хушини йўқотди. Агар йўқотмаганида бу тахлит ҳимояланмасди.

- Юрагим азалдан қаттиқ, ортиқча эҳтиросларга берилмайман.

- Шундайми? Унда нега шартнома имзоланмагач, ёруғ дунё кўзингизга тор кўринди. Айтинг, отангиз ўлган кун шу аҳволга тушганмидингиз? Онангизни йўқотганингизда-чи? Наҳотки, бойликдан ажралиш ота-онани йўқотишдан оғирроқ кечса... наҳотки, топиладиган нарса билан топилмайдиган, қиёматга қолган дийдор орасидаги масофани фарқлаш шунчалар қийин? Бунисига фаришталар дош беришганида, мазордан чиқаётиб, Эшон бобо руҳига дуо қилмай, худди бир тўп пичан устидан ўтаётгандай, руҳингиз қийналмай чиқиб кетдингиз. Авлиёларнинг лутфи-каломини ёд билиш керак. Агар бунинг уддасидан чиқолмасангиз, уларнинг исмини ёдда сақлаш лозим. Аммо, сиз бу ҳикматдан ҳам беҳабарсиз.

Касалхонага кириб холангизнинг ёнида бир нафас ўтиришга ярамадингиз. Ҳолбуки, хола - она ўрнидадир. Сиз касал кўргани эмас, Мўминбекни солиқ идорасига ишга жойлашганлиги учун тилёғламаликка бел боғладингиз. Сиз уч-тўрт йил кейин юрадиган йўлингизни очишга уриндингиз. Ҳолбуки, ойлаб-йиллаб хабар олмаганингиз, бечора кампирнинг бугунги аҳволи қалбингизда озгина ачиниш, ҳамдардлик уйғотолмагани ачинарли. Сиз ҳаётдан ўтганларга бевафолик, тирикларга эътиборсизлик кўрсатдингиз.

Сўзланг, шунча гуноҳ бир кунга кўп эмасми? Яна бунинг устига Хушнудбек ҳожига, Мўминбекка, солиқ идораси раҳбарларига бадгумонлигингиз қўшилса, гуноҳ халтаси портлаб кетмасмикан. Ё ажаб, қандай одамлар борки, елкасида шунча гуноҳ туриб, яна шунчасини устига ортишдан тоймайди. Қандай инсонларки, эртага бор-йўқлигини билмай, юз йиллик мол-дунё йиғади, нафси ўпқондай очилади, тўйиш лаззатидан маҳрумлигини вақтида англаб етмайди.

Фалати суҳбатдошининг кўркам юзига ташвиш соя ташлади. У яна анча ўтирди. Бахтиёр ҳам нима дейишини билмай, бошини тиззалари орасига олиб ўйга чўмганди.

- Хўп, мен борай! - Ёқимли киши шундай деб ўрнидан турди. У эшикка яқинлашгунича ҳам сўхтаси совук одам қилт этмади.

Бахтиёр бояги суҳбатдошига интилди. Югуриб қўлидан ушлади.

- Жон ака, ҳеч йўқ кимлигингизни айтиб кетинг.

Меҳмон орқасига қайрилмай жавоб қилди.

- Болам, энди менинг насабимни билишдан фойда йўқ. Яхшиси, қолаётган одамга жавоб бер.

- У киши ким экан?

- Танимадингми, болам?

- Йўқ, илгари кўрмаган эдим.

- Тўғри, аввал учратмагансан. Агар зийракроқ бўлганингда, эҳтимол билармидинг. Ахир, аввал отангни, кейин онангни олиб кетган зотни билмаслик мумкинми? Ўлим - ибрат дейишади-ку.

Бахтиёр кўркувдан қалт-қалт титрай бошлади.

- Демак, куним битибди-да!

Бу пайтда унинг суҳбатдоши кўздан ғойиб бўлган, наригиси эса оҳиста кад ростлаётган эди...

Бахтиёр жон ҳолатда дод деб бақирди. Ўз овозидан уйғониб, дивандаги полга ағанаб тушди.

Хотини Малоҳат арафалик ошини тарқатаётганида ҳам унинг вужудидаги кўркув босилмаган, фақат бу кўркувда Аллоҳга итоат ва умид лаззати борлигини у илк бора ҳис қилаётган эди.

ҚУБАЙС ТОҒИДАГИ НИДО

Фузайлнинг вафотидан сўнг бевасининг боши қотди. Илмда пеш, тақвода қаттиқ саналган бу зоти шариф эсини таниганидан буён таваккулни ҳаётининг моҳиятига айлантириб олганди. Энди эса ундан на егулик ва на кийгулик бисот қолганди.

Ёши улуғлигига қарамай, кўркамлигини йўқотмаган аҳли аёли уйқуси бузилиб, полос устига тўшалган тўшакдан турди. Ўнг ёнига қаради. Тўнғич қизи Шамсиқамар ўн тўрт кунлик ой каби порлаб ётарди. Чап томонига юз ўгирди, кечагина ўн бешдан ўн олтига кадам қўйган София (Расулulloҳ (с.а.в.) завжаларидан бирининг исми қўйилган эди) кирдаги лолани-да, уялтиргудай хусн-малоҳатга тўлиб ухларди.

«Ё Раббим, - дили изтиробда куйиб ёнди онанинг, - Фузайлдан шу ёдгорликлар менинг бор бисотимдир. Бу хазинани эҳтиётлаб номусини асраш, Аллоҳни таниган ҳали эгасини топиб узатиш қўлимдан келармикан? Бу атрофда эримнинг дўстидан душманлари бисёр. Боз устига хусн - ярим бахт саналса-да, ярми кулфат дейдилар. Мен каби ҳибзи ҳимоясиз ожизанинг Ўзингдан бошқа паноҳи йўқ. Ишқилиб, бизларни хор қилиб қўйма, ағёрлар чангалига ташлама, қизларимнинг бахтини бергин. Ё Раббим, бу ожизаларни ўз ҳимоянга ол, токи ёмонлар назарига тушиб, номуси топталмасин, кўз ёшлари дарё бўлиб оқмасин».

Ҳожи онанинг юраги зардобга тўлиб тошди. Кафтдай деразадан узун пальма дарахти учига илинган ой нури хира нур таратиб турарди. Дилидаги ҳавотирни кувиб, шайтон васвасасини қувмоқ илинжида ўрнидан туриб, таҳорат олди. Ҳали бомдодга узоқ. Жойнамозга тиз чўкиб, нафл намоз ўқиркан, Яратган Эгамга астойдил илтижо қилди, ёлворди, йиғлади. Йиғлаб-йиғлаб жойнамоз устида ёнига ёнбошлаб, кўзлари уйқуга кетди. Туш кўрди. Тушида Фузайл маҳрамининг қошига келди. Бошига муборак қўлини қўйиб, эркалади. Кейин шу сўзларни айтди:

- Ё, Рухсора, айтгил, сен менга ишонганмисан?

Аёл тим қора кўзларини катта очиб, хожасига соғинч билан тикилди.

- Бу не шубҳа! Ишонмасам кимлигингизни билиб, ҳаётимни сизга боғлармидим? Олис ва қийноқли Ҳаж сафариди жонимни гаровга қўйиб, мен ҳамроҳлик қилармидим? Топганингизда шукр, топмаганингизда сабрнинг этагидан маҳкам тутиб яшармидим?

Фузайл ҳам хотинига меҳрли нигоҳини қадаб, ўз гинасини айтди:

- Ажойиб сўзлайдирсан. Мен сенинг ҳақ сўзинг учун севганман. Аммо, айтчи, нега мендай бандаи кулга ишонганинг ҳолида, Холиқнинг ҳомийлигига умид боғламайдирсан? Хаёлингда шак иси жонланмайдирму?

Рухсора юмшоқ, майин панжаларини ҳазратнинг хушбичим оғзига босиб, бу лутфдан тўхтатди.

- Сиз мени англамайдурсиз. Пойингизни ўпай хожа, ҳавотирим шуки, Ҳақ таоло мени сизга омонат қилиб бермаганмиди? Омонатчи омонатини топширганида, омонатнинг ҳоли не кечишидан беҳабармидирсиз? Яна бу омонат устига икки дурингизни ёрлик каби ярақлатиб кўйганингиз-чи? Мен сиз билан тенг ўлганмен, фақат вужудим яшамокда холос. Мана шу малакларни ўз эгаларига гард-нуқсонсиз топширсам, кейин ҳузурингизга учиб, хизматингизга боргаймен.

Фузайл чуқур тин олди.

- Илоҳим икки дунё Султони сени ва қизларимни ёрлақасин. Энди яхшилаб кулоқ сол. Тонг отиши билан сафарга отлан. Кубайс тоғини билурсен. Тоғ чўққисидан кенг сайхонлик бор. Бу ердан бамисоли Арш ҳам кўрингай. Юзингни кўкка тутиб: «Ё, Худованд-о! Бу париваш қизлар эримнинг омонати эди. Унинг ёнинга чорладинг. Энди омонатингни ўзинга топширдим,- дегил, деди». Шу калима тугамай Фузайл йўқликка сингиб кетди. Рухсора ҳожи она кўзларини очганида, тонг оқаришиб келаётганди. Во ажабо, бир неча сониялик тушини ҳосилоти ила кўнглидаги ҳадик ва ҳавотирлар ўрнини ажиб хушнудлик эгаллаган эди.

Бири қуёш, бири ой каби тиниқ юзли соҳибжамол қизлар бомдод намозидан туришганида, онаси сафар тадоригини кўриб кўйганди.

- Қаерга онажон?- хайрон бўлиб сўради Шамсиқамар. Рухсора онахон шу топда жўяли жавоб айтмоққа ожиз эди.

- Бошимиз оққан томонга,- деди у ич-ичидан хуриб келаётган йиғини базўр босиб.

- Ҳали дадамнинг қирки чикмай, кўчада кўринишимиз нечук?- бу сафар София эътироз билдирди. Рухсора она бу сўроққа ҳам жавоб топди.

- Мен шу пайтгача падарингиз измидан ташқари иш қилибмидим? Ул карам офтобининг васияти шул эди.

Ғира-ширада Марвнинг тор йўлларидида уч шарпа ва бир от сояси сўниб бораётган ой нурида элас-элас кўриниб, кўздан ғойиб бўлди. Ўсмирлардай ўраниб олган қизларни кўрган одам ўғил бола деб ўйлаши табиий эди. Жулдур кийим бошда Рухсора ҳам тиланчи кампирларни эслатарди. Шу боис то шаҳардан олислаб кетгунларича, бировнинг эътиборини тортмадилар. Йўловчилар қуёш тиккага келгунича, тўхтамай шитоб юрдилар. Кўм-кўк бог-роғлар, қуюқ сояли дарахтлар, шаркироқ ариқлар аста-секин сийраклашиб, қумушранг Марв биёбони бошланди. Қизлар чарчаганликларидан оёқларини зўрға босишарди. Ўз кўчасидан лоақал бир чақирим нари бормаган бу ёшлар учун йўл азоби тинкани қуритса-да, бари бир болаларча қизикиш устун эди. Улар учун қат-қат қум уюмлари ҳам гўё гўзал манзара кашф этаётгандай, қимсасиз дашт кенглиги қалбларидида ҳаяжон уйғотаётгандай эди.

Карвон йўли йўқолиб бораётганлигидан тахликага тушган Рухсора юзидаги пардани кўтариб, олис-олисларга тикилди. Ҳайтовур уфқ этаги қорайиб кўринарди. Демак, манзилни тўғри олган. Эҳтимол, ҳадемай бирон қишлоқ кўзга ташланар.

- Онажон қорним очди! - Софианинг бу шикоятни Рухсоранинг баданини музлатиб юборди. От белига осилган хуржунда озроқ хурмо ва қотган нондан бўлак ҳеч вақо йўқ эди. Агар болалар чинакам аҳволни сезиб қолишса, ваҳимага тушишлари аниқ.

- Меники ҳам, - Шамсиқамар синглисининг гапига қўшилди.

- Ҳозир болажонларим, - уларни юпатди онаизор, - ахир, офтоб тиғ урган яланглиқда тўхтамаймиз-ку.

Бахтига олисда хушманзара хиёбон кўринди.

- Ана, ҳов дарахтлар остида дам оламиз, - деди у қувониб.

Чиндан ҳам бийдан дашт сийнасидаги бу ям-яшил чаманзор Аллоҳнинг ўзига хос бир мўъжизаси эди. Катта-кичик дарахтлар, ўт-ўланлар асосан ер қаъридан милдираб чиқаётган чашма атрофида ўсаётган экан. Кимдир булоқ бўйига қулоч етмас тош ўрнатибди.

Йўловчилар шу ерда тунашга аҳд қилдилар. Аввалига бир-икки дона хурмо билан котган нон ейишиб, булоқ сувидан ичдилар. Қош қорайганида, қизларнинг юрагини ваҳима босди. Шунда Рухсора она уларга дадалари Фузайл ибн Иёз ҳақида сўзлаб беришга қарор қилди. Икки қизини қалдирғочдай қаноти остига олган ҳожи она ўз ҳикоясини савол билан бошлади.

- Биласизларми, даданглар ёшлигида ким бўлган?

- Биламиз, - дейишди қизлар юракларида ширин орзиқиш ва соғинч ҳиссини туюшиб, - ул зот замонасининг етук уламоси эди.

Рухсора она қулди.

- Ҳа, худди шундай! Аммо, бу сизлар дунёга келган пайтдаги мақоми. Унгача падаринглар машҳур қароқчи бўлган.

Моҳичеҳралар кўрқувни ҳам унутишиб, онасининг юзига тикилишди.

- Янглишмаяпсизми онажон, наҳотки шундай улуғ инсонга уялмай-нетмай...

Ҳожи она уларнинг эътирозини бўлди:

- Мен умримда ёлгон гапирганмидим?

- Асло!

- Унда яхшилаб эшитинглар. Хуллас, Фузайл мана шу биёбонда, мана шу хиёбонда чодир тикиб, йўлтўсарларга бошчилик қилган. Асосан бойлар, йирик савдогарларни талар эдилар. Аммо камбағал, зиёли ва аёлларга асло тегишмасди. Даданглар ўшанда ҳам анави азамат чинор остида Қуръон ўқиб ўтираркан. Шериклари таланган бисотни унга келтиришаркан. У ҳамманинг ғайрати, шижоатини ҳисобга олиб, мол-дунёни тенг тақсимлар экан.

- Шундай қароқчи одам қандай қилиб, Ҳақ йўлни топиб олди экан.

Онаизор қизларини бағрига босиб, сўзида давом этди:

- Қаранглар, қароқчиларнинг барчаси беш вақт ибодатини адо этишар, Аллоҳга тавба қилишар, аммо, карвон кўринди дегунча, яна ўзларининг машғулотига отланишаркан.

Бир куни қароқчилардан қочган савдогар чинор остида намоз ўқиётган кишини кўриб, севиниб кетибди. У ибодатини тугатганида, олтинларини бериб: шу омонат сизда турсин, акс ҳолда босқинчилар тортиб олишади, дебди.

Талон тугагач, ҳамма матоҳ айнан шу намозхон олдига келтирилибди. Ўлжа тақсимлангач, ҳайратдан даг-даг титраётган савдогарга ўгирилиб:

- Омонатингизни олинг-да, кетаверинг, сизга ҳеч ким тегмайди,- дебди.

Шунда қароқчилар норозилик билдиришибди.

- Карвондан нақд олтин топмагандик. Сен эса уни қайтариб бермоқчисан.

Фузайл дебди:

- У мен учун омонатини қолдирди. Қандай омонатга хиёнат қилай. Бунинг барокатидан Раббим менга тавба насиб қилгай!..

Онасининг иссиқ бағрига бош кўйган Шамсиқамар сўз котди:

- Дадам ўша куни тавба қилибдими?

- Йўк! Ундан кейин орадан яна анча муддат ўтди. Навбатдаги босқинчиликдан сўнг бир имонли одам «Раисингиз ким?» дея сўрабди. Уни кўзини боғлаб, Фузайлнинг ҳузурига келтиришибди.

Намоз ўқиётган қароқчилар бошлиғини кўриб, ниҳоятда таъсирланибди.

- Нега у сизлар билан таом емаяпти? - деб сўрабди.

- У рўза,- деган жавобни эшитиб, ҳайронлиги ўн чандон ортибди. Фузайл жойнамозни йиғиштиргач, бояги одам Куръони Каримнинг Ҳадид сураси 16-оятини ўқибди. (Маъноси: Иймон келтирган зотлар учун Аллоҳнинг зикрига ва Каломуллоҳига мойил бўлиш вақти келмадими?! Илгари китоб ато эгилган, сўнг муддат узайгач, диллари қотиб кетган кимсалар каби бўлиб қолмаслик (вақти келмадими?!))

Фузайл Тавбанинг вакти-соати келганини англабди.

- Эй улуғ зот. Овозинг бунчалар ёқимли. Аллоҳнинг каломи юрагимни ёндирди. - Шундай деб, у карвон аҳлига ўгирилибди:

- Эй карвон қавми! Сизларга башорат бўлсинки, Фузайл қароқчиликдан тавба қилди!

Бу тазарру барчани севинтирибди...

Рухсора она оғир тин олди. Ўзича ухлади деб ўйлаган қизлари бошларини кўтаришди. Уларнинг кўзлари юлдуз мисол порлаб турарди.

- Кейин дадамнинг ҳаёти қандай кечди? - қизиқиши ортган София ҳикоянинг давомини сўзлашни сўради. Бирок, тун ярмидан ўтган, тонгда яна машаққатли йўл азоби кутарди.

- Энди тиззамга бош қўйиб ухланглар, ҳали сафаримиз олис... - қизларини тинчлантирди онаизор.

Қоронгулик қанотини йиғиштираётган маҳал уч аёл хиёбондан анча узоклашиб кетишганди. Туя ўркачидай қир-адирларнинг адоғи тугамас, оёқ ости худди қозондай қизиб борарди. Аҳён-аҳёнда қуриган дарахт танаси ёки саксовулзор кўзга ташланганини ҳисобга олмаса, теварак-атроф худди мис рангидай кўримсиз ва зерикарли эди. Устига бор бисот ортилган от ҳам чанқоқ азобига дош бериб, зўрға қадам босарди. Вақт пешинга яқинлашганида, жилға орасида қорайган нарса кўринди. Яқинлашиб билдиларки, қароқчилардан қолган туя терисидан ишланган чодир экан. Унинг ости қуёшдан пана деб ўйлашганди. Йўқ, худди дўзах мисол қизиб ётибди. Дам олиш истаги пучга чиққач, яна довонга ўрладилар.

Бир-икки марта нафас ростлашганини ҳисобга олмгани-да, кечагидан ҳам мўлроқ юрилди. Яна шом қоронгуси борликни ўз қомига тортди. Рухсора она кумнинг нам тортаётганлигидан сездики, қир ортида қишлоқ ёки одамлар яшайдиган манзил бор. Шу боис у шундоққина ерга узала тушишга тайёр қизларини мажбурлаб, тепаликка олиб чиқди. Чиндан ҳам олдинда яккам-дуккам дарахтлар, уч-тўртга кулба кўзга ташланди. Бир амаллаб етиб боришганида, бу аҳоли ташлаб

кетган хароба жойлиги билинди. «Майли, ишқилиб очик осмон остида ётгандан кўра, ҳар қалай бошпана-ку».

Кечки таом кечагидай такрорланди. Бир оз ўзларига келишгач, отаси ҳақидаги ривоятларни эшитишга маҳтал бўлиб, онасининг оғзини пойлашди. У ҳам ортиқча зориқтирмай ҳикоясини бошлади.

- Фузайл қароқчиликдан қўл силтаб, шаҳарга қайтгач, кимни тунаган бўлса, ҳаммасидан ризолик тилаб чиқди. Фақат Ёвор шаҳрида яшовчи бир яҳудий ризолик бермади.

- Эй қароқчилар раиси! Агар ризолигимни истасанг, мана бу тепаликни кўпоргин!

У бу шартни бажарди. Бирок, ғайрилар инсофга келишмади.

- Мана шу бўйра остига олтинлар тўкилган, шуни чиқариб бер!- дейишди улар.

Фузайл Аллоҳнинг исмини айтиб, бўйра остига қўл сукди ва чиндан ҳам бир ховуч қизил олтин чиқариб, уларга берди.

Бу синоатдан лол қолган жухудлар дейишди:

- Биз Тавротда ўқиганмиз. Ҳар кимнинг тавбаси қабул этилса, у қўлини туфроққа урса, олтин бўлғай. Тавбанг қабул қилинганига энди ишондик. Дининг ҳақ диндир.

Шу эътирофдан сўнг, ўзлари ҳам иймон келтирибдилар.

Ана шу воқеадан сўнг, ёнимга келиб, «Эй хотин, ҳажга кетаман. Хоҳласанг, сенга талоқ берайин»,- деди. Мен эсам: «Сен қаерда бўлсанг, мен ҳам ўша ердаман»- дедим. Яратганга шукр, Ҳаж амалларини адо этиб, бир муддат Маккада қолдик, Абу Ханифа ибн Нўъмон, яъниким имоми Аъзам раҳматуллоҳи алайҳи суҳбатларига ноил бўлдик.

Шамсиқамар кокилларини ёзиб эрди, нозик елкалари тўлиб кетди. Она кизига маҳлиё боқди. Шу аснода София юзидаги харир пардани кўтарди, гўё ой хиралашди. Рухсора она бу пари пайкарлар жамолидан қувонгани ҳолида, уларнинг бахти-икболини ўйлаб, қалбига яна ҳавотир тушди. Ва шу он кўнглида Фузайлнинг кескин овози янграгандай туюлди.

- Ё, онаси, Аллоҳдан умидингни узма!

...Учинчи тун бир оз энгил кечди. Чунки, Кубайс тоғи этакларига яқинлашиб қолгандилар. Бу салобатли тоғ Арабистоннинг бошқа чўққиларига нисбатан бағрини довардахтлар ва турфа хил гиёҳлар қоплаганлиги билан ажралиб туради. Улар бир тўп хурмозорлар остидаги ям-яшил ўтлоқда тўхтадилар. Не ажабки, тоғ устидан билакдай чашма оқиб тушар ва унинг «қадами» етган жойда наботот олами барқ урарди.

- Маккадан қайтганимиздан кейин Фузайл бутунлай узлатга чекинди,- дея ҳикоясини давом эттирди Рухсора она қизларига сокин нигоҳ ташлаб.- Бир куни Халифа Хорун ар-Рашиднинг хосакиси (хос хизматкори) эшикни тақиллатди.

- Ким?- сўради Фузайл.

- Халифа,- жавоб эшитилди ташқаридан.

- Халифанинг бунда не иши бор?

Хосаки:

- Халифага итоат этмоқ керак. Рухсат бор ичкарига кирайлик,- деди.

- Рухсат йўқ. Агар ҳукм билан кирсангиз, на илож,- жавоб кайтарди эрим.

Халифа кириб келди. Фузайл унинг юзини кўрмаслик учун чирокни ўчирди. Меҳмон юкиниб, унинг қўлини тутди. Ҳазрат тескари караган кўйи: «Бу қўл ўтдин фориг бўлса, қандай халимдир»,- деди. Намозга ўтирди. Халифа надомат чекди, йиғлади.

Фузайл ибодатдан сўнг:

- Беклик қиёмат кунда пушаймонликдир,- деди.

Хорун минг дона қизил олтин чиқариб, шайхга инъом этди:

- Бу отамдан қолган ҳалол пул, қабул эт!

Ҳазрат эса:

- Ё, Хорун! Сенга гапим таъсир қилмабди. Яна зулмни бошладинг,- деди.

Халифанинг ҳайронлиги ортди.

- Тушунмадим?

- Мен сенга нажот тиларман, сен эса мени балога кўймоқдасан.

Хорун олтинларни ҳеч иккиланмай ташқарига отди. Ўзи ҳам ортга чекинди Шунда Фузайлнинг: «Бу киши охират султониدير!»- деганини эшитганман.

Яна бир кеча Суфёни Саврий ҳазратлари ташриф буюрди. Тонгга қадар Қуръон, Ҳадис ва шайхларнинг сўзларидан гаплашдилар. Тонг отгач, Суфён айтди: «- Не муборак кеча эди?». Шайх жавоб берди: «- Не ярамас тун эди? Сен ўйлайсан, қандоқ бир лутф изҳор этайки, менга хуш келсин. Мен фикрлайманки, не сўз айтсам, сенга маъқул тушар!» Иккаламизни бу андишалар Ҳақдин орқага ташламадими?

Эртаси Бишри Ҳофий остонамизга келди. Ҳаргиз ичкарига кирмади. Шайх таҳоратини янгилаб, унга пешвоз чиқди. Дарвозахонадаёқ меҳмон савол берди:

- Ё, Фузайл! Зухд устунрокми, ризоми?

У жавоб қайтарди:

- Ризо! Чунки, киши ризога эришгач, бошқа манзилат истамас!

Даданглар билан бирга яшасам-да, у менинг борлигимни унутган, фикр-зикри Аллоҳда, охират азоби кўркувида эди. Кўнглимда исён уйғонган пайтлар ҳам бўлган. Яхшики, тезда эсимни йиғиб олдим. Ахир, Ҳақ дийдори олдида мен ким бўлибман.

Кечалари жойнамоздан кўзгалмас экан, узун тунлар зерикиб, ўзимни кўйгани жой тополмасдим. Ана шундай оқшомлардан бирида токча устидаги битикларини топиб олдим. Ўқидим ва шундан сўнг... ўзимни танидим.

- Ўша ҳикматлардан ёдингизда қолганми?

Она қатта қизининг бошини силаб, деди:

- Ёдимдагина эмас, қалбимга муҳрланган.

- Унда биз ҳам эшитишга муштокмиз,- деди кичик қизи ҳам қизиқиши ортиб.

- Яхши, қулоқ солинглар. Ҳазратнинг дафтаридаги илк нақл шу: «Ҳар нарсанинг закоти бор. Ақлнинг закоти охират андишасидир». Мана бу хулосага эътибор беринглар: «Беш нарса бадбахтлик нишонидир: 1. Кўнгил қаттиклиги. 2. Кўз ёшланмаслиги. 3. Ҳаёсизлик. 4. Дунёга рағбат айламоқ. 5.

Илмга амал қилмаслик». Яна ёзибди: «Дунёга кирмоқ осон, илло қайтиб чиқмоқ мушкул. Ҳамиша юмшоқ, содда кўнгилли бўл, Аллоҳ шундайларни севар! «Таваккул булдирким, Ўзидан бошқасига умид боғланмагай ва бошқа кимсадан кўрқилмагай». «Икки нарса аблаҳликдир: ажойиб ҳолатни кўрмасдан кулмоқлик, сўрамасдан жавоб бермоқлик...»

Рухсора онанинг кўзидан оққан ёш тиззасига бош қўйган Софиянинг юзига тушди. Шу топда уч ожизанинг юрагида бир хил туйғу - ота ва хожасига соғинч хисси уйғонган эди. Худди кора тун каби сирли сукунатни Шамсиқамар бузди.

- Онажон, отам ҳаётлигида ул зотни билмаган эканман, энди билдим.

София беғубор нигоҳини опасига тикиб, кўнглидаги гапни очиқ айтди:

- Биз қандай бахтиёр фарзандлармиз-а?!

Жигарбандлар яна анча гаплашиб ётишди. Ҳали қушлар чуғурламай тик чўққига етакловчи илон изи йўлдан олдинмакейин юқорига чиқа бошлашди. Харсанг тошлар оёқларни кесиб, конини оқизди. Игна каби тиканлар баданга санчилиб, йўл машаққатини кучайтирди. Аммо, йўловчилар то манзилга етмагунча, сира тўхтамадилар. Сўнгги масофага судралиб, бир-бирларига осилиб, зўрға етиб келдилар. Тик қоя устидаги кенг сайхонлик ақл бовар қилмайдиган даражада хушманзара эди. Ҳавода заррадай ғубор сезилмасди. Дов-дарахтлар япроқлари, майса-гиёҳлар худди сувда ювилган каби тиниқ кўринарди. Қизлар бир зумда чарчоқни унутиб, гул теришга киришдилар. Қушларнинг хуш хониши уларнинг ёш, покдамон қалбига ажиб бир хушнудлик бағишларди.

Рухсора она кучини йиғиб ўрнидан турди. У вақтни бой беришни хоҳламасди. Қоя четига келиб, юзини кўкка бурди.

- Ё, Худован-до! Фузайл менга васият қилди: Тириклигимда бу омонатларга мен қарар эдим. Мени дунёдан олиб кетдинг. Энди омонатингни қайтиб, ўзингга топширдим, илло сендан бошқа илинжим йўқ», деди.

Не ажабки, бу хитоб ҳеч нарсадан хабарсиз тоғ гуллари териб юрган кизларга эшитилмади-ю, Қубайс тоғи этагидаги

йўлдан ўтиб бораётган Яман подшоши кулоғига кирди. Подшо икки ўғли билан от жиловини тоққа бурди.

- Эй, Фузайлнинг завжаси,- чақирди ҳукмдор аёлга яқинлашиб,- агар розилик билдирсанг, қизларингни мана шу ботир ўғилларимга никоҳлаб берардим.

Рухсора она қошлари қора, нигоҳи ўткир, қомаги адл йигитларни ёнига чорлади. Ҳар иккиси отдан тушиб, унинг пойига тиз чўқди. Она бўлажак куёвларига қўл очиб дуо қилди. Подшонинг ишорасига кўра пастдан имомни олиб чиқдилар. Тоғ устида ёшларнинг никоҳи ўқилди. Канизаклар ёрдамида ипак матолардан тикилган келинлик либослари кийдирилди. Сўнг тулпорга миндирилиб, Яманга кузатилди. Қизларига ок фотиҳа берган онаизор шу ерда қолди. Подшоҳнинг таклифига ҳам кўнмади.

- Кимсасиз чўққида ёлғиз кўркмайсизми?- сўрашди мулозимлар.

Рухсора она уларни тинчлантирди.

- Ёлғизнинг ёри Худо! Эрим Фузайл икки дунё саодатини ҳилватдан топди. Илло менинг ҳам умидим шу...

Икки соҳибжамолни устига чиқариб олган карвон ҳадемай олислаб кетди.

МУНДАРИЖА

Авлиёлар сийрати (<i>Сўзбоши ўрнида</i>).....	3
Имоми жаҳон.....	5
Хукм	14
Илмнинг ҳайбати	21
Фитна	30
Кафолат хати	40
Қозондаги қон	49
Ишқи илоҳий онаси	60
Оромсиз тун	67
Хавотир	75
Ҳақиқат аҳлининг султони	83
Боязид валиуллоҳ	94
Кўркув ажри	101
Хитоб	110
Қавмнинг тожи	118
Нишон	126
Гуноҳга кафорат калом	135
Оғир жумбоқ	142
Сўнгги сабоқ	147
Яланғоёқ Бишри	155
Хумда сақланган нафс	166
Сафойи қалб	176
Қўлдаги чўғ	183
Балиқ оғзидаги олтин	191
Сир	201
Кўркув	208
Кубайс тоғидаги нидо	223

Абдумутал АБДУЛЛАЕВ. Тасаввуф хикоялари, «Andijon nashriyot - matbaa» ОАЖ, 2009 йил.

Муҳаррир:	Ф.ИБАЙДУЛЛАЕВ
Тех. муҳаррир:	М.МИРЗАКАРИМОВА
Мусаввир:	С.ЖЎРАЕВА
Мусахҳиҳлар:	Ф.СИДДИҚОВ, Н.ЮЛДАШЕВА
Саҳифаловчи:	Ҳ. ПАРПИЕВ.

Босмахонага 15.02.2009 йилда берилди. Босишга 21.04.2009 йилда рухсат этилди. Бичими 60x84 1/16. Офсет босма. Times New Roman гарнитураси. Ҳажми 14,75 б. т. Буюртма № 890. Адади 1000 нусха. Баҳоси келишилган нарҳда.

«Andijon nashriyot-matbaa» ОАЖ босмахонасида чоп этилди.
Манзил: Андижон шаҳри, Навоий шоҳқўчаси, 71.